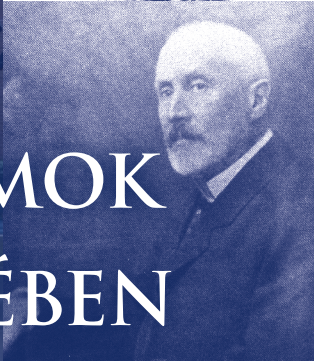
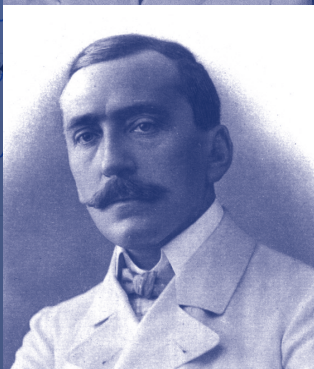

DR. MÁTYÁS SZABOLCS

MAGYAR TALENTUMOK A NOBEL-DÍJ KÖZELÉBEN

DR. MÁTYÁS SZABOLCS
MAGYAR TALENTUMOK A NOBEL-DÍJ KÖZELÉBEN

*„Az a civilizáció, amelyik elhidegül a tudománytól
és a művészettől, vagyis a kultúrájától,
az pusztulásra van ítélve.”*

Bay Zoltán

DR. MÁTYÁS SZABOLCS

MAGYAR TALENTUMOK A NOBEL-DÍJ KÖZELÉBEN

A KÖNYV A MAGYARORSZÁGTÓL ELSZAKÍTOTT TERÜLETEKEN
OKTATÁSI ÉS ISMERETTERJESZTÉSI CÉLLAL
SZABADON MÁSOLHATÓ!

M. SZ. ÉS TÁRSA
2022 DEBRECEN

Szerző: *Dr. Mátyás Szabolcs Ph.D. egyetemi docens*

A kötet lektorálásában részt vettek:

Dr. habil. Györi Ferenc Ph.D. egyetemi docens;

Dr. Kapronczay Katalin Ph.D. főmuzeológus;

Mátyás Tibor történész;

Nagyné Dr. Szabó Andrea Ph.D. egyetemi docens;

Dr. Tihanyi Miklós Ph.D. egyetemi docens;

Dr. Végh László Ph.D. (CSc) tudományos főmunkatárs

Minden jog fenntartva © 2022

A kiadó előzetes írásbeli engedélye nélkül sem a teljes mű, sem annak része semmilyen formában nem sokszorosítható (kivételt képez az első oldalon megjelölt kitétel).

ISBN 978-615-01-3224-2

ISBN 978-615-01-3226-6 (online)

A kiadvány a Pallas Athéné Domus Meriti Alapítvány támogatásával valósult meg.

PADME | PALLAS ATHÉNÉ
DOMUS MERITI
ALAPÍTVÁNY

A borítón Illyés Gyula, Szilárd Leó, Kemény Ferenc, Schulek Vilmos, Szabó Dezső, Apponyi Albert, Eötvös Loránd, Goldberger József, Schwimmer Rózsa és Herczeg Ferenc, illetve a Svéd Királyi Tudományos Akadémia látható. Szabó Dezső képe az *Új Bekezdés* folyóirat engedélyével lett felhasználva.

Kiadja: *Mátyás Szabolcs és Társa*

Villámposta: *mszabolcs1975@gmail.com*

Távbeszélő: *30/356-456-4*

Mátyás 2022

Könyvterv és tördelés: *Tímár Tamás*

A borító a szerző ötlete alapján készült.

Nyomdai munkák: *Kapitális Kft.*

Felelős vezető: *iff. Kapusi József*

„Ha azt akarjuk, hogy a tudomány itt ne csak tartózkodási helyet, hanem igazi otthonot találjon, melyben ereje szabadon fejlődve és erősödve a nemzet erejével szétválaszthatatlanul összeforrjon, akkor még nagy, az eddigieket felülmúló áldozatokat kell hoznunk.”

Eötvös Loránd

(Az egyetem feladatáról, 1891)

ELŐSZÓ

A *Kárpát-medence talentumföldrajza* című könyvem 2020-ban jelent meg, amely rendkívül kedvező fogadtatásban részesült. Részben ez adta az ötletet arra, hogy a könyvnek a folytatása is elkészüljön. A fenti kiadvány közel háromezer tudós, művész, sportoló és egyéb híresség adatainak az elemzésén alapul. Több fejezet is foglalkozott a magyar és magyar származású Nobel-díjasokkal, s olyan tudósok is említve lettek a könyvben, akik nem kapták meg a jeles kitüntetést, „csupán” jelölve lettek a Nobel-díjra.

A jelölt tudósok mostohagyereknek számítanak a hazai tudománytörténetben. Rosszabb a helyzetük, mint az olimpiai ezüstérmeseknek, akiknek bár a sportszerető közvélemény is sok esetben már elfelejtette a nevét, de nekik legalább megadott az, hogy felálljanak az olimpiai dobogó második fokára. Még ha nem is nekik játszották a himnuszot, de néhány percre ők is a figyelem középpontjába kerültek, s néhány hétig, hónapig vagy olykor néhány éven keresztül élvezhették a feljükk áradó szeretetet. Velük ellentétben azok a tudósok, akiket Nobel-díjra jelöltek, szinte sosem voltak a középpontban. A jelölés után ötven évvel derülhet csak ki ugyanis az, hogy kit jelöltek e nemes díjra. A legtöbben ezt már nem élhetik meg, a hálátlan utókor pedig sajnos megfedkezük ezekről a tudósokról. Idáig hazánkban nem jelent még meg olyan kiadvány, amely a Nobel-díjra jelölt tudósokat gyűjtötte volna egy csokorba.

A könyv két részből, két gondolati egységből tevődik össze. Az első rész a Nobel-végrendeletben meghatározott területeket mutatja be. Ebből a magyar és magyar származású jelöltek, díjazottakat és a jelölöket lehet megismerni. E tudománytörténeti fejezetek azonban nem csupán egy adatbázis alapján készített kronológiai felsorolások, hanem annál jóval több, szellemtörténet is egyben. A fejezetekből megismerhető az adott kor és a korabeli gondolkodásmód, a jelöltek és a jelölők rövid életrajza, magvas gondolataik és tudományos eredményeik. A tudománytörténeti részt a talentumföldrajzi elemzés követi. Ennek keretében a Nobel-díjas tudósok és a díjra jelöltek főbb életrajzi adatai lettek elemezve, melynek során geográfiai törvényszerűségeket kívántam feltárni a földrajzi elhelyezkedésükkel és a térbeli mozgásukkal kapcsolatban.

A sportban a versenyzők a második helyezést rendszerint kudarcként élik meg, mivel az első helyről csúsztak le. Ez alapján tekinthetjük-e vesztesnek azokat a Nobel-díjra jelölt tudósokat, akik nem kapták meg e jeles díjat? Véleményem szerint semmiképp sem. Egyrészt azért, mivel a legtöbbször nem tudta azt, hogy őt jelölték, másrészt pedig azért, mivel életművükkel mindannyian hozzájárultak a világ fejlődéséhez és jobbá tételéhez. Könyvemmel nekik szeretnék emléket állítani, az ő életművüket ápolni.

Nem felejtetem el hálás köszönetemet kifejezni mindazoknak, akik valamilyen módon hozzájárultak e könyv megszületéséhez. Ezúton köszönöm a segítségét Csizmadia Norbertnek, Dr. Pete Lászlónak, Mátyás Sándornak, Macziné Repka Tündének, Helmut Radlingmayrnek, Radlingmayr-Déri Tímeának, Lenczné Vrbovszki Juditnak, Wágenhoffer Gergelynek, Stephen M. Stieglernek, Helle Kleinnek, dr. Gaál Emesének, Székely Máriának, Csukás Juditnak, Dr. Kollarits Krisztinának, Ziperovsky Kornélnak, Dósa Bernadettének, Hankiss Ilonának, Nyul Imrének, Pintér Csillának, Dr. Pődör Andreának, Dr. Devescovi Balázsnak, Dr. Nagy-Tóth Nikolettnek, Wukovics-Páncsics Diánának, Dr. Kovács Henriettnek, lektoraimnak, szüleimnek, feleségemnek és a három gyermekemnek, akik hosszú hónapokon keresztül megint csak a számítógép előtt ülő édesapjuk hátát látták a nap nagyobb részében.

*Alfred Nobel fejszobra
és végrendeletének néhány sora
egy rézlepon
(Nobel Múzeum, Stockholm)*

1. KUTATÁSMÓDSZERTANI ÉS EGYÉB KÉRDÉSEK

1.1. Az elemzett személyek köre

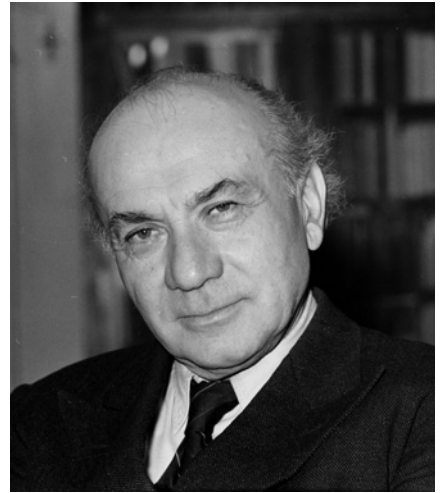
A Nobel-díjasok esetében természetesen problémaként jelentkezik, hogy rendkívül kis számú a minta, ráadásul nem egy tudományágat képviselnek. A korábbi kutatásom során azonban megállapítottam, hogy a legtöbb elemzési szempont esetében nagy a hasonlóság a Nobel-díjas tudósok között (annak ellenére, hogy különböző tudományágakat képviselnek), így lehetőség nyílik arra, hogy egységes csoportként lehessen őket összevetni más csoporttal, jelen esetben a Nobel-díjra jelölt személyek csoportjával, amelyről feltételeztem, hogy hasonló homogenitást mutatnak.

A könyvben szereplő személyek kiválasztásánál fontos kérdésként merült fel, hogy kit tekinthetünk magyaroknak. E kérdés a Nobel-díjasoknál és a díjra jelölöknél egyaránt felmerült, ugyanis számos olyan tudós van, akinek csak az egyik szüleje vagy valamelyik felmenője magyar, de olyan is van, aki bár magyar szülőktől származik, de már külföldön látta meg a napvilágot. Kizárólag azok a Nobel-díjas vagy Nobel-díjra jelölt személyek kerültek az elemzettek körébe, akik az általam felállított kategóriák alapján magyaroknak tekinthetők.

Az alábbiakban nézzük meg, hogy kit tekinthetünk magyaroknak a nagy gondolkodók meghatározásai alapján.

„Az a magyar, aki annak vallja magát.”

(Illyés Gyula)

*Illyés Gyula a Józsefhegyi
utca 9. szám alatti lakásán
(FORTEPAN/
Hunyady József)*

„Magyar az, aki magyarnak vallja magát, és vállalja az ebből adódó kötelezettségeket – olykor jól felfogott érdekei ellenében is.”

(Csoóri Sándor)

„Magyar az, akinek fáj Trianon.” (Patrubány Miklós¹)

A különféle meghatározásokat sokáig lehetne sorolni, de nehéz objektív mérceként tekinteni rájuk, ezért az elemzésbe bevont személyek közül az alábbi négy (a-d) kategóriába sorolhatókat tekintettem magyarnak. Azok a személyek, akik egyik csoportba sem tartoznak, azok nem kerültek a vizsgált személyek halmazába (pl. a magyar származásúak), azonban a könyv tudománytörténeti részében természetesen említésre kerültek ők is.

Csoóri Sándor (1973)
(FORTEPAN / Kádas Tibor)

a) magyarországi magyar

Magyarországi magyarnak tekintek minden olyan személyt, aki magyar állampolgárként született és Magyarországon él(t), vagy azt a határon túli magyart, aki Magyarországra költözött.

b) határon túli magyar

Határon túli magyar az, aki a környező országok valamelyikében él(t), és magát a magyar kultúrához tartozónak tartja (tartotta) vagy mindkét szüleje magyar volt.

c) Magyarországra vándorolt külföldi

Magyarországra vándorolt külföldi az, akinek magyar ősei nem voltak, gyermek vagy felnőtt korában érkezett Magyarországra, életműve azonban hazánkban teljesedett ki.

---

1 Ezt a meghatározást sokan tévesen Illyés Gyulának vagy Karinthy Frigyesnek tulajdonítják, azonban először Patrubány Miklós, a Magyarok Világszövetségének elnöke használta 2000. május 25-én a Magyarok V. Világkongresszusán. Mások szerint a gondolat már létezett a két világháború között is, de Patrubány volt az, aki 2000-ben ismét használta, amikortól szélesebb körben is elterjedt.

d) külföldön élő magyar

Külföldön élő magyarnak tekintem azt a személyt, aki magyarként a Kárpát-medence bármely országát elhagyva külföldön telepedett le, továbbá azt, aki már a Kárpát-medencén kívül született, de mindkét szüleje magyarnak vallotta magát.

e) magyar származású

Magyar származású személynek tekinthető az, akinek legalább az egyik felmenője magyar volt, függetlenül attól, hogy a magyar kultúrához tartozónak vallja-e magát. Természetesen magyar származásúnak tekinthetők azok is, akiknek nagyszülei, dédszülei stb. voltak magyarok. A „magyar származású” kategóriába sorolható személyek meg lettek említve a tudománytörténeti részben, azonban az elemzettek körébe nem kerültek be.

1.2. A kutatáshoz használt adatok

A Nobel-díjra történő jelölés körül nagyon sok a misztikum. Legendák keringenek a jelölés körülményeiről, az egyes személyekről, akik nem kapták meg az elismerést, némelyek pedig összeesküvés elméleteket szőnek, hogy vajon miért kellett az egyes Nobel-díj bizottságoknak más személy mellett dönteniük. Ezek szinte kivétel nélkül feltételezéseken alapuló, tudománytalan történetek, melyek nem hitelt érdemlőek.

A kutatás alapjául a Nobel-adatbázis szolgált, mely jelenleg a leghitelesebb forrásnak tekinthető (<https://www.nobelprize.org>). Ezen 1901-től lehet nyomon követni azt, hogy egy adott évben kiket jelöltek, és ki kapta (kik kapták) meg az elismerést. A honlap továbbá információt közöl a jelölő személyekkel és/vagy intézményekkel kapcsolatban is, amely ugyancsak számos érdekes tényre hívja fel a figyelmet.

A Nobel-díj jelölésének egyik sajátossága, hogy csak ötven évvel a jelölést követően lehet nyilvánosságra hozni a többi jelölt és a jelölők nevét. Ennek számos gyakorlatias oka van, de talán a legfontosabb az, hogy ezáltal elkerülhető a későbbi ellenségeskedés és vita. Tekintettel arra, hogy a díjazott személyek

többsége idős korában kapja meg a Nobel-díjat, így az ötven esztendő megfelelő hosszúságú időintervallum arra, hogy a borítékolható viták és ellenségeskedések megelőzhetőek legyenek. Zárójelben azonban érdemes megjegyezni, hogy hiába a Nobel-bizottság óvatossága, a viták szinte rendre fellángolnak egy-egy tudományterületen, mivel mindig van olyan személy, aki szereti kikotyogni azt, hogy ő kire küldte el a jelölését.

A Nobel-adatbázissal kapcsolatban meg kell említeni, hogy számos esetben előfordul, hogy hibás adatokat tartalmaz. Sajnos sok az elírás, a duplum, a neveket igen gyakran két vagy akár három változatban is írják, így az a keresést nagyban meglehetősen (pl. Korányi Sándor: Alexander Koranyi és Alexander von Koranyi). Sőt, az is előfordul, hogy egy személy más néven szerepel jelöltként és más néven jelölőként.

Egyes jelöléseknél nem nevesítik a jelölőt (jelölőket), csak annyit írnak például, hogy „2 professzor”. A születési és halálozási dátum számos esetben hiányzik, amely sokszor lehetetlenné teszi a jelölők beazonosítását (pl. csak a születési dátum szerepel, holott az adott személy évtizedek óta már elhunyt). Egyes tudósok a saját korukban elismert professzorok voltak, de napjainkban előfordul, hogy semmilyen forrás nem említi már őket, így a jelölők utólagos beazonosítása komoly kutatómunkát igényel. A keresztnevek sok esetben csak egy betűvel vannak jelölve, amely főként a külföldi jelölők esetében nehezíti meg a későbbi beazonosítást, különösen akkor, ha a vezetéknev gyakori. Magyar személyeknél is megfigyelhető, hogy a keresztnév valamikor angol vagy német formában szerepel, időnként pedig magyarul.

A fenti hiányosságok nagyban hátráltatják a kutatómunkát, de mások munkáját megkönnyítendő, több levelet is küldtem a hibák feltárásával a Nobel-adatbázis munkatársai részére. Ahol nem volt egyértelmű az adatbázisban rögzített személy, ott a svéd adatbáziskezelők segítségét kértem a probléma tisztázása érdekében.

A fenti adatbázison kívül segítségemre voltak a hazai és külföldi kiadású szakkönyvek, lexikonok, honlapok és egyéb adatbázisok. Az adatok beszerzésének fontos forrásai voltak az egyetemek, kutatóintézetek, könyvtárak, leszármazottak és rokonok által küldött válaszok, amelyekből máshol fel nem lelhető fényképekhez, információkhoz és életrajzi adatokhoz sikerült hozzájutnom.

A Nobel-adatbázis hiányosságai mellett sajnos az egyes Nobel-díj bizottságok is meglehetősen nagy hiányosságokkal rendelkeznek, amely ugyancsak nehezíti a kutatásokat. Mint az a fentiekben is említésre került, ötven éven keresztül kezelik titkosan a jelölésekkel kapcsolatos iratokat. Ennek ellenére a Nobel-adatbázis több év lemaradásban van. Leginkább az élet-tudományi vagy orvosi kategória van lemaradva, ahol 1953-ig vannak csak feltöltve az anyagok (a kézirat lezárásakor 1971-ig kellene nyilvánosságra hozni a jelölésekkel kapcsolatban keletkezett iratokat), így ebben a kategóriában 18 év (!) lemaradásban van az adatbázis.

Az adatok beszerzése érdekében írásbeli megkereséssel éltem az érintett bizottsági tagok, titkáraik és szervezetek felé. A válaszok többsége sajnos nemleges volt. Többnyire megmosolyogtató indokokkal utasították el az érdemi válaszadást, így például az illetékesség hiányára, az anyagi és a személyi feltételek hiányára, nemlétező jogszabályra (70 évnyi titkosság) stb. hivatkozva. Volt olyan bizottság, amely kutatási engedélyhez, önéletrajzhoz és a korábbi publikációk megismeréséhez kötötte az adatszolgáltatást. A Magyar Tudományos Művek Tára alapján mellékelte több mint száz tételből álló publikációs listám nem volt elég meggyőző a bizottságnak, ezért a kérelmemet az Élettani vagy Orvosi Nobel-díj Bizottság is elutasította. A fentiek ellenére az irodalom kategóriában a Nobel-honlapon elérhető a hiányzó évek jegyzőkönyvei pdf formátumban, a Nobel-békedíj esetében pedig a Norvég Nobel Intézet néhány napon belül pdf formátumban megküldte a hiányzó évek adatait önéletrajz, publikációs lista és engedély nélkül is.

1.3. Kérdések a Nobel-díjjal kapcsolatban

Mint arról a fentiekben is szó esett, nagyon sok pletyka és mende-monda kering a Nobel-díjjal kapcsolatban. Sokakban felmerül kérdésként, hogy egy adott Nobel-díj bizottság biztosan mindig kellő bölcsességgel dönt-e, vagy esetleg lehet-e a döntéseikben valamiféle részrehajlást felfedezni. Ha pedig valaki megkapta egy adott évben a Nobel-díjat, biztosan ő érdemelte-e meg a leginkább az arany érmecskét. A sokakban felmerülő kérdések sorát hosszasan lehetne folytatni, de nincs értelme.

A Nobel-díj bizottságok munkáját nagyban megnehezíti, hogy a tudományágak természetéből adódóan az eredmények nehezen mérhetők egzakt módon. Egy sportoló esetében a centiméterek és a másodpercek biztos fogódzót jelentenek, viszont a tudomány teljesen más. Itt nehéz pontosan kalibrálni az elért eredményt. Előfordulhat, hogy bár korszakalkotó megállapításról vagy találmányról van szó, ennek ellenére a bíráló bizottság tagjai és a felkért szakértők nem képesek felismerni a felfedezés nagyszerűségét (még a kiemelkedő tudományos talentumuk ellenére sem), s majd csak a tudós halála után válik ismertté az életmű. Ebből a szempontból az alkalmazott tudományterületek, a gyakorlati hasznosíthatóságot mutató területek jelentős előnyben vannak az elméleti kutatásokkal szemben.

Talán a tudományos bizottságok munkájánál is nehezebb a béke és az irodalom területét értékelő bizottságok munkája. A szépirodalom területén objektív értékmérők gyakorlatilag nem léteznek, inkább csak az utókor és a jelen értékítélete az, amely piedesztálra emelhet valakit. Minden időszaknak megvannak a maga „sláger témái”, amelyet szívesebben jutalmaz a Nobel-díj bizottság. Az irodalom kapcsán emléksünk meg, hogy a nagy világnyelvek mindig előnyben vannak a kis nyelvekkel szemben, hisz az olvasótáboruk is sokszoros, így a jelölők között is többen lehetnek azok, akikhez eljut adott mű.

A Nobel-békedíj odaítélése pedig még a szépirodalomnál is nehezebb feladat, melyet mutat az is, hogy ez szokta a legnagyobb visszhangot kiváltani. Itt sem lehetséges egzakt módon mérni a béke érdekében tett erőfeszítéseket, ezért sokan politikai döntést sejtenek egyes díjak mögött.

Ritkán ugyan, de előfordul, hogy valóban téved valamilyen bizottság (lásd: az egyes tudományági fejezetek), azonban a tévedés ellenére a díjat visszavonni nem lehet, az örökre a díjazottnál marad az azzal járó tekintélyes összeggel együtt.

A Nobel-díjjal kapcsolatos talányokhoz sorolható, hogy vajon miért nem díjazták a legjelesebb matematikusokat. Erre a kérdésre a pontos választ már valószínűleg sohasem fogjuk megkapni, csak találgatni lehet. Egyesek tényként állítják – helytelenül –, hogy azért nincs matematikai Nobel-díj, mivel

Magnus Gustaf Mittag-Leffler (1846-1927) elszerette Alfred Nobel feleségét, és nem szerette volna azt, hogy a halála után esetleg ő is részesedjen az alapítványtevő vagyonából. Ez nem igaz, már csak azért sem, mert Nobelnek sohasem volt felesége, hölgyismerősei pedig nem matematikushoz mentek feleségül.

Döntésében valószínűleg az játszott szerepet, hogy ő maga a matematikát nem igazán művelte, így e terület igazi értékét sem fedezte fel. Nobel elsősorban kémiával foglalkozott, kisebb részben pedig fizikával. Az irodalmat gyermekkorától kedvelte, a békemozgalom ügyét fontosnak tartotta (már csak Suttner miatt is), az orvostudomány hasznossága pedig még laikusként is könnyen belátható volt. Az alapítványtevés időszakában Mittag-Leffler létrehozott a svéd király anyagi támogatásával egy matematikai díjat, így akár azt is feltételezhetjük, hogy nem akart egy másik svéd matematikai díjat létrehozni. (A későbbiekben, pótlendő a matematikai Nobel-díjat, megalapították a Wolf-díjat, a Fields-érmét és az Abel-díjat, melyekkel a világ legjelesebb matematikusait jutalmazták.) (Pálffy P. P. 2013)

Véleményem szerint bízunk kell a tudós grémium bölcsességében, azonban tudjuk, hogy ahová be van iktatva az emberi tényező, ott sajnos hibák is vannak. Nincs ez másképp a Nobel-díj bizottságok esetében sem. Többségében jó döntéseket hoznak és hoztak a múltban is az egyes bizottságok, s nincs okunk feltételezni, hogy a jövőben ez másképp alakulna. Nyilvánvaló, hogy voltak a bizottságok életében is olyan döntések, amelyek vitára adtak okot, és egy adott időszakban nagy port kavartak. (Bár ez természetesen csak a tudományos berkekre értendő, az átlag ember többnyire nem is hall ezekről, és valljuk be őszintén, nem is igazán érdeklődik iránta.) A döntésekkel kapcsolatban érdemes figyelembe venni azt is, hogy egyre nehezebb helyzetben vannak a bizottságok, mert egyre több a jelölt, egyre szélesebb a tudomány palettája, ezért egyre nehezebb jó döntést hozni. Az elmúlt több mint egy évszázad lelkiismeretes munkája után azonban szilárd meggyőződés, hogy a többség számára ezután is tudományosan megalapozott és elfogadható döntések születnek majd.

NOBEL-DÍJ KATEGÓRIÁK

2. FIZIKAI NOBEL-DÍJ

A fizikai Nobel-díjat 1901-től kezdve osztják ki. Legelőször Wilhelm Conrad Röntgen (1845–1923) német tudós kapta meg, az azóta eltelt több mint száz esztendő alatt pedig több, mint kétszáz tudóst jutalmaztak már fizikai Nobel-díjjal. A díjat megosztva is kaphatják a díjazottak (maximum három fő), de kizárólag természetes személyek, szervezetek nem.

A fizikai Nobel-díjat a kémiai Nobel-díjhoz hasonlóan a Svéd Királyi Tudományos Akadémia ítéli oda. Az Akadémia felelős a fizikai Nobel-díjasok kiválasztásáért. Az Akadémia állítja fel a Fizikai Nobel-díj Bizottságot, amely kiválasztja a végső jelölteket. A Bizottság öt tagból áll, azonban hosszú évek óta a tagok között vannak szavazati joggal rendelkező kiegészítő tagok is. A Bizottság javaslatát megvitatja egy nagyobb létszámú testület, az Akadémia Fizikai Osztálya, amely módosíthat vagy akár más személyt is továbbbíthat (javasolhat) az Akadémia felé. Elviekben az is lehetséges, hogy olyan javaslat születik, hogy egy adott évben ne osszanak ki fizikai Nobel-díjat.

A Fizikai Nobel-díj Bizottság kb. 3000 jelölőlapot küld ki a szavazásra jogosult személyek részére (szeptember), a jelölőlapoknak pedig január 31-éig vissza kell érkezniük. Ebből a Bizottság februárban összeállít egy kb. 250-300 fős listát (azért redukálódik le ennyire a jelöltek száma, mert egy személyre többen is szavaznak). A Bizottság véleményezés céljából elküldi szakértőknek a jelöltek munkásságát (március – május), majd a visszaérkezést követően a Fizikai Nobel-díj Bizottság egységesíti a szakvéleményeket és megjegyzésekkel látja el; ezt az Akadémiának küldik meg (június – augusztus). Szeptemberben a Bizottság benyújtja a javaslatát a végső jelöltekről az Akadémia részére. Ezt a jelentést az Akadémia Fizikai Osztálya két ülésen vitatja meg. Október elején többségi szavazással az Akadémia megszavazza az az évi győztest (győzteseket), és azt hivatalosan is bejelenti. Nobel születésének napján (december 10-én) a díjat átadják a kiválasztottak részére (www.nobelprize.org).

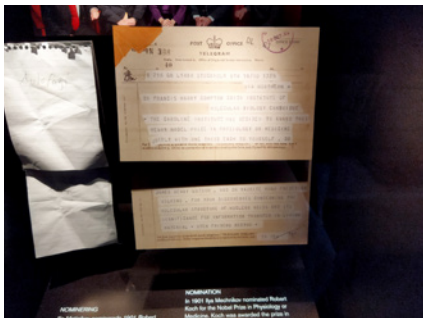
Az alábbi személyek jogosultak fizikai Nobel-díjra jelölni:

*A Svéd Királyi Tudományos Akadémia
(Stockholm, Svédország)*

- a Svéd Királyi Tudományos Akadémia svéd és külföldi tagjai;
- a Fizikai Nobel-díj Bizottság tagjai;
- a fizikai Nobel-díj korábbi jutalmazottjai;
- a fizika tudományának professzorai az egyetemeken és a műszaki egyetemeken Svédországban, Dániában, Finnországban, Izlandon, Norvégiában és a Karolinska Intézetben (Stockholm);
- legalább hat egyetem professzorai (általában több száz egyetem), akiket a (Svéd Királyi – a szerző) Tudományos Akadémia azért választ, hogy minél szélesebb körű legyen a földrajzi megoszlás az egyes országok között és minél tágabb tudományterületről lehessen választani;
- azok a tudósok, akiket az Akadémia méltónak talál a javaslatételre (www.nobelprize.org).

A fizikai Nobel-díj kapcsán számos olyan érdekes tényrt lehet megemlíteni, melyek még érdekesebbé és színesebbé teszik a tudománytörténetet. Az 1903-as fizikai Nobel-díjat egy lengyel-francia házaspár, Marie Skłodowska Curie (1867–1934) és Pierre Curie (1859–1906) kapták. 1915-ben apa és fia volt a díjazott, Sir William Henry Bragg (1862–1942) és William Lawrence Bragg (1890–1971). William mindössze 25 éves volt a Nobel-díj odaítélésekor, ezért sokan azt gyanították, hogy az apa nagylelkűsége volt az, ami a fiát a Nobel-díjhoz hozzásegítette (évtizedeken keresztül ő volt a legfiatalabb Nobel-díjas). Számos tudománytörténész véleménye szerint azonban a fiúnak legalább akkora szerepe volt a tudományos felfedezésben, mint az apjának (*Jenkin J. 2001*). Mindmáig ők az egyetlen apa és fia, akik megosztott Nobel-díjat kaptak.² Vannak tudósok, akik magukat tartják egy adott tudományterület legjobbjának, ezért önmagukat jelölik. Így volt ezzel Wilhelm Friedrich Ostwald (1853–1932) is, aki négy alkalommal is jelölte magát a fizikai Nobel-díjra (1920, 1921, 1923, 1924), azt követően, hogy 1909-ben már kémiai Nobel-díjban is részesült (*Beck M.*).³ John Bardeen (1908–1991) ame-

A díjat elnyertek értesítése korábban táviratban történt, mellette pedig egy boldog díjazott feljegyzése (Nobel Múzeum, Stockholm)

2 Van több olyan „apa és fia”, akik fizikai Nobel-díjat kaptak, azonban ők nem a közös kutatásukért vehették át a kitüntetést (pl. Niels Bohr /1922/ és Aage Niels Bohr /1975/).

3 A Nobel-szabályzat tiltja az önjelölést.

rikai fizikus az egyetlen, aki két fizikai Nobel-díjat is kapott. Az elsőt 1956-ban (a félvezetőkkel kapcsolatos kutatásaiért), a másodikat pedig 1972-ben (a szupravezetőkkel kapcsolatos kutatásaiért).

Mint arról a könyv elején már szó volt, a Nobel-díj bizottság sem tévedhetetlen, s időnként hoz nem kellő körültekintéssel meghozott döntéseket is. Így volt ez 2011-ben is, amikor három amerikai csillagászt jutalmaztak „*a Világegyetem gyorsuló ütemben való tágulásának távoli szupernóvák megfigyelésével történt felfedezéséért*”. Az alábbiakban hivatkozott cikk írója huszonhét éven keresztül dolgozott együtt Paál Györggyel a svábhegyi csillagászati intézetben, így sokszor már a kutatási eredmények publikálása előtt is értesült az új tudományos eredményekről. Balázs Lajos György a következőket írta Paál György kutatási eredményeivel kapcsolatban: „*Paál György 1992-ben bekövetkezett halála után az Ia típusú szupernóvákval kapcsolatos kutatások drámai erővel felgyorsultak. Ezek eredményeként a 90-es évek végére kiderült, hogy a Világegyetem gyorsulva tágul. A felfedezésért Saul Perlmutter, Adam Riess és Brian Smith 2011-ben fizikai Nobel-díjat kapott. A felfedezés egyúttal a kozmológiai állandó létének elismerését is jelentette. Az ezen vizsgálatokból kapott értéke a hibahatáron belül megegyezik a Paál György és munkatársai által 1992-ben, tehát évekkel korábban megjósolt értékével.*” (Balázs L. Gy. 2017, 283-284.) Paál György munkatársai Horváth István, Lukács Béla és Holba Ágnes voltak.

2.1. A fizikai Nobel-díj számokban

Fizikai Nobel-díjjal 1901 és 2020 között összesen 216 személy lett díjazva. Hat évben nem osztották ki a díjat (1916, 1931, 1934, 1940, 1941, 1942), többnyire a világháborúk idején, amikor a kutatók akadályoztatva voltak a kutatásban, a jelölők pedig a jelölések célba juttatásban.

Ha egy képzeletbeli határvonalat keresünk a kiosztott fizikai Nobel-díjak esetében, akkor talán az 1929-es esztendőt lehet megjelölni, mint olyan évet, amikor nem európai és nem egyesült államokbeli kutató kapott először Nobel-díjat. Mint azt

az I. számú táblázat is mutatja, a huszadik század első három dekádjában a fizikai Nobel-díjasok mindössze néhány ország tudósai közül kerültek ki. A leginkább szembetűnő Németország, az Egyesült Királyság és Franciaország díjazottjainak a nagy száma. A díjazott harmincöt személy közel kétharmadát (65,7%) e három ország adja. Az átlagon felüli talentsűrűség elsődleges okát abban kell keresni, hogy a 20. század elején ezen országokban voltak a tudomány központjai, a legnevesebb egyetemek és kutatóintézetek.

I. táblázat: A fizikai Nobel-díjjal rendelkező országok 1901 és 1929 között (a díjazott személyek száma alapján)⁴

	Ország	Díjazott személyek száma
1.	Németország	10
2.	Egyesült Királyság	7
3.	Franciaország	6
4.	Hollandia	4
5.	USA	3
6.	Svédország	2
7.	Olaszország, Svájc, Dánia	1

Forrás: a www.nobelprize.org alapján a szerző kiigazításával

1930-at követően jelentős változás nem következett be, csupán azt regisztrálhatjuk, hogy néhány országgal kiegészült az „elit klub” (India, Ausztria, Japán, Írország, Kína, Szovjetunió/Oroszország, Pakisztán, Kanada, Belgium). Az Egyesült Államok előretörése szembetűnő, azonban, ha más Nobel-díj kategóriákkal összevetjük, akkor semmiképp sem meglepő, mivel azoknál is hasonló trend tapasztalható.

A világ tudományos kutatási központjai közül a legtöbb az Újvilágban található, ami megmutatkozik a kiosztott fizikai Nobel-díjak és a jutalmazott személyek számában egyaránt. A 20. század első néhány évtizedéhez képest jelentős átrendeződés zajlott le a világ tudományos erőtereinél. Európából az Egyesült Államokba helyeződtek át számos tudományág esetében a főbb kutatási központok. Az objektivitás kedvéért azt azonban

⁴ Az értékek a díjazott személyek száma alapján lettek megadva az összes táblázat esetében.

érdemes megemlíteni, hogy a kimagasló amerikai értékekhez az agyelszívás (brain drain) folyamata is nagyban hozzájárult, s számos amerikai állampolgárságú tudós mögött német, brit, japán, kínai, magyar stb. nemzetiségű tudós található. Ez adja a Nobel-díj számolás anomáliájának feloldhatatlan vitáját.

Németország, az Egyesült Királyság, Franciaország és Hollandia továbbra is jelentős Nobel kibocsájtó (Nobel exportőr) országok maradtak, azonban arányuk mindenképp csökkent. Az újonnan belépő országok közül Japán (8), Szovjetunió/Oroszország (9) és Kanada (5) eredményei érdemelnek említést. Ezek közül lakosságszám-arányosan a kanadai értékek emelkednek ki. Az észak-amerikai ország öt tudósa lett díjazva, azonban mindegyikük más esztendőben, s nem saját honfitársával végzett kutatásért (vagyis, nem kanadai kutatóval megosztva kapta a díjat). Ugyancsak figyelemreméltó Kanada esetében, hogy e jelentős eredményt 1990 és 2019 között érte el (II. táblázat).

II. táblázat: A fizikai Nobel-díjat kapott országok 1901 és 2020 között (a díjazott személyek száma alapján)

	Ország	Díjazott személyek száma
1.	Egyesült Államok	99
2.	Németország	26
3.	Egyesült Királyság	21
4.	Franciaország	14
5.	Hollandia, Szovjetunió/Oroszország	9
6.	Japán	8
7.	Svájc, Kanada	5
8.	Svédország	4
9.	Olaszország, Dánia, Ausztria, Kína	3
10.	India, Írország, Pakisztán, Belgium	1

Forrás: a www.nobelprize.org alapján a szerző kiigazításával

Kínai tudós először 1957-ben vehetett át fizikai Nobel-díjat, amely elsősorban az ország megkésített 20. századi társadalmi és gazdasági fejlődésének a következménye. Ekkor két kínai

fizikus, Jang Csen-ning (1922) és Li Cseng-tao (1926) részesültek megosztott Nobel-díjban. Mindketten Kínában születtek és ott kezdték meg egyetemi tanulmányaikat, s folyamatos volt a kapcsolatuk szülőhazájukkal, azonban már az Egyesült Államokban érték el a tudományos felfedezésüket (a díj odaítélésekor még kínai állampolgárok voltak). Rajtuk kívül három kínai tudós részesült még fizikai Nobel-díjban (ketten közülük már az USA-ban születtek /Samuel Chao Chung Ting, Steven Chu/, egy fő pedig a kutatásait az Egyesült Államokban végezte /Daniel Chee Tsui/). A fentiek ismeretében a kínai eredmények (különösen lakosságszám-arányosan vizsgálva), meglehetősen átlag alattinak tekinthetők, hisz olyan Kínában végzett kutatással nem találkozhatunk, amelyet fizikai Nobel-díjjal jutalmaztak volna, mivel mindannyian az Egyesült Államokhoz kötődnek.

Hazánk esetében három személy kapott fizikai Nobel-díjat (Lénárd Fülöp, Wigner Jenő, Gábor Dénes), de sajnos hasonló megállapításokat tehetünk, mint a kínai kutatók esetében: külföldön végzett kutatási eredményeik alapján kapták meg a Nobel-díjat (lásd bővebben: 2.3. fejezet).

2.2. A fizikai Nobel-díj magyar és magyar származású jelöltjei

A fizikai Nobel-díjra jelölt magyarokkal kapcsolatban előjáróban elmondhatjuk, hogy relatíve kevés embert jelöltek (10 fő), de sokan (III/1. táblázat). S nemcsak sokan voltak a jelölt tudósok, hanem többségük külföldi is volt, ami mindenképp jelzi azt, hogy a magyar tudósoknak élő nemzetközi kapcsolataik voltak. Zárójelben, kis szomorúsággal, azért említsük meg azt is, hogy ennek az volt az elsődleges oka, hogy jeles fizikusaink többsége külföldön élt.

Már 1901-ben, vagyis az első Nobel-díj odaítélésének évében volt magyar jelölt, azonban a díjat ekkor Wilhelm Conrad Röntgen (1845–1923) német fizikusnak ítélték, s nem Lénárd Fülöpnek. Kétségtelen tény, hogy Röntgen korának elismert tudósa volt, így megérdemelten kapta a díjat, azonban Lénárdnak

is rendkívül széles körből kerültek ki az ajánlói, s mindemellett a tudományos eredményei sem voltak megkérdőjelezhetőek, amit bizonyít majd a Bizottság négy évvel későbbi döntése is. **Lénárd Fülöp** (1862–1947) jelölői angol és svéd tudósok voltak. A brit Silvanus Thompson kivételével (aki tagja volt a Svéd Királyi Tudományos Akadémiának), mindegyik svéd tudós tagja volt a Fizikai Nobel-díj Bizottságnak. A svéd jelölők mindegyike megszított díjat javasolt Lénárd és Röntgen között. Ennek ismeretében semmiképp sem tekinthető alaptalannak az, hogy a magyar tudós esélyes volt a kitüntető cím elnyerésére. A két tudós kapta a Nobel-díj kiosztásának első esztendejében a legtöbb jelölést a fizika kategóriában, Lénárd hatot, míg Röntgen tizenhatot.

Lénárd Fülöp (világháló)

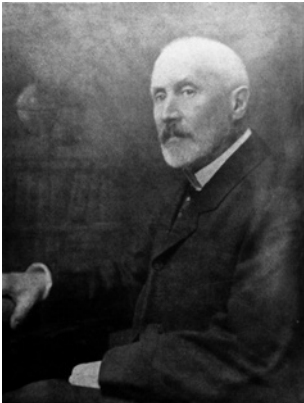
A következő négy évben ugyancsak jelölték Lénárd Fülöpöt, azonban már kevesebben, de a tudósok kvalitásához nem férhet kétség. Mindannyian a kor elismert kutatói voltak. 1902 és 1905 között Vilhelm Bjerknæs (1862–1951) norvég matematikus, fizikus és meteorológus jelölte, aki a jelölés idején Svédországban volt egyetemi oktató (Svédország és Norvégia ekkor még perszónálunióban volt). 1904-ben Bjerknæs mellett Otto Wiener (1862–1927) és Wilhelm Hallwachs (1859–1922) német fizikusok voltak a jelölők. Utóbbi esetében a kutatási terület számos területen egyezett Lénárdéval, így érdemben meg tudta ítélni Lénárd Fülöp szakmai teljesítményét (lásd: keretes írás).

„A fotoemisszió (más néven külső fotoeffektus, fényelektromos hatás) folyamata Heinrich Hertz és Wilhelm Hallwachs közel 130 éves kísérleti eredményei (Hertz, 1887), Lénárd Fülöp további felfedezései (Lenard, 1902) és Albert Einstein 1905-ös értelmezése (Einstein, 1905) óta jól ismert fizikai jelenség. Amennyiben az elektron fémfelületről történő kilépési munkáját a felületre érkező foton energiája fedezni tudja, elektronkibocsátás történik. A fémek tipikusan 5 eV körüli kilépési munkáját az ennél nagyobb energiájú ultraibolya fotonok tudják a legkönnyebben fedezni, ezért fotoáramot leginkább az ibolyán túli fénnel lehet előállítani.” (Dombi P. 2016, 2.)

1905 piros betűs év a magyar tudománytörténetben. Ebben az évben kapta meg ugyanis először magyar tudós a Nobel-díjat. A jelölők Vilhelm Bjerknæs és Jacobus van't Hoff (1852–1911) voltak. Utóbbi jelölő meglehetősen „erős névnek” számított, hiszen tagja volt a Svéd Királyi Tudományos Akadémiának, 1901-ben pedig ő kapta az első kémiai Nobel-díjat. Hoff holland volt, de a jobb kutatási feltételek Németországba csábították, s ott is hunyt el.

*Eötvös Loránd stéreléke
(Budapest, Fiumei úti sírkert)*

Eötvös Loránd (világháló)

1924-ben és 1925-ben ugyancsak kapott jelölést Lénárd, nem kisebb személytől, mint Wilhelm Wientől (1864–1928), aki tagja volt a Svéd Királyi Tudományos Akadémiának és 1911-ben fizikai Nobel-díjban is részesült. A szándék nagyon nemes volt, de sajnos eredményre nem vezetett, így Lénárd Fülöp nem kapott újabb Nobel-díjat.

Lénárd Fülöp jelöléseivel kapcsolatban érdemes azt megemlíteni, hogy a tudós bár Budapesten végzett, a magyar tudósokkal kapcsolatban volt – sőt maga is jelölt magyar tudóst Nobel-díjra –, őt viszont magyar tudós egy alkalommal sem jelölte a fizikai Nobel-díjra.

„Ha igazi tudósok, és ami kell, jó magyarok akarunk lenni, akkor a tudomány zászlaját oly magasra kell emelnünk, hogy azt hazánk határán túl is megláthassák és megadhassák neki az illő tiszteletet. Igazi diadalünnep akkor lesz, amikor a magyar tudomány haladását meg fogja látni és gazdagodásnak fogja tekinteni az egész világ.” (Eötvös Loránd)

Lénárd Fülöp jelölései után néhány éven keresztül nem találunk magyar jelöltet, holott volt olyan elismert magyar fizikus, akit már korábban is „illett” volna jelölni. Ő **Eötvös Loránd** (1848–1919), akit három alkalommal is jelöltek a fizikai Nobel-díjra.

Édesapja, Eötvös József, a reformkor egyik legjelentősebb írója, költője és politikusa, aki a Batthyány-kormány vallás- és közoktatási minisztere volt. A már fiatalon is rendkívüli képességekkel rendelkező Eötvös 1870-ben kapott doktorátust a heidelbergi egyetemen, majd ezután megkezdte a későbbi hírnevét megalapozó kísérletsorozatait. 1873-ban az MTA levelező, később pedig rendes tagjává választották (1883). 1878-ban átvette Jedlik Ányos kísérleti fizikai tanszékének vezetését, majd 1905-ig az MTA elnöki tisztét is betöltötte. Eötvös az ingával végzett kutatásai mellett a fizika más területein is igen jelentőset alkotott (lásd: Eötvös-törvény, Eötvös-effektus stb.). 1894–95-ben Wekerle Sándor kormányában vallás- és közoktatási miniszterré választották, s ezzel a dualista Magyarország igen aktív közéleti szereplőjévé vált. Kossuth hamvai hazahozatalának egyik fő támogatója volt, ő szorgalmazta a Múcsarnok megépítését és Herman Ottó gyűjteményének a megvásárlását is. A legtehetségesebb egyetemi diákok támogatására létrehozta az Eötvös Kollégiumot.

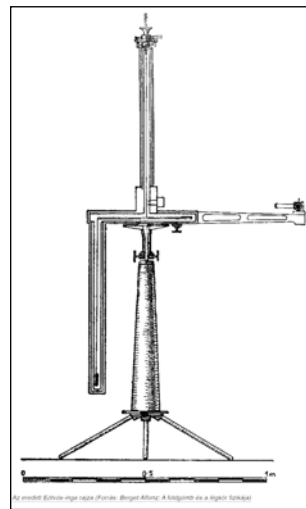

Eötvös nevét a közvélemény elsősorban ingájáról, az ún. Eötvös-ingáról ismeri. Az inga felépítése „egyszerű, mint Hamlet fuvolája”, ahogy Eötvös jellemezte. Egy vékony fémszála egy sárgaréz cső van vízszintesen felfüggesztve, melynek végén nehezék található. Műszerét a tökélyre fejlesztette és kétszázmilliomod rész pontossággal (2×10^{-8}) bebizonyította, hogy a gravitációs erő független az anyagi minőségtől, amiért a göttingeni egyetem díját is elnyerte. Méréseit rendszerint a Balaton jegén végezte, hogy kiküszöböljön mindenféle zavaró hatást. Világszerte elsősorban akkor szerzett magának hírnevet az Eötvös-inga, amikor a nyersanyagkutatásban kezdték el használni. E műszer segítségével találták meg például a texasi, az iráni, az iraki és a venezuelai kőolajat is.

Az alábbiakban nézzük meg, hogy kik jelölték Eötvös Lorándot a fizikai Nobel-díjra. 1911-ben Fröhlich Izidor (1852–1931), Kövesligethy Radó (1862–1934) és Klupathy Jenő (1861–1931) voltak a jelölők. Fröhlich elméleti fizikus volt, Eötvös tanítványa, neve azonban kevésbé volt ismert a nemzetközi tudományos körökben. Kövesligethy Radó geofizikus és csillagász volt, Eötvös munkatársa. Nevét elsősorban a földrengéskutatás tette ismertté az országhatáron túl is. Hiába volt azonban elismert a szakterületén, az ő általa kutatott terület kevésbé volt kurrens a Nobel-díj bizottság szemszögéből, ezért kevésbé volt „hiteles” jelölő. Klupathy Jenő egy rendkívül innovatív ember volt, akinek nevéhez számos találmány és tudományos felfedezés köthető (pl. a vetítésre alkalmas ívlámpa és a hanggal történő elektromos távkapcsolás feltalálója /*Kenyeres Á. 1994*), s ő volt az, aki hazánkban elsőként röntgenfelvételt készített (lásd: keletes írás).

„1896. I. 16-án a Pester Lloyd eredetiben közölte Röntgen cikkét; ugyanaznap délutánján Klupáthy a Matematikai és Fizikai Társaság ülésén demonstrálta az X-sugárzást, felvételt készítve Eötvös Loránd kezéről. Még szakkörökben sem ismert eléggé, hogy Röntgen vizsgálatának első reprodukciója és igazolása hazánkban történt.” (Felkai T. 1988, 104.)

1914-ben a már fentiekben is említett Fröhlich Izidor, Klupathy Jenő és Lénárd Fülöp is jelölte báró Eötvöst. Lénárd Fülöp Eötvös tanársegédje volt, akivel később is kapcsolatban maradt. Nemes gesztusként tekinthetünk tehát Lénárd jelölésére, bár semmiképp sem csak a személyes szimpátia, a nosztalgikus tanár-diák kapcsolat szülte jelölésről volt szó, hanem szakmai érvekkel alátámasztott jelölésről. 1917-ben Fröhlich

Az Eötvös-féle inga rajza
(*Berget A. 1909, 80.*)

„...tudósnak nem a sokat tudót, hanem a tudomány kutatóját nevezem.” (Eötvös Loránd: Az egyetem feladatáról, 1891)

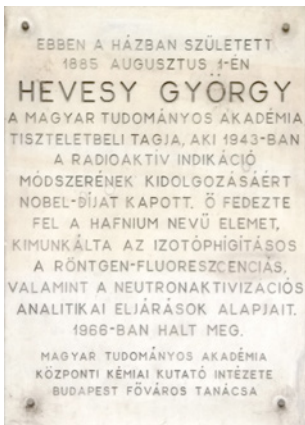
„Legyen az egyetem olyan virágoskert, amelyben minden polgárának minden órájában kijut a virág.” (Eötvös Loránd: Az egyetem feladatáról, 1891)

Hevesy György portréja az MNB által kibocsájtott 2000 Ft-os érmén

Hevesy György születési helye és gyermekkori lakóhelye (Budapest, Akadémia u. 3. szám)

Hevesy György emléktáblája a születési helyén (Budapest, Akadémia u. 3. szám)

Izidor és Klupathy Jenő ismét jelölték a nagy magyar tudóst, de sajnos ez sem talált nyitott fülekre a stockholmi professzorok körében.

Természetesen fájó pont a magyar tudománytörténetben, hogy Eötvös nem kapott Nobel-díjat, azonban számos nemzet esetében vannak olyan nevek, akik megérdemelték volna azt, hogy

megkapják a hön áhított arany érmecskét, de a Nobel-díj bizottság másképp döntött.

Az 1942-es esztendő magyar jelöltje **Hevesy György** (1885–1966) volt. Első olvasásra lehet, hogy meglepő, hiszen Hevesy kémikus volt, azonban olyan határterületen kutatott, amely alkalmasnak tűnt arra is, hogy akár a fizikai Nobel-díjat is megkapja. A jelölő Ortway Rudolf (1885–1945) volt. Ortway megtettesítette a mai tudóst jó száz esztendővel ezelőtt is: otthonosan mozgott a tudomány nagy európai fellegváraiban, igazi tudományszervező és kutató volt. Tanított Kolozsvárott, Szegeden, majd Budapesten is. Nem tűnt semmiképp sem rossz ajánlólevélnek Ortway jelölése, de ez 1942-ben kevésnek bizonyult. Ebben az évben a Bizottság nem osztott ki fizikai Nobel-díjat. Hevesy jelölése azonban később más tudományágban folytatódott (lásd: 3. fejezet).

Mindössze néhány évet kellett csak várni az újabb magyar tudós, **Szilárd Leó** (1898–1964) jelölésére (1949). Sajnos Szilárd Leót is amerikai tudósként tartja számon a Nobel-szervezet. Szilárd hazánkban kezdte tanulmányait, de Németországban fejezte be. Nála a németországi kutatóévek után egy rövid angliai kitérő következett, majd az Egyesült Államokba emigrált. Nem kevesebbet köszönhet neki a világ, mint a láncreakció ötletét. Szilárd 1942-től a Manhattan-terv keretében Chicagóban dolgozott. „*Fermi és Szilárd Chicagóban az egyetemi stadion lelátója alatt grafitteglákba ágyazott urángolyókból összerakták az első maghasadáson alapuló atomreaktort.*” (Füstöss L.)

Szilárd Leó jelölője a leMBERGI születésű amerikai fizikus, Maurice Goldhaber (1911–2011) volt. Goldhaber egy rendkívül elismert tudós volt, aki a Wolf-díjtól a Nemzeti Tudományos

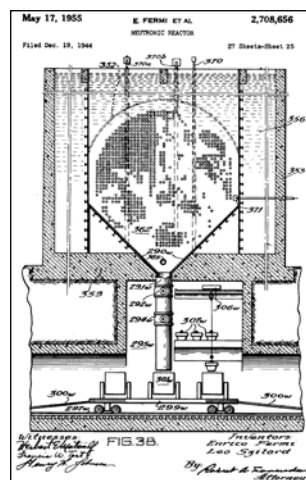
Éremig⁵ bezárólag szinte minden elismerést megkapott, csupán a Nobel-díjat nem. A jelölő személyén tehát semmi sem múlt. Utólag természetesen már kár mérgeledni, de Szilárd Leó Nobel-díjának elmaradása is mindenképp a fájó pontok közé sorolható. Megérdemelte volna, akárcsak a jelölője, Goldhaber. Azt, hogy miért nem kapta meg, azzal kapcsolatban csak találgatni lehet. Egyesek feltételezik, hogy Nobel-díj bizottság pacifista beállítottsága miatt nem ítélte meg neki az érmet. Az azonban rendkívül szomorú tény, hogy Szilárd nem kapott több jelölést. Mindössze egy évben, egy tudós jelölte csak (az eddig nyilvánossá tett dokumentumok alapján), holott életműve és tudományos talentuma alapján várható lett volna a jóval nagyobb számú jelölés.

Szilárd Leó „1933-ban Angliába költözött, ahol sikerült „megfertőződni” egy, a fizikát és a világot is gyökeresen megváltoztató gondolattal Rutherford egyik előadása után. Rutherford ekkor az atommag-rejtette hatalmas energiáról beszélt, aki azonban a publikum tudomására hozta, hogy ezen energia emberi hasznosítása lehetetlen. A legendárium szerint Szilárd az előadásról hazafelé Londonban, a Southampton Rown várta a jelzőlámpa zöldre váltását, amikor megszületett benne a láncreakció ötlete. E történet valóságtartalmát ma már nehéz eldönteni, az viszont tény, hogy az ötletet követően Szilárd 1934-ben szabadalmaztatta találmányát.” (Mátyás Sz. 2002, 61.)

„Magánélete nagyon kevés volt. Hosszú éven keresztül volt barátnője, később felesége Trudi, Gertrúd, aki szintén egyetemi tanár volt, közegészségtant tanított. Az utolsó időket leszámítva nem éltek együtt. Időnként meglátogatta, de Szilárd nem akart kötni lenni. Egész életében az volt az elve: semmihez nem lenni kötni. Mikor a Kuba-krízis volt, akkor is, mint mindig be volt

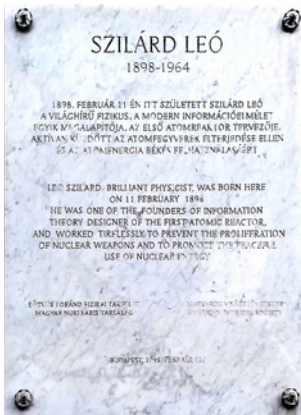

Szilárd Leó (világháló)

Enrico Fermi és Szilárd Leó szabadalma az atomreaktorra (1944) (világháló)

5 Az egyik legjelentősebb amerikai állami, tudományos kitüntetés a Nemzeti Tudományos Érem (National Medal of Science), ami az USA elnöke által adományozott elismerés. Elsőként Kármán Tódor kapta meg John F. Kennedy elnöktől (1962). Az alábbi magyar és magyar származású kutatók részesültek még e kitüntetésben: Wigner Jenő (1968), György Pál (1975), Goldmark Péter (1976), Teller Ede (1982), Lax Péter (1986), Bott Raoul (1987), George Stigler (1987), Somorjai Gábor (2001), Kálmán Rudolf Emil (2008) (<https://www.nsf.gov/>).

Szilárd Leó emléktáblája
szülőháza falán
(Budapest,
Bajza utca 50. szám)

csomagolva egy útitáskája, hogy abban a pillanatban, ahogy az atomháború kitör, elhagyja az Egyesült Államokat. Nem erőltette magát, hogy udvarias legyen olyan emberekkel, akiket nem talált elég okosnak. Magánéletében teljesen visszavonult volt, a szexualitást például butaságnak, érdektelennek, idővesztésnek találta. Privát élete tulajdonképpen nem volt, az ő élete teljesen az agyában folyt le.”

„Amikor Hruscsov New Yorkba jött, Szilárd kórházban volt utókezelésen. A szovjet delegáció lehetetlennek tartotta, hogy Hruscsovnak legyen ideje Szilárddal találkozni. És akkor hirtelen telefonáltak: de igen, Hruscsov látni akarja Szilárdot. Szilárd az ágyból ugrott ki, felöltözött, úgy gondolta, hogy neki valamilyen ajándékot kellene adnia Hruscsovnak. Lement a boltba és vett egy kicserélhető pengés borotvakészüléket, ami akkor még teljesen új volt az amerikai piacon is, és vett hozzá egy hónapra elegendő pengét. Hruscsoval 2 órán keresztül beszélgettek, tolmácson keresztül nagyon jól megértették egymást, mind a ketten praktikus emberek voltak. Szilárdrnak nem volt problémája, tulajdonképpen minden emberrel tudott beszélni. És mikor Hruscsov elbúcsúzott, Szilárd átnyújtotta az ajándék borotvát. Hruscsov boldog volt, mint egy gyerek, ő ilyet még nem látott, rendkívül jó dolognak találta, és annyira örült neki, hogy Szilárd azt mondta: Egy hónapra vettem pengét; de majd minden elsején fogok küldeni 1 hónapra szóló pengéket, addig a napig, amíg a harmadik világháború ki nem tör. Arra Hruscsov azt válaszolta, hát ez nagyszerű, de hát azon a napon én majd abba fogom hagyni a borotválkozást.” (Klein György visszaemlékezése Szilárd Leóról, 2001)

Szilárd Leó szülőháza (Budapest, Bajza utca 50. szám)

III/1. táblázat: A fizikai Nobel-díj magyar
és magyar származású jelöltjei (1901–1966)⁶

	A jelölt neve	A jelölés éve	A jelölő személy neve
1.	Lénárd Fülöp	1901	Silvanus Thompson
2.	Lénárd Fülöp	1901	Knut Ångström
3.	Lénárd Fülöp	1901	Svante Arrhenius
4.	Lénárd Fülöp	1901	Bernhard Hasselberg
5.	Lénárd Fülöp	1901	Hugo Hildebrandsson
6.	Lénárd Fülöp	1901	Robert Thalén
7.	Lénárd Fülöp	1902	Vilhelm Bjerknæs
8.	Lénárd Fülöp	1903	Vilhelm Bjerknæs
9.	Lénárd Fülöp	1904	Otto Wiener
10.	Lénárd Fülöp	1904	Vilhelm Bjerknæs
11.	Lénárd Fülöp	1904	Wilhelm Hallwachs
12.	Lénárd Fülöp	1905	Vilhelm Bjerknæs
13.	Lénárd Fülöp	1905	Jacobus van 't Hoff
14.	Eötvös Loránd	1911	Fröhlich Izidor
15.	Eötvös Loránd	1911	Kövesligethy Radó
16.	Eötvös Loránd	1911	Klupathy Jenő
17.	Eötvös Loránd	1914	Fröhlich Izidor
18.	Eötvös Loránd	1914	Klupathy Jenő
19.	Eötvös Loránd	1914	Lénárd Fülöp
20.	Eötvös Loránd	1917	Fröhlich Izidor
21.	Eötvös Loránd	1917	Klupathy Jenő
22.	Lénárd Fülöp	1924	Wilhelm Wien
23.	Lénárd Fülöp	1925	Wilhelm Wien
24.	Hevesy György	1942	Ortvay Rudolf
25.	Szilárd Leó	1949	Maurice Goldhaber

Forrás: www.nobelprize.org

6 Félkövérrrel kiemelve az az év, amikor odaitélték a Nobel-díjat.

Békésy György (világháló)

Békésy György emléktáblája lakóházán (Budapest, Fő utca 19. szám)

Békésy György lakóháza (Budapest, Fő utca 19. szám)

Wigner Jenő (világháló)

A következő magyar jelölt **Békésy György** (1899–1972), akinek esetében nehéz meghatározni a művelt tudományterületet, hisz vegyészként végzett, fizikából doktorált, de orvosi területen végzett kutatása eredményeként kapta meg a Nobel-díjat. Igazi polihisztor volt, aki féltucat nyelven beszélt (*Marx Gy. 1999*). Békésy világpolgár volt, az iskolát számos országban végezte, akárcsak a kutatásait, de a végső állomás esetében is az Újvilág volt. Elsőként a fizikai Nobel-díjra 1950-ben jelölte

a göttingeni egyetem tanára, Erwin Meyer (1899–1972), aki az akusztika nemzetközileg is elismert tudósa volt. 1953-ban Hans Otto Kneser (1901–1985) a Stuttgarter Egyetem professzora jelölte. A következő évben (1954) ismét jelölte Erwin Meyer Békésyt, de sajnos eredménytelenül. 1958-ban két jelölést is kapott, egyet Meyertől, egyet pedig Torbern Laurent (1896–1981) svéd akadémikustól (III/2. táblázat). Békésynek jó nevű jelölői voltak, de egyikük sem volt Nobel-díjas és elég kevesen is voltak. Ugyancsak a negatívumok közé sorolhatjuk (természetesen csak a saját szemszögünkből), hogy a jelölők között egy magyar tudós sem volt.

„Nem a gyorsaság a legfontosabb a tudományos életben, a lekötelezettség, az érdeklődés, a kívánság valamit igazán megtudni és megérteni.” (Wigner Jenő)

Wigner Jenőt (1902–1995) először 1953-ban jelölték fizikai Nobel-díjra. Meglehetősen hosszú folyamat volt, amíg eljutott a díjig, de a jelölők kitarítottak mellette, és egy évtizeden keresztül majd minden évben jelölték, ami 1963-ban hozta meg az eredményt. No, de ne rohanjunk ennyire előre az időben! Elsőként 1953-ban Gregory Breit (1899–1981) jelölte. Breit orosz születésű amerikai tudós volt, aki elméleti fizikusként maga is részt vett a kezdeti időkben az atombomba fejlesztésében, s Wigner közvetlen munkatársa volt. Teller Ede véleménye

szerint Breit „az egyik leglelkiismeretesebb, legalkalmasabb és legigényesebb fizikus”, akit valaha ismert (*The New York Times*, 1981. szeptember 22.). Két esztendő múlva (1955) Harry Messel (1922–2015) jelölte Wignert. Messel szülei ukránok voltak, ő azonban már Kanadában született, majd 1951-ben Ausztráliába költözött. Neves fizikus volt, de Breithez képest kevésbé csegett jól a neve Stockholmban.

Wigner szempontjából az 1957-es esztendő rendkívül erősre sikeredett, mivel hét jelölést is kapott. A jelölések mindegyike a nagyhírű Princeton egyetem atomfizikusaitól érkezett, akik közül többen is részesei voltak a Manhattan-tervnek, a hidrogénbomba megalkotásának és egyéb második világháborús hadifejlesztésnek.⁷ Hiába az illusztris jelölők névsora, a Nobel-díj bizottság két kínai-amerikai kutatónak ítélte a díjat. 1958-ban Gregory Breit ismét jelölte Wignert, illetve C. W. Ufford a philadelphiai egyetemről. 1959-ben a lengyel származású, de Kanadában élő (Vancouver) elméleti fizikus Władysław Opechowski (1911–1993), míg 1960-ban két korábbi Los Alamos-i „harcostárs”, az olasz Bruno Benedetto Rossi (1905–1993) és David Henry Frisch (1918–1991) jelölték. 1961-ben Amszterdamból A.M. Michels küldött ajánlást a Nobel-díj bizottságnak, 1962-ben pedig további három holland (mind a hárman a groningeri egyetemről: Hendrik Tolhoek /1958–1988/, Nicolaas Marinus Hugenholtz /1924/, Hilbrand J. Groenewold /1910–1996/) és egy finn atomfizikus, Pekka Jauho (1923–2015) próbálta meg Wignert hozzájuttatni a fizikai Nobel-díjhoz.

Egy évtized telt el Wigner első jelölése óta, s tizenkilenc, többségében kimagasló tudományos reputációval rendelkező tudós tett javaslatot a magyar tudósra. Elérkezett az 1963-as esztendő, amikor is a Nobel-díj bizottság meghajolt a jelölők akarata előtt, és az újabb öt jelölés meghozta a várva várt eredményt: megszületett az újabb magyar fizikai Nobel-díj.⁸

Ladislauz Laszlo Marton (1901–1979) neve gyakorlatilag teljesen ismeretlen hazánkban, jóformán csak a szakmabeliek

7 A jelölők Milton G. White (1910–1979), John Archibald Wheeler (1911–2008), Henry DeWolf Smyth (1898–1986), Allen Shenstone (1893–1980), D. Hamilton, Robert Henry Dicke (1916–1997) és Walker Bleakney (1901–1992) voltak.

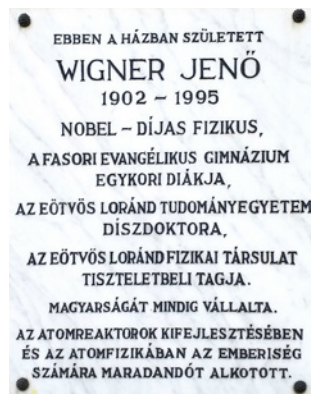
8 Az 1963-as év jelölői az alábbi tudósok voltak: a belga Léon van Hove (1924–1990), a jelöléskor a genfi egyetem tanára volt), a finn Pekka Jauho (már korábban is jelölte Wignert), a kanadai Fredrick Augustus Kaempffer (1920–2009), a japán Takehiko Takabayasi (1919–1999) és a bécsi születésű, de Amerikában élő Victor Frederick „Viki” Weisskopf (1908–2002), aki szintén részese volt a Manhattan-tervnek.

Wigner Jenő születési helye és gyermekkori lakóhelye (Budapest, Király u. 76. szám)

Wigner Jenő egykori középiskolája, a Fasori Evangélikus Gimnázium (Budapest, Városliget fasor 17-21. szám)

Wigner Jenő emléktáblája szülőházán (Budapest, Király utca 76. szám)

ismerik, magyar nyelvű forrást pedig még a világhálón is elvétve lehet róla találni. Marton László néven született Budapesten, és az elektronmikroszkóppal kapcsolatos kutatásait szokták többnyire megemlíteni (Szabó K. 2020). Miután Magyarországot elhagyta, Belgiumban (Brüsszel) élt, ahol sikeres kísérleteket folytatott az elektronmikroszkóppal kapcsolatban. A Benelux államból 1938-ban az Egyesült Államokba költözött, s ott élt halálig.

Martont 1961-ben Gábor Dénes jelölte. Kettejük kapcsolatáról, esetleges tudományos együttműködésükről nem volt fellelhető szakirodalmi adat.⁹

Marton László 1901. augusztus 15-én született Budapesten. A neve túlságosan bonyolult volt az Egyesült Államokban, ezért „Bill”-nek hívták. A magyarországi középiskolai évek után Zürichben tanult fizikai kémiát. Miután Svájcban visszatért, a Tungsramnál dolgozott három éven keresztül. Ezt követően Brüsszelbe ment, ahol egy évtizeden keresztül kutatott a Brüsszeli Egyetemen. Elektronoptikával foglalkozott és 1932-re elkészített egy kezdetleges elektronmikroszkópot. 1938 őszén az USA-ba emigrált, ahol folytatta ezirányú kutatásait a Stanford Egyetemen, majd 1946-tól Washingtonban, az Amerikai Szabványügyi Hivatalban dolgozott (Hawkes, W. P. 1985).⁹

Polányi Mihály (világháló)

Az 1961-es év másik jelöltje ugyancsak a kevésbé ismert fizikusaink közé tartozik, azonban **Orován Egon** (1902–1989) nevét több forrás említi, mint Martonét. Orován ugyancsak a Tungsram laboratóriumában dolgozott, akárcsak Marton László. Miután az országot elhagyta, az Egyesült Királyságba, majd az USA-ba költözött. A külföldön fényes karriert befutó Orován a fémfizika szaktekintélye volt, a fémek képlékeny alakváltozásainak vizsgálata területén ért el kiemelkedő eredményeket (Nagy F. 1997). A jelölője Fausto Gherardo Fumi (1924–2008) volt, a paviai egyetem professzora. Fumi az USA és Európa számos neves egyetemén kutatott, így jelölése meggyőző volt. Fumi professzor 1961-ben nem csak egy magyar tudóst jelölt, hanem kettőt is, ugyanis Polányi Mihályt is jelölte a fizikai Nobel-díjra.

Polányi Mihály (1891–1976) reneszánsz embereket megszégyenítő sokoldalúsággal rendelkezett. Végzettségét tekintve orvos volt, azonban kutatásai főként a fizikai kémiára terjedtek

9 Az életével kapcsolatban lásd bővebben: Hawkes, W. Peter (szerk.) *The Beginnings of Electron Microscopy* (1985) című könyvét az 501 és 524. oldalak között.

ki. Foglalkozott gázabszorpcióval, a természetes anyagok szerkezeti vizsgálatával, a kristályok mechanikai tulajdonságaival és a kriptonlámpával kapcsolatos kérdésekkel is. Emellett pedig a tudománytörténet Polányi filozófusi és szociológusi munkásságát is jegyzi.

Sajnos sem Polányi, sem Orován jelölése nem ért célba. Polányi Mihály fia, Polányi János viszont néhány évtized múlva „kárpótolta” a családot, mivel 1986-ban kémiai Nobel-díjat kapott, azonban ezt az édesapja sajnos már nem élhette meg.

III/2. táblázat: A fizikai Nobel-díj magyar és magyar származású jelöltjei (1901–1966)

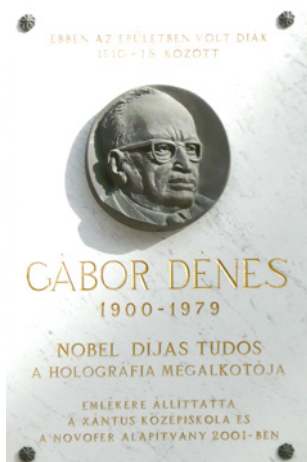
26.	Békésy György	1950	Erwin Meyer
27.	Békésy György	1953	Hans Otto Kneser
28.	Wigner Jenő	1953	Gregory Breit
29.	Békésy György	1954	Erwin Meyer
30.	Wigner Jenő	1955	Harry Messel
31.	Wigner Jenő	1957	Milton White
32.	Wigner Jenő	1957	John Wheeler
33.	Wigner Jenő	1957	Henry Smyth
34.	Wigner Jenő	1957	Allen Shenstone
35.	Wigner Jenő	1957	D Hamilton
36.	Wigner Jenő	1957	Robert Dicke
37.	Wigner Jenő	1957	Walker Bleakney
38.	Békésy György	1958	Erwin Meyer
39.	Békésy György	1958	Torbern Laurent
40.	Wigner Jenő	1958	Gregory Breit
41.	Wigner Jenő	1958	C. Ufford
42.	Wigner Jenő	1959	Władysław Opechowski
43.	Wigner Jenő	1960	Bruno Benedetto Rossi
44.	Wigner Jenő	1960	David Henry Frisch
45.	Wigner Jenő	1961	A. M. Michels
46.	Marton László	1961	Gábor Dénes
47.	Orován Egon	1961	Fausto Fumi
48.	Polányi Mihály	1961	Fausto Fumi
49.	Wigner Jenő	1962	Pekka Jauho

Gábor Dénes (világháló)

50.	Wigner Jenő	1962	Hendrik Tolhoek
51.	Wigner Jenő	1962	Nicolaas Hugenholtz
52.	Wigner Jenő	1962	Hilbrand Groenewold
53.	Wigner Jenő	1963	Léon van Hove
54.	Wigner Jenő	1963	Pekka Jauho
55.	Wigner Jenő	1963	Fredrick Kaempffer
56.	Wigner Jenő	1963	Takehiko Takabayasi
57.	Wigner Jenő	1963	Victor Frederick „Viki” Weisskopf
58.	Gábor Dénes	1966	H. Slevogt

Forrás: www.nobelprize.org

*Gábor Dénes emléktáblája
hajdani iskolája falán
(Budapest,
Markó utca 18-20. szám)*

Az utolsó elérhető magyar jelölt a fizikus kategóriában **Gábor Dénes** (1900–1979). Neve széleskörben ismert, számos intézmény és tudományos egyesület viseli a nevét. Elemi és középiskolai tanulmányait még itthon végezte, a felsőfokú tanulmányait viszont már Németországban fejezte be (a Műegyetemen kezdte), majd 1937-ben az Egyesült Királyságba költözött, ahol haláláig élt. Itteni kutatási eredményeiért vehette majd át évtizedekkel később a Nobel-díját. Gábor Dénes jelölője a berlini H. Slevogt volt. Nem számított széles körben elismert tudós, így jelölése nem lehetett kellően fajsúlyos, ráadásul 1966-ban mindössze egy jelölése volt csak Gábornak, így nem sok esélye volt a díj elnyerésére.

2.3. A fizikai Nobel-díj magyar és magyar származású díjazottjai

A tizennyolc magyar és magyar származású Nobel-díjas közül hárman részesültek a fizikai Nobel-díjban. Ők Lénárd Fülöp, Wigner Jenő és Gábor Dénes. Az alábbiakban ismerjük meg a vázlatos életműüket.

Lénárd Fülöp (1862–1947) az elemi és középiskoláit szülővárosában, Pozsonyban végezte, majd egyetemi tanulmányait Budapesten és német egyetemeken folytatta. A doktorátus megszerzése után (1886) rövid időt itthon töltött, és Eötvös

*Gábor Dénes születési helye
és gyermekkori lakóhelye
(Budapest, Rippl-Rónai u.
25. szám)*

Loránd mellett vállalt tanársegédi állást. Ezután végleg elhagyta Magyarországot, majd Németországban telepedett le. A németországi évek hozták meg Lénárd számára a világhírnevet. A Heinrich Hertz melletti kutatások keltették fel érdeklődését a katódsugár iránt, azonban Hertz korai halála (1894) megakadályozta a további közös kutatásokat, így Lénárd egyedül folytatta azokat. A katódsugarak tulajdonságait egy csövön belül (amelyben keletkeznek) nehéz vizsgálni, ezért Lénárd alkotott egy olyan katódsugárcsövet, hogy ahol a katódsugár a cső falának ütközött, egy ún. „Lénárd-ablakot” készített vékony alumíniumlemezről. A katódsugarak így e vékony alumíniumlemezen (Lénárd-ablak) keresztül a levegőbe vagy egy másik „léghíjas” térbe jutottak. Kísérletével sikerült bebizonyítania, hogy a katódsugarak átjutnak a fémlemezen, tehát a fémlemez atomjai között valamiféle résnek kell lennie, amelyek nagyobbak, mint a katódsugár részecskéi.

E felfedezés korszakalkotó jelentőségű volt, ami számos tudós későbbi munkáját könnyítette meg, így pl. Thomsonét, Rutherfordét, Einsteinét, Röntgenét. Eredményei nem maradtak figyelem nélkül, számos elismerésben részesült. Több német egyetemen tanított, Heidelbergben professzor lett (1896–1931), 1896-ban elnyerte a Baumgarten-díjat, később pedig a Royal Society (Angol Királyi Társaság) Rumford-díját. 1897-ben az MTA tagjává választották, majd 1905-ben a díjak díját, a Nobel-díjat vehette át „a katódsugarakkal kapcsolatos munkásságáért”. 1947-ben Messelhausenben hunyt el.

A Fasori Evangélikus Gimnázium elvégzését követően **Wigner Jenő** (1902–1995) fizikus szeretett volna lenni, azonban a nagyműveltségű, de gyakorlatias apa tudván azt, hogy egy ilyen kis országban nem sok fizikusra van szükség, inkább a vegyészi pályát javasolta fiának. Így esett a választás a budapesti Műegyetemre, majd később a Technische Hochschule (a berlini Műegyetem). Ezután hazatért és apja börtényében kezdett dolgozni. A pezsgő berlini évek után azonban nem igazán találta a helyét Pesten, így amikor megtudta, hogy Born és Heisenberg „megalkották” a kvantummechanikát, az első adandó alkalommal Berlinbe utazott, ahol Polányi Mihály segítségével a Vilmos Császár Intézetben vállalt állást. Itt azonnal egy konkrét feladattal bízták meg: Vajon az atomok miért „részesítik előnyben” a kristály szimmetriasíkjait és szimmetriapontjait?

Wigner Jenő és Szűcs Ervin professzorok (1976)
(FORTEPAN / Bojár Sándor)

„*Én sok nagy embert ismertem. Ismertem Einsteint, Planckot (...) Egy embert nem ismerek, akinek oly gyors esze volt, oly mély belátóképessége a részletekbe, és oly emlékező tehetsége volt, mint Neumann Jánosnak.*”
(Wigner Jenő)

Neumann János
(Budapest, Műegyetem)

Aschner Lipót (világháló)

Erre a kérdésre a választ Wigner adta meg elsőként: a kvantummechanikában a négydimenziós téridő szimmetriái központi szerepet játszanak.

A harmincas években Wigner is az Egyesült Államokba ment. 1939-ben bekövetkezett a várva várt maghasadás, azonban ez nem Amerikában történt, hanem a háborúra készülő Németországban, így Szilárd Leó és Wigner azonnal felkeresték Einsteint, hogy győzze meg Roosevelttel amerikai elnököt a kutatások mihamarabbi beindításáról. Ezek után természetesen Wigner is döntő szerepet kapott a Manhattan-program kidolgozásában. Beválasztották az Uránium Bizottságba, majd az első atomreaktor megtervezésével és kivitelezésével megbízott csoport vezetője lett. A Wigner vezetése alatt elkészült reaktorok Hanfordban termelték a plutóniumot az első „baby”-hez, mely 1945 nyarára készült el.

E párját ritkító életműért igen sok elismerésben és kitüntetésben részesült, így 1959-ben megkapta „Az Atom Békés Felhasználásáért Díjat”, 1988-ban pedig az MTA tiszteletbeli tagjává választotta. Megszámlálhatatlan díszdoktori és tiszteletbeli elnöki cím birtokosa volt, azonban a pontot az „i”-re az 1963-ban átadott fizikai Nobel-díj tette fel „*az atommagok és az elemi részek elméletének fejlesztéséért, kivált az alapvető szimmetriaelvek felfedezéséért és alkalmazásáért*”. 1995-ben Princetonban hunyt el.

Gábor Dénes (1900–1979) a középiskolát a Markó utcai Főreálban végezte, majd 1918-tól a Műegyetem hallgatója volt a gépészmérnöki karon. A „kor szokásának” megfelelően tanulmányait Németországban, a charlottenburgi Műszaki Főiskolán folytatta. 1924-ben itt szerezte meg elektromérnöki diplomáját, majd 1927-ben a doktori címét is.

Ez időben Gábor már a Siemens und Halske cégnél kutatómérnök volt, ahol a gázkisülésekkel foglalkozott. Az 1933-as esztendő a németországi kutatások végét jelentette; a németországi szerződés lejárta után hazatért, és a Tungram Rt.-nél próbálta elkészíteni egyik nagy találmányát, a plazmalámpát. Az elgondolás nagyszerűsége és a kezdeti sikerek meggyőzték a Tungram igazgatóját, Aschner Lipótot a kutatások elindításáról, később azonban az igen biztató eredmények ellenére a gyár vezetése megvonta a bizalmat Gábortól. Leállították a további kutatásokat, és a szabadalom megvásárlására is nemet mondtak (mindazok ellenére, hogy a plazmalámpa üzemképes volt).

A lámpa hibája csupán annyi volt, hogy élettartama (a kutatások kezdeti volta miatt) csak száz óra volt. Ezután Angliába költözött (1937), és bő egy évtizeden keresztül a Thomson–Houston cég laboratóriumában dolgozott, ahol fő kutatási területe az elektronoptika volt. E kutatások vezették el a későbbiekben nagy felfedezéshez, a holográfiához.¹⁰ Gábor Dénes zsenialitását mutatja, hogy a holográffal jó húsz évvel megelőzte a tudományt, mivel a holográfia felfedezésekor még nem léteztek ún. koherens fényforrások (lézerek), ezért akkor még sokan nem látták a benne rejlő óriási lehetőségeket.

1962-ben azonban (a lézer felfedezésekor) a szellem kiszabadult a palackból, és a lézertechnika a holográfiával egyesítve „megalkotta” a lézerhologramot, aminek elkészítésében természetesen Gábor Dénes is igen aktívan részt vett. Nobel-díját is részben ez irányú kutatásainak köszönhetette 1971-ben „*a holográfiai módszer felfedezéséért és fejlesztéséhez való hozzájárulásáért.*” 1979-ben, Londonban hunyt el (Mátyás Sz. 2002).

Gábor Dénes (Budapest, Mérnök utca 39. szám)

2.4. A fizikai Nobel-díj magyar és magyar származású jelölői

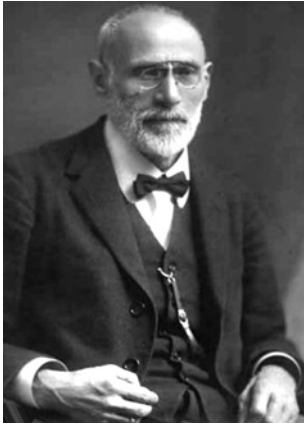
A jelölők esetében előljáróban kijelenthetjük, hogy sajnos kevés magyar vonatkozás fedezhető fel. Egyrészt nagyon kevés magyar fizikus érezte azt, hogy neki élnie kellene a javaslattelevi jogával, másrészt pedig a magyar emberek többnyire külföldi tudósokat jelöltek a fizikai Nobel-díjra. Természetesen el kell fogadni, hogy a Nobel-díjra történő jelölésnél a tudomány országhatárokon átívelő magasztos eszméje felülírja bizonyos esetekben a nemzeti érdekeket, azonban olyannyira nagy számban voltak a múltban is jeles magyar fizikusok, hogy nehéz arra választ adni, hogy vajon miért nem segítették egymást jobban a honi fizikusok. Az alábbiakban nézzük meg, hogy a magyar fizikusok kiket kívántak fizikai Nobel-díjhoz juttatni.

A legaktívabb fizikusunk **Lénárd Fülöp** (1862–1947) volt, aki tizenhárom alkalommal küldött jelölést Stockholmba. Lénárd nemsokkal a végzés után elhagyta Magyarországot, így ő

¹⁰ Találmányának elnevezése két görög szó összetételéből keletkezett: holos = teljes, grafo = kép.

„A gondolkodásban önállóságot csak az olyan tanár tanítása adhat, aki maga önállóan gondolkodik, s éppen ez az önállóság az, ami a legszükségesebb a tudósnek mint a gyakorlat emberének.”
(Eötvös Loránd: Az egyetem feladatáról, 1891)

Fröhlich Izidor (világháló)

Kövesligethy Radó (világháló)

már németországi tudósként küldte jelöléseit a kor neves fizikusaira (osztrák, angol, német, holland). A pozsonyi születésű professzornak volt egy magyar jelöltje is, korábbi tanára, Eötvös Loránd, akivel sokáig megmaradt a tudományos kapcsolata is. Ezt bizonyítja az is, hogy 1914-ben őt jelölte a díjra. Lénárd Fülöp jelölései egyértelműen mutatják, hogy komoly szakmaiságon alapultak, jó érzékkel választott jelölteket, s nemcsak a barátság vagy a személyes ismeretség volt az ajánlás alapja. Az általa jelölt személyekből öten részesültek Nobel-díjban, négyen fizikaiban, Ernest Lord Rutherford (1871–1937) pedig kémiai Nobel-díjban (1908). A jelöltjei közül fizikai Nobel-díjat kapott¹¹ Max Planck (1858–1947) (1918), Johannes Stark (1864–1957) (1919), Wilhelm Wien (1864–1928) (1911) és Heike Kamerlingh Onnes (1853–1926) (1913).

Ugyancsak Eötvös Lorándot jelölte 1911-ben három magyar tudós, **Fröhlich Izidor** (1852–1931), **Kövesligethy Radó** (1862–1934) és **Klupathy Jenő** (1861–1931). Klupathy és Fröhlich 1914-ben és 1917-ben ismét próbálkozott, de sajnos eredménytelenül. Eötvös tehát három év alatt nyolc jelölést is kapott (1911 /3/, 1914 /3/, 1917 /2/) (lásd bővebben: 2.2. fejezet).

IV. táblázat: A fizikai Nobel-díj kategóriában jelölést leadó magyar és magyar származású személyek

	A jelölő neve	A jelölés éve	A jelölt személy neve
1.	Lénárd Fülöp	1906	Ludwig Boltzmann
2.	Lénárd Fülöp	1907	Ernest Lord Rutherford
3.	Lénárd Fülöp	1908	Ernest Lord Rutherford
4.	Lénárd Fülöp	1910	Max Planck Julius Elster Hans Geitel
5.	Kövesligethy Radó	1911	Eötvös Loránd
6.	Klupathy Jenő	1911	Eötvös Loránd
7.	Fröhlich Izidor	1911	Eötvös Loránd

11 A születési és a halálozási időpont után zárójelben a díj odaítélésének éve található.

8.	Lénárd Fülöp	1913	Sir James Dewar Heike Kamerlingh Onnes
9.	Lénárd Fülöp	1914	Eötvös Loránd
10.	Klupathy Jenő	1914	Eötvös Loránd
11.	Fröhlich Izidor	1914	Eötvös Loránd
12.	Klupathy Jenő	1917	Eötvös Loránd
13.	Fröhlich Izidor	1917	Eötvös Loránd
14.	Lénárd Fülöp	1917	Johannes Stark
15.	Lénárd Fülöp	1918	Johannes Stark
16.	Lénárd Fülöp	1919	Johannes Stark
17.	Lénárd Fülöp	1921	Ernst Gehrcke
18.	Lénárd Fülöp	1923	Ernst Gehrcke
19.	Lénárd Fülöp	1924	Ernst Gehrcke
20.	Lénárd Fülöp	1926	Wilhelm Wien
21.	Oskar Klein	1932	Werner Heisenberg Erwin Schrödinger
22.	Oskar Klein	1934	Otto Stern
23.	Wigner Jenő	1940	Otto Stern Isidor Rabi
24.	Ortvay Rudolf	1942	Hevesy György
25.	Oskar Klein	1945	Lise Meitner Otto Robert Frisch
26.	Oskar Klein	1946	Lise Meitner Otto Robert Frisch
27.	Oskar Klein	1947	Lise Meitner Otto Robert Frisch
28.	Wigner Jenő	1946	Percy Bridgman
29.	Wigner Jenő	1951	Willis Eugene Lamb, Jr
30.	Wigner Jenő	1958	Maria Goeppert-Mayer Johannes Hans Daniel Jensen Robert Hofstadter Abdus Salam
31.	Gábor Dénes	1961	Ernst August Friedrich Ruska Max Knoll Marton László
32.	Oskar Klein	1965	Hans Albrecht Bethe

Forrás: www.nobelprize.com

Oskar Klein (világháló)

Oskar Klein (1894–1977) neve hazánkban kevesek előtt ismert. Az idegen nyelvű források svéd elméleti fizikusként említik, akinek az édesapja (Gottlieb Klein) Szlovákiában (Humenné) született, a svéd források többsége pedig a legnagyobb huszadik századi elméleti fizikusként tesz róla említést. Nem kell nyomozói vénával rendelkezni ahhoz, hogy kiderítsük, hogy Szlovákia az természetesen a hajdani Magyarország, Humenné pedig Homonna, vagyis Oskar Klein édesapja a felvidéki Homonnán született.

Oskar Klein elismert elméleti fizikus volt nemcsak Svédországban, hanem külföldön is. Nevéhez fűződik a Kaluza–Klein-elmélet, amely Einstein relativitás elméletét nem négy, hanem öt dimenzióban értelmezi. Oskar Kleint nyilvánvalóan nem sorolhatjuk a magyar tudósok közé, de magyar származásának tekinthetjük, hiszen édesapja magyar állampolgárként született, felvidéki zsidó ember volt (IV. táblázat). Oskar Klein már nem beszélt magyarul, csak svédül és németül (*Helle Klein írásbeli közlése a szerző részére*).

Klein igen aktív jelölt volt, hat év alatt tíz személyt jelölt (Lise Meitnert és Otto Robert Frisch három alkalommal is, 1948-ban pedig Meitnert kémiai Nobel-díjra is jelölte).¹²

Oskar Klein édesapja, Gottlieb Klein (1852–1914) rabbi volt, aki Homonnán született, édesanyja, Antonie (Toni) Levy (1857–1940) pedig a sziléziai Breslauban (ma: Wrocław) látott napvilágot. Az édesapja 1883-ban Stockholmba ment, ahol főrabbi lett (Målmark, C.). Oskar Klein a Nobel Intézetben a később Nobel-díjjal kitüntetett Svante Arrhenius tanítványa volt, majd Franciaországba igyekezett Jean-Baptiste Perrinhez, azonban az első világháború kitörése megakadályozta a közös munkát. A későbbiekben együtt dolgozott Niels Bohrral, majd az Egyesült Államokban, Dániában és Hollandiában kutatott, végül pedig 1930-ban elfogadta a stockholmi egyetem professzori állását.

A magyar jelölők közül a képzeletbeli dobogó harmadik helyét kapná **Wigner Jenő** (1902–1995), aki négy év alatt nyolc személyt jelölt a fizikai Nobel-díjra. Mind a nyolc tudós

12 A magyar származású elméleti fizikus az alábbi személyeket jelölte: Werner Heisenberg (1901–1976) (Nobel-díjas német fizikus) (1932), Erwin Schrödinger (1887–1961) (Nobel-díjas osztrák fizikus) (1933), Otto Stern (1888–1969) (németországi születésű Nobel-díjas amerikai fizikus) (1943), Lise Meitner (1878–1968) (ausztriai születésű svéd fizikus), Otto Robert Frisch (1904–1979) (ausztriai születésű angol fizikus) és Hans Albrecht Bethe (1906–2005) (Nobel-díjas németországi születésű amerikai fizikus) (1967).

külföldi, magyar fizikus egy sem volt közöttük. Egy német, egy pakisztáni és hat amerikai tudóst jelölt. Wigner Jenő szellemi képességéről és tudományos talentumáról csak szuperlatívuszokban lehet beszélni, melyről számos szerző írt már korábban is. Látnoki képességeiről viszont eddig még nem írt senki sem. Wigner nyolc tudóst jelölt, mindegyikük megkapta a fizikai Nobel-díjat. A magyar tudós az alábbi személyeket jelölte:¹³ Otto Stern (1888–1969) (1943), Isidor Rabi (1898–1988) (1944), Percy Bridgman (1882–1961) (1946), Willis Eugene Lamb, Jr. (1913–2008) (1955), Maria Goeppert-Mayer (1906–1972) (1963), Johannes Hans Daniel Jensen (1907–1973) (1963), Robert Hofstadter (1915–1990) (1961) és Abdus Salam (1926–1996) (1979).

A Felvidék egyik legszebb kastélya, a homonnai Andrássy-kastély (FORTEPAN / Budapest Főváros Levéltára. Levéltári jelzet: HU.BFL. XV.19.d.1.12.138)

Érdekesképpen két tudóst emeljük ki. Maria Goeppert-Mayert (1906–1972) (lengyelországi születési német) és Johannes Hans Daniel Jensent (1907–1973) (német), akik ugyancsak 1963-ban kapták meg a fizikai Nobel-díjat, amikor Wigner is, ugyanis az 1963-as esztendőben megosztva, három személy kapta meg a tudományos elismerést.

Egy alkalommal élt a jelölés jogával **Ortvay Rudolf** (1885–1945), aki Hevesy Györgyöt jelölte 1942-ben. Hevesy ebben az évben nem kapta meg az arany érmecskét, viszont a következő évben a Kémiai Nobel-díj bizottság kárpótolta, mivel őt találta a legérdemesebbnek a kémiai Nobel-díjra (lásd bővebben: 3.3. fejezet).

Gábor Dénes (1900–1979) a Nobel-adatbázis tanúsága szerint mindössze egy alkalommal, 1961-ben küldte csak el jelölését a svéd fővárosba. Ekkor három személyt javasolt a fizikai Nobel-díjra. A német Ernst August Friedrich Ruskat (1906–1988) – aki több, mint két és fél évtizeddel később kapta meg a fizikai Nobel-díjat (1986) –, a szintén német Max Knollt (1897–1969) és a magyar Marton Lászlót (Ladislaus Laszlo Marton) (lásd bővebben: 2.2. fejezet).

Megállapíthatjuk, hogy a fizika területén viszonylag kevés magyar jelölt volt, holott bőven lehetett volna választani a

¹³ A születési és a halálozási időpont után zárójelben a díj odaítélésének éve található.

magyar és a külföldi tudósoknak egyaránt a fizika hazai és külföldön élő „nagyagyúi” közül (pl. Selényi Pál, Lánosz Kornél, Bay Zoltán, Simonyi Károly, Gombás Pál, Teller Ede, Kürti Miklós, Gaál Sándor¹⁴). A legaktívabb jelölők a külföldön élő magyar és magyar származású fizikusok voltak (Lénárd Fülöp, Oskar Klein és Wigner Jenő). Eötvös Loránd 1917-es jelölését követően, Ortway Rudolf volt az a magyarországi tudós, aki 1942-ben Hevesy Györgyöt Nobel-díjra jelölte, vagyis két és fél évtizednek kellett eltelnie két jelölés között. Ortway jelölése után nincs tudomásunk további magyar jelölőről.

Felhasznált irodalom

- BALÁZS LAJOS GYÖRGY (2017): *Paál György és a kozmológia forradalma*. In: Benkő József-Mizser Attila (szerk.): *Meteor csillagászati évkönyv*. pp. 262-285.
- BECK MIHÁLY (é.n.): *A Nobel-díj és a magyar Nobel-díjasok* (<https://www.bpxv.hu/r4wf434rf/uploads/2006/01/nobel.pdf> – 2021. szeptember 3.)
- BERGET ALFONZ (1909): *A földgömb és légkör fizikája*. Magyar Királyi Természettudományi Társulat, Budapest
- DOMBI PÉTER (2016): *Ultragyors fotoemissziós folyamatok nanolokalizált elektromágneses terekben*. MTA doktori értekezés tézisei, MTA Wigner Kutató Központ, Budapest
- FELKAI TAMÁS (1988): *A magyar radiológia útja*. In: Antall József – Birtalan Győző – Schulteis Emil (szerk.): *Tanulmányok és arcképek a magyar medicina múltjából*. Medicina, Budapest, pp. 103-105.
- FÜSTÖSS LÁSZLÓ (é.n.): *Magyarországi fizikatörténet a 20. század utolsó harmadáig* (<http://www.scitech.hu/fizika.sci-tech.hu/00home/02home.htm> – 2014. május. 25.)
- HAWKES, W. PETER (szerk.) (1985): *The Beginnings of Electron Microscopy*. Academic Press, Orlando

14 Egyik nagy hazai fizikai iskolához sem kötődik szorosan Gaál Sándor (1883–1972), akinek a neve gyakorlatilag teljesen ismeretlen hazánkban. Nem kevesebbet köszönhet neki a világ, mint a ciklotron elvének a kidolgozását. A Nobel-díjat ezért azonban nem ő, hanem Ernest O. Lawrence vehette át. Jelöletlen sírját 2012 óta kopjafa jelzi.

- JOHN JENKIN (2001): *A unique partnership: William and Lawrence Bragg and the 1915 Nobel prize in physics*. In: *Minerva*, 2001/39, pp. 373-392.
- KENYERES ÁGNES (főszerk.) (1994): *Magyar Életrajzi Lexikon* (<https://mek.oszk.hu/00300/00355/html/index.html> – 2020. november 24.)
- MARX GYÖRGY (1999): *Békésy György kulturális gyökerei*. In: *Fizikai Szemle*, 1999/10. (<http://fizikaiszemle.hu/old/archivum/fsz9604/mgy9604.html> – 2021. július 26.)
- MÁTYÁS SZABOLCS (2002): *Ahol a zsenik bölcsője ring*. Debrecen
- NAGY FERENC (főszerk.) (1997): *Magyar Tudó lexikon A-tól Zs-ig*. BETTER – MTESZ – OMIKK, Budapest
- OSKAR KLEIN (é.n.): *Christian Målmark* (<http://www.okc.albanova.se/about-us/2.48736/oskar-klein-1.320605> – 2021. július 23.)
- PÁLFY PÉTER PÁL (2013): *Nemzetközi matematikai díjak, avagy miért nincs matematikai Nobel-díj?* In: *Magyar Tudomány*, 2013/7. (<http://www.matud.iif.hu/2013/07/08.htm> – 2021. október 15.)
- SZABÓ KATALIN (2020): *A vírusok felfedezése*. (https://semmelweismuseum.blog.hu/2020/04/08/a_virusok_felfedezese – 2021. július 26.)
- SZERZŐ NÉLKÜLI (2001): *Szilárd Leó – Zseni árnyékában*. In: *Fizikai Szemle*, 2001/10 (az Oláh Katalin szerkesztésében készült műsor írásos változata /M1 tévécsatorna 2001. 07. 23./) (<http://fizikaiszemle.hu/archivum/fsz0110/zseni.html> – 2021. július 25.)
- The New York Times, 1981. szeptember 22.

Világhálós források

- <https://www.geni.com/people/AntonieKlein/6000000008092599362> (2021. július 23.)
- <https://www.nobelprize.org> (2021. január 31.)
- <https://www.nsf.gov/> (2021. június 19.)

3. KÉMIAI NOBEL-DÍJ

A kémiai Nobel-díjat 1901-ben adományozták először. A Svéd Királyi Tudományos Akadémia ítéli oda a díjat, akárcsak a fizikai Nobel-díjat. Elsőként e jeles kitüntetést egy holland tudós, Jacobus Henricus van 't Hoff (1852–1911) kapta meg.

A kémiai Nobel-díjra történő jelölés folyamata hasonló más Nobel-díjakéhoz. A Kémiai Nobel-díj Bizottság is jelölőlapokat küld a jelölésre jogosult személyek részére. Szeptember – október környékén körülbelül háromezer jelölőlap kerül kiküldésre a világ számos országában élő egyetemi professzornak, korábbi kémiai és fizikai Nobel-díjasoknak stb. A jelölőlapoknak a következő év január 31-éig kell beérkeznie a svéd fővárosba. Évente kb. 250-350 jelölt neve érkezik a Bizottsághoz. A beérkezett jelöléseket a Bizottság áttekinti és elkészíti az előzetes jelöltek listáját.

A beérkezett jelöléseket a Bizottság megvizsgálja és elkészíti a jelöltek listáját. Ezt követően – más területekhez ugyancsak hasonlóan – véleményezés céljából szakértők részére küldik ki a beérkezett anyagokat (március – május). Június és augusztus között a beérkezett szakvéleményeket összesítik és ajánlásokkal látják el, melyet majd az Akadémia részére küldenek el. A Nobel-díj bizottság szeptember hónapban nyújtja be az Akadémiának a végső jelöltekre vonatkozó ajánlásokkal az anyagot, melyet a Bizottság minden tagja az aláírásával is ellát. Az Akadémia Kémiai Szekciója két ülésén tárgyalja a beérkezett javaslatokat. A kémiai Nobel-díj esetében is október elején száll fel a „fehér füst”, amikor többségi szavazással döntenek el, hogy ki lesz az az évi díjazott (díjazottak). A döntést követően bejelentik a díjazott személy nevét, december 10-én pedig Stockholmban átadják a díjat.

- Az alábbi személyek jogosultak kémiai Nobel-díjra jelölni:
- a Svéd Királyi Tudományos Akadémia svéd és külföldi tagjai;
  - a Fizikai és a Kémiai Nobel-díj Bizottság tagjai;
  - a fizikai és kémiai Nobel-díj korábbi jutalmazottjai;
  - a kémiatudomány professzorai az egyetemeken és a műszaki egyetemeken Svédországban, Dániában, Finnországban, Izlandon, Norvégiában és a Karolinska Intézetben (Stockholm);
  - legalább hat egyetem professzorai, akiket a (Svéd Királyi – a szerző) Tudományos Akadémia azért választ, hogy minél szélesebb körű legyen a földrajzi megoszlás az egyes országok között és minél tágabb tudományterületről lehessen választani;
  - azok a tudósok, akiket az Akadémia méltónak talál a javaslatételre (www.nobelprize.org).

A kémia és fizika területén lehet a legtöbb átfedést találni, úgy a kutatási területek, mind a Nobel-díjra javasolt és díjazott személyek esetében. Számos esetben előfordult, hogy egy-egy tudóst jelöltek mind a két területen, mivel a kutatási területek olyan határterületen volt, hogy azzal sikerrel voltak jelölhetők a kémiai és a fizikai Nobel-díjra egyaránt. Esetenként pedig az élettani vagy orvosi területről is találhatók jelölések (és díjazottak is) a kémia területén (pl. Herskó Ferenc). Marie Curie (1867–1934) az egyetlen, aki két eltérő tudományos Nobel-díjat kapott. Az egyiket a fizika (1903), a másikat pedig a kémia (1911) területén elért eredményeiért. Frederick Sanger (1918–2013) angol biokémikus ugyancsak az egyetlen, aki két kémiai Nobel-díjat kapott. Ugyancsak azonos tudományterületen szerzett két Nobel-díjat az angol fizikus, John Bardeen (lásd: 2. fejezet). Linus Pauling (1901–1994) németországi születésű amerikai kémikus pedig a kémiai Nobel-díj mellett a Nobel-békedíjat is megkapta, amely ugyancsak egyedülálló teljesítmény (lásd: 3.4. fejezet).

3.1. A kémiai Nobel-díj számokban

A díjazott országok esetében a kémiai Nobel-díj kapcsán rendkívül nagy földrajzi koncentráció figyelhető meg. A tudósok erős térbeli sűrűsödése jól szemlélteti a múlt és a jelen kémiai központjait és a tudományos élet problémáit.

A kémiai Nobel-díj esetében az 1931-es évhez lehet egy képzeletbeli vonalat húzni. Addig kizárólag csak az európai országok, illetve egy esetben az Egyesült Államok tudósai voltak díjazva. A német tudósok fölénye megkérdőjelezhetetlen, a világ korabeli tudományos központjainak jelentős része a Német Birodalomban összpontosult. A díjazottak 46,7%-a német volt.¹⁵ Az Egyesült Királyság és Franciaország díjazottjainak aránya ugyancsak figyelemreméltó (16,7% és 13,3%).¹⁶ Említést érdemelnek továbbá a svéd értékek, mivel három svéd tudóst is kitüntettek az első három évtizedben (V. táblázat). A svéd eredmények mindenképp dicséretesek, de nehéz elvonatkoztatni a más tudományágak esetében is megfogalmazott kételyektől.

V. táblázat: A kémiai Nobel-díjat kapott országok sorrendje 1901 és 1931 között (a díjazott személyek száma alapján)

	Ország	Díjazott személyek száma
1.	Németország	14
2.	Egyesült Királyság	5
3.	Franciaország	4
4.	Svédország	3
5.	Hollandia, Svájc, USA, Ausztria	1

Forrás: a www.nobelprize.org alapján a szerző kiigazításával

Az 1930-as évektől kezdve az Egyesült Államok előretörése egyértelmű. Napjainkra az amerikai kémikusok közel annyit

15 A Nobel-adatbázis alapján Zsigmondy Richárd is német tudósként van számon tartva.

16 A francia értékeket növeli a Lengyelországban született Maria Salomea Skłodowska-Curie (1867–1934), aki a tudományos kutatásait teljes egészében Franciaországban végezte.

kémiai Nobel-díjat kaptak, mint a német, az angol, a francia és a japán tudósok együttvéve (úgy, hogy az amerikai kémikusok az első három évtizedben mindössze egy díjat kaptak). A brit (5-22)¹⁷ és a német (14-17) tudósok az elmúlt évtizedekben is viszonylag egyenletes eloszlásban kapták a díjakat, a francia eredmények viszont már kisebb dinamikát mutatnak, különösen akkor, ha az első három dekád értékeivel vetjük össze a Nobel-díjak számát (4-6). Szembetűnő ugyanakkor a japán kémikusok előretörése, különösen annak a ténynek az ismeretében, hogy a japánok az első kémiai Nobel-díjukat csak 1981-ben kapták meg.

Az első két izraeli tudós 2004-ben kapott kémiai Nobel-díjat, azóta viszont másik két tudóst is díjaztak. Ráadásul van két ugyancsak izraeli tudós, akik az Egyesült Államokban végezték a kutatásaikat. A zsidó állam kutatóinak előretörése rendkívül szembetűnő. Az orosz tudósok viszont rendkívül alulreprezentáltak, mindössze egy szovjet (orosz) kémikus kapott eddig kémiai Nobel-díjat, mégpedig 1956-ban.

A VI. táblázatban szereplő adatokkal kapcsolatban azonban érdemes mindenképp megemlíteni, hogy bár az egyes országok eredményei kimagaslóak, azonban esetükben szép számmal vannak olyan kutatók is, akik más országban születtek, mint ahol a kutatásaikat végezték. A Nobel-adatbázis nem a születési hely szerinti ország neve mellett szerepelteti ezeket a tudósokat, növelve így ezzel a fogadó ország Nobel-díjainak a számát (pl. Egyesült Államok, Németország, Svájc). Sajnos a magyar kémiai Nobel-díjasok is más országok dicsőséglistáját növelik (lásd bővebben: 3.3. fejezet).

A kiosztott kémiai Nobel-díjak területi koncentrációjával kapcsolatban megállapíthatjuk, hogy Európán és az Egyesült Államokon kívül elvétve kaptak csak kémiai kutatásokkal foglalkozó tudósok díjat. Önálló, születési országban végzett kutatásért Ázsiában 12 fő (Japán /8/, Izrael /4/), Afrikában 0 fő, Amerikában 3 fő (Argentína, Kanada, Mexikó /az USA-t nem számolva/), Ausztráliában pedig 0 fő kapott kémiai Nobel-díjat a 1901 és 2020 közötti időszakban.

17 A zárójelben lévő első szám az 1901 és 1931 között megszerzett díjak számát, míg a második érték az 1932 és 2020 között megszerzettekét jelzi.

VI. táblázat: A legtöbb kémiai Nobel-díjat kapott tíz ország 1901 és 2020 között (a díjazott személyek száma alapján)

	Ország	Díjazott személyek száma
1.	USA	75
2.	Németország	31
3.	Egyesült Királyság	27
4.	Franciaország	10
5.	Japán	8
6.	Svájc	7
7.	Svédország	5
8.	Hollandia	4
9.	Izrael	4
10.	Kanada	3

Forrás: a www.nobelprize.org alapján a szerző kiigazításával

3.2. A kémiai Nobel-díj magyar és magyar származású jelöltjei

A kémiai Nobel-díj jelölések vizsgálata során megállapítható, hogy az első évtizedekben rendkívül kevés jelölés érkezett csak a Kémiai Nobel-díj Bizottsághoz. Míg az élettani vagy orvosi Nobel-díjra egyes években kétszáz feletti jelölés érkezett, addig a kémiára több évben is húsz alá csökkent a jelölések száma, 1918-ban pedig mindössze tizenegy darab jelölőlapot küldtek csak el (a világháború nyilvánvalóan megnehezítette a jelölések elküldését). A VII. számú táblázat alapján már első ránézésre is feltűnő, hogy mindössze néhány név ismétlődik csak, amely nagyon monotonná teszi a táblázatot.

Az első jelölt **Zsigmondy Richárd Adolf** (1865–1929) volt, akire a Nobel-adatbázis szerint 1913 és 1926 között tizenegy jelölés érkezett. Bizonyára sokan észreveszik a VII. számú táblázatot elemezve, hogy az 1925-ös évben nem érkezett a magyar kémikusra jelölés, holott ő 1925-ben kapta meg a Nobel-díjat. Egy rendkívül érdekes és nyakatekert helyzet állt elő, amelyet a Nobel-honlap is megemlít. Az 1925-ös kémiai Nobel-díjat ugyan Zsigmondy kapta, azonban 1925-ben nem adtak ki díjat (mert nem volt megfelelő

jelölt), hanem 1926-ban adták csak neki oda az 1925-ös kémiai Nobel-díjat. Zsigmondy jelölői mind külföldi tudósok voltak, többségében német nemzetiségűek.¹⁸

Zsigmondy után a „Hevesy-korszak” következett. **Hevesy György**öt (1885–1966) 1924 és 1944 között 31 alkalommal jelölték. Rendkívül szomorú, hogy mindössze két hazai jelölt volt közöttük, a többiek mind külföldiek. Megfigyelhető, hogy vannak bizonyos évek, amikor négy-öt jelölést is kapott (1924, 1929, 1936, 1939), mindez két évtizeden keresztül, amely bizonyára pozitívan befolyásolta a Kémiai Nobel-díj Bizottságot döntése meghozatalakor. Hevesy Györgynek 1943-ban ítelték oda a díjat, melyet 1944-ben vehetett át. Jelölői többnyire külföldiek voltak¹⁹, mindössze

-
- 18 A magyar kémikust az alábbi személyek jelölték: Daniel Vorländer (1867–1941) (német), Georg Wiegner (1883–1936) (német születésű svájci), Hugo Kruyt (1882–1959) (holland), Karl Vesterberg (1863–1927) (svéd), Hans von Euler-Chelpin (1873–1964) (német származású Nobel-díjas svéd kémikus), Wilhelm Ostwald (1853–1932) (Nobel-díjas német kémikus, a Svéd Királyi Tudományos Akadémia tagja), Georg Meyer (német), Viktor Rothmund (1870–1927) (német származású prágai kémikus), Theodor Svedberg (1884–1971) (Nobel-díjas svéd kémikus, a Kémiai Nobel-díj Bizottság tagja).
- 19 Hevesy Györgyöt az alábbi külföldi személyek jelölték a kémiai Nobel-díjra: Erich Müller (1870–1948) (feltételezhető születési és halálozási dátum) (német), Roland Scholl (1865–1945) (svájci), Fritz Foerster (1866–1931) (német), Alfred Heiduschka (1875–1957) (német), Alfred Lottermoser (1870–1945) (német), Max Le Blanc (1865–1943) (német), Jean Perrin (1870–1942) (Nobel-díjas francia fizikus, a Svéd Királyi Tudományos Akadémia tagja), Willy Marckwald (1864–1942) (német), Friedrich (Fritz) Adolf Paneth (1887–1958) (ausztriai születésű brit kémikus), Erich Tiede (1884–1951) (német), Wilhelm Traube (1866–1942), Otto Hahn (1879–1968) (Nobel-díjas német kémikus), Karl L. Wagner, Arthur Hantzsch (1857–1935) (német), Herman Mark (1895–1992) (ausztriai születésű, német egyetemeken is kutató amerikai kémikus), Frédéric Joliot (1900–1958) (Nobel-díjas francia kémikus és fizikus), Irène Joliot-Curie (1897–1956) (Nobel-díjas francia kémikus), Jean Perrin (1870–1942) (Nobel-díjas francia fizikus, a Svéd Királyi Tudományos Akadémia tagja), Anton von Eiselsberg (1860–1939) (osztrák orvos, a Svéd Királyi Tudományos Akadémia tagja), Niels Bohr (1885–1962) (Nobel-díjas dán fizikus, a Svéd Királyi Tudományos Akadémia tagja), Frederick Soddy (1877–1956) (Nobel-díjas angol kémikus, a Svéd Királyi Tudományos Akadémia tagja), Francis Aston (1877–1945) (Nobel-díjas angol fizikus), Wilhelm Palmaer (svéd kémikus, a Kémiai Nobel-díj Bizottság tagja), Theodor Svedberg (1884–1971) (Nobel-díjas svéd kémikus, a Kémiai Nobel-díj Bizottság tagja), Harold Clayton Urey (1893–1981) (Nobel-díjas amerikai kémikus), August Krogh (1874–1949) (Nobel-díjas dán fiziológus, a Svéd Királyi Tudományos Akadémia tagja), Luigi Rolla (1882–1960) (olasz kémikus), Victor Goldschmidt (1888–1947) (svájci születésű norvég mineralógus), Luigi Mazza (1898–1978) (olasz kémikus).

*Hevesy György fiatalkori képe
(világháló)*

két magyar jelölője volt, Széki Tibor (1879–1950) és Gróh Gyula (1886–1952). Mindketten egy-egy jelölést adtak le 1939-ben Hevesyre, aki nemsokára meg is kapta az elismerést. Kettejük közül Gróh kifejezetten jó viszonyt ápolt Hevesyvel, akivel külföldi tartózkodása alatt is tartotta a kapcsolatot (lásd: 3.4. fejezet).

Otto Hahn (Hevesy egyik jelölője) a maghasadás társelfedezője (Fritz Strassmann radiokémikussal közösen) (1938), amiért 1944-ben Nobel-díjjal jutalmazták. A maghasadás az atombomba megalkotásához nélkülözhetetlen felfedezés volt. A „maghasadás” elnevezés Lise Meitner osztrák fizikustól származik (Hahn munkatársa volt), aki az elméleti magyarázatát adta meg a folyamatnak. A második világháború után Hahnt a szövetségesek őrizetbe vették, mivel azt feltételezték, hogy ő is dolgozott a német atombomba programban. Miután kiderült, hogy nem, szabadon engedték. Hahnt élete végéig mardosta az önvád, hogy felfedezésével közvetve ő is hozzájárult százezrek halálához, annak ellenére, hogy ő a maghasadás felfedezését követően más területen kezdett kutatni.

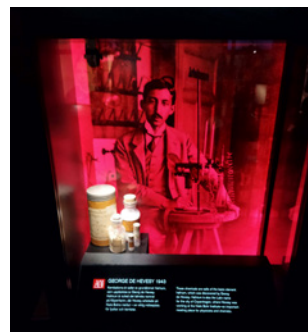
1936-ban Hevesyt három francia Nobel-díjas is jelölte (Frédéric Joliot, Iréne Joliot-Curie, Jean Perrin). Mindhárman Georges Urbain francia vegyészrel közösen jelölték. Frédéric Joliot és Iréne Joliot-Curie házastársak voltak, akiket 1935-ben kémiai Nobel-díjjal jutalmaztak a mesterséges radioaktivitás felfedezéséért. Iréne, Marie Curie (Maria Salomea Skłodowska) lánya volt. Frédéric Joliot pedig Marie Curie beosztottja volt, aki így a főnöke lányát vette feleségül. Marie Curie férje, Pierre Curie volt. Marie és Pierre Curie ugyancsak Nobel-díjasok voltak, így a család négy Nobel-díjas személlyel büszkélkedhet, ráadásul Marie Curie fizikai és kémiai Nobel-díjat is kapott, vagyis a családban öt arany érmecske volt, amely egyedülálló.

Hevesy György és Niels Bohr közeli barátok voltak. Hevesy miután elhagyta Magyarországot, elfogadta Bohr meghívását, s a világhírű dán kémikus koppenhágai laboratóriumában folytatta kutatásait. Hevesy jó barátához híven meghálálta Bohr bizalmát, és a maga szerény módján növelte barátja laboratóriumának jó hírét, a 72-es rendszámú kémiai elem felfedezésével. Az új elemet Koppenhága latin neve után hafniumnak nevezte el.

VII. táblázat: A kémiai Nobel-díj magyar és magyar származású jelöltjei (1901–1966)

	A jelölt neve	A jelölés éve	A jelölő személy neve
1.	Zsigmondy Richárd	1913	Daniel Vorländer
2.	Zsigmondy Richárd	1915	Georg Wiegner
3.	Zsigmondy Richárd	1921	Hugo Kruyt
4.	Zsigmondy Richárd	1922	Georg Wiegner
5.	Zsigmondy Richárd	1923	Karl Vesterberg
6.	Zsigmondy Richárd	1923	Hans von Euler-Chelpin
7.	Zsigmondy Richárd	1923	Wilhelm Ostwald
8.	Hevesy György	1924	Erich Müller
9.	Hevesy György	1924	Roland Scholl
10.	Hevesy György	1924	Fritz Foerster
11.	Hevesy György	1924	Alfred Heiduschka
12.	Hevesy György	1924	Alfred Lottermoser
13.	Zsigmondy Richárd	1924	Wilhelm Ostwald
14.	Zsigmondy Richárd	1926	Georg Meyer
15.	Zsigmondy Richárd	1926	Viktor Rothmund
16.	Zsigmondy Richárd	1926	Theodor Svedberg
17.	Hevesy György	1927	Max Le Blanc
18.	Hevesy György	1927	Jean Perrin
19.	Hevesy György	1929	Willy Marckwald
20.	Hevesy György	1929	Friedrich (Fritz) Adolf Paneth
21.	Hevesy György	1929	Erich Tiede
22.	Hevesy György	1929	Wilhelm Traube
23.	Hevesy György	1929	Otto Hahn
24.	Hevesy György	1933	Karl Wagner
25.	Hevesy György	1934	Arthur Hantzsch
26.	Hevesy György	1935	Herman Mark
27.	Hevesy György	1936	Frédéric Joliot
28.	Hevesy György	1936	Irène Joliot-Curie

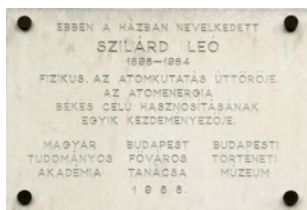

Hevesy György képe és az általa felfedezett hafnium (Nobel Múzeum, Stockholm)

29.	Hevesy György	1936	Jean Perrin
30.	Hevesy György	1936	Anton von Eiseberg
31.	Hevesy György	1939	Niels Bohr
32.	Hevesy György	1939	Széki Tibor
33.	Hevesy György	1939	Gróh Gyula
34.	Hevesy György	1939	Frederick Soddy
35.	Hevesy György	1940	Francis Aston
36.	Hevesy György	1940	Wilhelm Palmaer
37.	Hevesy György	1940	Theodor Svedberg
38.	Hevesy György	1941	Harold Clayton Urey
39.	Hevesy György	1942	August Krogh
40.	Hevesy György	1943	Luigi Rolla
41.	Hevesy György	1944	Victor Goldschmidt
42.	Hevesy György	1944	Luigi Mazza
43.	Szilárd Leó	1947	Polányi Mihály
44.	Polányi Mihály	1959	Eero Tommila
45.	Polányi Mihály	1960	Eero Tommila

Forrás: www.nobelprize.org

Szilárd Leó gyermekkori lakóhelye és a házon lévő emléktábla (Budapest, Városligeti fasor 33. szám)

Az 1947. évi jelölés során már két külföldön élő magyar tudós nevével is találkozhatunk. Polányi Mihály (1891–1976) **Szilárd Leót** (1898–1964) jelölte. Polányi igazi polihisztor volt, aki fizikával, kémiával és közgazdaságtannal is foglalkozott, bár eredeti hivatását tekintve orvos volt. Szilárd viszont fizikus volt, így a kémiai Nobel-díjra kevésbé volt esélyes, mint a fizikaira. Jelölték a fizikai Nobel-díjra is, azonban azt sem kapta meg, bár tudományos eredményei alapján megérdemelte volna (lásd bővebben: 2. fejezet).

Az 1959-es és az 1960-as év egyik jelöltje **Polányi Mihály** volt, akit Eero Tommila (1900–1968) finn professzor jelölt. Polányi több tudományterületen is maradandót alkotott. Jelölték fizikai és kémiai Nobel-díjra egyaránt, a kémia területén pedig maga is volt jelölő (lásd bővebben: 2. fejezet).

A jelöltek kapcsán pedig legvégül említsük meg **Szent-Györgyi Albert** nevét. Beck Mihály akadémikus a következőket írta vele kapcsolatban: „*Szent-Györgyit már*

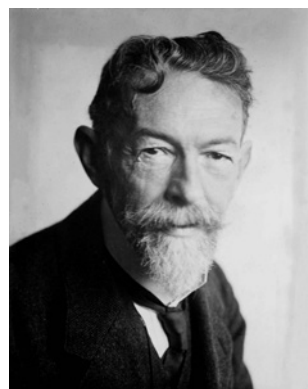

1934-ben is jelölték, akkor a kémiai Nobel-díjra, de ez a jelölés érvénytelen volt, mivel megosztva javasolták mellette Haworthnak, Reichsteinnek és Karrernek, a statumok szerint pedig legfeljebb háromfelé lehet osztani a díjat.” (Beck M. 2001)

3.3. A kémiai Nobel-díj magyar és magyar származású díjazottjai

A Nobel-díjak tudományterületeit vizsgálva kijelenthetjük, hogy a magyarok szempontjából a kémia a legsikeresebb a díjazott tudományágak között. E területen ugyanis kimagasló a magyar és a magyar származású kémiai Nobel-díjasok aránya. 2004-ig több kémiai Nobel-díjat kaptak tudósaink, mint a japánok, ami mindenképp nagy büszkeségre adhat okot.

A legelső kémiai Nobel-díjasunk **Zsigmondy Richárd Adolf** (1865–1929). Zsigmondy Bécsben született, ennek ellenére a magyar származása vitathatatlan. Édesapja, Zsigmondy Adolf, édesanyja, Szakmáry Irma volt. A középiskola után a bécsi Polytechnikumban, majd a müncheni Technische Hochschuleban vértették fel felsőfokú ismeretekkel. Rövid ideig fizikát tanult Berlinben, majd Grazban lett magántanár, a Technische Hochschulén (1893–1899). A Schott-üveggyár vezetői felfigyeltek Zsigmondy kísérleteire, és elcsábították Jénába, ahol a magántanári állás mellett az üveggyárban is dolgozott. Itt kezdett el igazán érdeklődni a kolloidkémia iránt, ami nemsokára meghozta a világhírnevet számára. 1903-ban megalkotta a kolloidok vizsgálatához nélkülözhetetlen ultramikroszkópot, a német optikussal, Siedentopffal együtt. 1907-ben meghívták a göttingeni egyetemre professzornak, ahol kutatásait tovább folytatta és tökéletesítette az ultramikroszkópot (1911). 1913-ra elkészítette a résultramikroszkópot is. Életművének elismeréseképpen ítelték oda neki az 1925. évi kémiai Nobel-díjat „*a kolloid oldatok heterogén természetének magyarázatáért és a kutatásai közben alkalmazott módszerekért, amelyek a modern kolloidkémiaiban alapvető jelentőségűekké váltak*”. 1929-ben Göttingenben hunyt el.

*Zsigmondy Richárd Adolf
(világháló)*

*Zsigmondy Richárd Adolf
nagybátyja, Zsigmondy
Vilmos geológus (világháló)*

Hevesy György
(világháló)

Hevesy György (1885–1966) a középiskolát a piaristáknál végezte, majd ezt követően a Budapesti Tudományegyetemen²⁰ kezdte el egyetemi tanulmányait, amit Németországban (Berlinben) fejezett be. 1911-ben Manchesterbe utazott, ahol Rutherforddal együtt dolgozhatott. A háború után, 1918-ban a Budapesti Tudományegyetemen rendkívüli, majd 1919-től rendes tanárnak nevezték ki. Kármán Tódor kérésének eleget téve, 1919-től a II. számú Fizikai Intézet vezetését is elvállalta. A Tanácsköztársaság bukását követően külföldre távozott, s Bohr koppenhágai laboratóriumában kutatott. Ezután pályafutását Freiburgban folytatta, ahol az egyetem fizika-kémia tanszékét vezette. A németországi nácizmus hatalomra jutását követően elhagyta Németországot és Koppenhágába költözött, majd Dániát is elhagyni kényszerült, és a semleges Svédországot választotta új hazájának (1943). Az analitikai kémia számára feltalálta az izotóphígításos (1931), a röntgen-fluoreszcenciás (1932) és a neutronaktivációs (1934) analitikai módszereket. Ugyanakkor a legnagyobb érdeme a nukleáris tudományban, hogy még 1913-ban feltalálta a radioaktív izotóp nyomjelzés módszerét. Munkássága során többek között hozzájárult az izotópok fogalmának tisztázásához, úttörője volt az izotópok alkalmazásának a biológiai, a metallurgiai és a botanikai kutatásban. Ekkorra neve már igen jól csengett a nemzetközi tudós társadalomban, így nem ért senkit váratlanul, hogy a néhány éves szünet után ismét kiadott Nobel-díjat 1944-ben Hevesy vehette át „*a kémiai folyamatok kutatása során az izotópok indikátorként való alkalmazásáért*”. Hevesy az elismerést magyar állampolgárként vette át. Az orvostudomány is rengeteget köszönhet Hevesynek. Az általa

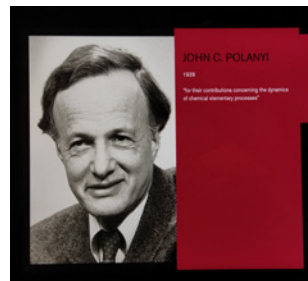
20 A fővárosi egyetem megnevezése többször is változott, ezért a névnek írásmódja többnyire nem egységes. A jelenlegi ELTE-nek az alábbi elnevezései voltak az elmúlt évszázadok során: 1635–1769: Nagyszombati Jezsuita Egyetem, 1769–1784: Királyi Magyar Tudományegyetem, 1784–1873: Pesti Királyi Tudományegyetem, 1873–1921: Budapesti Tudományegyetem, 1921–1950: Magyar Királyi Pázmány Péter Tudományegyetem, 1950-től: Eötvös Loránd Tudományegyetem (<https://www.elte.hu>). A fentiek mellett viszont használatos a „(buda)pesti Tudományegyetem” megnevezés is. Ez ugyancsak helyes, mivel a 19. században a fővárosban volt a Műegyetem (ugyancsak nem ez volt a hivatalos neve, de ez az elnevezése vált közkeletűvé, nagy „m” betűvel) és a Tudományegyetem. Tudományegyetem viszont több is volt az országban (pl. Kolozsvár, Pozsony), ezért célszerű volt megkülönböztetni, így a hivatalos írásmódban is használatossá vált a „budapesti Tudományegyetem” megnevezés.

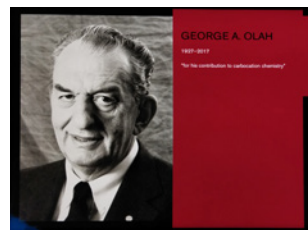
kidolgozott módszereket mind a mai napig alkalmazzák az orvosi diagnosztika területén, őt tekinthetjük a nukleáris orvostudomány (nukleáris medicina) megalapozójának. 1959-ben elnyerte „Az atom békés felhasználásáért” díjat (Atoms for Peace Awards). Hevesy György 1966-ban Freiburgban hunyt el.

Polányi János (1923) Berlinben született, de magyar származású tudósként tekinthetünk rá. Édesapja Polányi Mihály, édesanyja Kemény Magda volt. A család 1922-ben hagyta el Magyarországot és Németországban telepedett le, majd 1933-ban Angliába költözött. A manchesteri egyetem elvégzése és a kémia doktori fokozat megszerzése után a Kanadai Nemzeti Kutatási Tanács posztdoktorális ösztöndíjasaként kutatott Ottawában, majd a Princetoni Egyetem tudományos munkatársa volt. 1956-ban a kanadai Torontóban telepedett le. Hat évvel később már az egyetem kémia professzora lett, később a fizikáé is. Amikor 1956-ban a torontói egyetemen elkezdte kutatásait, elhatározta, hogy az apja által is kutatott kérdések mellett elsősorban a hidrogén és a klór reakcióját fogja behatóan tanulmányozni, mivel e két elem reakciójánál igen sok energia kerül leadásra, azonban erről abban az időben nem sokat tudtak. Ez az „egyszerű reakció” vezette el harminc év múlva Polányit a Nobel-díjhoz. (Azt kívánta jobban megérteni, hogy miként változnak a molekulák energiaállapotai a kémiai reakciók során.) Később azonban túllép az apja által kutatott területen, és a két Nobel-díjas tudóstársával (Dudley R. Herschbach és Yuan T. Lee) együtt új tudományterületeket hozott létre (felületi fotokémia, reakciódinamika). Több mint kétszáz tudományos dolgozat hagyta el íróasztalát, és több mint harminc egyetemen avatták díszdoktorrá. 1982-ben a Wolf-díjjal jutalmazták, 1986-ban pedig Nobel-díjjal, „*az elemi kémiai folyamatok dinamikájának kutatásáért*”.

Oláh György (1927–2017) a középiskolát a budapesti Pia-rista Gimnáziumban végezte, majd a Műegyetemen vegyészetet tanult, ahol a végzést követően Zemplén Gézának lett az aszisztense. A Műegyetemen elsősorban az ún. szupersav katalizálta protonálási kísérleteket végzett. 1954-ben csatlakozott az MTA Központi Kémiai Kutatóintézetéhez, ahol egy szerves kémiai kutatócsoportot alapíthatott. 1956 decemberében Oláh feleségével és kutatócsoportjának nagy részével elhagyta az országot, Londonba ment, majd onnan 1957-ben Montreálba

Polányi János portréja a Nobel Múzeum egyik interaktív eszközén

Oláh György portréja a Nobel Múzeum egyik interaktív eszközén

Zemplén Géza
(világháló)

A Műegyetem CH épülete
(1904)

(itt fedezte fel a szupersavaknál is ezerszer erősebben protonáló, ún. mágikus savat). A hatvanas években az Egyesült Államokba költözött, a clevelandi egyetemen kapott munkát. 1977-től a Dél-Kaliforniai Egyetemen tanított, s kinevezték az egyetem Szénhidrogénkutató Intézetének tudományos igazgatójává (1977). 1991-ben pedig a Los Angeles-i Loker Szénhidrogénkutató Intézet (Loker Hydrocarbon Research Institute) igazgatójává választották. Kutatásainak legjelentősebb eredményét a karbokationok (a szénvegyületek pozitív ionjainak) kutatásával érte el. 1994-ben Nobel-díjjal jutalmazták „a karbokation kémiaihoz való hozzájárulásáért”. (Szupersavak segítségével alacsony hőmérsékleten állította elő a karbokationokat, és tanulmányozta szerkezetüket, tulajdonságaikat.) Oláh György százötven éves dogmát döntött meg azzal, hogy bebizonyította, a szén öt vegyértékű is tud lenni. Kutatásai során igazolta, hogy a karbokation segítségével magas oktánszámú benzint lehet nyerni a mérgező ólom elhagyásával is (ólommentes benzin). Oláh György 2017-ben Beverly Hillsben hunyt el.

Herskó Ferenc (1937) (Avram Hershko) Karcagon született. A második világháborút követően a fővárosba költöztek, ahol édesapja az Abonyi utcai zsidó iskolában tanított. 1950-ben a család a kivándorlás mellett döntött, s Izraelbe mentek. Herskó az orvosi pályát választotta, azonban elmondása szerint a kémia annyira érdekelte, hogy kutatóorvos lett. Számos nagyszerű felfedezése volt, mígnem 1979-ben felfedezte „a halál csókja”-ként titulált mechanizmust, melyért harmadmagával, 2004-ben Nobel-díjat kapott „a test fehérjéinek lebomlásával kapcsolatos kutatásokban elért kiemelkedő eredményeiért”. A felfedezés lényege, hogy miután a fehérjék elvégzik élettani feladatukat, le kell bomlaniuk, a felfedezés azonban senki sem tudta, hogy ez hogyan is történik. Az ubikvitin elnevezésű kis méretű fehérje, miután erősen hozzákapcsolódik egy nagyobb fehérjéhez (amire már nincs szükség), „megcsókolja” azt, ami ennek hatására lebomlik.

Herskó Ferenc (jobb oldal)
és az unokatestvére,
Dr. Herskó Gyula
(Dr. Herskó Gyula tulajdona)

Hershkó Ferenc átveszi a Karcag Város Díszpolgára oklevelet (2004) (Dr. Hershkó Gyula tulajdona)

Hershkó Ferenc portréja a Nobel Múzeum egyik interaktív eszközén

Távozása óta legelőször 1990-ben járt Magyarországon, majd miután legkisebb fia Budapesten orvosi egyetemre járt, többször is meglátogatta őt, sőt még Karcagon élő rokonait is, akik közül többen is a helyi kórházban orvosként dolgoznak.

Édesapja, Hershkó Mózes (1905–1998) volt, aki miután Izraelbe költöztek, számos tankönyvet írt. *„Földrajz-, történelem- és számtan-tankönyvei sikert arattak mind a tanítók, mind a tanulók körében. Ennek révén terjedt el a „Hershko-féle” matematika tanítási módszer Izraelben.”* (Hershkó et al. 2007, 372)

*Hershkó Mózes
(<https://photos.geni.com>)*

3.4. A kémiai Nobel-díj magyar és magyar származású jelölői

A jelölőkkel kapcsolatban a 3.2. fejezetben már tettem néhány megjegyzést, amelyek nyilvánvalóan szoros kapcsolatban vannak jelen fejezettel is. Akárcsak a jelölteknél, itt is néhány név ismétlődik csak, s ugyancsak szomorúan konstatálhatjuk, hogy döntő többségük külföldön élő magyar és magyar származású kémikus volt, elvéve találkozhatunk csak hazai tudóssal. A jelöltek döntő többsége pedig külföldi volt, ritkán jelöltek csak a magyar vagy magyar származású kémikusok magyar kémikust a Nobel-díjra (VIII/1. és VIII/2. táblázat).

Az első magyar jelölés 1903-ban érkezett a svéd fővárosba (két évvel az első jelölési lehetőség után), a jelölő pedig **Than Károly** (1834–1908) volt. Than nemcsak hazánkban, de külföldön is elismert tudós volt. Iskolateremtő egyéniség, akit a

*Than Károly
(világháló)*

Than Mór
(világháló)

Than Károly sírja
(Fiumei úti sírkert)

modern hazai kémia megteremtőjeként tisztelhetünk. Tudományos munkássága kiterjedt többek között az ásványvizek kémiai összetételére, a harkányi gyógyvízben ő mutatta ki a karbonilszulfidot (*Beck M. 2001*). Than jelölése célba ért, mivel Svante Arrhenius (1859–1927) svéd kémikus 1903-ban Nobel-díjat kapott.

Than Károly gyermekként részt vett az 1848–49-es szabadságharcban, majd Szegeden érettségét tett. Ezt követően a bécsi egyetemen szerzett diplomát, majd német és francia egyetemeket keresett fel. 1860-tól a pesti egyetem tanára volt. Kora egyik legelismerettebb kémikusa volt, a modern magyar kémia megalapozója. Testvére Than Mór (1828–1899), a híres festőművész.

Lénárd Fülöp (1862–1947) a legaktívabb magyar származású jelölőnek tekinthető, ugyanis kémikusra kilenc alkalommal küldte el jelölését Stockholmba (tizenhárom alkalommal pedig fizikust jelölt). A jelöléseken látszik, hogy eltökélt volt, jelöléseit rendszerint több alkalommal is megismételte (Theodor Curtiust például nyolc alkalommal jelölte). Lénárd jelöltjei voltak: Henri Moissan (1852–1907) (Nobel-díjas francia kémikus), Theodor Curtius (1857–1928) (német), Sir James Dewar (1842–1923) (skót fizikus és kémikus) és Heike Kamerlingh Onnes (1853–1926) (Nobel-díjas holland fizikus).

Konek Frigyes (1867–1945) neve elhalványult az elmúlt évtizedek alatt, pedig a maga korában nemzetközi szinten is ismert vegyész volt. A budapesti és a müncheni Műegyetemen végezte egyetemi tanulmányait. Tanított a grazi egyetemen, majd a fővárosi Tudományegyetem tanára lett. Szerves kémiával foglalkozott, többek között a szerves vegyületek kéntartalmának meghatározására dolgozott ki egy széles körben alkalmazott módszert, illetve a hazai szénvegyi összetételének meghatározása is a nevéhez köthető (*Kozák P. 2016*).

Konek két alkalommal adott le jelölést. 1917-ben Carl Harries (1866–1923) német vegyészt, 1924-ben pedig Theodor Curtiust jelölte.

Zsigmondy Richárd (1865–1929) öt éven keresztül jelölt kémikusokat, mindegyikük külföldi volt. Zsigmondy jelöltjei Walther Nernst (1864–1941) (Nobel-díjas német kémikus), Gustav Tammann (1861–1938) (német) és Petrus Debye

(1884–1966) (holland származású, a kutatásait Németországban folytató amerikai Nobel-díjas kémikus) voltak.

Polányi Mihály (1891–1976) 1937-ben a német Karl-Friedrich Bonhoeffert (1899–1957) és az osztrák Paul Hartecket (1902–1985) jelölte. Harteck Ausztriában született, de kutatásait Németországban és az Egyesült Államokban végezte, a Nobel-adatbázis viszont német tudósként tartja számon. Polányi 1947-ben Szilárd Leót jelölte, azonban a Nobel-díj bizottság számára sajnos nem volt elég meggyőző a magyar tudós ajánlása (lásd: 3.2. fejezet).

Hevesy Györgyre mindössze két magyar kémikus küldött jelölést. **Széki Tibor** és **Gróh Gyula** voltak azok, akik méltónak találták az akkor már külföldön élő magyar tudóst a jeles elismerésre, holott ebben az időben Hevesy már tizenkilenc nemzetközi ajánlást is magáénak tudhatott, köztük számos Nobel-díjas tudós is Hevesy nevét írta a jelölőlapra. Széki Tibor és Gróh Gyula az 1939-es évre küldték el jelölésüket. Hevesy Györgyöt mindketten személyesen is jól ismerték, Gróh Gyula pedig baráti viszonyban volt a későbbi Nobel-díjassal (lásd: 3.2. fejezet és a keretes írás).

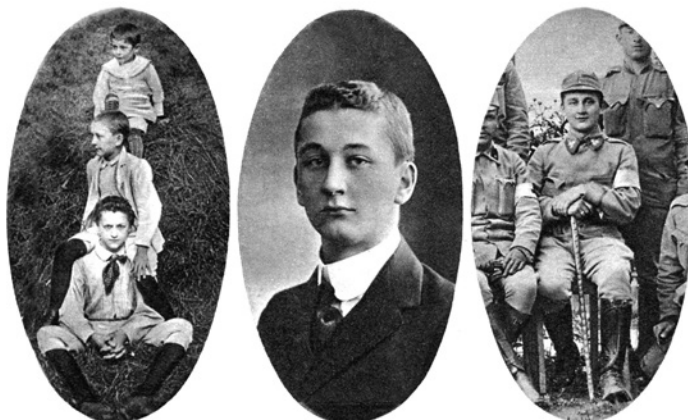
„Édesapámnak köszönhetem ifjúkorom legnagyobb élményét, hogy 1938-ban egy nyarat tölthettem Hevesy Györgyénél Tisvildében, Dániában. Mikor apámat a Nobel-díj bizottság javaslatételre kérte fel, ő Hevesyt jelölte, aki akkor apám öröme a díjat meg is kapta. (Én 'cseregyerekként' voltam Dániában, mert előző évben Hevesy fia volt nyáron nálunk Visegrádon, hogy magyar szót tanuljon. Ez ugyan nem nagyon sikerült, de mi legalább gyakoroltuk magunkat a német nyelvben.) Tisvilde-ben többször összejöttünk a Bohr családdal. Apám büszkén emlegette később, hogy fia Niels Bohrral tekézett. 15 éves koromban én ezt még nem tudtam értékelni. De azon felül, hogy a nálamnál idősebb és hosszabb lábú Hans Bohrt sikerült ipi-apacsban leütnöm, mély emléket hagyott bennem az a közvetlen, természetesen szeretetteljes légkör, ami mindkét családot jellemezte, különbözőségük ellenére is. (Csak az érdekesség kedvéért jegyzem meg, hogy a Bohr család már akkor a kb. 16 éves Aage-t tartotta a leghetségesebb fiúnak, aki később szintén Nobel-díjas lett.” (Gróh János, 1996: Emlékeim édesapámról)

Széki Tibor kolozsvári gyógyszerész családból származott, ott végezte tanulmányait is, majd a kolozsvári Magyar Királyi Ferenc József Tudományegyetem oktatója lett Fabinyi Rudolf tanszékén. Az egyetem Szegedre menekítését követően Széki is a Tisza-parti városba költözött, ahol dékánna (1926), majd az egyetem rektorává is megválasztották (1933). 1935-től a Pázmány Péter Tudományegyetem I. számú Kémiai Intézet igazgatói tisztét vállalta el (*Bakos M.*).

Gróh Gyula a Budapesti Tudományegyetemen végzett, majd az Állatorvosi Főiskola, a Műegyetem, 1937-től kezdve pedig a budapesti Tudományegyetem tanára lett. Az iskola-teremtő professzornak főként a fehérjékkal és a radioaktivitással kapcsolatos kutatásai jelentősek (Hevesy Györggyel közösen). Az MTA rendes tagja (1949-ben visszaminősítették tanácskozó taggá) és számos neves külföldi tudományos társaság tagja volt.

Gróh Gyula
(Állatorvostudományi
Egyetem)

Hétéves hiszgyerek (a középső) Érettségizett diák 1911-ben Katona a világháborúban

Szent-Györgyi Albert fényképei különböző életkorokból
(világháló)

Szent-Györgyi Albert (1893–1986) bár orvos volt, több alkalommal is küldött jelölést a Kémiai Nobel-díj Bizottság részére. A professzor is kifejezetten aktív volt, tizenhárom alkalommal jelölt kémiai Nobel-díjra. Több személyt jelölt kémiai, mint orvosi Nobel-díjra (kilenc alkalommal küldött jelölést az orvosi Nobel-díjra), holott végzettségét tekintve orvos volt. Szent-Györgyi jelöltjei is kivétel nélkül külföldi tudósok voltak. A jelöléseiből látható, hogy nem vaktában elküldött levelekről volt szó, hiszen jelöltjeinek többsége megkapta a legnagyobb presztízsű tudományos elismerést.²¹

21 A magyar orvos az alábbi személyeket jelölte: Linus Pauling (1901–1994) (Nobel-díjas németországi születésű amerikai kémikus), Hugo Theorell (1903–1982) (élettudományi vagy orvosi Nobel-díjas svéd biokémikus), Severo Ochoa (1905–1993) (élettudományi vagy orvosi Nobel-díjas spanyolországi születésű amerikai/spanyol orvos-biokémikus), Melvin Calvin (1911–1997) (Nobel-díjas amerikai kémikus), Daniel I. Arnon (1910–1994) (lengyelországi születésű amerikai kémikus), Alberte Pullman (1920–2011) (francia) és Bernard Pullman (1919–1996) (lengyelországi születésű francia kémikus).

VIII/1. táblázat: A kémiai Nobel-díj kategóriában jelölést leadó magyar és magyar származású személyek

	A jelölő neve	A jelölés éve	A jelölt személy neve
1.	Than Károly	1903	Svante Arrhenius
2.	Lénárd Fülöp	1906	Henri Moissan
3.	Lénárd Fülöp	1907	Theodor Curtius
4.	Lénárd Fülöp	1908	Theodor Curtius
5.	Lénárd Fülöp	1910	Theodor Curtius Sir James Dewar Heike Kamerlingh Onnes
6.	Zsigmondy Richárd	1910	Walther Nernst
7.	Lénárd Fülöp	1913	Theodor Curtius
8.	Lénárd Fülöp	1914	Theodor Curtius
9.	Konek Frigyes	1917	Carl Harries
10.	Lénárd Fülöp	1917	Theodor Curtius
11.	Lénárd Fülöp	1921	Theodor Curtius
12.	Konek Frigyes	1924	Theodor Curtius
13.	Lénárd Fülöp	1924	Theodor Curtius
14.	Zsigmondy Richárd	1924	Gustav Tammann
15.	Zsigmondy Richárd	1927	Petrus Debye
16.	Zsigmondy Richárd	1928	Petrus Debye
17.	Zsigmondy Richárd	1929	Petrus Debye
18.	Polányi Mihály	1937	Karl-Friedrich Bonhoeffer Paul Harteck
19.	Széki Tibor	1939	Hevesy György
20.	Gróh Gyula	1939	Hevesy György
21.	Szent-Györgyi Albert	1941	Linus Pauling

Forrás: www.nobelprize.org

Hevesy György (1885–1966) ugyancsak az aktív jelölökhöz tartozott, aki négy alkalommal is küldött jelölést Stockholmba. Jelöltjei több alkalommal is megegyeztek Szent-Györgyi Albert jelöltjeivel.

Hevesy első jelöltje 1946-ban Hans Adolf Krebs (1900–1981) németországi születésű angol biokémikus volt, aki

Hevesy György síremléke
(Fiumei úti sírkert)

1953-ban élettani vagy orvosi Nobel-díjat kapott. 1950-ben már több kutatót is jelölt Hevesy. Hans Adolf Krebsen kívül két amerikai kutatót jelölt még, Harland Wood (1907–1991) biokémikust és Chester Werkman (1893–1962) mikrobiológust. 1955-ban Hugo Theorell volt Hevesy jelöltje, akárcsak Szent-Györgyi Albertnek. 1961-ben Daniel I. Arnont (Szent-Györgyi 1960-ban, 1962-ben és 1965-ben jelölte) és Melvin Calvint kívánta Nobel-díjhoz juttatni (Szent-Györgyi 1960-ban jelölte).

VIII/2. táblázat: A kémiai Nobel-díj kategóriában jelölést leadó magyar és magyar származású személyek

	A jelölő neve	A jelölés éve	A jelölt személy neve
22.	Hevesy György	1946	Hans Adolf Krebs
23.	Polányi Mihály	1947	Szilárd Leó
24.	Zechmeister László	1948	Linus Pauling Paul Rabe Robert Burns Woodward
25.	Oskar Klein	1948	Lise Meitner
26.	Hevesy György	1950	Harland Wood Chester Werkman Hans Adolf Krebs
27.	Szent-Györgyi Albert	1953	Linus Pauling
28.	Szent-Györgyi Albert	1954	Linus Pauling
29.	Schulek Elemér	1955	Jaroslav Heyrovský
30.	Szent-Györgyi Albert	1955	Hugo Theorell
31.	Hevesy György	1955	Hugo Theorell
32.	Szent-Györgyi Albert	1956	Severo Ochoa
33.	Zechmeister László	1956	Robert Burns Woodward
34.	Szent-Györgyi Albert	1957	Severo Ochoa
35.	Schulek Elemér	1958	Jaroslav Heyrovský
36.	Szent-Györgyi Albert	1958	Severo Ochoa
37.	Szent-Györgyi Albert	1959	Severo Ochoa
38.	Szent-Györgyi Albert	1960	Melvin Calvin
39.	Hevesy György	1961	Daniel I. Arnon Melvin Calvin
40.	Szent-Györgyi Albert	1962	Daniel I. Arnon

41.	Szent-Györgyi Albert	1963	Alberte Pullman Bernard Pullman
42.	Szent-Györgyi Albert	1965	G. I. Arnon ²²
43.	Angyal István	1965	Vladimir Prelog
44.	Szent-Györgyi Albert	1966	Daniel I. Arnon

Forrás: www.nobelprize.org

1948-ban egy hazai tudós, **Zechmeister László** (1889–1972) küldte el jelölését, azonban ő sem hazai, hanem külföldi kémikusokat jelölt a díjra. A pécsi professzor neve az elmúlt évtizedekben sajnos elhalványult, amiben nagy szerepe volt a kommunista rendszernek is, mivel Zechmeister 1940-ben az Egyesült Államokba távozott, így nevét nem volt szerencsés emlegetni. Zechmeister László tudományos súlyát, a hazai kémiatudományban betöltött helyét jól mutatja a Nobel-díjas Hevesy György egyik levélsora is: „Magyarországon három igen jelentékeny kémikus van – azután igen nagy úr – Szent-Györgyi, Zechmeister, Zemplén.”²³ (Móra L. 1997). Zechmeister jelöltjei Linus Pauling (Szent-Györgyi Albert is többször jelölte), Paul Rabe (1869–1952) (német) és Robert Burns Woodward (1917–1979) (amerikai) voltak. A magyar professzor jelöltjei ugyan nem a jelöléseinek évében, de később elnyerték a Nobel-díj bizottság tetszését is, mivel Pauling és Woodward is kémiai Nobel-díjat kapott. Az 1965-ben Nobel-díjat kapott Woodwardot 1956-ban ismét jelölte Zechmeister, azonban eredménytelenül. Újabb Nobel-díjhoz azonban már nem tudta hozzásegíteni az amerikai tudóst.

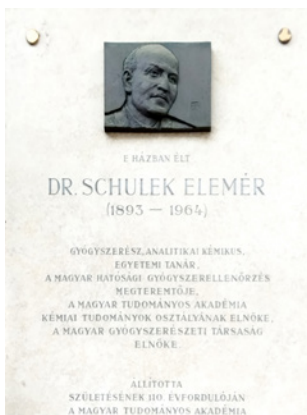
Zechmeister László Győrben született, az egyetemet Magyarországon kezdte el és Zürichben fejezte be. Ezután Berlinben a Nobel-díjas Richard Willstätter mellett dolgozott a Vilmos Császár Intézetben. Itthon a Műegyetemen és az Állatorvosi Főiskolán oktatott és kutatott (itt Hevesy Györggyel együtt dolgozott). Két évig Koppenhágában élt, majd a Műegyetemre került. 1923-tól a Pécsre menekített Erzsébet Tudományegyetem orvosi karának lett a kémiaprofesszora. A szerves kémia területén alkotott maradandót. Zechmeister tanítványával, kutatásainak folytatójával, Cholnoky Lászlóval, a karotinoid kutatásban ért el figyelemre méltó eredményeket. 1931-ben a paprika festőanyagát, a *kapszantin*-t fedezték fel. 1940-ben egy amerikai útról nem tért haza, hanem az Egyesült Államokban maradt. 1972-ben, Pasadena-ban hunyt el (Móra L. 1997).

22 A Nobel-adatbázisban az 1965-ös jelölésnél a „G. I. Arnon” név szerepel, amely feltehetőleg elírás és „Daniel I. Arnon” volt a jelölésben.

23 Hevesy György barátjának, Ortway Rudolfnak írta levélben, amikor arról értesült, hogy a nyugdíjba vonuló Winkler Lajos (1863–1939) tanszékének nem Zechmeister lett vezetője (1934) (Móra L. 1997).

*Schulek Elemér lakóháza
(Budapest, Bartók Béla út
10-12. szám)*

*Schulek Elemér
emléktáblája lakóházán
(Budapest, Bartók Béla út 10-12. szám)*

*Schulek Elemér
(Budapest, Bartók Béla út
10-12. szám)*

A 2. fejezetben már említésre került a magyar származású **Oskar Klein** (1894–1977) neve, aki édesapja révén rendelkezik magyar gyökerekkel. Klein fizikus volt, azonban a kémiai Nobel-díjra is jelölt egy tudóst (a fizikai Nobel-díjra pedig hat személyt /lásd: 2. fejezet/), Lise Meitner (1878–1968) osztrák fizikust. Meitner nem kapott sohasem Nobel-díjat, azonban a maghasadással kapcsolatos kutatási eredményei alapján joggal megérdemelte volna.

Schulek Elemér (1893–1964) a maga korában elismert kémikus és gyógyszerész volt, azonban napjainkban nem tartozik azon kémikusok közé, akikről sokat lehetne hallani, holott életműve alapján megérdemelné az elismerést. Olyan tanáregyéniség volt, aki gyógyszerész generációkat tanított, könyveiből évtizedeken keresztül tanultak az egyetemi hallgatók. Emlékét őrzi többek között a nevét viselő, a Semmelweis Egyetem által létrehozott díj, amellyel minden évben gyógyszerészhallgatókat jutalmaznak (Dr. Schulek Elemér Ifjúsági Emlékérem és Jutalomdíj).

Schulek Elemér két alkalommal jelölt (1955, 1958), mindkét alkalommal a Károly Egyetem cseh professzorát, Jaroslav Heyrovskýt (1890–1967), aki 1959-ben kémiai Nobel-díjban részesült.

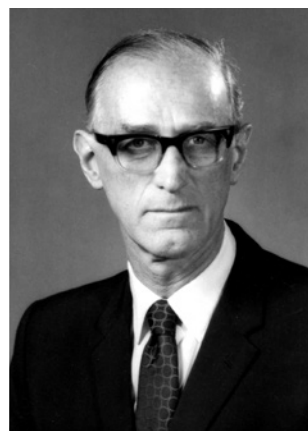
Schulek Elemér Késmárkon született. Felsőfokú tanulmányait a Budapesti Tudományegyetemen kezdte, azonban az I. világháború miatt négy évre félbeszakította a tanulmányait, így a gyógyszerész oklevelét csak 1918-ban kaphatta meg. A végzést követően Winkler Lajos tanársegédje lett. Szobellédy László (1901–1944) halála miatt 1944-ben váratlanul megüresedett a Pázmány Péter Tudományegyetem Szervetlen és Analitikai Kémiai Intézetének vezetői helye, melyet Schulek elvállalt. *„Behatóan foglalkozott a halogéncianidok és az interhalogén vegyületek kémiájával és analitikai alkalmazásával, a kén- és szelénvegyületek, peroxidok tanulmányozásával. Kiemelkedők a redoxi, továbbá a csapadékos indikátorok terén tett elvi, gyakorlati megállapításai. Megteremtette a korszerű gyógyszervizsgálat alapjait.”* (Kenyeres Á. 1994)

Az 1965-ös jelölők között egy idehaza jóformán teljesen ismeretlen nevű személyt is találunk a Nobel-adatbázisban. A vezetéknev azonban egyértelműen magyar hangzású, így nem

kell sokat nyomozni, hogy kiderítsük, a Stephen John Angyal név **Angyal István Jánost** (1914–2012) rejti.²⁴ A magyar professzor, mint az Új-Dél-Walesi Egyetem professzora küldte el szavazatát Vladimir Prelog (1906–1998) horvát származású kémikusra, aki svájci kutatása idején kémiai Nobel-díjban részesült. Talán érdemes megemlíteni, mint kultúrtörténeti érdekességet – melyről a Nature folyóiratban is lehet olvasni –, hogy Prelog gyermekként ott volt 1914. június 28-án Sarajevóban, amikor Ferenc Ferdinándot lelőtték, állítólag még a lövéseket is hallotta (*Dunitz J. 1998*).

Angyal István édesapja, Engel Károly (1879–1968) belgyógyász volt. A róla szóló források mind megemlítik, hogy ő volt az 1919. évi csuklási járvány leírója és okának feltárója („...*az epidemiás csuklás az epidemiás influenza toxinok alakjának aequivalense*” /*Szontagh F. 1919, 238.*). Angyal István Budapesten született, vegyészként végzett, majd a doktori fokozat megszerzését követően a Chinoin gyógyszergyárban dolgozott. 1940-ben elhagyta Magyarországot és Ausztráliában telepedett le. Angyal az Új-Dél-Walesi Egyetem professzora volt, ahol dékánnak is megválasztották. Kutatásai során szerves kémiával foglalkozott, az inozittal és a szénhidrát-kémiával kapcsolatos kutatásai nemzetközi viszonylatban is jelentősnek tekinthetők. Számos neves tudományos társaság fogadta tagjai közé, többek között az MTA külső tagja is volt (*Szócs H. L. 2011, <https://www.science.org.au>*).

*Angyal István János
(a Historical Records
of Australian Science
engedélyével)*

Felhasznált irodalom

- BAKOS MÁRIA: *A magyar vegyészet arcképcsarnoka* (<http://chemonet.hu/hun/mvm/arc/index.html> – 2021. augusztus 2.)
- BECK MIHÁLY (2001): *A magyar Nobel-díjasok*. In: Magyar Tudomány, 2001/12. (<http://www.matud.iif.hu/01dec/beck.html> – 2021. augusztus 12.)
- DUNITZ, JACK D. (1998): *Vladimir Prelog (1906-98)*. In: Nature (<https://www.nature.com/articles/35279> – 2021. augusztus 4.)

24 A Nobel-adatbázisban „S J Angyal” néven szerepel.

- GRÓH JÁNOS (1996): *Emlékeim édesapámról* (<http://chemonet.hu/hun/olvaso/histchem/legenda/groh/grohj.html> – 2021. augusztus 2.)
- HERSKÓ GYULA – MOLNÁR GYULA – CZEIZEL ENDRE (2007): *A Nobel-díjas Avram Hershko – Herskó Ferenc – család-története*. In: Magyar Tudomány, 2007/3. pp. 368-378.
- KENYERES ÁGNES (főszerk.) (1994): *Magyar Életrajzi Lexikon* (<https://mek.oszk.hu/00300/00355/html/index.html> – 2020. november 24.)
- KOZÁK PÉTER (2016): *Konek Frigyes* (<https://www.nevpont.hu/palyakep/konek-frigyes-01ded> – 2021. augusztus 10.)
- MÓRA LÁSZLÓ (1997): *Emlékezés Zechmeister Lászlóra*. In: Természet világa, 1997/8. (<http://chemonet.hu/hun/olvaso/histchem/legenda/zchm.html> – 2021. augusztus 3.)
- SZALAY SÁNDOR (1966): *Dr. Hevesy György (1885-1966)*. In: Fizikai Szemle, 1966/12. (<http://fizikaiszemle.hu/archivum/fsz6712/hevesy6712.html> – 2021. szeptember 4.)
- SZONTAGH FÉLIX (1919): *Influenza és csuklás*. In: Orvosi Hetilap, 1919/22. pp. 237-238
- SZŐCS HUBA LÁSZLÓ (2011): *Tudományos örökség átmentése – III. rész*. In: Historia Scientiarum, 2011/9. pp. 17-24.

Világhálós források

www.nobelprize.org (2021. február 10.)

<https://www.science.org.au/fellowship/fellows/biographical-memoirs/stephen-john-angyal-1914-2012> (2021. augusztus 4.)

Fényképek forrása

https://photos.geni.com/p10/7613/167/5344483818125c4d/Moshe_Hershko_original.jpg (2021. szeptember 3.)

<http://fizikaiszemle.hu/archivum/fsz6712/hevesy6712.html> (2021. szeptember 4.)

4. ÉLETTANI VAGY ORVOSTUDOMÁNYI NOBEL-DÍJ

A Nobel-díj bizottság által jutalmazott terület megnevezése a magyar nyelvben nem egységes. A magyar nyelvű forrásokban gyakran lehet találkozni az „orvosi Nobel-díj” kifejezéssel.²⁵ Hétköznapi, egyszerűsített szóhasználatban elfogadható, azonban a díj pontos megnevezése – a szerző álláspontja szerint – az „élettani vagy orvostudományi Nobel-díj” vagy „élettani vagy orvosi Nobel-díj”. Egyes forrásokban megtalálható az „élettani illetve orvostudományi”, az „élettani és orvostudományi”, az „élettani-orvostudományi”, továbbá az „élettani-orvosi” változatok is. A szerző véleménye szerint ezek a változatok is elfogadhatók, bár az eredeti svéd változatban és az angol fordításban is megtalálható a „vagy” kötőszó az élettudományi és az orvosi szavak között (svéd: fysiologiska eller medicinska, angol: physiological or medical) (lásd a végrendelet eredeti változatát: <https://www.nobelprize.org/alfred-nobel/alfred-nobels-testamente/>).

A terület megnevezését tovább nehezíti az, hogy időnként a „fiziológiai-orvosi” (fiziológiai-orvostudományi, fiziológia-orvostudomány) szókapcsolatokkal is lehet találkozni. Ez főként a régebbi írásokban szerepel, amikor még a fiziológia kifejezést használták az élettan helyett. A két kifejezés szinonimnak tekinthető, az élettan az újabb, magyar megnevezése a területnek. Nyelvtani és tudományos értelemben is helyes tehát a „fiziológia” megnevezés, de javasolt az „élettan” használata, mivel ez a magyar eredetű kifejezés.

Alfred Nobel a végrendeletében úgy határozott, hogy az élettani vagy orvostudományi díjról a Karolinska Intézet választmánya döntsön. A Karolinska Intézet Stockholmban található, amely a világ legnevesebb orvosi egyetemei közé tartozik

---

25 A Nobel-díj bizottság angol nyelvű honlapján az „orvosi” (Medicine Prize) és „élettani vagy orvosi” (The Nobel prize in Physiology or medicine) megnevezés egyaránt szerepel.

*A Karolinska Intézet bejárata
(Stockholm, Svédország)*

*A Nobel Forum épülete a
Karolinska Intézet bejárata
mellett. Itt dönti el a
professzori testület,
hogy ki kapja meg
az orvosi Nobel-díjat
(Stockholm, Svédország)*

*Klein György és felesége,
Klein Éva (1937)
(világháló)*

(2020-ban a 36. volt az orvosi egyetemek rangsorában [/https://www.timeshighereducation.com](https://www.timeshighereducation.com)). A Karolinska ötven professzorából álló testület dönt az élettani vagy orvostudományi Nobel-díj felől.

Természetesen az élettan és az orvostudomány területe sem mérhető teljesen objektíven, azonban többnyire olyan tudósokat díjaznak, akik teljesítményéhez nem férhet kétség és többnyire a tudományos világ elismerését váltja ki a díjazásuk. Utólag azonban vannak olyan vélemények, amelyek egyes díjakat megalapozatlannak és elhamarkodottnak tartanak. Ennek kapcsán érdemes azt megemlíteni, hogy a Karolinska az adott kor tudományos színvonalán többnyire a legjobbnak tartott döntést hozta. Példaként említhetjük a portugál neurológus, Egas Moniz (1874–1955) esetét, akit 1949-ben Nobel-díjjal jutalmaztak. A skizofrénia gyógyítására a lobotómia módszerét vezette be; egy műtét segítségével a homloklebeny kérge és az agy többi része közötti kapcsolatot szüntette meg. A műtét hatására a betegek dühkitörései megszűntek ugyan, azonban szellemileg leépültek. Az antipszichotikus gyógyszerek megjelenésével a módszert ma már csak elvétve alkalmazzák. A maga korában az eljárás újszerű volt, más módszert pedig nem tudtak a neurológiai megbetegedésben szenvedők dühkitöréseire és agresszív viselkedésére alkalmazni (Jansson 1988).

Moniz Nobel-díján kívül is van még néhány olyan elismerés, amelyet bírál és kritizál az utókor, azonban összességében megállapíthatjuk, hogy az elmúlt százhusz esztendő díjai többnyire megalapozott döntésen alapultak.

Büszkeséggel tölthet el minden magyar embert, hogy a Karolinska választmányában Klein György (1925–2016) több mint három évtizeden keresztül vett részt (1957–1993). A rákkutatóként nemzetközi hírnevet szerzett tudóst többen is Nobel-esélyesként tartották számon. Az ötven tagú professzori testületben azonban ő is részese volt a döntéseknek, ezáltal az esélyei jelentősen csökkentek, ami közrejátszhatott abban, hogy nem kapott Nobel-díjat.

Az élettani vagy orvostudományi Nobel-díjra az alábbi személyek tehetnek javaslatot:

- a Karolinska Intézet Nobel-választmányának tagjai;
- a svéd és külföldi tagjai a Svéd Királyi Tudományos Akadémia Biológiai és Orvosi Osztályának;
- kémiai és élettani vagy orvosi Nobel-díjasok;
- a Nobel-díj bizottság első bekezdésben nem felhatalmazott tagjai;
- az orvostudományi karok és a hasonló jellegű intézmények professzorai Svédországban, Dániában, Finnországban, Izlandon és Norvégiában;
- világszerte legalább hat orvosi egyetemi professzor vagy hasonló posztot betöltő személy, akiket a Nobel-díj bizottság választ ki, odafigyelve arra, hogy minél szélesebb körű legyen a földrajzi megoszlás az egyes országok között;
- mindazon tudósok, akiket a Nobel Közgyűlés méltónak talál a jelölésre.

Az önjelölés nem megengedett.

Az élettani vagy orvosi Nobel-díj jelöltjeire történő szavazás menete az alábbi: Szeptemberben kiküldenek kb. 3000 jelölőlapot, amelyeknek legkésőbb a következő év január 31-éig kell visszaérkeznie. Március és május között a felkért szakértők megvizsgálják a jelöléseket, melyek augusztus közepére érkeznek meg. A Nobel-díj bizottság javaslatot terjeszt elő a jelöltekről az ötven tagú Nobel Közgyűlésnek (szeptember). A Nobel Közgyűlés október első hétfőjén többségi szavazattal dönt az az évi díjazottról (díjazottakról). A döntésről díjazottat értesítik, majd a nevét nyilvánosan is kihirdetik. December 10-én, Alfred Nobel születésének napján, Stockholmban átadják a díjat.

4.1. Az élettani vagy orvostudományi Nobel-díj számokban

Az élettani vagy orvostudományi Nobel-díj esetében is igen nagy területi koncentrációt figyelhetünk meg. Az első három évtizedben szinte kizárólag néhány európai ország tudósai lettek csak díjazva, később viszont az Egyesült Államok megállíthatatlanul előre tört. De ne rohanjunk ennyire előre, nézzük meg a statisztikai adatokat! Az orvosi Nobel-díj kategóriában kizárólag személyeket díjaznak (eltérően a Nobel-békedíjtől), szervezeteket nem. 1901 óta összesen 222 fő kapta meg az arany érmecskét.

1901 és 1932 között tizenkét ország tudósai részesültek az orvosi Nobel-díjban, Kanada kivételével kizárólag európai tudósok. A világ tudományos életének szellemi súlypontjait jól mutatja a megszerzett elismerések országok szerinti bontása. Németország hét, az Egyesült Királyság öt, míg Franciaország négy érmet szerzett, az Egyesült Államok viszont egyet sem (IX. táblázat).

IX. táblázat: Az élettani vagy orvosi Nobel-díjjal rendelkező országok 1901 és 1932 között (a díjazott személyek száma alapján)

	Ország	Díjazott személyek száma
1.	Németország	7
2.	Egyesült Királyság	5
3.	Franciaország	4
4.	Dánia	3
5.	Oroszország, Kanada, Hollandia, Ausztria	2
6.	Olaszország, Spanyolország, Svédország, Belgium	1

Forrás: a www.nobelprize.org alapján a szerző kiigazításával

Amennyiben az 1901 és 2020 közötti időszakot vizsgáljuk, úgy az alábbi megállapításokat tehetjük. Ahogy haladunk az időben előre, azt láthatjuk, hogy egyre csökken az egyéni díjak száma, és egyre több megosztott díjat adnak át (1901-1960

között 8 megosztott díjat adtak át, míg 1960 és 2020 között 31 darabot). Ennek két fő oka van. A „magányos farkasok” kora lejárt, a kutatásokat többnyire kutatócsoportokban végzik, ahol rendszerint a vezető kutatókat jutalmazzák. Másrészt pedig a tudomány egyre szélesebb spektrumú, egyre szerteágazóbb, a megosztott Nobel-díj pedig lehetőséget ad arra, hogy egy adott évben több területet vagy azonos területen kutató több személyt is díjazzanak.

Az Egyesült Államok ledolgozta az első három évtizedes lemaradását, és a legtöbb megszerzett éremmel büszkélkedhet (105). Ebben a kimagasló értékben az is szerepet játszott, hogy az USA esetében kiugróan magas a megosztott díjak száma. Több mint harminc esetben egy esztendőben két vagy három amerikai tudós teljesítményét is Nobel-díjjal ismerték el. Ennek ellenére az amerikai tudósok teljesítménye egyedülálló és kimagasló. A második legtöbb elismerést a brit (27), a harmadik legtöbbet pedig a német kutatók szerezték (19). Esetükben megállapítható, hogy relatíve egyenletes az érmek megosztása, amennyiben az egyes dekádokat külön is elemezzük. A német kutatók esetében érdemes megemlíteni, hogy 1945 és 1990 között négy díjat szereztek, mindegyiket a Német Szövetségi Köztársaság (NSZK) kutatói, az egykori NDK-s tudósok nem értek el olyan eredményt, amelyet Nobel-díjjal értékelt volna a Karolinska választmánya. A német egyesítést követően (1990) ugyancsak négy érmet kaptak a német kutatók.

A francia eredmények már valamivel szerényebbek. A tizenegy darab megszerzett éremből 1965-ben három, 2008-ban pedig két tudós lett díjazva, vagyis nyolc olyan év volt, amikor francia tudóssal fogott kezét a svéd király a stockholmi koncertteremben²⁶ (X. táblázat).

Az élettani vagy orvosi Nobel-díj kapcsán is számos érdekes jelenség figyelhető meg, amit mindenképp érdemes megemlíteni, vagy esetleg a lehetséges okain elgondolkodni.

---

26 Számos forrás a koncertterem helyett hangversenytermet ír, amely tulajdonképpen a magyar nyelvben szinonimnak tekinthető. A Nobel-honlap angolul a „Concert Hall” kifejezést használja, a svéd megnevezése pedig a „Stockholms Konserthus”.

- Oroszország mindössze két Nobel-díjat szerzett (1904, 1908), vagyis az elmúlt több mint száz esztendőben nem volt olyan orosz (szovjet) tudós, aki a Bizottság döntése alapján megérdemelte volna a Nobel-díjat.
- Japán tudós először 1987-ben kapott élettani vagy orvosi Nobel-díjat (magyar tudós Szent-Györgyi Albert révén először 1937-ben kapott), 2012 és 2018 között viszont négy japán tudós teljesítményét is elismerték.
- Kínai tudós eddig egy alkalommal, 2015-ben kapott élettani vagy orvosi Nobel-díjat. Lakosságszám arányosan nézve tehát a kommunista ország a legutolsó a képzeletbeli rangsorban.
- Az afrikai kontinensről kizárólag a Dél-Afrikai Köztársaság kutatói kaptak Nobel-díjat (1951, 2002).
- Ázsia országai közül csak Japán, Kína és India kutatói nyerték el az arany érmecskét (7 fő).
- Az amerikai kontinensről csak az Egyesült Államok, Kanada, Venezuela és Argentína kutatói lettek jutalmazva.
- A legtöbb Nobel-díjas tudóst magáénak mondható kontinens Európa, ahonnan tizenhét ország kutatói kaptak Nobel-díjat.
- Az európai volt szocialista országok közül csak Magyarország és Oroszország kutatóit jutalmazták eddig.

X. táblázat: Élettani vagy orvosi Nobel-díjat kapott országok sorrendje 1901 és 2020 között

	Ország	Díjazott személyek száma
1.	Egyesült Államok	105
2.	Egyesült Királyság	27
3.	Németország	19
4.	Franciaország	11
5.	Ausztrália	7
6.	Svájc, Svédország	6
7.	Dánia, Japán	5
8.	Olaszország, Belgium, Ausztria	4

9.	Kanada	3
10.	Oroszország, Spanyolország, Hollandia, Argentína, Dél-Afrikai Köztársaság, Norvégia	2
11.	Portugália, Új-Zéland, Finnország, India, Venezuela, Írország, Kína, Magyarország	1

Forrás: a www.nobelprize.org alapján a szerző kiigazításával

4.2. Az élettani vagy orvosi Nobel-díj magyar és magyar származású jelöltjei

A magyar és magyar származású emberek közül 1901 és 1953 között tizenhét főt jelöltek élettani vagy orvosi Nobel-díjra, egyeseket több alkalommal is (XI/1-3. táblázat). Már az első évben (1901) jelölték **Högyes Endre** (1847–1906) hajdúszoboszlói születésű orvost. Högyes igazi polihisztor volt, hisz foglalkozott gyógyszerattal, szemészettel, fülészettel, állatorvoslással és bakteriológiával is. A fülészettel kapcsolatos eredményeit Bárány Róbert is felhasználta, aki később Nobel-díjat kapott. Högyes egyik jelölője Korányi Frigyes (1827–1913) volt, akinek a neve jól csengett Európa orvosi köreibben. Korányira úgy tekinthetünk, mint a korszerű hazai belgyógyászat megalapozójára. Högyes másik jelölője Genersich Antal (1842–1918) volt. Az orvosprofesszor a korának elismert hazai szaktekintélye, a kolozsvári egyetem dékánjává, majd rektorává is megválasztották. Utólag megítélni valakinek egy adott korban a nemzetközi elismertségét és tudományos reputációját meglehetősen nehéz. Genersich professzor is éveket töltött ösztöndíjjal német egyetemeken és Bécsben is, melyek a kor elismert központjai voltak, azonban abban az időben jóval kevesebb élő szakmai-tudományos kapcsolat volt az egyes országok kutatói között. A két hazai jelölő sajnos nem érte el a célját, Högyes teljesítményét nem ismerték el Nobel-díjjal, holott az utókor értékítélete alapján megérdemelte volna.

„Közegészségügyünk első apostolaként” emlékezik a hálás utókor **Fodor József**re (1843–1901). Ő volt az, aki Budapesten megszervezte a világ második közegészségügyi tanszékét

Högyes Endre
(világháló)

Högyes Endre síremléke
(Fiumei úti sírkert)

„A higiénét általában és rendszeresen oktatni kell, mert a higiéné az egyén számára munkaképességet és a lakosság humánus érzékét fejleszti.”
(Fodor József)

Fodor József
(világháló)

Schulek Vilmos
(világháló)

és a kontinens első iskolaorvosi tanfolyamát (Kapronczay K. – Vizi E. Sz. 2003). „Szakirodalmi adat, hogy ő írta le elsőként a vérsavó baktériumölő képességét, amely alapját képezte a komplementerkötési reakció vizsgálati jelentőségének, valamint a szérumterápia bevezetésének, amelyért Behring 1901-ben az első díjazott (Nobel-díj – a szerző) lehetett.” (Szállási Á. 1998) Fodor József elmaradt Nobel-díjának kapcsán tehát mindenképp erős hiányérzetünk lehet. Két jelölője Högyes Endre és Genersich Antal volt. A magyar lobbisajnos esetében sem működött.

A hazai szemészet kimagasló képviselője volt **Schulek Vilmos** (1843–1905), aki Kolozsvárott és Budapesten is a szemészet professzora volt. Mindkét egyetemen a rektori tisztséggel ellátásával is megbízták. Nyugat- és Közép-Európa számos országában megfordult, így nemzetközi szinten is ismert volt a neve. Schuleket Genersich Antal és Thanhoffer Lajos (1843–1909) jelölte a díjra, azonban a Karolinska professzorai számára nem volt elég meggyőző a magyar ajánlólevél.

Az 1901-es esztendő negyedik magyar vonatkozású jelölése **Korányi Sándort** (1866–1944) kívánta hozzájuttatni a Nobel-díjhoz, azonban ez sem járt sikerrel. Pertik Ottó (1852–1913) patológus tett javaslatot Korányira. Pertik professzor itthon neves orvosnak számított, azonban a neve kevésbé volt ismert a Kárpát-medencén túl, amely ebben az esetben nagy hátrányt jelentett.

Három évtized múlva a magyar orvosok ismét Korányit jelölték. A jelölések ismeretében utólag kijelenthetjük, hogy 1931-ben Korányi Sándor esélyesnek számított. Hazánkban egyértelműen ő volt a legjelentősebb belgyógyász, de nemzetközi szinten is olyan eredményeket tudott felmutatni, ami esélyessé tette őt a Nobel-díj elnyerésére. Számos külföldi társaság tagja és elnöke, több hazai és külföldi egyetem díszdoktora volt. Mint korának legtöbb tudósa, ő is rendkívül széles spektrumát kutatta a belgyógyászatnak, legnagyobb eredményeit azonban a vesepatológia és a veseélettan területén érte el. „Korányi Sándor a modern veseélettan és vesekörtan nemzetközileg elismert megalapozója, a veseelégtelenség fogalmának meghatározója. Először vezette be a veseelégtelenség megállapítására alkalmas vizsgálati módszert, a vér és a vizelet fagyáspontcsökkenésének mérését.” (Kapronczay K. 1997)

Korányi Sándor 1931-ben összesen kilenc jelölést kapott, amely meglehetősen soknak tekinthető. A jelölők az alábbi személyek voltak: Hári Pál (1869–1933) (orvos, biokémikus), Nekám Lajos (1868–1957) (bőrgyógyász), Grósz Emil (1865–1941) (szemész), Vámosy Zoltán (1868–1953) (orvos, farmakológus), Frigyesi József (1875–1967) (szülész-nőgyógyász), Tóth István (1865–1935) (szülész-nőgyógyász), Illyés Géza (1870–1951) (urológus, sebész), Kétly László (1873–1936) (belgyógyász) és Verebély Tibor (1875–1941) (sebészeti patológia). A jelölések gyenge pontja, hogy mindegyik jelölő magyar állampolgár volt, s nem volt közöttük Nobel-díjas tudós, akinek a neve többet nyomott volna a latba. A jelölők többsége nem a belgyógyászat tudósa volt, hanem más területen kutató, ami ugyancsak nem a jelölt malmára hajtotta a vizet. Bár hazánkban mindegyikük elismert tudós volt, nemzetközileg csak Illyés Géza és Grósz Emil voltak azok, akik szakmai körökben ismertnek számítottak.

Elmondhatjuk Korányi jelölésével kapcsolatban, hogy példaértékű volt az összefogás a mindenki által elismert és tisztelt professzor érdekében. Az 1931-es jelölés nem ért célt, azonban nem adták fel a hazai tudományos elit képviselői, így 1937-ben ismét jelölték Korányit. A jelölők az alábbi személyek voltak: Grósz Emil szemész, Ádám Ludwig sebész és Schwartz Fülöp (1895–1977). A svéd ítések számára azonban ez sem volt elegendő, nem a magyar professzor lett az az évi díjazott.

1904-ben az idegzsövevettan és a mikrotechnika jeles képviselőjét, **Apáthy Istvánt** (1863–1922) is Nobel-díjra jelölték. Az orvos végzettségű tudós elsősorban, mint zoológus vált ismertté. Iskolateremtő tudós, akinek neve az elmúlt száz év alatt sem halványult el. Legnagyobb tudományos eredményeit a piócák kutatása során érte el (A magyarországi piócák faunája – 1888). Apáthy István a nápolyi Zoológia Állomáson kutató éveken keresztül. Benne tisztelhetjük a kolozsvári Zoológia Intézet alapítóját; az ott töltött három évtized alatt világszínvonalra emelte az intézetet, és számos ország tudósa látogatta meg laboratóriumát. Erdély impériumváltásakor a nagy hírű tudóst a román hatóságok jogtalanul elítélték és börtönbe zárták. Miután kiszabadult, Szegeden a kutatásnak és a politikának szentelte az életét. Nem sokkal az áttelepülése után Szegeden hunyt el.

*Korányi Sándor
(Semmelweis Egyetem,
Elméleti Tömb)*

*„Amihez egyenes úton
juthatunk, azt ne keres-
sük másképp.”
(Korányi Sándor)*

*Korányi Sándor
(világháló)*

Apáthyt, Willem Rommelaere (1836–1916) belga orvos jelölte. Ő volt az első olyan magyar tudós, akit külföldi kutató jelölt. Rommelaere azonban nem számított a „nagy nevek” közé, így a jelölése kevésbé számított fajsúlyosnak. Apáthy érdemeiből azonban ez természetesen semmit sem von le.

Bárány Róbert
(világháló)

A következő években egy magyar hangzású név több alkalommal is feltűnik a Nobel-jelölések között (Robert Bárány). **Bárány Róbert** (1876–1936) apai ágon magyar származású, apja Rohoncra²⁷ vándorolt a császárvárosba. A magyar kultúrához való kötődése meglehetősen gyenge volt, bár ükunokája (Anders Bárány)²⁸ feltételezése szerint Bárány beszélt magyarul, mivel írásaiban hivatkozott Hőgyes Endre munkáira (Hőgyes kizárólag magyarul publikálta tanulmányait). A magyar tudósokkal bizonyára nem volt különösebb kapcsolata, amelyre enged többek között az is következtetni, hogy a Nobel-díjra is kizárólag külföldi tudósok jelölték.

1910-ben Emil Stangenberg (1860–1950) jelölte Bárányt, aki a Karolinska Intézet orvosa volt. A jelölő személye tehát semmiképp sem számított rossz ajánlólevélnek, de Báránynak még néhány évet várnia kellett a tudományos elismerésre. 1913-ban ismét jelölték a magyar származású tudóst, ezúttal hárman is (F. Lennmalm, Gunnar Holmgren, Algot Key-Åberg). Mindhárom tudós a Karolinska professzora volt, de 1913-ban még ez sem volt elég, mivel a francia Charles Richet-et jutalmazták. A svéd tudósok azonban nem adták fel, eltökélt szándékuk volt, hogy Bárány Róbert Nobel-díjat kapjon, így 1914-ben ismét jelölték (ugyanaz a három tudós, mint 1913-ban).

Bárány Róbert
Nobel-diplomája
(Nobel Múzeum, Stockholm)

Az eredmény nem maradt el, Bárány Róbert 1914-ben megkapta a Nobel-díjat „*a vestibuláris apparátus fiziológiájával és kórtanával kapcsolatos munkáiért*”.

27 Rohonc őrvidéki település, lakosságának kevesebb, mint 4%-a magyar.

28 Anders Bárány (1942) a Fizikai Nobel-díj bizottság titkára volt 1989 és 2003 között. Vezetéknevében mind a mai napig használja az ékezeteket.

Goldberger József (Joseph Goldberger) (1874–1929) neve itthon kevésbé ismert, annak ellenére, hogy a Felvidéken született (Giralt /Sáros vármegye/), vagyis az Osztrák-Magyar Monarchia állampolgáraként látta meg a napvilágot. Kilenc éves korától az Egyesült Államokban élt, ott ért el nemzetközi szinten is jelentősnek mondható eredményeket a pellagra gyógyításával kapcsolatban, amely az ő korában egyes területeken népbetegségnek számított (lásd: keretes írás). Az eredményeire tekintettel több alkalommal is jelölték az élettani vagy orvosi Nobel-díjra, de nem kapta meg az elismerést.

Goldberger jelölői mindannyian amerikai orvosok voltak. 1916-ban és 1929-ben Reid Hunt (1870–1948) farmakológus, 1925-ben G. McCoy Los Angeles-i szemészprofesszor, míg 1929-ben Milton Joseph Rosenau (1869–1946), a közegészségügyi professzora, a korabeli Amerika széles körben elismert szaktekintélye jelölte.

*Goldberger József
(világháló)*

A pellagra („durva bőr”) nevű betegség elsősorban a szegényebb néprétegek endémiás eredetű betegségének számított. Az Egyesült Államok déli államaiban és Olaszországban még a 20. század elején is komoly problémát okozott. A pellagra betegség főként az egyoldalú táplálkozást folytató földművesek körében szedte az áldozatait. Egyes amerikai államokban 40%-os mortalitásról is beszámoltak. Sokáig bakteriális fertőzésre gondoltak, ezért sokakban „pellagrafóbia” alakult ki, a betegeket pedig még kórházba sem mindig vették fel. Goldberger a betegség megismerése céljából három hetet töltött az USA déli államaiban, majd arra a megállapításra jutott, hogy a pellagra egy hiánybetegség. A tápanyagokban gazdagabb és változatosabb étrend megszüntette a pellagrát. Azért, hogy bizonyítsa megállapítását – vagyis, hogy a pellagra nem bakteriális eredetű betegség –, pellagrás betegek vérébe magába, feleségébe és további tizennégy önkéntesbe fecskendezte. Mindannyian egészségesek maradtak (*Alexander E. 2009*).

Róna Péter (1871–1945) neve alig ismert még szakmai körökben is hazánkban, sajnos a világhálón sem lehet róla semmit sem találni magyar nyelven. Róna Péter, Rosenfeld Péter néven született egy budapesti zsidó családban. 1906-tól a berlini városi kórházban dolgozott, majd 1922 és 1933 között az orvosi kémia professzora volt a berlini egyetemen, és a Patológiai Intézet Kémiai tanszékének igazgatója. Jelentősek voltak Rónának az enzimekkel és a fehérjékkel kapcsolatos kutatásai, illetve a kolloidkémiai elérés tudományos eredményei. A nácizmus előretörése miatt 1935-ben a feleségével Budapestre költözött.

1944-ben a Svéd Nagykövetség védelmét élvezte, azonban ez sem tudta megvédeni a haláltól. A biokémikus professzor 1945 elején hunyt el, a halálának körülményei mind a mai napig tisztázatlanok. Egyes feltételezések szerint a feleségével együtt Auschwitzba deportálták őket (<https://www.deutsche-biographie.de>, <https://www.jewishvirtuallibrary.org>). Róna jelölője Adolf Bickel (1875–1946) német fiziológus, a berlini egyetem professzora volt.

Mansfeld Géza (1882–1950) az orvostudomány számos ágát sikeresen művelte (élettan, gyógyszeratan, bakteriológia), de a legnagyobb eredményeit sokak szerint a gyógyszeratan területén érte el. Éveket töltött külföldi kutatóintézetekben, az 1920-as évektől kezdve pedig számos külföldi kutatóintézet és tudományos testület ismerte el munkásságát. *Gyógyszeratan* című könyvét évtizedeken keresztül kiadták, kilenc kiadást ért meg. A pozsonyi, a pécsi és a budapesti egyetem tanára volt. Pécssett dékánnak és rektornak is megválasztották.

Mansfeld Géza a fővárosban született, s itt végezte tanulmányait is. A végzés után nemsokkal a fiatal orvos három évet töltött Bécsben, Berlinben és Londonban, majd a Budapesti Tudományegyetem orvosi karán gyógyszertant tanított. Ebben az időben írta a *Gyógyszeratan* című tankönyvét, amely 1908 és 1944 között kilenc kiadást ért meg. 1918-ban a pozsonyi Erzsébet Tudományegyetem tanára lett, és a gyógyszeratani tanszék vezetője. A Pozsonyból Pécsre menekített egyetemen 1930-ban dékánná, majd 1934-ben rektornak választották. 1944-ben a németek letartóztatták és több koncentrációs táborba vitték, ahonnan 1945-ben szabadult. 1946-ban a Pázmány Péter Tudományegyetem orvosi karának gyógyszeratani tanszékének élére nevezték ki (*Dezső K. 2019*).

Szent-Györgyi Albert és Carl F. Cori is asszisztensei voltak. Később mindkét tudós Nobel-díjban részesült. Szent-Györgyi később így emlékezett vissza professzorára: „*Experimentális biológiai munkámat Mansfeld keze alatt kezdtem, s a kezdet nehézségei közepette az ő lelkesedése lelkesített, így neki is köszönhetem, hogy elértem a legmagasabb gradust, amit kutató elérhet, a Nobel-díjat. Hogy ezt itt megemlítem, nem dicsekvésként teszem. Ennek oka az, hogy a legutolsó orvosi Nobel-díjat Mansfeld professzor egy másik tanítványa, Cori Károly kapta, s így ez a két Nobel-díj együtt a mester legmagasabb mesterei gradusát is jelenti.*” (1948, 34.)

Mansfeldet 1928-ban Rhorer László (1874–1937) jelölte. Rhorer hazánkban és külföldön is elismert orvos volt.

Elsősorban orvosi fizikával és a röntgensugárzás biológiai hatásával foglalkozott. Németországban, az Egyesült Királyságban és Svédországban is dolgozott, illetve járt tanulmányúton

„A kórházban közös szobába kerültem öt hasonló állapotú beteggel. Én 14 és fél évesen a legfiatalabb voltam közöttük. Egyik társunk, az akkor 62 esztendőös Mansfeld Géza, a Pécsi Orvostudományi Egyetem tanára volt, akihez rendszeresen jártak látogatóba magas rangú, magukat orvosnak nevező SS tisztek, közöttük a hírbédt és rettegett dr. Mengele is. Ezek az emberarcú rémek minden alkalommal élelmet hoztak a Tanár Úrnak (illetmudóan így szólítottuk Öt), aki azt mindenkor megosztotta velünk. (Később tudtuk meg, hogy ezek a látogatók, akik mindegyike Herr Professornak titulálta őt, Mansfeld hallei éveiben, az ottani orvostudományi egyetemen tanítványai voltak.)” (Kennedy György visszaemlékezése alapján, 2002)

„Az orvosbiológust nem az élet maga, nem az élet önmagáért érdekli, hanem azok a fegyverek, amelyekkel a magasabb szervezet a maga egészében vívja meg harcát környezetével, hogy ezek ismeretében közeledjék végcéljához, ami mindig csak egy lehet: betegségek gyógyítása, emberi szenvedések enyhítése.” (részlet Mansfeld Géza rektori székfoglalójából, 1934)

(*Tígyi*), így jelölőként a neve nem volt ismeretlen a Karolinska professzorai előtt sem. Mansfeld nemzetközi kapcsolatrendszere jól mutatja, hogy ő maga is több alkalommal jelölt külföldi tudósokat Nobel-díjra (pl. 1928: Otto Loewi, Hendrik Zwaardemaker; 1933: Heinrich Hering). 1940-ben a szegedi belgyógyász professzor, Rusznyák István (1889–1974) jelölte Mansfeld Gézát, azonban sajnos ő sem járt sikerrel.²⁹ (Rusznyák 1936-ban Szent-Györgyit is jelölte az élettani vagy orvostudományi Nobel-díjra.)

Az 1929. év jelöltje kissé meglepő lehet, hisz nem orvost, hanem egy fizikust jelöltek, ráadásul egy olyan személyt, aki 1971-ben fizikai Nobel-díjat kapott. Ez mindenképp mutatja azt, hogy **Gábor Dénes** (1900–1979) zseniális elme volt, aki több tudományterületen is maradandót alkotott. Élettani vagy orvosi Nobel-díjat nem kapott 1929-ben, fizikait viszont négy évtized múlva igen.

Albrecht Julius Theodor Bethe (1872–1954) német fiziológus két magyar tudóst jelölt a díjra, egyikük Gábor Dénes, a

29 1940-ben Rusznyák István két másik személyt is jelölt Nobel-díjra, John H. Northrop (1891–1987) amerikai és Fritz Kögl (1897–1959) holland tudóst.

másikuk pedig a Magyarországon kevesek előtt ismert **Reiter Tibor**, aki lovas tüzér társa volt Gábornak. Az orvos végzettségű Reiterrel a növekvő hagymagykór által kibocsájtott sugárzást és ezzel összefüggésben a sejtosztódást vizsgálták (*Füstöss L. 2006*).

XIII. táblázat: Az élettani vagy orvosi Nobel-díj magyar és magyar származású jelöltjei (1901–1953)³⁰

*Apáthy István
(Szeged, Dóm tér)
(Pintér Csilla felvétele)*

	A jelölt neve	A jelölés éve	A jelölő személy neve
1.	Hőgyes Endre	1901	Korányi Frigyes
2.	Hőgyes Endre	1901	Genersich Antal
2.	Fodor József	1901	Hőgyes Endre
3.	Fodor József	1901	Genersich Antal
4.	Schulek Vilmos	1901	Genersich Antal
5.	Schulek Vilmos	1901	Thanhoffer Lajos
6.	Korányi Sándor	1901	Pertik Ottó
7.	Apáthy István	1904	Willem Rommelaere
8.	Bárány Róbert	1910	Emil Stangenberg
9.	Bárány Róbert	1913	F. Lennmalm
10.	Bárány Róbert	1913	Gunnar Holmgren
11.	Bárány Róbert	1913	Algot Key-Åberg
12.	Bárány Róbert	1914	Gunnar Holmgren
13.	Bárány Róbert	1914	Algot Key-Åberg
14.	Bárány Róbert	1914	F. Lennmalm
15.	Goldberger József	1916	Reid Hunt
16.	Goldberger József	1925	G. McCoy
17.	Róna Péter	1925	Adolf Bickel
18.	Mansfeld Géza	1928	Rhorer László
19.	Goldberger József	1929	Milton Rosenau
20.	Goldberger József	1929	Reid Hunt
21.	Gábor Dénes Reiter Tibor	1929	Albrecht Julius Theodor Bethe

30 Félkövérrel kiemelve az az év, amikor odaítélték a Nobel-díjat.

22.	Korányi Sándor	1931	Hári Pál
23.	Korányi Sándor	1931	Nékám Lajos
24.	Korányi Sándor	1931	Grósz Emil
25.	Korányi Sándor	1931	Vámosy Zoltán
26.	Korányi Sándor	1931	Frigyesi József
27.	Korányi Sándor	1931	Tóth István
28.	Korányi Sándor	1931	Illyés Géza
29.	Korányi Sándor	1931	Kétly László
30.	Korányi Sándor	1931	Verebély Tibor

Forrás: <https://www.nobelprize.org>

A következő évek magyar jelöltje **Szent-Györgyi Albert** (1893–1986) volt. Elsőként 1934-ben jelölték a Lipcsei Egyetemről, Martin Gildemeister (1876–1943) az élettan és Karl Thomas (1883–1969) a fiziológiai kémia professzora. 1935-ben már négy szaktektintély is javasolta Nobel-díjra. A Marburgi Egyetemről Ernst Kretschmer (1888–1964) (pszichiáter) és Ernst Freudenberg (1884–1967) (gyermekgyógyász), az észt Tartui Egyetemről pedig Georg Barkan (1889–1945) (farmakológus) és Ernst Masing (1879–1956).

1936-ban minden korábbinál nagyobb nyomást helyeztek a Karolinska választmányára, összesen tizennégy fő adott le jelölést Szent-Györgyire.³¹ A tizennégyből tizenegyen magyar orvosprofesszorok voltak, kilencen közülük pedig szegediek (Ditrói Gábor, Veres Elemér, Vidákovits Kamilló, Berecz János, Poór Ferenc, Issekutz Béla, Rusznyák István, Baló József, Purjesz Béla).

*Szent-Györgyi Albert
a motorjával (világháló)*

31 Ditrói Gábor (1884–1950) (szemészet), Veress Elemér (1876–1959) (élettan), Vidákovits Kamilló (1879–1967) (sebészet), Berecz János (1882–1938) (szülészet-nőgyógyászat), Poór Ferenc (1871–1936) (bőrgyógyászat), Issekutz Béla (1886–1979) (farmakológia), Rusznyák István (1889–1974) (belgyógyászat), Baló József (1895–1979) (patológia), Purjesz Béla (1884–1959) (belgyógyászat), Richard Zeynek (1869–1945) (biokémia) (Prága), Pol Gerard (1886–1961) (szövettan és patológia) (Brüsszel), Jeney Endre (1891–1970) (patológia, mikrobiológia) (Debrecen), Jankovich László (1887–1967) (anatómia, törvényszéki orvosszakértő) (Debrecen), Siegfried Edlbacher (1886–1946) (fiziológiai kémia) (Basel).

„Szervezetünk és környezetünk közötti legfontosabb kapcsolat bizonyosan az étel. A környezet az étel formájában aktuálisan behatol szervezetünkbe, azt átáramolja. És kétségtelenül a vitaminok e koordináció legfontosabb tényezői.”
(Szent-Györgyi Albert)

„A vitaminok nagy népességüket annak köszönhetik, hogy paradox viselkedésükkel, akkor betegítenek meg bennünket, ha nem eszik meg őket, ellentétben más anyagokkal, amelyek elfogyasztva okoznak betegséget. Ennek megfelelően a vitaminológia eredményeinek méltánylása gyakran nincs arányban azok tudományos jelentőségével.”
(Szent-Györgyi Albert)

A magyar jelölők között számos olyan név is szerepelt, akik nemzetközileg is elismertnek számítottak (pl. Issekutz Béla, Baló József). Jeney Endre nemzetközileg is ismertté válhatott volna, azonban a Nobel-díj bizottság hibás döntésének következtében sajnos nem lett az (lásd: keretes írás).

A debreceni professzor, Jeney Endre volt az, aki elsőként kimutatta a májkivonat vörösvértetek képződésére gyakorolt hatását. 1934-ben ugyanezen témában elért, az orvosi gyakorlatban bizonyított és angol nyelven publikált eredménye alapján három amerikai orvos kapott Nobel-díjat, az alábbi indoklással: „...for their discoveries concerning liver therapy in cases of anemia.” („...vérszegénység esetén a májterápiával kapcsolatos felfedezéseikért”) A Nobel-díj bizottság ebben az esetben nagyot tévedett, mivel nem a három amerikai tudós volt a felfedező, hanem Jeney Endre, így az élettani vagy orvosi Nobel-díj a magyar tudóst illette volna (*Bogoly J. A. 2012*).

A hazai professzorok mellett nemzetközi támogatói is akadtak Szent-Györgyinek, Richard Zeynek a prágai, Pol Gerard a brüsszeli, Siegfried Edlbacher pedig a baseli egyetemről írt ajánlást a Bizottság részére, de 1936-ben még ez is kevésnek bizonyult. 1937-ben már csak három jelölés érkezett (három magyar tudóstól)³² Szent-Györgyi Albertre, de ez is elegendő volt, ahhoz, hogy neki ítéljék a Nobel-díjat.

Kevesek előtt ismert, hogy Szent-Györgyi Albertnek a tudományos érdeklődése a Nobel-díj megszerzését követően az izomösszehúzódnás biokémiája felé fordult. E témakörben elért eredményei alapján sokak véleménye szerint még jelentősebbet alkotott, mint a C-vitaminnal kapcsolatos kutatásai során, így akár egy másik Nobel-díjat is megérdemelt volna. Emil Bozler (1901–1995) amerikai tudós – aki maga is az izommal kapcsolatos kutatásokat folytatott – jelölte is 1951-ben Szent-Györgyit, de nem járt eredménnyel. Két Nobel-díjat elvétele adnak csak, kevés tudós büszkélkedhet két díjjal.³³

32 Schaffer Károly (1864–1939) (ideg- és elmegyógyászat), Frigyesi József (1875–1967) (szülészet-nőgyógyászat), Vámosy Zoltán (1868–1953) (farmakológia).

33 Maria Curie 1903-ban fizikai Nobel-díjat, 1911-ben pedig kémiai Nobel-díjat kapott.
Linus Pauling 1954-ben kémiai Nobel-díjat kapott, 1962-ben pedig Nobel-békedíjat.
John Bardeen 1956-ban és 1972-ben is fizikai Nobel-díjban részesült.
Frederick Sanger 1958-ban és 1980-ban is kémiai Nobel-díjat kapott.

XI/2. táblázat: Az élettani vagy orvosi Nobel-díj magyar és magyar származású jelöltjei (1901–1953)³⁴

	A jelölt neve	A jelölés éve	A jelölő személy neve
31.	Szent-Györgyi Albert	1934	Martin Gildemeister
32.	Szent-Györgyi Albert	1934	Karl Thomas
33.	Szent-Györgyi Albert	1935	Ernst Kretschmer
34.	Szent-Györgyi Albert	1935	Ernst Freudenberg
35.	Szent-Györgyi Albert	1935	Georg Barkan
36.	Szent-Györgyi Albert	1935	Ernst Masing
37.	Szent-Györgyi Albert	1936	Ditrói Gábor
38.	Szent-Györgyi Albert	1936	Véress Elemér
39.	Szent-Györgyi Albert	1936	Vidákovits Kamilló
40.	Szent-Györgyi Albert	1936	Berecz János
41.	Szent-Györgyi Albert	1936	Poór Ferenc
42.	Szent-Györgyi Albert	1936	Issekutz Béla
43.	Szent-Györgyi Albert	1936	Rusznay István
44.	Szent-Györgyi Albert	1936	Baló József
45.	Szent-Györgyi Albert	1936	Purjesz Béla
46.	Szent-Györgyi Albert	1936	Richard Zeynek
47.	Szent-Györgyi Albert	1936	Pol Gerard
48.	Szent-Györgyi Albert	1936	Jeney Endre
49.	Szent-Györgyi Albert	1936	Jankovich László
50.	Szent-Györgyi Albert	1936	Siegfried Edlbacher
51.	Szent-Györgyi Albert	1937	Schaffer Károly
52.	Szent-Györgyi Albert	1937	Frigyesi József
53.	Szent-Györgyi Albert	1937	Vámosy Zoltán

Forrás: <https://www.nobelprize.org>

34 Félkövérrrel kiemelve az az év, amikor odaitélték a Nobel-díjat.

Magyarországon csak egy szűk körben ismert **György Pál** (1893–1976) neve, holott a tizenhárom vitaminból háromnak (B2, B6, H) a nagyváradi születésű orvos volt a felfedezője, illetve társfelfedezője. Az Egyesült Államok Orvosszövetségének elnöki tisztét is ellátó György Pál felfedezései jelentősnek tekinthetők, így mindenféle túlzás nélkül kijelenthetjük, hogy megérdemelte volna a Nobel-díjat. Ennek ellenére csak 1940-ben jelölték, és mindössze egy tudós, a kolozsvári román gyermekgyógyász, Georges Popoviciu (1895–1946).

Nagy hiátusként tartják számon a tudománytörténészek, hogy a magyar származású Nobel-díjasok listáján nem szerepel **Selye János** (1907–1982) neve. Selye a stresszkutatás egyik legismertebb kutatója volt, akit sokáig Nobel-esélyesként tartottak számon, sajnos azonban nem jutalmazták.

Selye János Bécsben született osztrák anyától és magyar apától. Édesapja dr. Selye Hugó katonaeorvos volt, aki a világháborút követően Komáromban szolgált, így gyermeke is ott végezte az alap- és középfokú tanulmányait. Prágában végzett az orvosi egyetemen, majd ugyanitt kémiai doktorátust szerzett. Nemsokkal a végzést követően az Egyesült Államokba ment, majd Kanadában telepedett le. Az élettan számos területével foglalkozott, de nevét elsősorban a stresszkutatás tette híressé, ő alkotta meg a stresszelméletet. Megállapította, hogy a stressz számos betegség okozója. Tizennyolc egyetem fogadta díszdoktorává, több mint negyven könyve és 1700 (!) tudományos közleménye jelent meg (*Kenyeres Á. 1994*).

Elsőként 1949-ben jelölték Nobel-díjra. A két jelölő A. J. M. Holmer (1899–1975) a Leideni Egyetem szülész-nőgyógyász professzora és Edmond Dubé, a Montreáli Egyetem patológusa volt (Selye ebben az időben már a Montreáli Egyetem tanára volt).

Az 1950-es esztendő – utólag visszanézve a jelöléseket – rendkívül izgalmasnak ígérkezett a magyarok szempontjából, hiszen három magyar jelölt is volt az élettani vagy orvosi Nobel-díj várományosai között (Selye János, Jancsó Miklós, Békésy György). Selye János jelölői a manchesteri Robert Platt (1900–1978) és a göttingeni Rudolf Schoen (1892–1979) belgyógyászok voltak. A következő esztendőben (1951) ismét akadtak jelölői Selyének, méghozzá négy különböző országból (W. Plate /szülészet-nőgyógyászat, Utrecht/, R. W. Platou /gyermekgyógyászat, New Orleans/, Jean-Jacques Bouckaert /1901–1983/ /patológia, Gent/, C-E. Räihä /gyermekgyógyászat,

Helsinki/). 1952-ben Belzor Moyano Navarro argentin gyógyszerész és Harold William Rodgers (1907–2001) belfasti sebész jelölték Selyét.

1953-ban már hét jelölője volt Selye Jánosnak, többségük latin-amerikai orvosok közül került ki.³⁵ Mindenképp érdemes megemlíteni, hogy nem volt magyar jelölője Selye Jánosnak, holott volt kapcsolata a magyar tudóstársadalommal, többször járt is az országban. A jelölőkkel kapcsolatban negatívumként állapíthatjuk meg, hogy kevés volt közöttük a nemzetközileg is elismert szaktektintély.

Selye János emlékét többek között – nevének felvételével – a komáromi kórház és az első önálló, magyar nyelvű felvidéki egyetem őrzi (Selye János Egyetem /Univerzita J. Selyeho/).

A második világháborút követő időszak egyik legjelesebb farmakológusa volt **ifj. Jancsó Miklós** (1903–1966), akit 1950-ben jelöltek Nobel-díjra. Szállási Árpád orvostörténész szerint Jancsó „...tehetségében, eredetiségében és tudományos teljesítményében nem marad el Szent-Györgyi Albert mögött.” Jelentős eredményeket ért el a kemoterápiával kapcsolatos kutatásai során is. „Felfedezte a dekametilen-diguanidin és rokon származékaik terápiás hatását a tripanosomiazisban, amivel az álmokor és a kalaazar betegség ellen igen hatásos gyógyszerek előállítását tette lehetővé.” (Kenyeres Á. 1994) Hiába azonban a számos világraszóló felfedezés, a Kárpát-medencén kívül senki sem érezte azt, hogy Jancsó professzor Nobel-díjat érdemelne, így három hazai tudós volt csak az, aki megpróbálta a Karolinska választmányát meggyőzni Jancsó Miklós tudományos eredményeiről.

A jelölők az alábbi személyek voltak: Frigyesi József (1875–1967) (szülészet-nőgyógyászat) (Korányi Sándort és Szent-Györgyi Albertet is jelölte), Mozsonyi Sándor (1889–1976) (gyógyszerész) és Issekutz Béla (1886–1979) (farmakológia) (Szent-Györgyi Albertet is jelölte).

1950-ben egy másik magyart is jelöltek Nobel-díjra, igaz, **Békésy György** (1899–1972) már a jelölés idején az Egyesült Államokban élt (a második világháborút követően nem sokkal

„Azt vallom, hogy minél magasabb rendű a tudományos alkotás, annál inkább következik az ösztönökből és az érzelemvilágból. Ahhoz, hogy egy nagy álmot valóra válthassunk, először is tudni kell nagy dolgokról álmodni; másodszer, állhatatosságra kell szert tennünk, hogy hinni tudjunk az álomban. Az annyit dicsőített gondolkodóképesség általában mindenkiben megvan, aki tudományos álmokat hajszo; hogyan lehetne hát ez az általános tulajdonság a felfedezés ritka feltétele?”
(Selye János)

35 T. Castellano (Argentína, Cordoba), Samuel Elzevier de Jongh (1898–1976) (Leiden, farmakológia), Paulo Tibiriçá (1903–?) (patológia, Brazília), Carlos Martínez Durán (Guatemala, patológia), C-E Råihä (Helsinki, gyermekgyógyászat), Paulo Moreira (Brazília), Louis Guerra Blessmann (1891–1972) (Brazília, sebészet).

hagyta el az országot). Az 1950-es jelölés nem hozott sok sikert számára, csak Hermann Frenzel (1895–1967) göttingeni fül-orr-gégész professor jelölte. Az 1961-es jelölés viszont meghozta a várva várt sikert. Békésy György ugyan nem magyarországi kutatásai idején kapta meg a Nobel-díjat (1961), azonban a kutatási eredményeinek jó részét még itthon érte el.

A gerontológia hazai megalapozója, a kísérleti gerontológia elismert képviselője volt a hajdani debreceni professor, **Verzár Frigyes** (1886–1979). Verzár professor már 1930-tól gyakorlatilag Svájcban élt, a Nobel-adatbázisban is svájciként tüntetik fel. Főként az izomösszehúzódás élettanával és biokémiájával, illetve a mellékvese hormonjaival foglalkozott. Ő alapította meg 1958-ban a világ első gerontológiai intézetét (*Kapronczay K.-Vizi E. Sz. 2003*) és ő dolgozta ki a FAO táplálkozási programját. Az impozáns életmű megkoronázása lett volna a Nobel-díj, azonban az 1951-es jelölés kevésnek bizonyult. Verzár Frigyes jelölője Melczer Miklós (1891–1985) pécsi bőrgyógyász professor volt.³⁶

*Verzár Frigyes
(Nyul Imre felvétele
/Debreceni Egyetem/)*

XII/3. táblázat: Az élettani vagy orvosi Nobel-díj magyar és magyar származású jelöltjei (1901–1953)

	A jelölt neve	A jelölés éve	A jelölő személy neve
54.	Korányi Sándor	1937	Grósz Emil
55.	Korányi Sándor	1937	Schwartz Fülöp
56.	Korányi Sándor	1937	Ádám Ludwig
57.	Mansfeld Géza	1940	Rusznyák István
58.	György Pál	1940	Georges Popoviciu
59.	Selye János	1949	Albert Jan Marinus Holmer
60.	Selye János	1949	Edmond Dubé

36 A Nobel-adatbázisban a jelölő keresztnevének kezdőbetűje hibásan szerepel („N Melczer”).

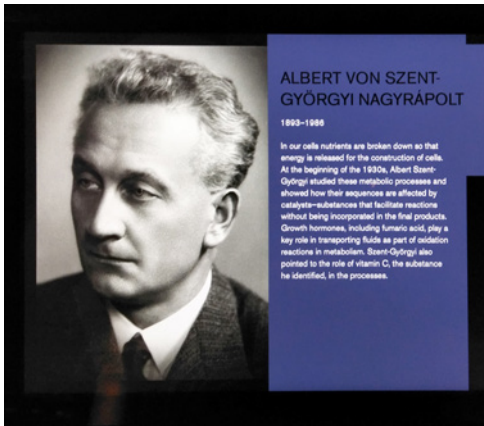
61.	Selye János	1950	Robert Platt
62.	Selye János	1950	Rudolf Schoen
63.	Jancsó Miklós	1950	Frigyesi József
64.	Jancsó Miklós	1950	Mozsonyi Sándor
65.	Jancsó Miklós	1950	Issekutz Béla
66.	Békésy György	1950	Hermann Frenzel
67.	Selye János	1951	W. Plate
68.	Selye János	1951	R. Platou
69.	Selye János	1951	Jean-Jacques Bouckaert
70.	Selye János	1951	C-E. Räihä
71.	Szent-Györgyi Albert	1951	Emil Bozler
72.	Verzár Frigyes	1951	Melczer Miklós
73.	Selye János	1952	Belzor Moyano Navarro
74.	Selye János	1952	Harold Rodgers
75.	Selye János	1953	T. Castellano
76.	Selye János	1953	Samuel Elzevier de Jongh
77.	Selye János	1953	Paulo Tibiriçá
78.	Selye János	1953	Carlos Martínez Durán
79.	Selye János	1953	C-E. Räihä
80.	Selye János	1953	Paulo Moreira
81.	Selye János	1953	Louis Guerra Blessmann

Forrás: <https://www.nobelprize.org>

4.3. Az élettani vagy orvosi Nobel-díj magyar és magyar származású díjazottjai

Az élettani vagy orvosi Nobel-díj kategóriában igen előkelő helyen állnak a magyarok a nemzetek közötti rangsorban. Négy tudóst lehet megemlíteni, akiket magyarnak vagy magyar származásúnak tekinthetünk. Kettő közülük magyarok, kettő pedig magyar származásúak, mivel csak egyik szülőjük volt magyar. Magyar tudósként tekinthetünk Szent-Györgyi Albertre és Békésy Györgyre, magyar származásúként pedig Bárány Róbertre és Daniel Carleton Gajdusekre.

Szent Györgyi Albert portréja
a Nobel Múzeum egyik
interaktív eszközén

Klebelsberg Kunó
(világháló)

Szent-Györgyi Albert (1893–1986) a budapesti egyetem orvosi karára járt, azonban tanulmányait félbeszakítani kényszerült a világháború kitörése miatt (katonarvosként szolgált), így csak 1917-ben kaphatta meg orvosi diplomáját. Ezt követően egy évtizeden át külföldi egyetemeken kutatott, majd 1930-ban Klebelsberg Kunó vallás- és közoktatási miniszter hívására hazaérkezett, és elvállalta a Ferenc József Tudományegyetem Biokémiai Tanszékének professzori állását. Részben a szegedi, részben pedig a korábbi kutatások

vezették el a Nobel-díjhoz. Már 1928-ban (Cambridge-ben) sikerült mellékveséből izolálnia a hexuronsavat, amit később káposztából és narancsból is sikerült kivonnia. Ekkor Szent-Györgyi már sejtette, hogy a hexuronsav vitamin. Későbbi kutatásaival megfejtette a hexuronsav összetételét, és vizsgálta a szervezet aszkorbinsav-felhasználási mechanizmusát, amiért 1937-ben Nobel-díjat kapott („a biológiai égfolyamatok terén tett felfedezéseiért, különösen a C-vitamin, valamint a fumársav-katalízis vonatkozásában”). Érdeklődése ezután az izomösszehúzóadás biokémiája felé fordult. E témakörben elért eredményei alapján sokak véleménye szerint még jelentősebbet alkotott, mint a C-vitaminnal kapcsolatos kutatásaikor, így akár egy másik Nobel-díjat is megérdemelt volna. 1947-ben Svájcba ment, ahonnan már nem tért vissza, hanem az USA-ba költözött, ahol a Woods Hole-i Izomkutató Intézetnek lett az igazgatója.

Békésy György (1899–1972) édesapja (dr. Békésy Sándor) az Osztrák-Magyar Monarchia diplomatája volt, ezért a családnak állandóan változtatnia kellett lakhelyét, így a fiatal Békésy ott végezte az iskoláit, ahol éppen a család tartózkodott. A doktori cím megszerzése után a budapesti Tudományegyetemen kezdett el tanítani, ám emellett a Postakísérleti Állomáson is kutatásokat végzett. 1940-től kinevezték az egyetem Gyakorlati Fizikai Tanszék vezetőjévé, ahol tisztét 1946-ig töltötte be. A II. világháború után hamar rájött az új rendszer által kínált torz világkép kettősségére, így elfogadta a Karolinska Intézet meghívását, majd követte magyar tudóstársait az Újvilágba. A Harvard Egyetemen (1948–1966) azonnal hozzálátott a Magyarországon félbehagyott kutatások folytatásához, amit a Nobel-díj bizottság 1961-ben egy aranyéremmel honorált („*a fül csigájában létrejövő ingerületek fizikai mechanizmusának felfedezéséért*”). 1966-tól a Hawaii Egyetemen (Honolulu) tanszékvezetői állást töltött be, amit 1972-ben bekövetkezett haláláig vezetett. Hamvait – polinéz szokás szerint – a Csendes-óceánba szórva helyezték örök nyugalomra.

Békésy Györgyöt a Postakísérleti állomáson a telefonhang-átvitel javításával bízták meg, ugyanis ez idő tájt igen sok bírálat érte a hazai telefonvonalak minőségét. A rábízott feladat abszolválása közben terelődött figyelme az emberi fül felé, melynek kutatásához bámulatos leleményességgel látott hozzá. Ő alkotta meg először az emberi belső fül modelljét, amely 2-5-szörösen haladta meg a valódi fül nagyságát. (A fül „szívét” jelentő alaphártyát egy gumimembránnal helyettesítette.) Mindezen kísérletek zenitje az volt, amikor az emberi alaphártyát mozgásban is tanulmányozta (elsőként a világon). Kísérleteit nemcsak emberi fülön és modelleken végezte, hanem igen jelentősek voltak az állatkísérletei is. (Az egértől az elefántig szinte minden állat fülét vizsgálat alá vonta.) Zsenialitását bizonyítják olyan bámulatos technikai megoldások, mint a dobhártyára helyezett apró tükrök, fogorvosi fúróval végzett boncolások stb. Megszállottságára jellemző, hogy állítólag akatáskájában rendszeresen emberi fejeket szállított, és így utazta keresztül a várost a hullaházról a laboratóriumig.

Bárány Róbertet (1876–1936) magyar származásúnak tekintjük, mivel „csak” az édesapja volt magyar (Bárány Ignác az őrvidéki Rohoncra költözött Bécsbe). Bárány Róbert a császárvárosban szerzett orvosi diplomát 1900-ban, majd végigjárta a kor jelentősebb német klinikáit. Kezdetben elsősorban belgyógyászatot és pszichiátriát tanult, azonban később érdeklődése a fül-orr-gégészet felé fordult. A németországi tanulóévek után a

bécsi fülészeti klinikára került (Politzer Ádám mellé), ahol nem sokkal a munkába állása után (1906) megszületett a nagy felismerés, melyet később Nobel-díjjal jutalmaztak (lásd: keretes írás). További kutatásait meg kellett szakítania az I. világháború kitörése miatt, mivel katonai szolgálatra jelentkezett. Természetesen katonaeorvosként is fül-orr-gégészettel foglalkozott, és kidolgozta a lőtt fejsebek egy új sebészeti eljárását. 1915 márciusában Przemysl váránál orosz fogságba esett, azonban svéd közbenjárásra sikerült kiszabadulnia, és átvennie 1916-ban az 1915-ben neki ítelt Nobel-díjat („*a vestibuláris apparátus fiziológiájával és kórtanával kapcsolatos munkáiért*”). Ezután a bécsi egyetemre szeretett volna visszatérni (mint Nobel-díjas tudós), és kutatásait tovább folytatni, a bécsi orvosok azonban bezárták az egyetem kapuit Bárány előtt. Ekkor ismét Svédországba ment, ahol 1926-tól az uppsalai egyetem fül-orr-gégészeti klinikáját vezette haláláig. 1936-ban Uppsalában hunyt el.

Bárány Róbert észrevette, hogy amikor betegeinél fülöblítést végzett, egyeseknél szédülés jelentkezett. Ennek okát az öblítővíz hőmérsékletében vélte felfedezni: a túl hideg, illetve meleg víz szédülést okozott. Ezzel szemben a langyos víz semmilyen negatív hatást sem váltott ki, mivel a fülben lévő *lymph*a hőmérséklete is kb. 37 °C-os (amit mi langyosnak érzünk). E folyadék a hőmérséklet változásra reagálva áramlani kezd, ami szédülést okoz. Ez a felismerés vezette el Bárány Róbertet a Nobel-díjhoz.

Daniel C. Gajdusek portréja a Nobel Múzeum egyik interaktív eszközén

Daniel Carleton Gajdusek (1923–2008) ugyancsak magyar származásának tekinthető, mivel édesanyja magyar volt. A magyar ősök a kálvinista Rómából vándoroltak az USA-ba, akiknek lányát, Dobroczi Ottiliát, egy szlovák parasztfiú, Karl Gajdusek vette feleségül. A család apai ágon földműveléssel és iparral foglalkozott, anyai ágon pedig nagy műveltségű, egyetemet végzett emberek voltak az elődök. Gyermekként több nyarat is Európában töltött nagyszüleinél, hol a Felvidéken, hol pedig Debrecenben, így Gajdusek beszélt szlovákul és magyarul is.

Daniel Carleton Gajdusek számos ország egyetemén oktatott és kutatóintézetében dolgozott éveken keresztül. 1952–53-ban a teheráni Pasteur Intézetben kutatott, ám eljutott Afganisztánba és Törökországba is, ahol a veszettség, a pestis, a skorbut és egyéb fertőző betegségek vizsgálatával foglalkozott. Tanulmányozta az elszigetelt népcsoportok orvosi problémáit a

Hindu-Kush-völgyeiben, Dél-Amerika őserdeiben, Pápua Új-Guineában és Malajziában. A Nobel-díjat 1976-ban vehette át „a fertőző betegségek keletkezését és terjedését előidéző új mechanizmus felfedezéséért”. 2008-ban Norvégiában hunyt el.

4.4. Az élettani vagy orvosi Nobel-díj magyar és magyar származású jelölői

A jelölést leadó magyar orvosokról előjáróban elmondhatjuk, hogy rendkívül sok jelölést küldtek, az összes tudományág képviselői közül ők mutatták a legnagyobb jelölői aktivitást. Már az első évtől kezdve (1901) nagy számú jelölést adtak le a hazai és a külföldi kutatókra egyaránt. A nagyszámú külföldi kutatókra történő jelölés egyértelműen mutatja, hogy a hazai orvosok többsége aktív részese volt a nemzetközi tudományos világnak, s jelentős külföldi kapcsolatokkal is rendelkezett, így jól ismerték a külföldi kollégák új tudományos eredményeit. Ezt bizonyítja, hogy már 1901-ben tizenegy jelölést adott le hat magyar orvosprofesszor. De nem csak a hazai orvosok voltak aktívak, hanem a külföldiek is. Az egyes években leadott jelölések száma rendszerint száz fölött volt, de volt olyan esztendő is, amikor a jelölések száma a kétszázat is meghaladta. Az alábbiakban időrendi sorrendben tekintjük át a magyar és magyar származású orvosok jelöléseit (XII/1-4. táblázat).

Korányi Frigyes (1827–1913) a Nobel-díj átadásának első évében, Hőgyes Endrét jelölte az élettani vagy orvosi Nobel-díjra. Korányi, kora egyik legelismertebb magyar orvosa volt, a hálás utókor úgy tekint rá, mint a magyar belgyógyászati iskola megteremtőjére, ő volt az, aki megalapozta a magyar belgyógyászatot. Hőgyes Endre eredeti gondolatokat megfogalmazó, széles látókörű tudós volt, azonban mint az a fentiekben is említve lett, magyarul publikált, ezért eredményeinek megismerése a külföldi kutatók számára korlátozott volt. Kutatásai nem válhattak széles körben ismertté, bár kutatásait Bárány Róbert Nobel-díjas orvos is felhasználta.

*Korányi Frigyes
(világháló)*

*Korányi Frigyes lakása
1896–1913 között (Budapest,
Erzsébet körút 56. szám)*

*A Korányi család kriptája
(Fiumei úti sírkert)*

Korányi Frigyes az orvosi hivatás szeretetét az édesapjától örökölte, aki maga is orvos volt Nagykállóban. A fiatal Korányi lelkes támogatója volt a negyvennyolcas forradalomnak már az első naptól kezdve, később orvosként szolgálta a hazát. Korányi Frigyes, Szabolcs vármegye főorvosa (1861), a Rókus Kórház idegostályának vezetője (1865), a pesti egyetem belgyógyászati klinikájának a megszervezője és igazgatója, az egyetem rektora (1886) és a főrendi ház örökös tagja volt (1891). Legfőbb kutatásait a belgyógyászat és a tüdőgyógyászat területén végezte (a tbc /tuberkolózis/ elleni védekezés megszervezője), de a közegészségüggyel és az orvosi reformokkal kapcsolatos munkássága is jelentős. Az orvosi munka során bevezette a laboratóriumi kutatást és a röntgenvizsgálatot (*Kenyeres Á. 1994*). Életművének egyik folytatója fia, Korányi Sándor volt.

*Högyes Endre
(Högyes Endre Gimnázium,
Hajdúszoboszló)*

*Fodor József
(Budapest, Gutenberg tér)*

*Pertik Ottó sírja
(Fiumei úti sírkert)*

Nemcsak jelöltként, hanem jelölőként is szerepel **Högyes Endre** (1847–1906) az 1901-es év listáján. Högyes, Fodor József professzort jelölte, aki a Nobel-díj bizottság hibás döntése alapján nem kapott Nobel-díjat, ugyanis 1901-ben egy olyan kutatást díjaztak, amit ő már korábban abszolált (lásd bővebben: 3.2. fejezet).

Pertik Ottó (1852–1913) Korányi Frigyes fiára, Korányi Sándorra szavazott. Különös együtt állása szükséges a csillagoknak ahhoz, hogy egy adott évben az apa a jelölők, a fia pedig a jelöltek között legyen, ez a Korányi-családnak sikerült. A jelölt és a munkássága széles körben ismert, a jelölő viszont kevésbé. Pertik Ottó patológus volt, aki Pesten végezte a tanulmányait, majd Strasbourgban töltött néhány évet. Miután hazatért, a fővárosban dolgozott, és a II. számú Korbontani Intézet igazgatója lett. Jelentős volt bakteriológiai munkássága is, ő alapította meg a Fővárosi Bakteriológiai Intézetet (1891). Pertik írta le elsőként divertikulum (gurdély) kórképet, melyet később róla neveztek el (*Kapronczay K. 2004*).

Genersich Antal (1842–1918) három személyt is jelölt. Högyes Endrét, Fodor Józsefet és Schulek Vilmost. Genersich Antaltól már volt szó a fentiekben. Neves orvosprofesszor volt, akinek neve

tudomásunk szerint ismert volt külföldön is, jelöltjei megfelelő támogatással akár Nobel-díjat is kaphattak volna (lásd bővebben: Fodor József és Högyes Endre tudományos eredményei).

Thanhoffer Lajos (1843–1909) ugyancsak három jelölt nevét küldte Stockholmba, azonban nála már két külföldi név is szerepelt a jelöltek között. Schullek Vilmos szemészprofesszor mellett Emile P. Roux (1853–1933), a párizsi Pasteur Intézet professzora volt a másik jelölt. A harmadik név pedig Alexandre Yersin (1863–1943) volt, aki a vietnámi Nha Trang városában élt. Ő Svájcban született, és a vietnámi Pasteur Intézet igazgatója volt. Yersin volt az, aki azonosította a bubópestist okozó baktériumot.

Bókay Árpád (1856–1919) neve kevésbé ismert, a testvére, János neve szélesebb körben (Bokay János gyermekgyógyász volt). Bókay Árpád Kolozsvárott és Budapesten tanított, utóbbi helyen dékán is volt (1900–1902); főként farmakológiával és belgyógyászattal foglalkozott. Bókay két külföldi tudóst jelölt, Emil A von Behringet (1854–1917) a marburgi egyetemről és Sibaszaburó Kitaszatot (1853–1931) a tokiói egyetemről. Behring volt az első, aki e kategóriában Nobel-díjat kapott. Amiótt viszont Behring Nobel-díjat kapott, azt a magyar Fodor József már korábban felfedezte, így itt a Nobel-díj bizottság mindenképp hibázott, nem is kicsit (lásd: 3.2. fejezet). Kitaszato japán bakteriológus volt, aki Yersintől (Thanhoffer jelöltje) függetlenül fedezte fel néhány nappal korábban a pestis kórokozóját.

Az 1902-es évben három jelölő öt jelölt nevét küldte a svéd fővárosba, mindegyikük külföldi tudós volt. Két kolozsvári professzor, Udránszky László és Purjesz Zsigmond ugyanazt a két személyt jelölte a Nobel-díjra. **Udránszky László** (1862–1914) a budapesti és a kolozsvári egyetemen tanított, az élettan és a vegytan tanára volt, különösen a szénhidrátokkal kapcsolatos kutatásai keltették fel külföldön is a figyelmet. A fővárosi

*Genersich Antal
(világháló)*

*Thanhoffer Lajos
(világháló)*

*Bókay Árpád
(világháló)*

*Udránszky László
(világháló)*

*Purjesz Zsigmond
(világháló)*

*Jendrassik Ernő
(világháló)*

intézmény dékánjának (1895), majd rektorának is megválasztották (1909). **Purjesz Zsigmond** (1846–1918) ugyancsak a kincses Kolozsvár professzora volt, belgyógyászattal foglalkozott, számos tankönyv szerzője. Elismertségét mutatja, hogy még életében szobrot emeltek neki. A Házsongárdi temetőben helyezték végső nyugalomra.

A kolozsvári professzorok két maláriakutatót jelöltek a Nobel-díjra: Battista G. Grassi (1854–1925) olasz anatómus, zoológust és Sir Ronald Ross (1857–1932) liverpooli orvost. Az 1902-es év díjazottja Ross volt, azonban a két tudós között a Nobel-díj bizottság sem tudott teljes bizonyossággal dönteni, holott mindketten jelentős mértékben hozzájárultak a terület kutatásához (Ross volt az, aki rájött arra, hogy a maláriát a szúnyog terjeszti). Független döntőbírónak a Bizottság Robert Koch-ot kérte fel, aki Ross mellett tette le a voksát, így egyedül ő lett csak díjazva.

Ugyancsak kolozsvári professzor volt **Rigler Gusztáv**³⁷ (1868-1930). Rigler viszont csak Battista G. Grassit jelölte, vagyis az olasz professzort, akit végül nem díjazott a Nobel-díj bizottság. Rigler Gusztáv a kolozsvári egyetem Közegészségtani Intézetében dolgozott, ott volt tanszékvezető, majd dékán (1906) és az egyetem rektora (1917). Kolozsvár román megszállását követően ő is Szegedre menekült, ahol folytatta a kutatásait és az oktatást. Utolsó éveiben a fővárosban vállalt tanszékvezetői megbízást. A felvidéki születésű professzor neve sajnos kevesek előtt ismert³⁸, holott a közegészségügy területén végzett munkássága egyedülálló volt a kor Magyarországon. Az esztergomi kórház kivitelezése során az ő javaslatait is megvalósították, melynek eredményeképp az épület a legmodernebb elvek szerint épülhetett meg (pl. a kórtermek tágasak legyenek, az ablakok nagyobbak legyenek, a kórházat tágas park vegye körül).

37 Rigler Gusztáv vezetékneve a Nobel-adatbázisban „Riegler”-ként szerepel. Korabeli forrásokban időnként lehet találkozni nevének az „e” betűs változatával is, de az elmúlt évtizedekben keletkezett szakanyagok kizárólag Riglerként említik. A sírján is a Rigler változat szerepel.

38 Dunamocson született. A település a Komáromi járásban fekszik, lakossága 1122 fő (2017), melynek többsége magyar.

Udránszky Lászlónak további hat jelölése volt. 1904, 1906, 1908: Paul Ehrlich (1854–1915) (német orvos, mikrobiológus, immunológus, 1908-ban megosztott Nobel-díjat kapott)³⁹; 1910: Eduard Pflüger (1829–1910) (német orvos, fízológus); 1912, 1913: Jacques Loeb (1859–1924) (német származású amerikai orvos, fízológus, biológus).

Jacques Loeb jelölését a magyar professzorok valami ok folytán a szívükön viselték. Udránszky Lászlón kívül **Grósz Emil** (1909, 1912) és **Korányi Sándor** (1912) is jelölte a német élettanászt.

Jendrassik Ernő (1858–1921) nagyhírű orvosdinasztia tagja. Ő maga Korányi nyugalomba vonulását követően lett a hazai belgyógyászat egyik legelismertebb képviselője (*Birtalan Gy. 1988*). A belgyógyászat mellett az ideggyógyászat területén érte el legnagyobb tudományos eredményeit. Jendrassik jelöltje 1907-ben Gustaf M. Retzius (1842–1919) svéd tudós, aki a Karolinska professzora volt, és fízológiával, illetve anatómiával foglalkozott. Retziust huszonhárom alkalommal jelölték tizenegy különböző évben, azonban nem kapta meg a díjat (www.nobelprize.org).

Az 1912-es esztendőben a magyaroknak volt még egy „kiszemeltjük”, mégpedig Guido Baccelli (1830–1916) itáliai fízológus és államférfi. Tudósként a 19. század végén az egyik legelismertebb fízológus volt, akinek jelentősek a maláriával kapcsolatos kutatásai. Politikusként hat alkalommal vállalta el az oktatási tárcát, de volt agrár, illetve ipari és kereskedelmi minisztere is a fiatal olasz államnak. A jelölők közül **Nékám Lajos** és **Pertik Ottó** már ismert, mivel más személyeket is jelöltek korábban. Jean Bársony és Charles Hoor viszont kevésbé, különösen a Nobel-adatbázisban szereplő nevekkel. A Charles Hoor név **Hoór Károlyt** (1858–1927) takarja, aki a budapesti és kolozsvári egyetem szemészprofesszora volt. Különösen a trachoma (szemcsés kötőhártya-gyulladás, egyiptomi szemgyulladás) gyógyításával kapcsolatos kutatásait tartja jelentősnek az utókor. Jean Bársony pedig „magyar fordításban” **Bársony János** (1860–1926) szülész-nőgyógyász professzor, aki a fővárosi orvosi egyetem professzora, 1922-től pedig rektora is volt.

*Grósz Emil
(világháló)*

*Hoór Károly
(világháló)*

*Bársony János
(világháló)*

39 Korányi Sándor szintén jelölte Paul Ehrlich-t 1912-ben.

XIII/1. táblázat: Az élettani vagy orvostudományi Nobel-díj kategóriában jelölést leadó magyar és magyar származású személyek

	A jelölő neve	A jelölés éve	A jelölt személy neve
1.	Korányi Frigyes	1901	Hőgyes Endre
2.	Hőgyes Endre	1901	Fodor József
3.	Pertik Ottó	1901	Korányi Sándor
4.	Genersich Antal	1901	Schulek Vilmos Hőgyes Endre Fodor József
5.	Thanhoffer Lajos	1901	Schulek Vilmos Emile Roux Alexandre Yersin
6.	Bókay Árpád	1901	Emil A von Behring Sibasaburó Kitaszato
7.	Udránszky László	1902	Battista Grassi Sir Ronald Ross
8.	Purjesz Zsigmond	1902	Battista Grassi Sir Ronald Ross
9.	Rigler Gusztáv	1902	Battista G Grassi
10.	Udránszky László	1904	Paul Ehrlich
11.	Udránszky László	1906	Paul Ehrlich
12.	Jendrassik Ernő	1907	Gustaf Retzius
13.	Udránszky László	1908	Paul Ehrlich
14.	Grósz Emil	1909	Jacques Loeb
15.	Udránszky László	1910	Eduard Pflüger
16.	Korányi Sándor	1912	Paul Ehrlich Jacques Loeb
17.	Grósz Emil	1912	Jacques Loeb
18.	Udránszky László	1912	Jacques Loeb
19.	Bársony János	1912	Guido Baccelli
20.	Nékám Lajos	1912	Guido Baccelli
21.	Hoór Károly	1912	Guido Baccelli
22.	Pertik Ottó	1912	Guido Baccelli
23.	Udránszky László	1913	Jacques Loeb

Forrás: www.nobelprize.org

Az apai ágon magyar származású **Bárány Róbert** (1876–1936) rendkívül kitartóan és lelkesen küldte a jelöléseit a svéd fővárosba. Elsőként honfitársát, Sigmund Freud (1856–1939) bécsi pszichiátert kívánta Nobel-díjhoz juttatni, akit négy alkalommal is jelölt (1917, 1918, 1919, 1920), azonban eredménytelenül. 1921-ben Sir Charles Sherrington (1857–1952) oxfordi professzor volt a jelöltje, aki ebben az évben tizenkilenc jelölést kapott (a 110 jelölésből), amely mindenképp figyelemreméltó, ám a Karolinska választmányának ez sem volt elég meggyőző. 1932-ben viszont megkapta az angol neurológus a Nobel-díjat (ekkor kilenc jelölést kapott a 117-ből).

Bárány Róbert 1922-ben egy házaspárt jelölt az élettani vagy orvostudományi Nobel-díjra. A francia származású Cécile Vogt (1875–1962) és német férje, Oskar Vogt (1870–1959) Berlinben éltek, ahol az Agykutató Intézetben dolgoztak (Oskar Vogt volt a vezetője). Mindketten neurológiával foglalkoztak, és számos jelentős tudományos eredményt értek el, a nevüket azonban a szélesebb közvélemény előtt is az tette ismertté, hogy megvizsgálhatták Lenin agyát. (Leninen kívül más forradalmárok agyát is vizsgálták az újonnan felállított moszkvai Agykutató Intézetben.) *(Kreutzberg és társai 1992)*

1924-ben két jelölést is találunk két debreceni orvosprofesszortól, mindketten külföldieket jelöltek. Egyikük **Verzár Frigyes** (1886–1979), a debreceni Tisza István Tudományegyetem egykori tanára és rektora (1927). A fiziológusról kevésbé köztudott, hogy a tihanyi Biológiai Kutatóintézet (ma: Balatoni Limnológiai Kutatóintézet) megszervezője és az Általános Biológiai Osztály vezetője is volt *(G. Tóth L.)*. Verzár, két Hollandiában élő kutatót jelölt. Felix d’Hérelle (1873–1949) francia származású leideni mikrobiológust és Rudolf Magnus (1873–1927) német származású utrechti farmakológust.

*A Balatoni Limnológiai Kutatóintézet (Tihany, 1947)
(Forrás: FORTEPAN /
Kotnyek Antal)*

A másik jelölt a lőcsei születésű **Szontagh Félix** (1859–1929), aki gyermekgyógyász volt. Kezdetben a fővárosi Stefánia Kórház orvosa, majd a Szent János Kórház főorvosa volt. A cipszer származású orvos 1921-ben került a cívisvárosba, ahol haláláig dolgozott. Szontagh ugyancsak Rudolf Magnus német farmakológust jelölte a Nobel-díjra.

„A klinika legyen a kisdetek és a beteg gyermekek meleg hajléka, de egyszerűs mind a tudomány komoly és méltó temploma.”
(Szontagh Félix)

Szontagh Félix sírja
(Fiumei úti sírkert)

Rhorer László
(világháló)

1925-ben **Róna Péter** (1871–1945) jelölt és jelölő is volt egyben. Róna jelöltje Sören P. Sörensen (1868–1939) koppenhágai vegyész volt, akit ketten is jelöltek. Egyik jelölője Róna, a másik pedig az az Adolf Bickel volt, aki többek között Róna Pétert is jelölte 1925-ben (Carl Neuberg, Róna Péter, Sören Sörensen).

Mansfeld Géza (1882–1950) 1928-ban ugyancsak jelölt és jelölő is egyben. Jelölőként Otto Loewi (1873–1961) grazi farmakológus és Hendrik Zwaardemaker (1857–1930) utrechti professzor nevét küldte a Karolinska professzorainak. Loewi német származású tudós volt, azonban Ausztriában telepedett le, a grazi egyetem professzora volt (1909). 1936-ban megosztott Nobel-díjat kapott „az idegingerületek kémiai átvitelével kapcsolatos kutatásaiért”. A második világháború alatt az Egyesült Államokba emigrált, ott is halt meg.⁴⁰⁴¹

Otto Loewi-vel kapcsolatban egy érdekes, álom által inspirált felfedezés történetét említi meg számos forrás, amelyért a tudós 1936-ban Nobel-díjban részesült. Az önéletrajzában Loewi a következőket írja a húsvét vasárnap előtt éjszakáról (1921): „Felébredtem, felkapcsoltam a lámpát, és egy kis papír fecnire felírtam néhány dolgot. Ezután visszaaludtam. Reggel hat órakor eszembe jutott, hogy felírtam valami fontos dolgot, de képtelen voltam elolvasni a feljegyzésemet. A következő éjszaka, három órakor az ötlet visszatért. Ez egy kísérleti terv volt, hogy igazoljam egy 17 évvel ezelőtti kémiai átvittel kapcsolatos elméletemet, hogy helyes volt-e vagy nem. Azonnal felkeltem és a laboratóriumba mentem, és az éjszakai álom alapján elvégeztem egy egyszerű kísérletet a béka szívéen.” (a Szerző fordítása a Nature cikke alapján /Mazzarello P. 2000/)

Rhorer László (1874–1937) 1928-ban Mansfeld Géza farmakológust jelölte (lásd bővebben: 3.2. fejezet).

- 40 Szontagh Félix vezetékneve az elérhető források mindegyikében ékezet nélkül szerepel, kizárólag a sírján szerepel ékezettel. Feltételezhető, hogy a sír restaurálása során került rá – hibásan – az ékezet.
- 41 Számos forrás megemlíti, hogy Mengyelejev a periódusos rendszert elsőként álmában látta meg, amit ébredése után azonnal lejegyzett. Ennek igazságtartalmát azonban utólag meglehetősen nehéz ellenőrizni. Mengyelejev kapcsán említjük meg, hogy ő sem kapott Nobel-díjat, amit a Nobel-történet egyik nagy hiátusaként tartanak számon, mivel az orosz kémikus joggal megérdemelte volna az elismerést.

Az 1929-es év magyar jelölője **Szily Aurél** (1880–1945) volt, aki a Münsteri Egyetem szemészorvosaként szerepel a Nobel-adatbázisban, magyar származását nem említik. Szily már az egyetemi évei alatt is tanult Németországban, a végzését követően pedig ott kezdte el tudományos pályáját. Ő volt a Münsteri Egyetem Szemkórházának igazgatója, az egyetem első szemészprofesszora. Miután zsidó származása miatt elvesztette az állását, családjával Magyarországra költözött (1939). Állást nem vállalt, hanem kizárólag a kutatómunkának élt. Imre József halála után, 1945-ben őt nevezték ki a budapesti Szemészeti Klinika élére, de nemsokkal ezután meghalt. *„Nagy jelentőségűek voltak a látóideg morfológiájára, a szem anatómiájára és fejlődésére, a sympathicus szemgyulladásra vonatkozó kutatásai és nevéhez fűződik, hogy elsőnek felismerte az anaphylaxia jelentőségét a szemészetben.”* (Kapronczay K. 1982, 276.)

Szily Aurél jelöltje a német bakteriológus és immunológus Paul Uhlenhuth (1870–1957) volt. Számos nagynevű német egyetemen professzoraként dolgozott és a Freiburgi Egyetem rektorává is megválasztották. Kifejlesztette az Uhlenhuth-tesztet, amely az emberi és az állati vér megkülönböztetésére szolgál, de jelentősek a szifilisszel és a trópusi betegségek gyógyításával kapcsolatos kutatásai is. 1910 és 1952 között negyven alkalommal jelölték Nobel-díjra, de egyszer sem kapta meg azt.

1931-ben egy párját ritkító nemzeti-tudományos összefogás történt. Kilenc hazai orvosprofesszor azt szeretne volna, hogy Korányi Sándor december 10-én V. Gusztáv svéd királlyal fogjon kezét. Sajnos a kézfogás nem jött létre, de a szándék mindenképp nemes volt. A jelölők **Hári Pál**, **Nékám Lajos**, **Grósz Emil**, **Vámosy Zoltán**, **Frigyesi József**, **Tóth István**, **Verebély Tibor**, **Illyés Géza** és Szigligeti Ede unokája, **Kétly László** (1873–1936) voltak (lásd bővebben: 3.2. fejezet)

„A betegség nem tüneti, nem bonctani fogalom többé, hanem biológiai fogalommá lesz, amelyben az alak, működés, együttműködés és alkat egymás mellé rendelt mineműségei az élő agynak.”
(Verebély Tibor)

Ugyancsak 1931-ben küldte el jelölését **Balogh Ernő** (1890–1964) patológus, onkológus professzor. Viszonylag szűk körű a róla szóló források száma, azonban a legtöbb szerző

„Annak a kérdésnek az eldöntésére, hogy az ismeretlen eredetű vérfolt embertől származott-e, vagy ha nem, akkor milyen állattól, elsőként Paul Theodor Uhlenhuth (1870–1957) német bakteriológus, a greifswaldi egyetem tanára dolgozott ki 1901-ben egy nagyon érzékeny módszert. Eljárása egy Rügen-szigeti brutális kettős gyermekgyilkossági ügyben debütált. A tárgyalás során Uhlenhuthnak sikerült bebizonyítania, hogy a gyanúsított ruházatán levő vérfoltok – ellentétben annak állításával – emberi eredetűek voltak, és nem szarvasmarhától származtak, miként az a gyanúsított védekezésében állt.” (Balláné Fűszter E. 2019, 27-28.)

Verebély Tibor
(világháló)

megemlíti, hogy nemzetközileg is elismert rákkutató volt. A nagyszalontai születésű tudós az MTA levelező tagja volt, melytől 1949-ben megfosztották. Balogh professzor jelöltje a svéd neurológus Salomon E. Henschen (1847–1930), a Karolinska Intézet professzor emritusa volt. Henschen jelölése azonban a Nobel-szabályzat szerint sajnos érvényét veszítette, mivel a jelölt elhalálozott, mielőtt a döntési folyamat megindult volna.

Mansfeld Géza egy német fiziológust, Heinrich Heringet (1866–1948) jelölte az 1933-as Nobel-díjra. Két jelölés érkezett rá, amely nem volt elegendő a díj elnyeréséhez (1932 és 1936 között összesen hat jelölést kapott).

Orsós Ferenc (1879–1962) neve szélesebb körben közismert. A debreceni patológus professzor volt ugyanis az, aki kórboncnokként és igazságügyi szakértőként vett részt a katyíni mészárlás tömegsírjainak feltárásában (lásd: keretes írás). A dékáni és a rektori tisztelet is betöltő Orsós a katyíni szakvéleménye miatt 1944-ben az országot elhagyni kényszerült, mivel féltő volt, hogy a szovjetek bosszút állnának miatta. Miután az országot elhagyta, a későbbi NSZK-ban telepedett le (az amerikai zónában egy ideig személyi védelmet is kapott, mivel attól tartottak, hogy a szovjetek elrabolják). Magyarországon háborús bűnösnek nyilvánították, mivel „hamis” szakvéleményt adott. Orsós a mainzi egyetem tanára lett, Mainzban hunyt el 1962-ben.

Orsós Ferenc 1934-ben Ludwig Aschoff (1866–1942) freiburgi patológus professzort jelölte a Nobel-díjra, akit élete során kilenc alkalommal jelöltek.

„Orsós Ferenc professzor a 20. század harmincas–negyvenes éveiben Európa egyik legismertebb patológusa és törvényszéki orvos szakértője volt, aki a koponyacsontok meszesedése alapján új módszert dolgozott ki a halál időpontjának megállapítására. Erre való tekintettel kérték fel, hogy vegyen részt a németek által 1943-ban létrehozott, a katyíni erdőben elföldelt lengyel áldozatok halálának okait és időpontját feltáró 12 személyes Nemzetközi Orvosi Bizottság munkájában. (...) A sírok feltárására és a holttestek vizsgálatára – 1943 áprilisa–júniusa során – német felügyelettel került sor, ám három, egymástól független bizottság részvételével. A német bizottság mellett létrehozták a Nemzetközi Orvosi Bizottságot, amelyben tizenkét európai ország (a többi között Belgium, Bulgária, Dánia, Svájc, Olaszország) tudósai vettek részt, köztük Orsós Ferenc professzor, a törvényszéki és kriminalisztikai kórbonctan magyar specialistája. (...) A vizsgálatok központi problémája a tömeges vérengzés időpontjának megállapítása volt. Miután a német csapatok 1941 júliusában hatoltak Szmolenszk körzetébe, a halál korábbi időpontja a

szovjeteket, későbbi időpontja a németeket vádolta volna. A három bizottság, egymástól függetlenül, különböző eredetű dokumentumok alapján, arra a következtetésre jutott, hogy a mérsárlást 1940 tavaszán az NKVD követte el, az áldozatok pedig a kozelski táborból származtak.” (Sutarski K. 2012, 10-11.)

Huzella Tivadar (1886–1950) hisztológusként (szövet-tankutató) és rákkutatóként vált ismertté. Budapesten végzett orvosként, s közel egy évtizeden keresztül a debreceni egyetem Anatómiai Intézetének vezetője volt, majd visszatért a fővárosba.

A nagyváradai születésű professzor 1934-ben Ross Harrisont (1870–1959), a Yale Egyetem zoológusát (anatómusát) jelölte, aki úttörő munkát végzett a szervátültetések és az állati szövet-tenyészetek terén.

XIII/2. táblázat: Az élettani vagy orvostudományi Nobel-díj kategóriában jelölést leadó magyar és magyar származású személyek

	A jelölő neve	A jelölés éve	A jelölt személy neve
24.	Bárány Róbert	1917	Sigmund Freud
25.	Bárány Róbert	1918	Sigmund Freud
26.	Bárány Róbert	1919	Sigmund Freud
27.	Bárány Róbert	1920	Sigmund Freud
28.	Bárány Róbert	1921	Sir Charles Sherrington
29.	Bárány Róbert	1922	Cécile Vogt Oskar Vogt
30.	Verzár Frigyes	1924	Felix d'Hérelle Rudolf Magnus
31.	Szontagh Félix	1924	Rudolf Magnus
32.	Róna Péter	1925	Sören P Sörensen
33.	Mansfeld Géza	1928	Otto Loewi Hendrik Zwaardemaker
34.	Rhorer László	1928	Mansfeld Géza
35.	Szily Aurél	1929	Paul Uhlenhuth
36.	Hári Pál	1931	Korányi Sándor
37.	Nékám Lajos	1931	Korányi Sándor

*Huzella Tivadar
(világháló)*

„Az orvos hivatása, hogy az emberek életéből a diszharmóniát kiküszöbölje, hogy az emberek életét az egészség, a boldogság, a béke összhangjává felhangolja.”
(Huzella Tivadar)

38.	Grósz Emil	1931	Korányi Sándor
39.	Vámossy Zoltán	1931	Korányi Sándor
40.	Frigyesi József	1931	Korányi Sándor
41.	Tóth István	1931	Korányi Sándor
42.	Verebély Tibor	1931	Korányi Sándor
43.	Illyés Géza	1931	Korányi Sándor
44.	Kétly László	1931	Korányi Sándor
45.	Balogh Ernő	1931	Salomon E Henschen
46.	Mansfeld Géza	1933	Heinrich Hering
47.	Orsós Ferenc	1934	Ludwig Aschoff
48.	Huzella Tivadar	1934	Ross Harrison
49.	Benedek László	1934	Kinnier Wilson

Forrás: www.nobelprize.org

Pázmány Péter Tudományegyetem (ma Semmelweis Egyetem) orvostudományi tanácssterem (Üllői út 26. szám). Az orvostudományi tanácssterem, az asztalnál balról Schaffer Károly, Tóth István, Balogh Ernő, Grósz Emil, Kenyeres Balázs, Korányi Sándor, Kétly László, Verebély Tibor, Vámossy Zoltán. Mögöttük állnak: Ádám Lajos, Lénárt Zoltán, Illyés Géza, Kiss Ferenc, Haimiss Elemér, Bakay Lajos, Kelen Béla, Herzog Ferenc, Blaskovics László, Darányi Gyula, Frigyesi József, Horváth Béla, Szabó József, Belák Sándor, Lipták Pál (1935). (Forrás: FORTEPAN / Semmelweis Egyetem Levéltára)

1936-ban ugyancsak szép összefogásnak lehetünk tanúi, az ország több egyetemének professzorai (sőt külföldi személyek is) jelölték Szent-Györgyi Albertet. Tizenegy hazai tudós jelölte Szent-Györgyit, azonban 1936-ban még a Nobel-díj bizottság nem érezte elérkezettnek az időt a magyar tudós díjazására. A magyar jelölők az alábbi személyek voltak: Ditrói Gábor, Veress Elemér, Vidákovits Kamilló, Berecz János, Poór Ferenc, Issekutz Béla, Rusznyák István, Baló József, Purjesz Béla, Jeney Endre, Jankovich László (lásd bővebben: 3.2. fejezet).

1937-ben **Frigyesi József**, **Schaffer Károly** és **Vámosy Zoltán** ugyancsak jelölték Szent-Györgyit. A több éves kitaró munka elérte a célját, s végre magyar orvos is megrázhatta a svéd király jobb kezét.

1937-ben további magyar jelölések voltak, és nemcsak külföldi tudósokat jelöltek, hanem felerészben magyarokat is. **Balogh Ernő** onkológus professzor James Wilfred Cook (1900–1975) brit vegyészprofesszort jelölte, akit II. Erzsébet lovgágá ütött, elismerve ezzel is tudományos munkásságát.

Grósz Emil, **Ádám Ludwig** és **Schwartz Fülöp** mindannyian Korányi Sándort jelölték. Schwartz Fülöp neve talán kevésbé ismert Magyarországon. Versecen született, az orvosi egyetemet is Budapesten végezte, azonban a végzést követően nemsokkal Németországba ment, majd két évtizeden keresztül Törökországban élt; az isztambuli egyetem korbonctani intézetének volt a tanára. A jelölését Schwartz, mint isztambuli professzor adta le, azonban sajnos ekkor is más mellett döntött a Karolinska professzori testülete. Schwartz Korányi mellett Sigmund Freudot is jelölte, ugyancsak sikertelenül.

Id. Nékám Lajos (1868–1957) a fővárosi orvosi egyetem nagyhírű professzora volt, a szifilisz és egyéb nemi betegségek elleni küzdelem egyik élharcosa. Jelentősek az orvoslás történetével kapcsolatos munkái; Nékám korának ismert műgyűjtője volt.

Nékám jelöltje Ferdinand-Jean Darier (1856–1938) francia bőrgyógyász volt, akit az utókor, mint a modern dermatológia atyját tartja számon. Darier Budapesten⁴² született, mivel

*Schaffer Károly
(világháló)*

42 Születésének idején Budapest még nem volt egyesítve, de az idegen nyelvű források mindegyike Budapestet adja meg születési helyként. Magyar nyelvű forrás e kérdéssel nem foglalkozik.

a szülei a születése előtt Magyarországra költöztek, s majd csak nyolcéves korában mentek Genfbe. Az ifjú Darier ezért folyékonyan beszélt a magyar nyelvet is. A fővárosi egyetem tiszteletbeli doktorává is fogadta az akkor már méltán híres bőrgyógyász professzort (<https://www.biusante.parisdescartes.fr>).

Mansfeld Géza 1938-ban a genti egyetem farmakológusát, Corneille Heymanst (1892–1968) jelölte, aki megkapta a jeles kitüntetést. Heymans felismerte, „*hogyan a légzés szabályozásában döntő szerepet játszanak a nyaki verőérhez és a szívből kivezető aortáivhoz kapcsolódó speciális érzékszervek.*” (<https://tudosnaptar.kfki.hu>)

Három évvel a saját díjazását követően, **Szent-Györgyi Albert** mást is hozzá kívánt segíteni az orvosi Nobel-díjhoz. 1940-ben a Rockefeller Intézet (Rockefeller Egyetem) két kutatójának nevét küldte a Karolinska professzorainak. A jelölés szakmailag megalapozott volt, csak kissé korai és a „címezés téves”. A Nobel-díj bizottság ugyanis 1946-ben díjazta John Northropt (1891–1987) és Wendell Stanley-t (1904–1971), de nem az orvosi, hanem a kémiai Nobel-díjjal.

XIII/3. táblázat: Az élettani vagy orvostudományi Nobel-díj kategóriában jelölést leadó magyar és magyar származású személyek

	A jelölő neve	A jelölés éve	A jelölt személy neve
50.	Ditrói Gábor	1936	Szent-Györgyi Albert
51.	Veress Elemér	1936	Szent-Györgyi Albert
52.	Vidákovits Kamilló	1936	Szent-Györgyi Albert
53.	Berecz János	1936	Szent-Györgyi Albert
54.	Poór Ferenc	1936	Szent-Györgyi Albert
55.	Issekutz Béla	1936	Szent-Györgyi Albert
56.	Rusznay István	1936	Szent-Györgyi Albert
57.	Baló József	1936	Szent-Györgyi Albert
58.	Purjesz Béla	1936	Szent-Györgyi Albert
59.	Jeney Endre	1936	Szent-Györgyi Albert
60.	Jankovich László	1936	Szent-Györgyi Albert
61.	Frigyesi József	1937	Szent-Györgyi Albert
62.	Schaffer Károly	1937	Szent-Györgyi Albert

63.	Vámosy Zoltán	1937	Szent-Györgyi Albert
64.	Balogh Ernő	1937	James Wilfred Cook
65.	Grósz Emil	1937	Korányi Sándor
66.	Schwartz Fülöp	1937	Korányi Sándor Sigmund Freud
67.	Ádám Ludwig	1937	Korányi Sándor
68.	Nékám Lajos	1937	Jean Darier
69.	Mansfeld Géza	1938	Corneille Heymans
70.	Szent-Györgyi Albert	1940	John Northrop Wendell Stanley

Forrás: www.nobelprize.org

Rusznák István (1889–1974) 1940-ben három személyre adott le jelölést. Egyikük Mansfeld Géza volt, a másik két tudós pedig John Northrop (1891–1987) (a Rockefeller Intézet tan-
székezetője volt, kémiai Nobel-díjat kapott 1946-ban) és Fritz Kögl (1897–1959) (a szerves kémia professzora volt az utrechti egyetemen).

Szent-Györgyi Albert az elkövetkező évtizedben rendkívül aktív jelölő volt, s számos tudósról gondolta, hogy megérdemel-
né azt, hogy a svéd fővárosba utazzon. Az alábbiakban nézzük meg, hogy kik voltak ezek a tudósok. John Northropot és Fritz Kögl-t 1941-ben jelölte (Rusznák István 1940-ben), akárcsak Wendell Stanley-t (1904–1971). Northrop és Stanley 1946-ban mindketten kémiai Nobel-díjban részesültek. A magyar tudós 1942-ben megismételte a Northropra és Stanley-re leadott jelölését (Balogh Ernő 1942-ben szintén jelölte Wendell Stanley-t), azonban nem járt sikerrel.

1944-ben Otto Warburg (1883–1970) német biokémikust jelölte, aki 1931-ben már megkapta az orvosi Nobel-díjat.

Szent-Györgyi 1947-ben Oswald Theodore Avery (1877–1955) kanadai születésű amerikai tudóst jelölte, aki felfedezte, hogy a DNS örökítőanyag (lásd: keretes írás). A jelentős felfedezés ellenére sem díjazta Averyt a Nobel-díj bizottság.

Ralph Walter Wyckoff (1897–1994) amerikai tudós a röntgen kristallográfias vizsgálatok úttörője volt. 1948-ban jelölte Szent-Györgyi, azonban a jelölés nem ért célt (összesen hat alkalommal volt jelölve négy év alatt).

„A DNS-t még a XIX. században fedezte fel Friedrich Miescher, de sem neki, sem a biokémikusok több nemzedékének nem volt fogalma arról, hogy mi lehet az anyag biológiai szerepe. Azt, hogy a DNS az örökítő anyag, 1944-ben fedezte fel Oswald Avery (McLeoddal és McCartyval együtt). Az a szomorú tény, hogy Avery nem kapta meg ezért a Nobel-díjat, szinte minden tudománytörténész szerint a díj több mint százéves történetének legnagyobb mulasztása, méltánytalansága.” (Venetianer P. 2011)

1949-ben Szent-Györgyi egy volt tanárát, Leonor Michaelis (1875–1949) német származású amerikai biokémikust jelölte. Michaelis dolgozta ki a Michaelis–Menten-egyenletet (1913), amely a biokémia egyik fontos törvényévé vált. Szent-Györgyi a „PH-mérés” pápájának nevezte Michaelist, aki utolsó nyarát a magyar tudós Woods Hole-i házában töltötte (*Tasiné Csúcs I. – Tasi Domonkos A. 2017*).

1951-ben érdekes helyzet állt elő, ugyanis Szent-Györgyi jelölt és jelölő is volt egyben, bár az előbbiről feltehetőleg nem volt tudomása. Jelölőként, Fritz Albert Lipmann (1899–1986) német születésű amerikai biokémikus jelölte, aki a *koenzim-A* felfedezéséért 1953-ban megosztott Nobel-díjat kapott.

William T. Astbury (1888–1961) angol molekuláris biológust 1953-ban jelölte Szent-Györgyi Albert, de jelölése eredménytelen volt. Rendkívül meglepő, hogy a jelentős kutatásokat végző Astbury mindössze egy Nobel-jelölést kapott élete során.

A tragikus sorsú **Benedek László** (1887–1945) neve kevesek előtt ismert, holott életműve alapján nagyobb figyelmet érdemelne. *„Kutatási területe felölelte a központi idegrendszer daganatait: vizsgálta a meningeomák és gliomák szövettani jellegzetességeit. Erre az akkoriban még kevésbé elterjedt szövettanyésztési technikát alkalmazta. Más munkáiban a Korsakow-szindrómával, a diencephalon működésével, a paralysis agitanssal és a Huntington-kórral foglalkozott. Benedek László vezette be Magyarországon a központi idegrendszer angiográfiás vizsgálati technikáját. Ő maga ezzel a Pick-atrophiát tanulmányozta, és mára ugyanannak az eljárásnak más képalkotókkal kombinált változata nélkülözhetetlen elemévé vált a diagnosztikának.”* (*Kalóczkai G. – Hortobágyi T. 2013, 633.*)

Benedek László
(világháló)

Benedek László 1934-ben Kinnier Wilson (1878–1937) amerikai születésű brit neurológust jelölte, majd 1942-ben további három tudóst. Hans Berger (1873–1941) német pszichiátert (a halála miatt a jelölés érvénytelen lett), illetve megosztott díjat javasolt két amerikai neurológus, Frederic Gibbs (1903–1992) és William G. Lennox (1884–1960) részére.

Benedek László a középiskolai tanulmányait a Debreceni Református Kollégiumban fejezte be, majd a kolozsvári egyetemen szerezte meg az orvosi diplomáját. Itt kezdte el kutatásait is, azonban Kolozsvár román megszállását követően nem sokkal elhagyta a várost, és a debreceni egyetemre neveztek ki az Ideg- és Elmeklinika igazgatójává. 1935-ben az egyetem rektora lett, mellette pedig a fővárosi Elme- és Idegkórtani Klinika igazgatói tisztét is betöltötte. Benedek László nem a korának megszokott professzora volt. Aktív társasági életet élt, a helyi közélet rendszeres résztvevője volt. *„Élénk temperamentumú, érzelmiileg gyorsan reagáló, örökké a tevékenység lázában égő személyiség volt. Nem elefántcsonttoronyba elzárkózó szobatudós, nem elvont elmélkedő, építgető teoretikus, hanem az egész lényével a valóság felé fordult, tetterős, gyakorlati elme.”* (volt tanítványa, Pap Zoltán visszaemlékezése alapján) Két alkalommal nősült, első felesége Chorin Ilona (Chorin Ferenc lánya), a második neje pedig egy színésznő volt. Budapest bombázásakor a felesége meghalt, amely a professzort annyira lesúlytotta, hogy az ország elhagyása mellett döntött, és Svédországba akart költözni, Ausztriában azonban öngyilkosságot követett el. Sírja máig ismeretlen.

Verzár Frigyes (1886–1979) ugyancsak számos jelölést küldött Stockholmba, 1946-ban két jelölést is leadott. Az egyiket Paul Läger (1896–1959) svájci kémikusra, illetve megsztott Nobel-díjat javasolt Herbert M. Evans (1822–1971) (amerikai anatómus, az E-vitamin társfelfedezője), Bernardo Alberto Houssay (1887–1971) (argentín fiziológus, az 1947-es élettani vagy orvosi Nobel-díj birtokosa) és Oscar Riddle⁴³ (1877–1968) amerikai fiziológus részére.

1952-ben két amerikai szerológust, Philip Levine-t (1900–1987) és Alexander Wienert (1907–1976) javasolta Verzár a Nobel-díjra.

Schwartz Fülöp Isztambulból 1948-ban ismét küldött jelölést, ezúttal egy amerikai és egy német tudósra, Ludolph Brauer (1865–1951) belgyógyászra és Harry Goldblatt (1891–1977) patológusra.

43 A Nobel-adatbázis „O Riddle” néven említi, más adat nem érhető el róla, így csak feltételezhető, hogy a név az Oscar Riddle nevű tudóst takarja.

XIII/4. táblázat: Az élettani vagy orvostudományi Nobel-díj kategóriában jelölést leadó magyar és magyar származású személyek

	A jelölő neve	A jelölés éve	A jelölt személy neve
71.	Rusznyák István	1940	John Northrop Mansfeld Géza Fritz Kögl
72.	Szent-Györgyi Albert	1941	John Northrop Wendell Stanley Fritz Kögl
73.	Benedek László	1942	Hans Berger
74.	Benedek László	1942	Frederic Gibbs William G. Lennox
75.	Balogh Ernő	1942	Wendell Stanley
76.	Szent-Györgyi Albert	1942	John Northrop Wendell Stanley
77.	Szent-Györgyi Albert	1944	Otto Warburg
78.	Verzár Frigyes	1946	Paul Läger
79.	Verzár Frigyes	1946	Herbert M. Evans Bernardo Alberto Houssay Oscar Riddle
80.	Szent-Györgyi Albert	1947	Oswald Theodore Avery
81.	Szent-Györgyi Albert	1948	Ralph Walter Wyckoff
82.	Schwartz Fülöp	1948	Ludolph Brauer Harry Goldblatt
83.	Szent-Györgyi Albert	1949	Leonor Michaelis
84.	Frigyesi József	1950	Jancsó Miklós
85.	Mozsonyi Sándor	1950	Jancsó Miklós
86.	Issekutz Béla	1950	Jancsó Miklós
87.	Melczer Miklós	1951	Verzár Frigyes
88.	Szent-Györgyi Albert	1951	Fritz Lipmann
89.	Szentágothai János	1952	Rafael Lorente de Nó
90.	Környey István	1952	Rafael Lorente de Nó

91.	Kerpel-Frónius Ödön	1952	James Lawder Gamble
92.	Verzár Frigyes	1952	Philip Levine Alexander Wiener
93.	Szent-Györgyi Albert	1953	William Astbury

Forrás: www.nobelprize.org

1950-ben három magyar tudós Jancsó Miklós (1903–1966) farmakológust kívánta Nobel-díjhoz juttatni. A jelölői **Frigyesi József**, **Mozsonyi Sándor** és **Issekutz Béla** voltak. 1951-ben pedig **Melczér Miklós** Verzár Frigyeset jelölte. Mind a négy jelölés sikertelen volt (lásd bővebben: 3.2. fejezet).

1952-ben ismét összefogott két magyar tudós, akiknek közös jelöltjük volt. A két pécsi professzor **Szentágothai János** (1912–1994) és **Környey István** (1901–1988) voltak.

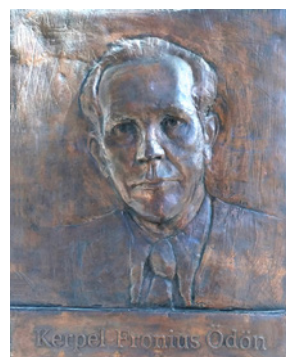
A 20. század második felének legnagyobb magyar anatómusa és agykutatója Szentágothai János (1912–1994), akinek dédapja Lumniczer Sándor (a Lumniczer-fogó megalkotója), nagyapja pedig Antal Géza urológus volt. Pályáját a pécsi egyetemen kezdte, majd a fővárosban folytatta. Fő műve a Kiss Ferencsel közösen írt *Az ember anatómiájának atlasza*, amely 32 nyelven jelent meg és 82 kiadást ért meg.

Környey István főként idegsebészettel, neuropatológiával és ideggyógyászattal foglalkozott. Környey több német egyetemen dolgozott, s a világ számos egyetemén kutatott hosszabb-rövidebb ideig. Itthon a fővárosban, Marosvásárhelyen, Szegeden és Pécsen kapott katedrát, a legtávolabbi Mecsek-alji városban élt. Közös jelöltjük a Spanyolországból az Egyesült Államokba emigrált neurológus, Rafael Lorente de Nó (1902–1990) volt.

Előbb a Pécsi Orvostudományi Egyetem, majd később a Semmelweis Egyetem professzora volt **Kerpel Frónius Ödön** (1906–1984). A gyermekgyógyász főként a csecsemőkori sorvadás kóroktana és a csecsemőkori folyadékháztartás vizsgálata során ért el kimagasló eredményeket. Őt magát nem jelölték Nobel-díjra, ő viszont élt a jelölési jogával, és 1952-ben egy amerikai gyermekgyógyászt, James Lawder Gamble-t (1883–1959) jelölte az élettani vagy orvosi Nobel-díjra.

Issekutz Béla (Semmelweis Egyetem, Elméleti Tömb)

Kerpel Frónius Ödön (Semmelweis Egyetem Elméleti tömb)

Szentágothai János (Budapest, Szentágothai János tér)

Felhasznált irodalom

- ALEXANDER EMED (2009): *A pellagra gyógyításának története*. In: Orvosi hetilap, 2009/4, pp. 179-181.
- BALLÁNÉ FÜSZTER ERZSÉBET (2019): *Krimináltechnika*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest
- BIRTALAN GYŐZŐ (1988): *Jendrassik Ernő (1858-1921)*. In: Antall József–Balogh János–Bíró Imre–Schultheisz Emil–Kapronczay Károly–Birtalan Győző–Zalai Károly (szerk.): *Tanulmányok és arcképek a magyar medicina múltjából*. Medicina, Budapest, pp. 62-64.
- BOGOLY JÓZSEF ÁGOSTON (2012): *A Szegedi Tudományegyetem intellektuális emlékezete I*. In: Magyar Tudomány (<http://www.matud.iif.hu/2012/03/10.htm> – 2014. november 12.)
- DEZSŐ KRISZTINA (2019): *Mansfeld Géza órája*. Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtár történeti Gyűjtemények Osztálya (<https://tgyoblog.wordpress.com/2019/02/07/mansfeld-geza-oraja/> – 2021. július 27.)
- FÜSTÖSS LÁSZLÓ (2006): *A zseniális jövőbenező Gábor Dénes (1900-1979)*. In: Magyar Tudomány. 2006/6. pp. 757-768.
- G. TÓTH LÁSZLÓ (é.n.): *Az MTA Ökológiai Kutatóközpont Balatoni Limnológiai Intézetének 85 éve* (<https://www.blki.hu/sites/default/files/Int%C3%A9zet%20t%C3%B6rt%C3%A9nete%203.pdf> – 2021. július 29.)
- JANSSON, BENGT (1988): *Controversial Psychosurgery Resulted in a Nobel Prize* (<https://www.nobelprize.org/prizes/medicine/1949/moniz/article/> – 2021. június 08.)
- KALÓCZKAI GERGELY – HORTOBÁGYI TIBOR (2013): *A debreceni neuropatológia története*. In: Horus, 2013/16. pp. 633-655.
- KAPRONCZAY KÁROLY (1982): *[Szily Aurél] Aurél von Szily - Leben und Wirken*. Münster, 1981. In: Antal József (főszerk.): *Orvostörténeti Közlemények*, pp. 275-276.
- KAPRONCZAY KÁROLY (1997): *Orvosdinasztiák I. A Korányi család*. In: Turul, 1997/1-2., pp. 1-4.

- KAPRONCZAY KÁROLY (2004): *Magyar Orvoséletrajzi Lexikon*. Mundus Kiadó, Budapest
- KAPRONCZAY KÁROLY–VIZI E. SZILVESZTER (szerk.) (2003): *Híres magyar orvosok 4*. Galenus Kiadó, Budapest
- KENNEDY GYÖRGY (2002): *Dr. Mansfeld Géza professzor*. Kennedy György visszaemlékezése. In: Orvoskari Hírmondó, 2002. szeptember 25.
- KENYERES ÁGNES (főszerk.) (1994): *Magyar Életrajzi Lexikon* (<https://mek.oszk.hu/00300/00355/html/index.html> – 2020. november 24.)
- KREUTZBERG W. GEORG – KLATZO, IGOR – KLEIHUES, PAUL (1992): *Oskar and Cécile Vogt, Lenin's Brain and the Bumble-Bees of the Black Forest*. In: Brain Pathol. 1992/4. pp. 363-371.
- MAZZARELLO, PAOLO (2000): *What dreams may come?* In: Nature, 2000. 11. 30. (<https://www.nature.com/articles/35046170> – 2021. augusztus 11.)
- SUTARSKI, KONRAD (2012): *Orsós Ferenc és Katyni örök igazsága*. In: Aracs, 2012/3. pp. 9-11
- SZÁLLÁSI ÁRPÁD (1998): *Orvostörténeti mozaikok*. PULMO-DENT Bt. Esztergom
- SZERZŐ NÉLKÜLI (1948): *Mansfeld Géza*. In: Orvosi Hetilap, 1948/3-4. 34. p.
- TASINÉ CSÚCS ILDIKÓ – TASI DOMONKOS ATTILA (2017): *Szent-Györgyi Albert visszaemlékezése életéről, munkájáról, koráról*. In: Magyar Tudomány, 2017/7. (<http://www.matud.iif.hu/2017/07/11.htm> – 2021. július 31.)
- TIGYI JÓZSEF (é.n.): *Rhorer László* (<https://tudosnapta.kfki.hu/r/h/rhorer/rhorerpant.html> – 2021. június 12.)
- VENETIANER PÁL (2011): *Két nagy magányos, akiket elkerült a Nobel-díj – Avery és Franklin*. In: Természet Világa, 2011/8. (<http://www.termeszetvilaga.hu/szamok/tv2011/tv1108/vene.html> – 2021. július 30.)

Világhálós források

https://tgyoblog.wordpress.com/2019/02/07/mansfeld-geza-oraja/#_edn8 (2021. június 12.)

<https://tudosnaptar.kfki.hu/h/e/heimans/heimans.html> (2021. július 30.)

<https://www.biusante.parisdescartes.fr/sfhd/biographies/ferdinand-jean-darier/> (2021. július 30.)

<https://www.deutsche-biographie.de/sfz107915.html> (2021. július 29.)

<https://www.jewishvirtuallibrary.org/rona-peter> (2021. július 29.)

<https://www.nobelprize.org>

https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings/2021/world-ranking#!/page/1/length/25/sort_by/rank/sort_order/asc/cols/stats (2021. június 08.)

5. IRODALMI NOBEL-DÍJ

Az irodalmi Nobel-díj az a kategória a Nobel-díjak között, amely a békedíj után talán a legtöbb kérdést veti fel. A díjak kiosztása után sokan sértve érzik magukat, mivel meggyőződésük szerint megérdemelték volna az elismerést. Valóban, az irodalom olyan terület, amelyet meglehetősen nehéz objektíven értékelni. A döntések mögött akarva vagy akaratlanul, de szerepet játszik a világnézet, a politikai hovatartozás, az irodalmi ízlés és számos egyéb olyan tényező, amely mind-mind befolyásolja azt, hogy milyen irodalmi művet tart valaki értékesnek.

A kisnyelvek esetében problémaként jelentkezhet, hogy kevesebb emberhez jutnak el a művek, vagyis kisebb az esély arra, hogy jelölésre kompetens személy kezébe kerül valamelyik szerző írása. Ha viszont a nagy világnyelvek valamelyikén jelenik meg egy szépíró műve, akkor nyilvánvalóan nagyobb az esély arra, hogy többen jelölik, mintha egy kevesek által beszélt nyelven alkot valaki. Ebben a tekintetben nem mindegy az, hogy tizenötmillióan vagy épp százötvenmillióan beszélnek-e egy nyelvet, így a magyar nyelvű szépírók óriási hátrányban vannak az angol, a francia vagy a német nyelvű szerzőkkel szemben. Kijelenthetjük, hogy ha nincs lefordítva egy mű a nagy világnyelvek valamelyikére, akkor nagyon kevés az esély arra, hogy egy író vagy költő irodalmi Nobel-díjban részesítsenek. Már csak azért is, mert még ha jelölnek is valakit a díjra, a stockholmi ítések nem fognak tudni arról meggyőződni minden jószándékuk ellenére sem, hogy valóban értékes műről van-e szó. Ugyancsak problémaként jelentkezhet, hogy egy adott nyelven megírt szöveget szinte lehetetlen a maga valóságában lefordítani idegen nyelvre. Nem lehet átültetni sok esetben a szerző érzéseit, az áthallásokat és az apró, nüansznymi sugallatokat. Pont azokat a dolgokat, amelyek egyedivé és szépé tesznek egy irodalmi művet. Itt nyilvánvalóan óriási felelőssége van a műfordítónak, mert egy-egy fordítás az ő irodalmi műveltségének a gazdagságát, a szókincsét és a kreativitását mutatja; de még egy nagyon jó fordítás sem lesz pontosan

ugyanaz, mint az eredeti mű, mivel nem lehet az. Egy másik ember fordította, aki még ha mindent meg is tett azért, hogy a szerző eredeti gondolatait és érzéseit átültesse, nem lehetséges pontosan ugyanazokat az érzéseket visszaadni, mint amelyek az eredeti műben voltak. Időnként előfordul persze az, hogy a fordítás jobban sikerül, mint az eredeti mű, ez azonban a jobbik eset (lásd: Frédi és Béni, avagy a két kőkorszaki szaki Romhányi József fordításában, Faludy György Villon fordításai stb.), de az is előfordulhat, hogy a fordítás rosszabbul sikerül, mint az eredeti mű volt.

Hortobágyi Ildikó és Remete Anita Örkény egyperceseit vette górcső alá, és arra keresték a választ, hogy lefordíthatóak-e a novellák úgy, hogy a kulturális értékek, a mondanivaló, a groteszk, az abszurditás, az ismétlődő sémák és a nyelvezet ne szenvedjen csorbát. Az egypercesekben extra mondatok beszúrására volt szükség az érzelmi töltés megőrzése érdekében (Ürmösné Simon G. 2021).

„...egy rész jusson annak, aki az irodalomban ideális értelemben vett legkiválóbbat alkotta...” (részlet Alfred Nobel végrendeletéből)

„Ami Vörösmarty Mihály, Arany János, Petőfi Sándor, Madách Imre, Ady Endre, Krúdy Gyula, Kosztolányi Dezső, József Attila, Radnóti Miklós, Weöres Sándor, Tamási Áron, Márai Sándor, Nagy László – de hosszasan sorolhatnánk még! – tollából valaha is papírra került, annak minden ízét, zamatát csak az tudja igazán élvezni, akinek bölcsője felett magyarul szólt az altató.” (Bödök Zs. 2005, 77.)

A felvidéki tudománytörténész, Bödök Zsigmond az irodalmi Nobel-díj kapcsán azt mondta, hogy a magyar nyelvet csak az tudja igazán élvezni, akinek bölcsője felett magyarul szólt az altató. Ennél szebben és tömörebben talán nem is lehet megfogalmazni az irodalmi Nobel-díjjal kapcsolatos problémákat. S természetesen ezt a gondolatot a világ bármely nyelvére kiterjeszhetjük. A svéd Irodalmi Nobel-díj Bizottság már csak műfordításokat olvashat – kivéve a svéd szerzők esetében –, ami mindenképp ront vagy javít az irodalmi mű megítélésén. Ha ront, akkor az a szerzőnek rossz, ha viszont javít, akkor az a többi jelölttel szemben jelent jogtalan előnyt.

Az irodalmi Nobel-díj kapcsán említsük meg Móricz Zsigmond gondolatait is, aki az írásról a következőket mondta: „Igen késő volt, huszonnyolc éves korom után, mikor rájöttem, hogy voltaképpen csak azt lehet leírni, ami fáj. Ami megsebzti az

embert.” De ami fáj, az legtöbbször csak annak fáj, aki átéli. Más fájdmát nehéz átérezni. Gondoljunk csak bele, hogy Trianon fájdmát, hogy lehet megérteni más szívvvel, mint magyarul. Aki már beszélt külföldi embereknek Trianonról, az bizonyára tudja, hogy a legtöbben, még ha megértőn bólogatnak is a minket ért sérelmekről, nem igazán értik a problémát, s továbblépnek gyorsan a témán. De hát nem is lehet elvárni senkitől, hogy megértse Táncos Csuda Mózi problémáját (így a Nobel-díj bizottságtól sem), aki nem járt még Erdélyben, a Komandóról pedig még nem is hallott. Nincsennek meg a történelmi, földrajzi és irodalmi előismeretei, nincsenek személyes történeteik és negatív élményei, melyek a témával kapcsolatosak. Hiába a lelkiismeretes fordítás, ha nincs személyes élmény és előismeret. A fentiek hiányában egy művet talán még meg lehet érteni és többé-kevésbé át is lehet érezni, de pont az az apró nüansz hiányzik, amitől azt érezzük, hogy egy mű tökéletes, ezt nekünk írta a szerző. Ha pedig egy irodalmi művet minden egyes helyen lábjegyzettel látunk el, ahol kétértelműség, félreérthetőség vagy valami plusz információ közlése szükséges, akkor az a mű halálát jelenti, mert megtörik az a lendület, amit a szerző a műnek szánt.

A fentiek ellenére természetesen már nagyon sok olyan irodalmi alkotás kapott Nobel-díjat, amely rendkívül értékes mű, s joggal érdemelte ki az elismerést, így kérdés sem férhet ahhoz, hogy jogosan díjazták-e. A jövőre vonatkozóan pedig mindenképp bízunk kell a jelölők értékítéletében és a Nobel-díj bizottság bölcsességében, amely eddig is többnyire jól működött.

Végezetül pedig tegyünk említést a jelölés folyamatáról. Az Irodalmi Nobel-díj Bizottság több száz felkérő levelet küld ki a jelölésre jogosultaknak, de azok is jelölhetnek, akik felkérő levelet nem kaptak, de a jelölés feltételeinek megfelelnek. A január 31-éig beérkezett jelöléseket a Bizottság átvizsgálja, majd jóváhagyásra megküldi a Svéd Akadémiának⁴⁴ (február) (A Nobel-díj bizottság irodalmi munkacsoportja – amely 4-5 főből áll – értékeli a jelöléseket és terjeszti be az Akadémia elé.).

44 A Svéd Akadémia nem azonos a Svéd Királyi Tudományos Akadémiával. Előbbi 1786-ban alapította III. Gusztáv király a svéd nyelv védelmezése és megőrzése céljából. Az épület korábban a svéd tőzsde épülete volt (*Hegedűs Zs. 2002*). A földszinti részen a Nobel Múzeum, az emelti részen pedig az Akadémia található.

*A Svéd Akadémia
(Stockholm, Svédország)*

A következő lépcsőben a Bizottság kiválaszt az Akadémia számára 15-20 nevet, amely az elsődleges jelölteket tartalmazza (április). A Bizottság 5 főre szűkíti le a jelöltek listáját (május). Június és augusztus között az Akadémia tagjai elolvasás és értékeli a műveket. Az Akadémia tagjai tanácskozást tartanak az egyes jelöltek műveivel kapcsolatban. Október elején az Akadémia megnevezi az az évi irodalmi Nobel-díjast, akinek a nevét is közlik (az Akadémia tizennyolc tagja többségi szavazással hozza meg a végző döntést). A jelöltnek a szavazatok több, mint felét kell megszereznie. December 10-én, Alfred Nobel születésnapján Stockholmban átadják a díjat (www.nobelprize.org).

Szavazásra jogosultak az alábbi kategóriákba sorolható személyek:

- a Svéd Akadémia, más akadémia, intézmények és társaságok tagjai, amelyek felépítésében és céljában hasonlóak hozzá (a Svéd Akadémiához – a szerző);
- az irodalom- és a nyelvtudomány professzorai;
- korábbi irodalmi Nobel-díjasok;
- az elnökei azon szerzői társaságoknak, melyek egy adott országban az irodalmi életet képviselik.

5.1. Az irodalmi Nobel-díj számokban

Mint azt a XIII. számú táblázat is mutatja, a múlt század első három évtizedében a legtöbb irodalmi Nobel-díjjal a francia és a német szépírókat jutalmazták. A korabeli Európában a franciás műveltség számos országban igen erős volt. Egy tanult, magát műveltnek tartó embernek gyakorlatilag kötelező volt a francia nyelv ismerete. Franciaországon kívül Európában még Belgiumban, Svájcban, Luxemburgban és Monacóban is hivatalos nyelv volt a francia, illetve számos francia gyarmaton és függetlenedett volt gyarmati országban, továbbá Kanadában is,

vagyis relatíve sok ember beszélte anyanyelvi szinten. Jelentős vonzóhatást gyakoroltak a nagy francia egyetemek a tudósokra és a művészekre, akik ugyancsak a francia kultúra erősödését és terjedését segítették elő. A svéd értelmiség körében is a francia nyelv volt az egyik legfőbb idegen nyelv, így többen akár eredetiben is tudták olvasni a nagy francia írók és költők műveit.

XIII. táblázat: Az irodalmi Nobel-díjjal rendelkező országok 1901 és 1929 között (a díjazott személyek száma alapján)

	Ország	A díjazott személyek száma
1.	Franciaország, Németország	5
2.	Norvégia	3
3.	Spanyolország, Lengyelország, Olaszország, Svédország, Dánia, Írország	2
4.	Egyesült Királyság, Belgium, India, Svájc	1

Forrás: a www.nobelprize.org alapján a szerző kiigazításával

A német nyelv a korabeli Európában ugyancsak fontos nyelv volt, melyet sokan beszéltek. Az egyesített Németország mellett Ausztriában és Svájcban, illetve Közép- és Kelet-Európában is jelentős volt azon németek száma, akik anyanyelvi szinten beszélték a nyelvet. A német nyelv esetében kevésbé a kulturális vonzerő volt a motíváló tényező. A Német Birodalom Európa egyik legnagyobb gazdasága lett és a világ egyik legdinamikusabban fejlődő országává vált, amely a tudományos és technikai fejlődésben az élen járt, ezért a német ugyancsak azon nyelvek közé tartozott, melynek ismerete fontos volt a korabeli Európában.

Mind a francia, mind pedig a német díjazottak között nagy számban találunk olyan művészeket, akiknek a neve mára feledésbe merült, s csak az irodalom szakavatottabb képviselői ismerik őket. Mindenképp meglepő a három norvég díjazott. Közel egy évszázad távlatából nehéz megítélni az akkori irodalmi súlyukat és szerepüket, de az bizonyos, hogy a leghíresebb norvég író, Henrik Ibsen (1828–1906) mind a mai napig, akinek a neve jól cseng a világ legtöbb országában. Ibsen három alkalommal is volt jelölve irodalmi Nobel-díjra (1902, 1903,

1904), azonban egyszer sem kapta meg a jeles kitüntetést. Az viszont tény, hogy Norvégia és Svédország 1905-ig perszónalunióban volt, így a két ország szoros kapcsolatban állt a egymással a későbbiekben is, a közös kulturális gyökerek pedig bizonyára nem voltak hátrányosak a döntés meghozatalánál, már csak azért sem, mivel jobban ismerték a szomszédos ország kulturális életét, és a nyelvi nehézségek is kevésbé okoztak problémát, mint más országok esetében.

Dánia és Svédország egyaránt két-két Nobel-díjat kapott a múlt század elején. Dánia esetében is közel hasonló megállapításokat tehetünk, mint Norvégia kapcsán. A földrajzi közelség és az elevenebb kulturális kapcsolatok biztos, hogy nem jelentettek hátrányt a döntésénél. A svéd díjazottakkal kapcsolatban a legtöbb embernek bizonyára kételye támad, és kérdések merülnek fel benne. Úgy érzem, hogy ez természetes, és minden egyes svéd díjazott esetében jogosan merülhet fel a kérdés, hogy biztos pártatlanul döntött-e az Akadémia tizennyolc tagja.⁴⁵

Bízunk kell azonban abban, hogy az Akadémia minden tagja Nobel testamentumának szellemében hozza meg döntését, és a patriotizmus ebben az esetben másodlagossá válik. A svéd díjazottak mindegyike egyébként jeles író volt, akik megérdemelték az elismerést. Egyikük a Magyarországon is sokak által ismert Selma Lagerlöf (1858–1940), aki Nils Horgersson történetét írta meg, a másikuk pedig Carl Gustaf Verner von Heidenstam (1859–1940) költő volt.

Az irodalmi Nobel-díj esetében az 1929-es esztendőnél lehet egy képzeletbeli vonalat húzni. 1901 és 1929 között ugyanis mindössze egy olyan személy szerepel a díjazottak között, aki nem európai volt: Rabindranáth Tagore (1861–1941). Tagore ismertségében közrejátszott, hogy angolul jól beszélt (Angliában is tanult), művei így elérhetőek voltak minden angolul tudó számára, de más európai nyelveken is számos verse jelent meg. Közrejátszhatott továbbá a Nobel-díj odaítélésben Tagore pacifizmusa és politikai szerepvállalása is, melyről Szerb Antal is említést tesz: *„Az angolok örömmel fogadták a fiatal hindu költőt és bölcsőt, aki nem ellenállást hirdetett honfitársainak, hanem békét és megértést; megtették a*

45 *„Kifejezett óhajom, hogy a díjak odaítélésében nemzeti hovatartozásnak ne legyen része, azokat a legméltóbb kapja, akár skandináv, akár nem az...”* (részlet Alfred Nobel végrendeletéből)

Brit Birodalom díszhindujának és miután békességes természetét 1913-ban a Nobel-bizottság is megjutalmazta, 1914-ben lovagi rangra emelték.” (Szerb A. 1941, 214.)

Kétség nem férhet Tagore költői és írói kvalitásához, de lássuk be, kilóg a sorból. Nemcsak az irodalmi, hanem más díjak esetében is megfigyelhető, hogy az első három dekádban jóformán csak európai embereket jutalmaztak, így feltételezhetjük, hogy esetleg más szempontok is szerepet játszhattak a díj odaítélésekor.

XIV. táblázat: A legalább két irodalmi Nobel-díjjal rendelkező országok 1901 és 2020 között (a díjazott személyek száma alapján)

	Ország	A díjazott személyek száma
1.	Franciaország	15
2.	Egyesült Államok	12
3.	Egyesült Királyság, Németország	10
4.	Svédország	7
5.	Olaszország	6
6.	Spanyolország, Lengyelország	5
7.	Írország, Szovjetunió/Oroszország	4
8.	Dánia, Norvégia	3
9.	Chile, Görögország, Japán, Dél-Afrikai Köztársaság, Ausztria	2

Forrás: a www.nobelprize.org alapján a szerző kiigazításával

Amennyiben az összesített adatokat nézzük, úgy továbbra is azt láthatjuk, hogy jórészt az európai országok és az Egyesült Államok szépirói vannak díjazva (XIV. táblázat). A francia írók és költők magasán a legtöbb díjat szerezték (15 db). A díjak odaítélésének eloszlása viszonylag egyenletesnek tekinthető, tehát semmiképp sem a múlt nagy francia íróinak hatása ez a kimagasló teljesítmény. Az Egyesült Államok esetében kizárólag az 1929 után átadott díjak adják az előkelő második helyet. Eddig tizenkét amerikai író és költő részesült irodalmi Nobel-díjban. Az Egyesült Királyság esetében hasonló megállapításokat tehetünk, mint az USA-nál, vagyis a múlt század

első három évtizedében mindössze egy angol író kapott csak Nobel-díjat (Rudyard Kipling /1907/), vagyis az angol szépírók előretörése rendkívül szembetűnő. Nem véletlen az angol nyelvű írók nagyszámú díjazása az 1930-as évektől kezdődően. Ez az az időszak ugyanis, amikor az Egyesült Államok gazdasági és politikai pozíciói is olyannyira megerősödtek, hogy a világ egyik vezető hatalma lett, az angol nyelv pedig a nemzetközi érintkezésben egyre fontosabb szerepet töltött be, háttérbe szorítva a német és a francia nyelveket (*Ürmösné Simon G.*).

A német művészek tíz, míg a svédek hét díjat szereztek. Németország esetében könnyen indokolható a tíz érem, hiszen lélekszámát tekintve nagy nemzetről van szó, a német nyelv több európai országban is hivatalos, ráadásul a német nyelv ismerete számos európai országban széles körű (különösen az angol nyelv térhódítása előtt), így a német irodalom jeles képviselőinek munkásságát akár eredeti nyelven is jóval több mint százmillió ember tudja (tudta) követni, s ezáltal a jelölők száma is jóval több lehet, mint egyéb nyelvek esetében. A svéd szépírók hét Nobel-díja azonban már nehezebben magyarázható racionális érvekkel. Nyilvánvaló, hogy a maga nemében mindegyik díjazott kiváló író és költő volt, de valószínűleg ebben az esetben sem volt hátrány, hogy az irodalmi Nobel-díj sorsáról a svéd fővárosban döntöttek. Ha pedig lakosságszám-arányosan nézzük a kiosztott díjak számát, akkor Svédország – Írország kivételével – messze megelőzi az előtte és utána lévő országokat.⁴⁶ Figyelemreméltóak továbbá a lengyel (5 fő) és a norvég eredmények (3 fő). Norvég művész viszont utoljára 1928-ban kapott irodalmi Nobel-díjat, vagyis esetükben a Nobel-díj történetének első három évtizede volt sikeresebb.

---

46 Kizárólag azon országok esetében, amelyek legalább két Nobel-díjjal büszkélkedhetnek.

5.2. Az irodalmi Nobel-díj nyelvek szerinti megoszlása

Érdekes eredményeket hoz, ha a kiosztott díjak nyelvi megoszlását vizsgáljuk. Elöljáróban azonban érdemes megjegyezni, hogy ez rendkívül ingoványos terület, mivel az állampolgárság, a nemzetiség, az anyanyelv és az alkotás nyelve nem minden esetben esik egybe. Példaként említhetjük az 1911-es év díjazottját, Maurice Maeterlincket, aki belga állampolgár volt, francia nyelven alkotott, azonban flamand származású volt. De említhetjük Frédéric Mistral francia író is, aki jórészt okszitán (korábban provanszál nyelvnek is nevezték) nyelven alkotott. A két írón kívül is számos olyan művész van, akinek az ország szerinti kategorizálása meglehetősen problematikus (XV. táblázat).

XV. táblázat: Az irodalmi Nobel-díjak nyelvek szerinti megoszlása (1901 és 2020) (a díjazott személyek száma alapján)

	Nyelv	A díjazott országok (a díjak száma)	A díjak száma összesen
1.	angol	USA (12), Egyesült Királyság (10), Írország (4), Dél-Afrikai Köztársaság (2), Kanada (1), Ausztrália (1)	30
2.	francia	Franciaország (14), Belgium (1)	14
3.	német	Németország (10), Ausztria (2), Svájc (1)	13
4.	spanyol	Spanyolország (5), Chile (2), Guatemala (1), Kolumbia (1), Mexikó (1), Peru (1)	11
5.	svéd	Svédország (7)	7

Forrás: a www.nobelprize.org alapján a szerző kiigazításával

Talán nem meglepő, de az angol nyelvű írókat és költőket jutalmazták a legnagyobb számban (30 fő). Többségük az Egyesült Államok (12), az Egyesült Királyság (11) és Írország (4) művészei közül kerültek ki. A díjazottak az angol nyelv után a legtöbben franciául alkottak, szinte kizárólag mindannyian Franciaországból kerültek ki. A harmadik legtöbbet díjazott

nyelv a német volt. Német (10), osztrák (2) és svájci (1) alkotók kapták a Nobel-díjat. A spanyol nyelv esetében földrajzi értelemben már jóval diffúzabb a díjazottak köre, ugyanis az egykori gyarmatok írói és költői is szép számmal nyerték el a jeles kitüntetést. Spanyolországból öt főt díjaztak, míg a volt gyarmati országokból hat főt (Gabriela Mistral /1945, Chile/, Miguel Ángel Asturias /1967, Guatemala/, Pablo Neruda /1971, Chile/, Gabriel Garcia Márquez /1982, Kolumbia/, Octavio Paz /1990, Mexikó/, Mario Vargas Llosa /2010, Peru/). Mindenképp elgondolkodtató az, hogy más nagy gyarmattartó országok (pl. Franciaország, Anglia) miért nem tudták olyan magas szinten meghonosítani a szépirodalmat, mint a spanyolok. A hajdani angol területek esetében az Egyesült Államok művészei érték el a legszebb sikereket, ők tizenkét irodalmi Nobel-díjjal büszkélkedhetnek.

5.3. Az irodalmi Nobel-díj magyar és magyar származású jelöltjei

Számos forrásban lehet arról olvasni, hogy a kortárs írók közül kiket jelöltek irodalmi Nobel-díjra. Ezek valóság tartalmát nem lehet ellenőrizni, mivel ötven évig titkosan kezelik a jelöléseket. Csupán azt lehet elmondani, hogy bizonyos írókról úgy gondolják, hogy akár esélye is lehet a díjra, mivel jó írónak vagy költőnek tartják, de még abban sem lehetünk bizonyosak, hogy egyáltalán érkezett-e jelölés valakire. Az elmúlt évtizedekben felmerült nevek között szerepel Wass Albert, Esterházy Péter, Konrád György, Nádas Péter, Mészöly Miklós, Szabó Magda, Déry Tibor, Németh László, Pilinszky János és Krasznahorkai László neve. Ha jelölték őket vagy ha nem, akkor is azt mondhatjuk, hogy mindegyikük a maga területén jelentős életművet hagyott hátra, és műveikkel a magyar szépirodalmat jelentősen gazdagították. Az alábbiakban nézzük meg, hogy kik azok a magyar szépírók, akiket a Nobel-adatbázis tanúsága alapján jelöltek irodalmi Nobel-díjra (XVI. táblázat).

Az első hazai jelölt **Kemény Ferenc** (1860–1944) volt (1901). Lehet, hogy a kedves olvasó felkapja a fejét és joggal kérdezi, hogy Kemény Ferenc mit keres az irodalmi Nobel-díj

jelöltjei között, hisz ő sportdiplomata volt, a Nemzetközi Olimpiai Bizottság tizenhat alapító atyjának egyike. Jelentem, nem történt tévedés! Kemény Ferenc munkásságának csak egyik fele közismert, írói és pedagógiai munkássága viszont csak egy szűk kör előtt.

Kemény jó értelemben véve volt világpolgár. Az iskoláit Nagybecskerekén (Délvidék) kezdte, majd Budapesten és Stuttgartban folytatta. A Budapesti Tudományegyetemen matematika és fizika, illetve német és francia szakos nyelvtanári diplomát szerzett. Ezt követően Párizsban a *Collège de France* és a *Sorbonne* diákja is volt. Széleskörű nemzetközi kapcsolatrendszerrel rendelkezett, őszintén hitt a népek közötti megbékélés eszméjében.

Kemény Ferenc
(világháló)

*„Eddig magyarországi levéltári kutatásokból már tudtuk, hogy Kemény egyik levelében felmerült Budapest, mint az első újkori olimpia helyszíne a problémákkal küzdő Athén helyett, ez a tény Coubertin egyik művének a *Cosmopolis* című folyóirat 1896. áprilisi számában 1895. márciusi dátummal közölt részlete alapján is megerősítést nyert (Coubertin 1897, 119, valamint a *Cosmopolis* 158). Coubertint tehát komolyan foglalkoztatta a magyar Ezredéves Kiállítás és az első újkori olimpia összekötésének gondolata. Az ügy végére Eötvös Loránd tett pontot, aki a magas költségekre és kockázatra való tekintettel elutasította Kemény javaslatát.” (Lőrincz V. 2013, 193.)*

Érdekességképpen talán érdemes megemlíteni, hogy Kemény Ferenc aktívan részt vett a nemzetközi békemozgalomban is. Ő maga több személyt is jelölt a Nobel-békedíjra, akik közül ketten meg is kapták azt (Bertha Sophie von Suttner bárónő 1905-ben /1843–1914/ és Frederik Bajer 1908-ban /1837–1922/⁴⁷). No, de térjünk vissza Kemény elfeledett irodalmi munkásságára! Kemény Ferenc megrögzött pacifistaként írta meg a *Világakadémia* című művét, amelynek főbb gondolatait 1901-ben olvasta fel a Magyar Tudományos Akadémián (lásd: keretes írás) (Lőrincz V. 2013). Kemény Ferenc jelölője Pauer Imre (1845–1930) volt. Pauer római katolikus pap volt (1895-ig), aki miután kilépett a rendből, tudományos pályára lépett. Pauer kezdeményezése mindenképp figyelemreméltó

47 Kemény Ferenc Bajert 1906-ban jelölte. Meglepő, de Kemény, Ferenc Józsefet (1830–1916) is jelölte 1914-ben Nobel-békedíjra. Indoklása szerint az uralkodó létrehozta az Osztrák–Magyar Monarchiát, melyben Magyarország és Ausztria népei egyenrangúként élhettek.

volt, azonban Kemény kevés eséllyel szállt „harcba” a Nobel-díjért. Irodalmi munkássága nem volt összevethető más, esélyesebb jelöltekével (pl. Emile Zola, Henryk Sienkiewicz, Frédéric Mistral⁴⁸), illetve a jelölő személye gyakorlatilag ismeretlen volt Stockholmban.

„Az alábbiakban egy új intézményről, a világakadémiáról (Académie Universelle Internationale, Internationale Gesamt-Academie), vagyis egy oly tudományos intézményről lesz szó, mely minden tudományágat és az összes népeket felölelve, egyetemes és nemzetközi jellegű. Az olvasónak a kifejezés és a fogalom merész és szokatlan voltával szemben táplált aggodalmait nyomban azzal a sietek eloszlatni, hogy javaslatom és tervezetem a mai tényleges állapotokból indul ki és jórészt már is megvalósított alapokra van fektetve. (...)

1. Oly intézmény lebeg szemeim előtt, mely ellentéte mindannak, a mi csupán egy nemzetre vagy egy tudományágra vonatkozik, a mely tehát korlátlanul öleli fel a népek és tudományok összegét. Befogadó és termelő középpontja ez a világ összes szellemi mozgalmainak, szellemi műhelyekkel és a termékek óriási raktárával. Nem meddő anyaghalmoz vagy gépies gyár, hanem éltető és soha meg nem szűnő forrása az emberi értelmiségnek és haladásnak, az emberiségtől az emberiségnek teremtve, mely szellemi örökségünket nemzedékeken és korszakokon át megrostálva, elrendezve és gyarapítva adja át a következőknek. Szervezetileg a VA. (világakadémia – a szerző) minden ország legelső s legfőbb tudományos testületével, az egyetemes nemzeti akadémiákkal áll kapcsolatban s ezen országos tudományos középpontok révén kebelezi be a többi kulturális intézményeket. Közigazgatási és tudományos működését egy nemzetközi bizottság irányítja, mely a nemzetek és szakok szerint dolgozó speciálisták elvén alapul és melynek egyegy tagját minden ország maga választja meg, illetve küldi ki. Külön szabályzat állapítja meg a VA. viszonyát a kormányokhoz és a többi tudományos egyesületekhez, úgyszintén az anyagi eszközöket és a jövedelmi forrásokat: a nemzetek hozzájárulását.” (Kemény Ferenc felolvasott közleményének részlete az MTA II. osztályának 14-ei ülésén)

1902-ben Kemény újra kapott jelölést, mégpedig Heinrich Gusztávtól (1845–1922). Heinrich tudósember volt, a Budapesti Tudományegyetem professzora, az egyetem dékánja, majd rektora, illetve az MTA rendes tagja. Az irodalomtörténész itt-hon kétségkívül elismert szakember volt, külföldön azonban a neve kevesek előtt volt ismert, ráadásul az 1902-es év még nagyobb neveket tartalmazott, mint az előző (Lev Tolsztoj, Émile

48 Az első Nobel-díjat Sully Prudhomme (1839–1907) francia költő kapta. Ma már kevesen ismerik a nevét, még szülőhazájában is. A múlt század elején viszont a *Törött váza* című verse még Magyarországon is szerepelt a tankönyvekben.

Zola, Frédéric Mistral, Henryk Sienkiewicz, Henrik Ibsen⁴⁹), így Keménynek vajmi kevés esélye volt a díj elnyerésére.

„Mikor néhány évvel ezelőtt Sully Prudhomme, az akkor már nagybetegen halódó remete a költők közül elsőül megkapta a Nobel-díjat, olyanféle hangok hallatszottak, mintha ez a díjkiadás megint a középszerűséget támogató s a mély, igazi költészettől idegenkedő akadémikus-szellem győzelme volna. Sully Prudhomme-t még az írók közt is a legtöbben mint a Vase brisée, a Si j'etais Dieu vagy az Ici bas tous les liles meurent költőjét ismerték s ezek a költemények, bár nagyon is megvan bennük a legmélyebb és legköltőibb érzés is, mégse mutatják be költőjük egyéniségének egész varázsát, érthető tehát, hogy a nagy népszerűséget mindig bizonyos ellenszennvel fogadó ezoterikus irodalmi vélemény nem imponáltatott magának általuk s Sully Prudhomme-ban nem látta meg a minden hivatalos és nemhivatalos elismerésre méltó nagy költőt. Pedig az volt. Abból a törött virágcserepből, ami ő maga, az ember és az élete volt, nemcsak az érzelmes kis költemények verbénája, ibolyája vagy jácintja hajtott ki, hanem egy óriási és változatos gondolatköltészet elbűvölő, paradicsomkertszerű vegetációja is.” (Szász Zoltán: Sully Prudhomme. Nyugat, 1908/1. /részlet/)

Az első két esztendő jelöltjeivel kapcsolatban érdemes elgondolkodni azon, hogy miért nem lettek jelölve azok a nagy magyar írók, akik széles körben ismertek voltak, s valóban olyan irodalmi munkásságuk volt, ami méltóvá tette volna őket az irodalmi Nobel-díjra. Miért Kemény Ferencet jelölték, akinek mindössze egy olyan munkája volt, amely jelölhető volt? Kemény mellett szólt, hogy a *Világakadémia* című műve német és francia nyelven is elérhető volt, így azt el tudták olvasni a bíráló bizottság tagjai is.

Az sajnós tény, hogy nem sok olyan magyar regény volt, amely a világnyelvek valamelyikére le lett fordítva, és sikerrel szállt volna versenybe más nemzetek irodalmi műveivel. De azért voltak olyan magyar írók, akik jelölhetőek lettek volna. Klasszikusaink közül még élt Mikszáth Kálmán, Jókai Mór és Gárdonyi Géza is, hogy csak néhány nagy nevet említsünk a legnagyobbak közül. Mikszáth Kálmán *Szent Péter esernyője* című regényének pedig már 1900-ban is volt angol fordítása.⁵⁰

49 A neves jelöltek ellenére az irodalmi Nobel-díjat 1902-ben Theodor Mommsen (1817–1903) kapta.

50 A regény a Jarrold & Sons kiadásában jelent meg New Yorkban és Londonban *St. Peter's Umbrella* címmel. A regény egyik nagy rajongója Theodor Roosevelt amerikai elnök felesége volt. Az elnök 1910-es budapesti látogatásán személyesen is találkozott – felesége kérésére – a nagy magyar íróval.

Herczeg Ferenc
(világháló)

Kiss Ferenc, Bajor Gizi,
Herczeg Ferenc, Rajnai
Gábor a Kék róka 200.
előadásán megköszönik a
tapsot (világháló)

Herczeg Ferenc sírmléke
(Budapest, Farkasréti temető)

Kemény jelölését követően több mint két évtizeden keresztül (!) nem volt magyar jelölt az irodalmi Nobel-díj jelöltjei között, holott íróink és költőink között egyre nagyobb számban voltak olyanok, akik felvették a versenyt bármely nemzet szépírójával, s megvolt a mű idegen nyelvű fordítása is.

1925-ben, 1926-ban és 1927-ben a „kor írófejedelmét”, **Herczeg Ferencet** (1863–1954) jelölte a Magyar Tudományos Akadémia *Az élet kapuja* című regényéért.⁵¹ Herczeg jelölésével kapcsolatban azonban érdemes megemlíteni egy fontos tényt, melyet a témával foglalkozó kutatók többnyire figyelmen kívül hagytak. Az íróat valóban három alkalommal jelölték, azonban a fordítás hiánya miatt az 1925-ös jelölést 1926-ra tette át a bizottság, majd 1926-ban 1927-re. Vagyis, Herczeg Ferencnek valójában csak egy jelölése volt, mivel 1925-ben bár beérkezett a jelölés, de nem értékelték (és 1926-ban sem) (Kollarits K. 2011). Ez természetesen semmit sem von le Herczeg Ferenc írói nagyságából. A fenti tény a Nobel-honlapon az 1926-os és 1927-es jelölés egyik apróbetűs megjegyzéseként olvasható.⁵² A regény német nyelven *Das Tor des Lebens*, míg angol nyelven *The Gate of Life* néven vált ismertté.

Herczeg Ferenc itthon széles körben elismert író volt, akinek számos regénye jelent meg. A Horthy-rendszer revíziós politikájának egyik támasza volt, a Magyar Revíziós Liga elnöke és az MTA rendes tagja, irodalmi munkásságát pedig Corvin-lánccal is jutalmazták. Magyar nyelvterületen valóban elismert volt, külföldön viszont kevésbé, amit mutat az is, hogy a Nobel-jelöléshez szükséges fordítás is csak 1927-re készült el. Herczeg Ferencet mind a három alkalommal a Magyar Tudományos Akadémia tagjai jelölték. „Négyesy László, Császár Elemér, Horváth János, Papp Ferenc és

51 A Nobel-adatbázisban az 1925-ös jelölésnél hibásan szerepel a jelölt országa, ugyanis Lengyelország van megadva.

52 This nomination, originally made in 1925, was moved to the nominations for 1926 while the Committee awaits a translation of Herczeg's work, „Az élet kapuja”.

- The Nobel Prize in Literature for 1926 was reserved. This nomination, originally made in 1925, was moved to the nominations for 1927 while the Committee awaits a translation of Herczeg's work, „Az élet kapuja” (see entry 1926:28-0). See page 12 of the Nobel Committee's statement. (<https://www.nobelprize.org>)

Tolnai Vilmos egyetemi tanárok voltak a kezdeményezők, az ő javaslatukat vette aztán át az MTA. A felterjesztés Horváth János munkája...” (Kollarits K. 2011, 2.) Herczeg Ferenc munkásságát 1945 után igyekeztek elfeledtetni, s csak 1989 után teremtődött meg arra a lehetőség, hogy ismét bekerüljön az irodalmi kánonba, és elfoglalja méltó helyét a hazai szépirodalomban. Sajnos, a rendszerváltást követően még három évtizeddel később is voltak olyanok, akik ellenálltak annak a törekvésnek, hogy neve bekerüljön a Nemzeti Alaptantervbe.

Az élet kapuja című regény 1512-ben Rómában játszódik, ahol a már beteg II. Gyula pápa utódlását tervezik a bíborosok. A jelöltek között ott van a magyar Bakócz Tamás is, aki reményekkel telve utazott Rómába, joggal bízott ugyan abban, hogy ő lesz a pápa. Szent Péter trónját azonban nem ő, hanem a firenzei Medici-családból származó Giovanni de' Medici, a későbbi X. Leó szerezte meg. Bakócz önbizalma nem volt alaptalan, hisz a választás első fordulójában nyolc szavazatot is szerzett. Bakócz a tiara megszerzésével Magyarországot, illetve Európát kívánta megmenteni a török hódítástól. A regényben természetesen vannak fikciók, azonban a cselekmény szövése rendkívül izgalmassá teszi a művet. Izgalmakban és cselszövésekben sem szűkölködik a mű. Bakócz unokaöccse, Vértesi Tamás ugyanis szerelmes lesz egy itáliai kurtizánba, Fiamettába, akít a Mediciek béreltek fel, hogy titkokat tudjon meg Bakóczról. A regénynek számos olyan áthallása és mondavalója van, ami az 1920-as évek Magyarországán is erősen foglalkoztatta a közvéleményt. Itáliát is szétszakította az ellenség, akárcsak Magyarországot, azonban ezért magukat az itáliaiakat is felelőssé teszi. Bakócz hazájának megmentése érdekében mindent megpróbál, ha kell, akkor még a vesztegetéstől sem riad vissza. Sajnos Bakócz nem járt sikerrel, így 1513 őszén kíséretével hazaindult Magyarországra.

A következő jelölt **Szabó Dezső** (1879–1945) volt. Itthon ugyancsak elismert írónak számított, számos nagysikerű regény köthető hozzá, azonban a neve gyakorlatilag ismeretlen volt külföldön. A jelölés kapcsán pedig érdemes megjegyezni, hogy nem volt idegen nyelvű fordítása a regényeinek, így az Akadémia tizennyolc fős bizottsága nem tudott dönteni.

„...egy embert, akinek minden vagyona az esze és a szivartárca gyűjteménye, nem lehet tönkretenni.”

„Katonát a csatában, művészt alkotás közben, asszonyt a szerelemben lehet megismerni.”

(Herczeg Ferenc: Emberek, urak és nagyurak)

Szabó Dezső
(világháló)

Szabó Dezső síremléke
(Budapest, Fiumei úti sírkert)

Björn Collinder
(világháló)

Legismertebb regénye az *Elsodort falu*, azonban ennek is csak 1964-re készült el az angol nyelvű fordítása (Kollarits K. 2011). Szabó jelölője Björn Collinder (1894–1983) uppsalai professzor volt (1935), aki az egyetem finnugor tanszékének volt a vezetője. Collinder beszélt magyarul, így olvasta Szabó Dezső műveit, azonban hiábavaló volt az általa történő méltatás, mivel az ítések nem tudták megismerni a magyar író életművét.

Szabó Dezső is az elfelejtett írók közé sorolható, aki ugyan 1945 után nem volt indexen, de a műveit 1989-ig nem adták ki. A rendszerváltozást követően ezért ismét meg kellett ismertetni az emberekkel, amiben nagy szerepe volt Takaró Mihály (1954) irodalomtörténésznek is, akinek áldozatos munkája eredményeképpen Szabó Dezső a Nemzeti Alaptantervbe is bekerült.

Szabó Dezső (1879–1945) Kolozsvárott született, s ott végezte középfokú tanulmányait is. Budapesten szerzett magyar-francia szakos középiskolai tanári diplomát, majd az ország számos településén tanított. Harcosan küzdött az ország szellemi felemelkedéséért és jobbá tételéért, amivel számos bírálót szerzett magának. Igazi nemzetpolitikus volt, aki a magyarság érdekeit helyezte mindig előtérbe. Az *elsodort falu* (1919) című regénye után „elsodort írónak” nevezték kortársai.

Az *elsodort falu* című regény 1912-ben, Erdélyben játszódik, egy képzeletbeli faluban. Mellette Ungvár, Kolozsvár és Budapest a főbb helyszínek. Az író az egész magyar társadalmat kívánta bemutatni, művét egyesek szociográfiának, mások társadalomkritikának tartják, mivel az egyes karakterek az egyes társadalmi rétegeket jelenítették meg. „Valóban összegző alkotás, amely számot vet a kiegyezés utáni korszak történelmi tapasztalataival, kifejezni a háborúba taszított magyarság szenvedéseit, és előkészíti azt a 'magyar forradalmat', amelyre a háborús összeomlás követő kettős forradalmi átalakulásban csatlakozva Szabó Dezső oly igen vágyakozott.” (Pomogáts B. 1989, 89.) A világháborút Szabó Dezső kezdettől fogva ellenezte, amit számos kritikával illetett. A regény végig követi a világháború szenvedéseit – így Pomogáts Béla szavaival élve – „az *elsodort falu* végétét, az *elsodort ország* végzete teljesíti be.” (90.)

„A régi Magyarország elutasítását és egy új keresését fejezi ki a regény szereplőinek megformálása is. Az *elsodort falu*nak négy főhőse van: Farkas Miklós, az Ady-maszkot viselő író, Bőjthe János, az úri kisbirtokos, Farcády Judit: „fáradt virága egy beteg fajnak” és Barabás Mária, a parasztság ősi életerejének képviselője. Ennek a négy regényhősnek az együttese szabályos rendszert alkot: Farkas Miklós és Farcády Judit a pusztuló, Bőjthe János és Barabás Mária az újjászülető magyarságot testesíti meg. Miklós és Judit a tradicionális nemesi réteg kiegyettségét, életképtelenségét mutatja. Hiába lángeszű tehetség az egyik és istenáldotta szépség a másik, nem tudnak nagyszerű adottságaiknak megfelelően élni; könnyű kézzel tékozolják el emberi értékeiket, végül Miklós az örületben, Judit a züllésben merül el. Velük szemben a kisebb tehetségű, de életerőtől duzzadó

János és a gyermekszülésre termett Mária lesznek a nemzet jövőjének letéteményesei.” (Pomogáts B. 1989, 90-91.) A műben számos, a kor ismert személyisége szerepel, nem saját néven ugyan, de jól felismerhető módon (pl. Móricz Zsigmond, Babits Mihály, Kaffka Margit, Ady Endre, Zemplén Győző /fizikus/).

„Minden magyar felelős minden magyarért.”

„A parasztba építem be magam, mint egy bevehetetlen várba. Mert a parasztban van a magyarság, az egyetlen menedék, az egyetlen jövő.” (Szabó Dezső: Az elsodort falu)

A jelölésekkel kapcsolatban több kérdés is felmerülhet bennünk. Ezek többsége azonban sajnos csak költői kérdés, melyekre sohasem fogunk választ kapni. Miért volt ilyen kis számú a magyar jelölések száma? Az arra felhatalmazott személyek és szervezetek miért nem jelöltek több személyt? Kemény Ferenc és Herczeg Ferenc között huszonehárom esztendő úgy telt el, hogy nem volt magyar jelölt, holott bőven lehetett volna szépíróink közül válogatni (pl. Ady Endre, Gárdonyi Géza, Molnár Ferenc). Hogy lehetséges az, hogy több jelölt esetében sem készült el időre a fordítás? A kérdések természetesen költőiek, a választ utólag pedig nehéz megadni rájuk. Talán arra gondolhatunk – melyet Kollarits Krisztina is megemlít, mint a téma egyik szakavatott kutatója –, hogy a múlt század első évtizedeiben talán még nem volt akkora presztízse a Nobel-díjnak, hogy azt komolyan vegyék, s kellő súllyal kezeljék (2011).

Az 1936-os és 1937-es esztendő jelöltje **Tormay Cécile** (1875–1937) volt. Az író nő hasonlóan Herczeg Ferenchez és Szabó Dezsőhöz, az elfeledett írókhoz sorolható, akiről 1945 és 1989 között nem lehetett hallani, mivel megpróbálták kitörölni az irodalmi emlékezetből. Szerencsére nem sikerült, mivel voltak olyan emberek, akik irányt mutattak a rendszerváltozást követő időkben is, s emlékeztettek a korábban ünnepezt szépíróinkra.

Számos nagyszerű regénye jelent meg Tormay Cécile-nek, de a Nobel-díjra *Az ősi küldött* című trilógiáját jelölték, amely szerinte is az életművének legjobban sikerült alkotása. A regény három részből áll (*A csallóközi hattyú* /1933/, *A túlsó parton* /1934/, *A fehér barát* /1937/), azonban az író nő csak az első

*Tormay Cécile
(Budapest, Szent Rókus
Kórház előtti park)*

*Tormay Cécile édesapja,
Tormay Béla (Budapest,
Állatorvostudományi
Egyetem)*

A Napkelet című folyóirat egyik számának borítója (világháló)

Tormay Cécile urnája (Budapest, Farkasréti temető)

„Csak a gyöngé emberek számítanak csodákra. Az erős emberek maguk csinálnak csodát.”

(Tormay Cécile: A régi ház)

két részt tudta befejezni, mivel 1937-ben elhunyt, így a trilógia utolsó részét a *Napkelet* szerkesztője, Kállay Miklós (1885–1955) fejezte be. A bizottság ezért csak a két első kötet alapján tudta a döntését meghozni (*Kollarits K. 2011*).

Tormay Cécile édesapja neves állatorvos, mezőgazdasági szakíró és az MTA tagja volt. A gyermekkorától kezdve írással foglalkozó Tormay, a korabeli világnyelvek többségét beszélő hölgy volt, akinek művei már életében nemcsak itthon, hanem külföldön is sikert értek el (külföldön előbb vált ismertté, mint hazájában). Rendkívül aktív közéleti tevékenységet folytatott, a *Napkelet* című folyóirat főszerkesztője volt, létrehozta a Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetségét (1919), tagja volt a Népszövetség Szellemi Együttműködés Nemzetközi Bizottságának (1935), s erőteljes támogatója volt a trianoni revízióknak.

Nézzük meg, hogy kik jelölték 1936-ban Tormay Cécile-t! Mind a négy jelölő irodalomtörténész volt, akik közül Hankiss Jánosnak volt a legnagyobb nemzetközi ismertsége és kapcsolatrendszere, ami részben abból adódott, hogy ő francia irodalommal foglalkozott.⁵³ Pintér Jenő (1881–1940) a szegedi egyetem professzora volt és az MTA rendes tagja. Horváth János (1878–1961) budapesti Tudományegyetem professzora volt, s ugyancsak az MTA rendes tagja. Tormay Cécile munkásságát közelebbről is ismerte, mivel a *Napkelet*⁵⁴ című folyóirat kritikai rovatának szerkesztőjeként együtt is dolgoztak (*Kollarits K. 2014*). Pap Károly (1872–1954) debreceni irodalomtörténész volt, aki az egyetem bölcsészkarának dékánja, majd az egyetem rektora is volt. Hankiss János (1893–1959) ugyancsak debreceni professzor. A többi tudóssal ellentétben, neki viszont

53 Kevésbé köztudott Hankiss Jánosról, hogy a Külügyminisztérium Tudományos Osztályának Békeszerződést Előkészítő Irodájában is dolgozott. Ő fordította franciára a trianoni békeszerződéssel kapcsolatos magyar javaslatokat és ellenérveket (*Mudrák J. 2008*).

54 A *Napkelet* című folyóirat a Magyar Irodalmi Társaság folyóirata volt, főszerkesztője pedig 1923 és 1937 között Tormay Cécile. A folyóiratot elsősorban a Nyugat című folyóirat ellensúlyozására hozták létre, ahol a keresztény és nemzeti értékek is nagyobb hangsúlyt kaphattak. A folyóirat 1923 és 1940 között működött. Az 1930-as években a folyóirat munkatársai voltak többek között Hamvas Béla, Jékely Zoltán, Kolozsvári Grandpierre Emil és Gulyás Pál (*Kollarits K. 2018*).

erős nemzetközi kapcsolatai voltak, több országban is elismert kultúrpolitikusként tekintettek rá. Hankiss a debreceni egyetem professzora, majd rektora volt. 1937-ben a fenti négy irodalomtörténész, illetve Fredrik Böök (1883–1961) volt a jelölő. A magyar delegáció tehát egy svéd emberrel is erősítette a pozícióit, aki irodalomtörténészként az Akadémia tagja volt, emellett pedig az Irodalmi Nobel-díj Bizottság munkacsoportjának is tagja volt. Böök járt Magyarországon, melyről egy könyvben is megemlékezett (*Utazásom Magyarországon*⁵⁵). A magyar nép támogatója volt, aki őszintén hitt a trianoni diktátum revíziójában, melyet az alábbi tőle származó idézet is bizonyít: „*Amikor tiszta szívből kívánom, hogy a magyarság küzdelme a békerevizio érdekében sikerüljön, nemcsak azért teszem ezt, mert őszinte rokonszennvel viseltetem ez iránt a bátor, szerencsétlen és nagy nép iránt, hanem azért is, mert meg vagyok győződve arról, hogy Magyarország feltámadása elválaszthatatlanul egybe van kötve egész Európának a mai káoszából való megmentésével.*” (Böök, F. 1931 után Kollarits K. 2011, 37-38.) Böök mellett Selma Lagerlöf is számíthatott a magyar jelölő. Az író annak a tizennyolc tagú bizottságnak volt a tagja, ami a végső döntést mondja ki; Lagerlöf pedig Tormay régi ismerőse volt, így két „erős” embert is a támogatók között tudhatott (Kollarits K. 2011).

Fredrik Böök
(világháló)

Selma Lagerlöf
(világháló)

A képen a Tisza István Tudományos Társaság tagjai láthatók a debreceni pályaudvaron 1929 október 10-én. A csoportképen balról: Zoltai Lajos, Hankiss János, ismeretlen férfi, Darkó Jenő, Pokoly József, ismeretlen hölgy, Szentpéteri Kun Béla és Milleker Rezső áll. (<https://idea.lib.unideb.hu>) (Debreceni Egyetem elektronikus Archívum)

55 Svédül: Fredrik Böök (1931): *Resa till Ungarn*. Stockholm Magyarul: Fredrik Böök: *Utazásom Magyarországon*. Püski Kiadó, Budapest, 2002

„Külön nyilatkozat. Véleményem szerint az irodalmi Nobel-díj 1936-ban odaítélhető Tormay Cecile-nek. Szerzői munkásságának hallatlanul nagy jelentősége van. Már a világháború előtt elnyerte az egyik legelőkelőbb helyet a modern magyar irodalomban. A régi ház című családregénye Thomas Mann Buddenbrook-házának magyar megfelelője, még ha nem is rendelkezik hasonló mély filozófiai perspektívával. Több novellája mestermunka, tele lélekkel és költészettel. A világháború és a magyarországi forradalmak inspirálta szívbemarkoló dokumentum Tormay Cécile Bujdosó könyve. Ugyanebből a forrásból merít nagy történelmi regénye, az Ősi küldött, amelynek első két kötetét olvashatjuk német fordításban. Ennek a történelmi leírásnak a legfőbb értékére Hallström úr szakvéleményében már rámutatott. A magam részéről én nálánál is magasabbra értékelem a művet, a leírás gazdagsága és szemléletessége bámulatos számomra. Hogy a pszichológiai jellemrajz nem olyan mély, az véleményem szerint arra vezethető vissza, hogy a történelmi eposz szereplőjének kora és a mi korunk közötti időbeli távolság csupán a főszereplő alakjának körvonalait engedi ábrázolni. Nem egy realizisztikus kabinett-darabról, hanem egy freskóról van szó Puvis de Chavanne stílusában, amely a kellemes színek, a tiszta vonalak, a hatalmas kompozíció, a szimbolikus tartalom által idézi meg tárgyát. Még a német fordításban is kaphat az ember egy csipetnyit a Tormay Cecile ábrázolásában megmutatkozó nyelvi erőből, formai virtuozitásból, fényből és szépségből. Beszéltem egy magyar olvasóval, aki még közvetlenül az olvasmányélmény hatása alatt azt mondta, hogy ez a könyv meghatározó jelentőségű a magyar próza szempontjából. A vizsgált Ősi küldött egy lírai eposz nemzeti jelentőségű prózában. Tanúsíthatom, hogy még azok a személyek is, akik nem értenek egyet Tormay politikában elfoglalt konzervatív álláspontjával, és akik sokáig hidegen kritizálták művészetét, még ők is leteszik a fegyvert az Ősi küldött második része előtt, és végtelenül megrendülnek Tormay képzelőerejétől, amely révén tatárjárás kori regényében szimbolikus módon megjeleníti a magyarok világháborús sorsát is. Ez a nagyfokú elismerés kifejeződik azáltal is, hogy a jelölést kivételes egyhangúsággal minden vezető irodalomtörténész aláírta Magyarországon. A Svéd Akadémia is nyugodt szívvel elfogadhatja ezt a véleményt. Ily módon megjutalmazná a művészi munkát és a kiváló írószemélyiséget, másrészt felhívna a figyelmet ideális életszemléletére. A magyarság etnikai elszigeteltsége Európában önmagában is megnehezíti ennek az írói nagyságnak a megítélését. Már maga a regény címe, Den ensamme /A magányos [Az ősi küldött első kötetének német, illetve svéd címe] is az elszigetelődés pátoaszával utal arra, amit a magyarok éreznek. Fontos missziónak tartom, hogy hozzájáruljunk ezen érzés ellensúlyozásához azáltal, hogy elismerjük az értékét egy magyar jelentős, művészi erőfeszítésnek. Sokkal nagyobb hibának tartanám a magyar irodalom alábecsülését, mint annak kockázatát, hogy esetleg túlértékeljük. Tormay Cecile egy nagy nemzeti író és a Svéd Akadémia minden nehézség nélkül megbizonyosodhat arról, hogy Tormay megérdemli ezt a helyet. A Nobel-díj nagy valószínűséggel felhívna rá a világ figyelmét, bár Angliában, Franciaországban, Németországban, Olaszországban már most is vannak olvasói és csodálói. Napjainkban a közvélemény képes egyfajta irodalmi hírnevet biztosítani némely modern regény- és drámaíróknak, s bár egy ilyen fokú népszerűséget Tormay bizonyosan soha nem érne el, de kétségkívül megállná a helyét olyan Nobel-díjjal jutalmazott költők mellett, mint Reymont, Yeats, Benavante, Spitteler, Bunyin.

Jellemalkotó ereje bizonyos vélemények szerint korszerűtlen, én azonban ennél fontosabbnak vélem azt, hogy erkölcsileg és művészileg olyan jelentős írói személyiség, aki a Svéd Akadémia szellemiségének különlegesen megfelel, és nagyban hozzájárulna annak megbecsüléséhez. Nagyon fájlaltam, hogy Paul Ernstet annak idején mellőzték, és ugyanilyen hibának tartanám Tormay Cecile figyelmen kívül hagyását. Csak emlékeztetni szeretnék arra, hogy a közönségkedvencek közül a Nyugaton a helyzet változatlan és A diadalív árnyékában című regények szerzőjéről [Erich Maria Remarque] mint esélyes jelölről komolyan tárgyaltunk. Komoly problémát jelent, hogy jelenleg nem találunk egyetlen méltó jelöltet sem a Nobel-díjra, többek között az Akadémia jó hírneve kedvéért is el kellene vonatkoztatnunk az északi országoktól. Tormay Cecile választása biztosan helyes lenne, mert nem a mulandó, hanem az abszolút értékeket képviseli. Választása azt az érzést keltené a legkeményebben próbára tett európai népben, hogy legalább erkölcsi vonatkozásban nem elszigetelt, s bár ennek a hatásnak az esztétikai értékekhez semmi köze, de a Nobel Alapítvány szellemiségéhez jól illennék. Tormay Cecile választása megerősítené a Svéd Akadémia azon törekvését, hogy saját útját járja, és érdeklődést mutatna olyan jelenségek iránt is, amelyek kívül esnek a napilapok figyelmén és a felszínes nemzetközi véleményeken. Nem ismerek jelenleg megfelelőbb és helyesebb választást, mint Tormay Cécile jelölésének elfogadását.

Lund, 1936. október 21. – Fredrik Böök”

Fredrik Böök különvéleménye Tormay Cécile-ről a Nobel-díj bizottság részére (*Svensén 2001 után Kollarits K. 2011. 40*)

XVI. táblázat: Az irodalmi Nobel-díj magyar és magyar származású jelöltjei (1901-1970)

	A jelölt neve	A jelölés éve	A jelölő személy neve
1.	Kemény Ferenc	1901	Pauer Imre
2.	Kemény Ferenc	1902	Heinrich Gusztáv
3.	Herczeg Ferenc	1925	a Magyar Tudományos Akadémia tagjai
4.	Herczeg Ferenc	1926	a Magyar Tudományos Akadémia tagjai
5.	Herczeg Ferenc	1927	a Magyar Tudományos Akadémia tagjai
6.	Szabó Dezső	1935	Björn Collinder
7.	Tormay Cécile	1936	Pintér Jenő

8.	Tormay Cécile	1936	Horváth János
9.	Tormay Cécile	1936	Pap Károly
10.	Tormay Cécile	1936	Hankiss János
11.	Tormay Cécile	1937	Pintér Jenő
12.	Tormay Cécile	1937	Horváth János
13.	Tormay Cécile	1937	Pap Károly
14.	Tormay Cécile	1937	Hankiss János
15.	Tormay Cécile	1937	Fredrik Böök
16.	Franz Theodor Csokor	1960	az osztrák PEN Club
17.	Franz Theodor Csokor	1962	az osztrák PEN Club
18.	Illyés Gyula	1965	Lotz János
19.	Illyés Gyula	1966	Lotz János
20.	Lukács György	1967	Erik Lindegren
21.	Mécs László	1969	Watson Kirkconnell
22.	Mécs László	1970	Watson Kirkconnell
23.	Weöres Sándor	1970	Kibédi Varga Áron

Forrás: www.nobelprize.org

A következő jelölt feltehetőleg apai ágon volt magyar származású. **Franz Theodor Csokorról** (1885–1969) meglehetősen kevés forrás tesz említést, ami az ő magyar gyökereit taglalja, de a neve alapján valószínűsíthető, hogy magyar vér is csörgedezik az ereiben. A Nobel-adatbázisban a neve hibásan szerepel, ott mindkét évben „Csoker-nek” írják (1960, 1962). Csokort osztrák drámaíróként tartják számon, akinek a leghíresebb darabja az *1918. november 3.*, mely a Monarchia összeomlásáról szól (lásd: keretes írás).

„1918 november 3' című darabom, amelyet a Művész Színház fog valószínűleg bemutatni, háborús, helyesebben: háboruutáni darab. Hét sebesült katonatisztról szól, aki a világtól elzárva él egy kórházban és elkésetten, itt értesül csak a fegyverszünetről, a régi Ausztria bukásáról. Egy ezredes körül alakul ki a cselekmény, aki a régi k. u. k. katona típusa. A darab, hogy így mondjam: a requiemje annak a régi Ausztriának, amelyhez tartozónak érzem magam. A darab, a szónak harcoss értelmében nem pacifista. A költő ne politizáljon, de próbálja meg a történeti események esszenciáját, s ezzel már meg is mondta a véleményét.” (Ujság, 1936. október 6. 11.)

A magyar eredetére vonatkozólag magyar nyelvű forrás csak a két világháború közötti időből található. Ezek többnyire napi- és hetilapok, melyek színpadi darabjainak bemutatása kapcsán egy mondatban megemlítik azt, hogy Csokor magyar származású (pl. Esti Kurír, 1936. június 9.; Magyarország, 1937. május 22.; Pesti Napló, 1937. augusztus 27.). A korabeli folyóiratok közül mindössze egy tesz arról említést, hogy „*Csokor magyar neve ellenére született osztrák, akinek soha, semmiféle hozzátartozója nem volt magyar. A Csokor név csak művészi álnév, amelyet magyar barátai kedvéért vett fel.*” (Ujság, 1936. október 6. 11. p.) Ezt azonban cáfolja számos forrás, amely arról tesz említést, hogy már az édesapjának is Csokor volt a vezetékneve.

Az osztrák források nem nevesítik konkrétan a magyar származást, arról viszont említést tesznek, hogy az édesapja 1867-ben Pesten érettségizett, a fia pedig magát igazi „osztrák keveréknek” tartja, mivel ősei között az Osztrák–Magyar Monarchia népeinek szinte mindegyike megtalálható (<http://www.broz.at>).

Franz Theodor Csokor Bécsben született egy középosztálybeli családban, apja az állatorvosi egyetem professzora volt. A középiskola után művészettörténetet tanult, azonban az

„1918 november 3” a rendőrség előtt

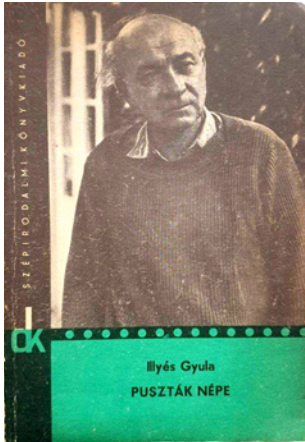
Franz Theodor Csokor nyilatkozata az állítólagos rendőrségi beavatkozásról

A Művész Színház ma este mutatja be Franz Theodor Csokor magyar származású osztrák írónak »1918 november 3.« című darabját, amely a Burgtheaterben került színre szép sikerrel. Az újdonság, mint ismeretes. háborús darab, amely a monarchia összeomlásával foglalkozik. A tegnapi főpróbát bizottság nézte végig, majd a rendőrség bekérte a darab egyik példányát és az a hír terjedt el, hogy az újdonságon bizonyos változtatásokat eszközölnek. A kora délutáni órákig nem történt ebben az ügyben döntés, úgyhogy a darab ma este csonkítatlanul kerül a bemutató közönsége elé.

A cenzúra-hírekről beszéltünk a Budapesti tartózkodó kitünő íróval, aki a következőket mondotta:

— A legnagyobb csodálkozással hallom, hogy a darab ellen kifogások morúltak fel. Nem mondhatok egyebet, mint hogy a Burgtheaterben Ausztria legkonzervatívabb és legelőkelőbb színházakban játszószék szerény művenet. Az osztrák köztársaság vezetői, Miklas elnök úr, Schusch-nigg kancellár és Zehner hadügyminiszter is megnézték a darabot és úgy politikai, mint katonai szempontból megfelelőnek találták. Remélem, hogy az »1918 november 3.« Budapesti is az eredeti formájában fog műsoron maradni.

Egy Franz Theodor Csokorról szóló újságcikk
(Magyarország, 1937. május 22. 9.)

*Illyés Gyula képe
a Puszták népe című
regényének borítóján*

*Illyés Gyula és Németh László
(1962) (FORTEPAN /
Németh László Társaság)*

*Illyés Gyula síremléke
(Budapest, Farkasréti temető)*

egyetemet nem fejezte be, hanem az írásnak szentelte az életét. Az 1920-as években Bécsben dramaturgként és rendezőként dolgozott. Ausztria német megszállását követően elhagyta az országot, és Rómában élt 1944-ig. A második világháborút követően tért vissza Ausztriába, ahol az osztrák PEN Club elnökévé választották. Csokort az ausztriai PEN Club jelölte 1960-ban és 1962-ben is. Irodalmi Nobel-díjat nem kapott ugyan, de Csokor mind a mai napig az ismert osztrák írók közé tartozik.

A következő jelölt magyar származásához nem férhet semmi kétség, hisz **Illyés Gyula** (1902–1983) Magyarországon, Felsőrácegrespusztán született. Illyés a magyar nyelvterületen egyértelmű elismerésben részesült, a Kárpát-medencén kívüli korabeli irodalmi súlyát viszont nehéz megítélni. Az tény, hogy az ötvenhatos forradalom után pár évvel már újból engedték publikálni, sőt külföldre is utazhatott és külföldi vendégeket is fogadhatott, 1969-ben pedig a Nemzetközi Pen Club egyik alelnökévé is megválasztották, amely mindenképp arra enged következtetni, hogy élő kapcsolata volt több jeles külföldi szépíróval is. Fő műve, a *Puszták népe* számos nyelven megjelent (pl. angol, orosz, román, szlovák, szerb, német, japán, francia), de egyéb művei is több nyelven elérhetőek voltak a világ számos országában (*Tüskés T. 2002*).

*Szilveszter Németh László író lakásán. Babits Mihály, Török Sophie,
Németh Lászlóné, Farkas Zoltánné, Erdélyi József, Németh László és
Illyés Gyula (1931) (FORTEPAN / Németh László Társaság)*

Illyés Gyulát 1965-ben és 1966-ban az Egyesült Államokban élő John Lotz (Lotz János) (1913–1973) jelölte irodalmi

Nobel-díjra. Az ajánlás szempontjából bizonyára előnyösebb volt, hogy a távoli Amerikából jelölik a Stockholmban kevésbé ismert magyar író, de sajnos Illyés mindössze egy ajánlást tudott csak felmutatni, amely kevés volt a Nobel-díjhoz. Ráadásul az 1965-ös év díjazottja az itthon és külföldön is sokak által ismert Mihail Solohov volt, akinek az *Emberi sors* című regényét díjazták. Az 1966-os év díjazottjai viszont már közel sem voltak ennyire ismertek (Nelly Sachs és Sámuel Jozsef Ágnon), viszont a jelöltek között volt többek között Samuel Becket (1906–1989) író drámaíró is.

Az 1967-es év magyar jelöltje a filozófus **Lukács György** (1885–1971) volt. Lukács elismert filozófus volt nemzetközi szinten, s irodalmi (főként irodalomtörténeti) életműve is figyelemreméltó, azonban művei a többi jelölt munkásságának színvonalat nem érte el (a jelöltek között volt például John Ronald Tolkien is). A jelölővel kapcsolatban a Nobel-díj bizottság anyagából annyi tudható meg, hogy „Herr Lindegren” volt a jelölő. Más adat nincs róla, amelyből arra lehet következtetni, hogy Erik Lindegren (1910–1968) svéd író és költő, svéd akadémikus jelölte a Tanácsköztársaság egykori hírhedt népbiztosát.

Mécs László (1895–1978) neve sajnos kevésbé ismert hazánkban, holott a vallásos líra egyik legjelesebb két világháború közötti képviselője volt. Ő is azon költők közé tartozik, akiket el kellett feledni a kommunista diktatúrában. Műveinek vagy nevének emlegetése egyet jelentett a rendszer bírálataival. Mécs László a premontrei rend tagja volt, az eredeti végzettsége szerint viszont magyar-latin szakos középiskolai tanár. Papként teljesített szolgálatot, mellette pedig sikeres költő volt. A kommunista rezsim koholt vádak alapján évekre börtönbe zárta, szabadulását követően azonban ismét papként hirdette Isten igéjét.

61.	<u>Harry Martinson</u> . Förslag av herr Lagerkvist och av Arthur Arnholtz, professor i muntlig framställningskonst och metrik vid universitetet i Köpenhamn.
x) 62.	<u>László Mécs</u> . Förslag av Watson Kirkconnell, medlem av Royal Society of Canada (humanistiska sektionen).
x) 63.	<u>Arthur Miller</u> . Förslag av Robert E. Spiller, professor i engelska vid University of Pennsylvania, Philadelphia.

Mécs László 1969. évi jelölése (www.nobelprize.org)

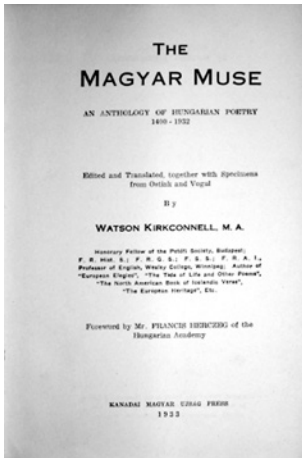
*Lukács György (1945)
(FORTEPAN/ Bauer Sándor)*

*Erik Lindegren
(világháló)*

Mécs László (világháló)

Watson Kirkconnell „*The Magyar Muse*” című könyvének belső címlapja

A papköltő jelölője 1969-ben és 1970-ben is Watson Kirkconnell (1895–1977) kanadai költő volt, aki a Kanadai Tudományos Akadémia tagja és a magyar ügy őszinte támogatója volt. A munkáját a kanadai magyarok is segítették nyersfordításokkal és lektorálással. A *The Magyar Muse* (A magyar múzsa) című 228 oldalas antológiájának papírköltségeit a magyarbarát Lord Rothermere fedezte, ami 1933-ban jelent meg Herczeg Ferenc előszavával. A kiadvány 1400 és 1932 között mutatja be a magyar költészet fontosabb mérföldköveit és képviselőit, 71 magyar költőt, 127 költeményt és 9 népköltészeti alkotást, illetve egy Magyarországhoz címzett ódát a szerzőtől (*Ujszászi Zs. 1990*). A Kanadában élő magyar hazafi, Dreisziger Nándor egyik írásában úgy emlékezett meg Kirkconnell professzorról, mint aki „*a magyar nemzeti lélek tolmácsolója volt a költészet terén, nemcsak a kanadaiak, hanem az egész angolszász világ számára is.*” (1977, 138.)

Az 1969-es és 1970-es évekről utólag kijelenthetjük, hogy rendkívül erős éveknek számítottak, s nem kisebb nevek szerepeltek a jelöltek között, mint Graham Green (1904–1991), Arthur Miller (1915–2005), Pablo Neruda (1904–1973)⁵⁶, Alexandr Szolzsenyicin (1918–2008)⁵⁷, J. R. Tolkien (1892–1973) és Erich Kästner (1899–1974). Sajnos Mécs László munkássága nem lett Nobel-díjjal elismerve.

Lord Rothermere
(világháló)

Watson Kirkconnell Ontario államban született (Port Hope) 1895-ben. Az egyetemen latin-görög szakon végzett, de botanikával és zoológiával is foglalkozott, emellett énekelt, zenét szerzett, amit időnként elő is adott. Számos egyetem professzora volt, majd a második világháború alatt egy nemzeti-ségi ügyekkel foglalkozó kormányhivatal vezetésével bízták meg (a későbbi Állampolgársági Iroda). Kirkconnell számos nyelven beszélt és rengeteg műfordítást végzett, főként kelet- és közép-európai népek irodalmi műveit (*Goldsborough G. 2018*), többek között magyar műveket is átültetett angolra (pl. Szózat, Himnusz, A walesi bárdok, Ady-versek). A nemes lelkű professzor átértézte a magyarok trianoni fájaldalmát, és az emigráns magyarokkal szoros kapcsolatot ápolott, akik a magyar irodalom és kultúra népszerűsítéséért tett erőfeszítését számos fórumon elismerték és kitüntették. 1977-ben Wolfville-ben (Új-Skócia) hunyt el.

56 1971-ben Nobel-díjat kapott.

57 1970-ben Nobel-díjat kapott.

„Érdeemes megismerkedni azzal a háttérrel, amelyből ez a fajta Európa-szemlélet származik. (...) Az a város, ahol Kirkconnell tevékenykedett 1922-től 1940-ig, különösen sok nemzetiségű volt (ennek érzékeltetésére említi meg önéletrésében, hogy könyvesboltjában 1922-ben ötven különböző nyelven lehetett megvásárolni a Bibliát). (...) Különösen nagyszámú ukrán, lengyel, magyar és balti kivándorló telepedett le itt, akik megőrizték hazafias érzelmeiket, s ápolják történelmi hagyományait. Kirkconnell baráti köréhez sok első generációs ukrán, lengyel és magyar tartozott, s ennek a polyglott soknemzetiségű kulturális környezetnek is köszönhető, hogy a klasszika filológia és az angol irodalom professzora később izlandi, magyar, lengyel és ukrán költészeti antológiát készített, sőt nagyobb műveket, Miczkiewicz *Pan Tadeuszát*, Arany Toldiját és a Buda halálát is lefordította.” (Ujszászi Zs. 1990, 249.)

Mécs László: A királyfi három bánata

Amikor születtem, nem jeleztek nagyot
messiás-mutató különös csillagok,
csak az anyám tudta, hogy királyfi vagyok.

Az egyik bánatom: mért nem tudja látni
egymást a sok ember, a sok-sok királyfi,
úgy, ahogy az anyjuk tudja őket látni?

A többiek láttak egy síró porontyot,
de anyám úgy rakta rám a pólyarongyot,
mintha babusgatná a szép napkorongot.

A másik bánatom: hogyha ő majd holtan
fekszik a föld alatt virággá foszoltan,
senki se tudja majd, hogy királyfi voltam.

Maga adta nékem édessége teljét,
úgy ajándékozta anyasága tejét,
hogy egyszer földnek bennem kedve teljék.

Hogyha minden csillag csupa gyémánt volna,
minden tavaszi rügy legtisztább gyöngy volna:
kamatnak is kevés, nagyon kevés volna.

Isten tudja, honnan, palástot kerített,
aranyos palástot vállamra terített,
fejem fölé égszín mosolygást derített.

Hogyha minden folyó lelkemen átfolyna
s ezer hála-malom csak zsoldárt mormolna,
az én köszönetem így is kevés volna.

Ma is úgy foltozza ingemet, ruhámat,
ma is úgy szolgál ki, főzi vacsorámat,
mint királyi ember királyi urának.

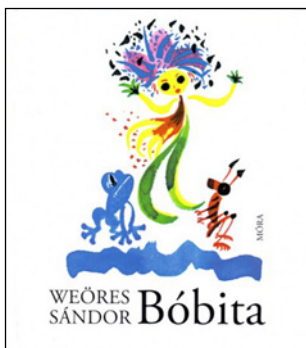
Hogyha a föld minden színmézét átadom,
az ő édességét meg nem hálálhatom,
ez az én bánatom, harmadik bánatom.

Amerre én jártam, kövek énekeltek,
mert az édesanyám izent a köveknek,
szíve ment előttem előre követnek.

Amíg ő van, vígan élném a világom,
nem hiányzik nekem semmi a világom,
három bánat teszi boldogtalanságom.

Weöres Sándor arcképe a MÁV egyik mozdonyán

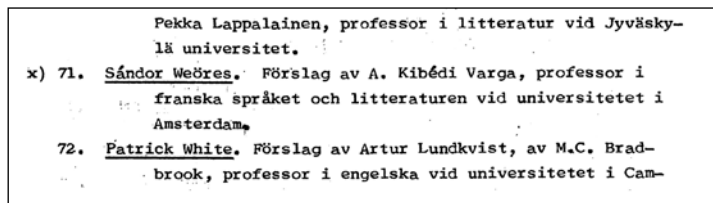

Weöres Sándor egyik legismertebb gyermekkönyve, a *Bóbita*

A Nobel-adatbázisban elérhető utolsó magyar személy, **Weöres Sándor** (1913–1989), akinek a neve a jelöltek nevét tartalmazó lista 71-es számú tételénél szerepel. Számos forrás már „lebegtette” Weöres Sándor nevét, mint olyan személyt, akit jelöltek irodalmi Nobel-díjra, azonban ez csak a jelölést követő ötven év lejártával vált bizonyossá.

Weöres Sándor rendkívül tehetséges,⁵⁸ itthon széles körben elismert költő, író és műfordító volt, azonban nevének, az országhatáron túli ismertségének bizonyára sokat ártott, hogy csak korlátozottan engedték a párt mindenható urai külföldre utazni (különösen a nyugati blokk országaiba). 1947-ben ugyan még egy évet Rómában tölthetett feleségével (Károlyi Amy) egy ösztöndíj segítségével, de ezt követően sokáig nem utazhatott és a publikálásban is korlátozták; 1951-ben még könyvtárosi állásából is elbocsájtották. Műveinek egy része francia, angol és német nyelven is megjelent (számos nyelven azonban csak a halála után jelentek meg a fordítások), de 1970-ig így is mindössze csak egy jelölést kapott.

A jelölője Kibédi Varga Áron (1930–2018) hollandiai magyar irodalomtörténész professzor volt (lásd bővebben: 5.5 fejezet).

Weöres Sándor 1970. évi jelölése (www.nobelprize.org)

5.4. Az irodalmi Nobel-díj magyar és magyar származású díjazottjai

Meglehetősen sokat, százegy esztendőtt kellett várnunk az első irodalmi Nobel-díjunkra. A hazai közvélemény azonban mindig bízott abban, hogy egyszer az irodalom kategóriában is

58 Kivételes nyelvérzékkel rendelkezett, amit jól mutat, hogy angol, német, francia, orosz, ukrán, olasz és latin szerzőktől többnyire közvetlenül fordított (*Tamás A. 2000*).

gyarapíthatjuk arany érmecskéink számát. A kitartó várakozás meghozta eredményét – a Svéd Akadémia pedig a nekünk kedvező döntését –, így 2002-ben megtört a jég, s megkaptuk az első irodalmi Nobel-díjat. Természetesen nem azt jelentette a Nobel-díj bizottság szűkmarkúsága a magyar irodalmárok felé, hogy ők bármivel is kevesebbek lennének a világ más tájain élő vagy más nyelven beszélő munkatársaiknál, hanem egyszerűen eddig nem volt egy olyan közeg – mint Kertész Imre esetében Németország –, amely erőteljesen tudta volna nagyszámú eladott könyveivel és súlyával befolyásolni a Bizottság döntését. Az alábbiakban nézzük meg, hogy kik azok a magyar és magyar származású írók, akik irodalmi Nobel-díjban részesültek! Sajnos a lista rendkívül rövid.

Kertész Imre (1929–2016) 2002-ben kapta meg a díjak díját, az alábbi indoklással: „*Egy írói munkásságért, amely az egyén sérülékeny tapasztalatának szószólója a történelem barbár önkényével szemben*”. A díjazott mű a *Sorstalanság* című regény volt, amely a szerző koncentrációs táborbeli emlékeiből táplálkozik. A regény kezdetben nem aratott nagyobb sikert, azonban a rendszerváltozás után megjelent angol, német és francia nyelven is, így széles körben ismertté vált nemcsak a mű, hanem maga a szerző is. Azóta számos egyéb nyelvre is lefordították a regényt (pl. bolgár, lengyel, holland, cseh, lett, eszperantó), 2005-ben pedig Koltai Lajos rendezésében meg is filmesítették.

Kertész Imre 1929-ben született a fővárosban. Jóformán gyermekként hurcolták el Auschwitzba, majd Buchenwaldba; itt érte meg a világháború végét. Ezt követően hazatért Magyarországra, s megszerezte az érettségét, majd különböző folyóiratoknál dolgozott. 1951 és 1953 között gyári munkás volt, ezután pedig szellemi szabadfoglalkozásuként írásból és műfordításból kereste kenyerét. Első regénye a *Sorstalanság* volt, amely 1975-ben jelent meg a Magvető Kiadó gondozásában.

A *Sorstalanság* című regény egy fiatal fiú, Köves Gyuri szemzőgéből mutatja be a második világháború végének történéseit. A zsidó származású fiú apját munkaszolgálatra vezénylik, így ő tizenöt évesen egy kőműves mellé szegődik, hogy megéljen a család. Az egyik nap azonban leszállítják a

Kertész Imre gyermekkori lakóhelye (Budapest, Tömörcsi utca 56. szám)

Kertész Imre portréja a Nobel Múzeum egyik interaktív eszközén

buszról és az Auschwitzba tartó vonatra rakják fel. Az auschwitzi tábor után több koncentrációs tábort is megjár a fiú, de egyszer csak megbetegszik és a láger kórházába kerül. A már gyógyulófélben lévő gyermeket a kórházban éri a hír, hogy felszabadították a koncentrációs tábort. A hazatérését követően tovább folytatódik a kálváriája: megtudja, hogy az apja meghalt, az anyja pedig férjhez ment egy másik férfihez.

Louise Glück
(világháló)

Louise Glück portréja a Nobel
Múzeum egyik interaktív
eszközén

Kertész Imrén kívül van még egy magyar gyökerekkel rendelkező irodalmi Nobel-díjas. Ő **Louise Glück** (1943), amerikai költőnő. Apai nagyszülei Érmihályfalváról (Partium) vándoroltak az Egyesült Államokba. A nagyapja Glück Henrik, nagyanyja Moskovitz Terézia volt, akik 1900-ban mentek az Újvilágba szerencsét próbálni. Nagyapja fakereskedést vezetett Érmihályfalván, a család számos tagjáról pedig feljegyezték, hogy jelentős tevékenységet folytatott a város ortodox zsidó hitközösségének életében (*Kiss G. 2020*).

Glück hazánkban kevésbé ismert, a tengeren túl viszont az elismert költők közé tartozik. A Nobel-díj előtt megkapta többek között a Pulitzer-díjat (1993), a Bollingen-díjat (2001) és a Nemzeti Könyvdíjat is (National Book Award) (2014). A Nobel-díjat 2020-ban ítélték meg számára, az „összetéveszthetetlen költői hangja miatt, amely szigorú szépséggel egyetemessé teszi az egyéni létet.”

5.5. Az irodalmi Nobel-díj magyar és magyar származású jelölői

A magyar jelölőkkel kapcsolatban előljáróban megállapíthatjuk, hogy sajnos nem voltak túlságosan aktívak, nagyon kevés magyar ember érezte úgy, hogy Stockholmba levelet kell küldenie (XVII. táblázat).

Már rögtön a Nobel-díj kiosztásának első évében volt magyar jelölő **Pauer Imre** (1845–1930) személyében. Pauer miután kilépett a premontrei rendből, matematika-fizika-filozófia szakos tanári oklevelet szerzett, majd főként filozófiai és pedagógiai tevékenységet végzett. A későbbiekben a Budapesti

Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar dékánjának is megválasztották. Pauer igen termékeny író volt, számos könyve és írása jelent meg, azonban a szépirodalom terén nem igazán alkotott, elsősorban pedagógiai és filozófiai témájú könyvei jelentek meg. Jelöltje Kemény Ferenc (1860–1944) sportszervező, sportdiplomata és nemzetközi békeharcos volt (lásd bővebben: 5.3. fejezet).

1901-ben volt még egy magyar jelölő, a Nobel adatbázis alapján „H Vámbéry”. A jelölő a sokak által ismert **Vámbéry Ármint** (1832–1913) takarja, azonban ő Wamberger Hermann néven lett anyakönyvezve, és egy ideig Vámbéry Hermann néven szerepel számos forrásban, s csak később változtatta a nevét Vámbéry Árminra. Vámbéry kora egyik legelismertebb turkológusa volt, akinek tudományos nézetei mára többségében nem állják meg a helyüket, ennek ellenére szerepe és jelentősége megkérdőjelezhetetlen. A főként török filológiával foglalkozó Vámbéryre ma úgy tekinthetünk, mint a magyar orientalisztikai iskola megteremtőjére.

A neves orientalista jelöltje egy Giacomo Stampa nevű olasz férfi volt. A jelölt érdekessége, hogy ilyen nevű személy nagy valószínűséggel nem létezett a múltban. Az olasz irodalmi lexikonok és enciklopédiák egyike sem tartalmaz róla semmilyen adatot. Ez alapján két dolgot feltételezhetünk: 1. Egy olasz író álneve lehetett a Giacomo Stampa név, azonban az utókor nem őrizte meg azt, hogy kit rejt a név. 2. Ilyen személy sohasem létezett. A rejtélyes kérdés az olasz Giuseppe Rizzit is foglalkoztatta (2016), aki ezzel kapcsolatos írása végén arra a megállapításra jutott, hogy ha nem egy olyan hiteles személy, mint a magyar Vámbéry Ármin javasolta volna Stampát, akkor arra gondolna, hogy valaki csak viccből írt ajánlást egy fiktív ember részére (*Giuseppe R. 2016*).

Kemény Ferencet 1902-ben ismét jelölték, mégpedig az irodalomtörténész, **Heinrich Gusztáv** (1845–1922). Heinrich itthon elismert irodalmár volt, akit a Magyar Tudományos Akadémia és a Kisfaludy Társaság tagjának is megválasztottak, azonban jelölésének a korabeli súlyát nehéz megbecsülni. Heinrich elsősorban magyar és német irodalomtörténettel foglalkozott (német nyelven számos könyve jelent), így műveit német nyelvterületen bizonyára ismerték szakmai körökben is. Korábbi tanulmányai és állami megbízatása

*Pauer Imre
(világháló)*

*Vámbéry Ármin
(világháló)*

*Heinrich Gusztáv
(világháló)*

révén pedig Európa számos országában ismerték a magyar tudóst (lásd: keretes írás), de a távoli Skandináviában valószínűleg kevesen hallottak róla.

Heinrich Gusztáv Pesten született, a felsőfokú tanulmányait Lipcsében és Bécsben végezte. Kezdetben középiskolai tanár volt, majd kinevezték a Budapesti Tudományegyetem tanárává, később az egyetem dékánjának és rektorának is megválasztották. 1910-től a főrendi ház tagja, 1905 és 1920 között pedig az MTA főtitkára volt. A hazai tanügyi reform egyik fontos szereplője, melynek érdekében Európa számos országában megfordult, hogy tanulmányozza az ottani oktatási intézményeket (*Szinnyei J. 1896, Kenyeres Á. 1994*).

Pintér Jenő

*Pintér Jenő
(világháló)*

*Horváth János
(világháló)*

A Magyar Tudományos Akadémia tagjai 1925-ben, 1926-ban és 1927-ben Herczeg Ferencet jelölték (lásd bővebben: 5.3. fejezet). Nem volt ritka az ilyen típusú jelölés. Sőt, számos esetben az is előfordult más nemzetiségű szepirók esetében, hogy több ország akadémiaja felsorakozott egy művész mellett (lásd: Ramón Menéndez Pidal 1931. évi és Enrique Larreta 1942. évi jelölése).

Az 1926-os esztendő egyik jelölője **Kováts Ferenc** (1873–1956), ami mindenképp meglepő, hiszen Kováts közgazdász és gazdaságtörténész volt, az irodalomhoz való erősebb kötődéséről nem található szakirodalmi adat. A szegedi egyetem volt rektora Paul Ernst (1866–1933) német író jelölte irodalmi Nobel-díjra. Ernst elsősorban esszéket és rövid novellákat, illetve filozófiai, irodalmi és gazdasági problémákat bemutató műveket írt. Valószínűleg Kováts szimpátiáját a gazdasági témájú regényeivel vívta ki.

Tormay Cécile érdekében fogott össze négy magyar irodalomprofesszor 1936-ban és 1937-ben.

A jelölők **Pintér Jenő** (1881–1940), **Horváth János** (1878–1961), **Pap Károly** (1872–1954) és **Hankiss János** (1893–1959) voltak (1937-ben pedig a svéd Fredrik Böök (1883–1961) is a magyar írónőért küldött ajánlást). Mint arról a fentiekben szó esett, Hankiss professzornak voltak a legerősebb nemzetközi kapcsolatai. Ő volt a Nemzetközi Irodalomtörténeti Társaság titkára, így ő szervezte a társaság világkongresszusait, 1938-tól 1943-ig pedig ő adta ki Debrecenben a társaság folyóiratát, a *Helicont*. Számos európai városban rendszeresen tartott előadásokat, olykor évente több alkalommal is (Párizs, München, Varsó, Amszterdam, Róma, Tallinn, Lyon stb.)

(*Mudrák J. 2008*). Hankiss professzor neve ezért ismerősen csenghetett néhány svéd döntéshozó fülében.

Pintér Jenő a Budapesti Tudományegyetemen szerzett magyar-latin szakos diplomát, ezután vidéki és fővárosi középiskolákban tanított, majd 1935-től a szegedi egyetem tanára lett. Az MTA levelező (1916), majd rendes tagjává is megválasztották (1928). A pozitivistá irodalomtörténetírás egyik legjelesebb huszadik századi képviselőjeként tartja számon a hálas utókor. Az *Irodalomtörténet* című folyóirat alapító szerkesztője volt (1912–1932) (*Kozák P. 2013*).

Hankiss János Budapesten született 1893-ban, édesapja helyettes államtitkár volt. Budapesten, Genfben és Párizsban végezte az egyetemi tanulmányait; francia-német szakos tanári diplomát szerzett. A debreceni egyetem neves franciaprofesszora volt (1916-tól tanított francia és német nyelvet az egyetemen), a debreceni Nyári Egyetemnek pedig szervezője volt (Milleker Rezső földrajzprofesszorral közösen). A francia és német irodalom oktatása mellett spanyolt is tanított, amikor épp tanárihiányban szenvedett a debreceni egyetem, a Kállay-kormány idején pedig államtitkári megbízatást vállalt. 1949-től az egyetem könyvtárában volt kénytelen dolgozni (*Mudrák J. 2008*). Fia, Hankiss Elemér (1928–2015) ismert szociológus volt, a Magyar Televízió elnöke.

A magyar professzorok és a svéd „segítők” megtettek mindent azért, hogy Tormay Cécile megkapja az irodalmi Nobel-díjat. Bizonyára előnyösebb helyzetből indult volna, ha többen is jelölik, és több országból érkeztek volna jelölések, illetve ha a trilógiájának mindhárom része a döntőbizottság kezébe kerülhetett volna. Kollarits Krisztina kutatásaiból tudjuk, hogy „*A legközelebb az irodalmi Nobel-díjhoz kétségkívül Tormay Cécile jutott 1936-ban, s hogy nem kapta meg, az nem csupán írói életművén, de a Svéd Akadémián belüli erőviszonyokon is múlt.*” (*Kollarits K. 2011, 37*). Annak ellenére, hogy Tormay Cécile nem kapta meg a díjat, a legkiválóbb íróink közé tartozik, akiknek legalább ismertebb műveit minden magyar embernek érdemes lenne elolvasni.

Dr. HANKISS JÁNOS
EGYETEMI TANÁR.

Hankiss János
(Hankiss Ilona engedélyével)

Pap Károly

Pap Károly
(Dr. Tankó Attila tulajdona)

Horváth János a partiumi Margittán született. Az egyetemet a fővárosban végezte, magyar-francia szakon. Közel egy évtizeden keresztül fővárosi középiskolákban és az Eötvös Kollégiumban tanított, majd a budapesti Tudományegyetemen kapott katedrát, ahol irodalomtörténetet oktatott. Számos magas elismerésben részesült a világháború előtt és után egyaránt (MTA tagság /1919, 1931/, Corvin-koszorú /1930/, Kossuth-díj /1948/).

Az 1965-ös és 1966-os évben **John Lotz** (1913–1973) volt

Pap Károly református lelkész fia volt, a középiskolát a nagykőrösi evangélikus gimnáziumban végezte. Egyetemre Kolozsvárott járt, Debrecenben 1909-től tanított. Kezdetben a debreceni református Bölcsészeti Akadémián, majd 1914 és 1942 között a debreceni egyetemen oktatott. A köztudottan konzervatív értékeket valló irodalomtörténész professzor a bölcsészkar dékánja (1916), majd az egyetem rektora lett (1924). Arany János életművének nagy ismerője és kutatója, 1954-ben Debrecenben hunyt el.

*Lotz János tablóképe
a Bonyhádi Petőfi
Sándor Evangélikus
Gimnázium és Kollégium
tablógyűjteményében
(Lenczné Vrbovszki
Judit Anikó engedélyével)*

*Váczy György rajza barátjáról, Lotz Jánosról (1945)
(Lenczné Vrbovszki Judit Anikó tulajdona)*

az, aki magyar embert jelölt irodalmi Nobel-díjra. Lotz Illyés Gyulát jelölte, sajnos eredménytelenül (lásd bővebben: 5.3. fejezet). A John Lotz név mögött egy magyar ember rejtőzik, aki bár az Egyesült Államokban látta meg a napvilágot (a szülei Somogyvámsról vándoroltak az USA-ba), tíz éves korától Magyarországon tanult, s még az egyetemet is itt végezte. A Pázmány Péter Tudományegyetemen magyar-angol-német szakon végzett. 1935–36-ban Kosztolányi Dezső magántitkára volt,

ezzel párhuzamosan pedig a stockholmi egyetem ösztöndíjasa és lektora. Svédországban és az USA-ban is egyetemi oktató volt, elsősorban magyar nyelvészettel és hungarológiával foglalkozott. 1969-ben a munkásságát George Washington-díjjal ismerték el (Lenczné Vrbovszki J. A. 2016).

XVII. táblázat: Az irodalmi Nobel-díj kategóriában jelölést leadó magyar és magyar származású személyek

	A jelölő neve	A jelölés éve	A jelölt személy neve
1.	Pauer Imre	1901	Kemény Ferenc
2.	Vámbéry Hermann (Ármin)	1901	Giacomo Stampa
3.	Heinrich Gusztáv	1902	Kemény Ferenc
4.	a Magyar Tudományos Akadémia tagjai	1925	Herczeg Ferenc
5.	a Magyar Tudományos Akadémia tagjai	1926	Herczeg Ferenc
6.	Kováts Ferenc	1926	Paul Ernst
7.	a Magyar Tudományos Akadémia tagjai	1927	Herczeg Ferenc
8.	Pintér Jenő	1936	Tormay Cécile
9.	Horváth János	1936	Tormay Cécile
10.	Pap Károly	1936	Tormay Cécile
11.	Hankiss János	1936	Tormay Cécile
12.	Pintér Jenő	1937	Tormay Cécile
13.	Horváth János	1937	Tormay Cécile
14.	Pap Károly	1937	Tormay Cécile
15.	Hankiss János	1937	Tormay Cécile
16.	John Lotz	1965	Illyés Gyula
17.	John Lotz	1966	Illyés Gyula
18.	Kibédi Varga Áron	1970	Weöres Sándor

Forrás: www.nobelprize.org

„A nyelv olyan, mint a jéghegy. Egy része (...) nyitva áll a közvetlen megfigyelés számára. De egy jóval nagyobb része (...) amely a felszín alatt rejlik, csak közvetett kutatással fűrészhető ki.”
(Lotz János)

A Nobel-adatbázisból elérhető utolsó jelölő **Kibédi Varga Áron** (1930–2018) Hollandiában élt irodalomtörténész, aki 1970-ben Weöres Sándort jelölte. Sajnos nem koronázta siker az erőfeszítéseit. Kibédi gyermekként hagyta el a Magyarországot, a második világháború végén került Németországba, majd onnan Hollandiába (*MTA 2018*). A francia irodalom professzora volt, de mellette jelentős a magyar irodalommal kapcsolatos munkássága is. A professzor számos külföldi és magyar, magas rangú tudományos és állami elismerésben részesült (pl. Holland Királyi Tudományos Akadémia tagja /1981/, Magyar Tudományos Akadémia külső tagja /1990/, Magyar Érdemrend középkeresztje /2015/). Költőként hatással volt rá többek között Weöres Sándor is, így feltehetőleg ez inspirálta arra, hogy jelölje a magyar költőt az irodalmi Nobel-díjra.

Felhasznált irodalom

BÖDÖK ZSIGMOND (2005): *Nobel-díjas magyarok*. Nap Kiadó, Dunaszerdahely

DREISZIGER, NÁNDOR (1977): *Watson Kirkconnell: Translator of Hungarian Poetry and a Friend of Hungarian Canadians*. In: *Canadian-American Review of Hungarian Studies*, 1977/2. 138. p.

GOLDSBOROUGH, GORDON (2018): *Memorable Manitobans: Watson Kirkconnell (1895-1977)* (http://www.mhs.mb.ca/docs/people/kirkconnell_w.shtml – 2021. július 21.)

HEGEDŰS ZSOLT (2002): *Kertész Imre Nobel-díja* (<https://www.mek.oszk.hu/04000/04016/html/> – 2021. október 13.)

KENYERES ÁGNES (főszerk.) (1994): *Magyar Életrajzi Lexikon* (<https://mek.oszk.hu/00300/00355/html/index.html> – 2020. november 24.)

KISS GÁBOR (2020): *Az ertől az óceánig – a Nobel-díjas Louise E. Glück magyar gyökerei*. In: *Szombat* (<https://www.szombat.org/tortenelem/az-ertol-az-oceanig-a-nobel-dijas-louise-e-gluck-magyar-gyokerei> – 2021. július 21.)

- KOLLARITS KRISZTINA (2011): *A Nobel-díj árnyékában*. In: Magyar Napló, 2011/12. pp. 35-42. (http://www.tormayceccile.com/pdf/Magyar_naplo_2011_december.pdf – 2012. június 17.)
- KOLLARITS KRISZTINA (2018): *Nyugat és Kelet között*. In: Hitel, 2018 december, pp. 78-95.
- KOZÁK PÉTER (2013): *Pintér Jenő* (szócikk) (<https://www.nevpont.hu/palyakep/pinter-jeno-059d9> – 2021. augusztus 6.)
- LENCZNÉ VRBOVSZKI JUDIT ANIKÓ (2016): *Kutatás Lotz János nyelvészprofesszor hagyatékában az oszakai Kansai Gaidai Egyetem könyvtárában*. In: Csepregi András – Érfalvy Lívía – Varga Lajos (szerk.): *Tudomány és küldetés – Evangélikus iskolák kutató tanárainak III. konferenciája – Opera scholarum sorozat 3. kötet*. Luther Kiadó, Budapest, pp. 135-150.
- LŐRINCZ VIKTOR (2013): *Párhuzamos életrajzok: Kemény Ferenc – a sport, a pedagógia, a pacifizmus és a művészet kapcsolódó hálózatai*. In: Beke, László – Németh, András – Vincze, Gabriella (szerk.): *Mozdulat*. Gondolat, Budapest
- MTA (2018): *Elhunyt Kibédi Varga Áron irodalomtörténész, a Magyar Tudományos Akadémia külső tagja* (https://mta.hu/mta_hirei/elhunyt-kibedi-varga-aron-irodalomtortenesz-a-magyar-tudomanyos-akademia-kulso-tagja-108662 – 2021. július 22.)
- MUDRÁK JÓZSEF (2008): *Dr. Hankiss János debreceni francia-professzor, az Egyetemi Könyvtár Zeneműtárának megszervezője*. (https://web.archive.org/web/20140202093859/http://media.lib.unideb.hu/hun/dokumentumok/Hankiss_Janos_Zenemutar.pdf)
- POMOGÁTS BÉLA (1989): *Az elsodort falu hetven éve*. In: Tiszatáj, 1989/9. pp. 89-92.
- PÉTER LÁSZLÓ (szerk.) (2000): *Új Magyar Irodalmi Lexikon* (CD-ROM)

- RIZZI, GIUSEPPE (2016): *Negli archivi del Nobel alla Letteratura: tutti gli italiani candidati* (<https://ilrifugiodellicocervo.com/2016/02/12/negli-archivi-del-nobel/> – 2021. július 22.)
- SZÁSZ ZOLTÁN (1908): *Sully Prudhomme*. In: Nyugat, 1908/1. (az Arcanum adatbázis alapján)
- SZERB ANTAL (1941): *A világirodalom története. III.* Révai, Budapest
- SZINNYEI JÓZSEF (1896): *Magyar írók élete és munkái IV.* Gyalai–Hyrtl, Budapest
- TAMÁS ATTILA (1978): *Weöres Sándor*. Akadémiai Kiadó, Budapest
- TÜSKÉS TIBOR (2002): *Illyés Gyula pályaképe*. Pannónia Könyvek, Pécs
- UJSZÁSZI ZSUZSANNA (1990): *Watson Kirkconnell Kölcsey-fordításai*. In: Irodalomtörténeti Közlemények, 1990/2. pp. 248-255.
- ÜRMÖSNÉ SIMON GABRIELLA (2021a): *Sokszínű nyelvhasználat ország- és világszerte a két- és többnyelvűség tükrében*. In: Magyar Rendészet, 2021/3. pp. 99-112.
- ÜRMÖSNÉ SIMON GABRIELLA: *Recenzió* - Bátyi Szilvia – Lengyel Zsolt (szerk.): *Kétnyelvűség: magyar és nem magyar kontextus* In: *Tanulmányok Navracsics Judit köszöntésére. Bilingualism: Hungarian and non-Hungarian context. Studies in honor of Judit Navracsics*. Pannon Egyetem, Veszprém. In: *Modern Nyelvoktatás* (megjelenés alatt)

Napilapok

Esti Kurír, 1936. június 9. 8. p.

Magyarország, 1937. május 22. 9. p.

Pesti Napló, 1937. augusztus 27. 14. p.

Ujság, 1936. október 6. 11. p.

Világhálós források

<http://www.broz.at/csokor/lebensl.htm> (2021. július 19.)

<https://www.elte.hu> (2021. július 23.)

<https://www.elte.hu/content/az-egyetem-tortenete.t.4?m=18>
(2021. július 19.)

<https://www.nobelprize.org> (2021. július 11.)

https://www.svenskaakademien.se/sites/default/files/forslagslista_1965.pdf (2021. július 11.)

https://www.svenskaakademien.se/sites/default/files/forslagslista_1966.pdf (2021. július 11.)

https://www.svenskaakademien.se/sites/default/files/forslagslista_1967.pdf (2021. július 11.)

https://www.svenskaakademien.se/sites/default/files/forslagslista_1968.pdf (2021. július 11.)

https://www.svenskaakademien.se/sites/default/files/forslag_1969.pdf (2021. július 11.)

https://www.svenskaakademien.se/sites/default/files/1970_ars_forslagslista.pdf (2021. július 11.)

Fényképek forrásai

<https://haon.hu/kozelet/helyi-kozelet/pap-karoly-professzor-eletmuve-uj-tanulsagokkal-3151033/> (2021. november 19.)

<https://francia.unideb.hu/hu/node/286> (2021. november 19.)

<https://dea.lib.unideb.hu/dea/bitstream/handle/2437/12840/0050015.png?sequence=4&isAllowed=y>
(2021. november 24.)

A Nobel-békedíj esetében szinte lehetetlen objektív érték-mérőt találni, s az Alfred Nobel végrendeletében megfogalmazottakat maradéktalanul teljesíteni. A jelöltek között sokszor olyan személyek is megtalálhatók, akiknek a neve meglehetősen furcsának tűnik. Nehéz utólag azt megállapítani, hogy a jelölő személyt mi vehette rá arra, hogy egyes személyeket jelöljön. A jelöltek között találkozhatunk Edvard Benes, Benito Mussolini, Adolf Hitler⁵⁹, Joszif Visszarionovics Sztálin és Josip Broz Titó nevével is. Némelyiküket pedig több alkalommal is jelölték. A sort pedig még sokáig lehetne folytatni. Természetesen egyikük sem kapta meg az elismerést, akárcsak Mahatma Gandhi, akit ugyancsak több alkalommal jelöltek, s joggal megérdemelte volna. Az elmúlt néhány év díjazottai közül talán a volt amerikai elnök, Barack Obama békedíja váltotta ki a legnagyobb megütközést.⁶⁰

E kategóriához köthető a legfiatalabb Nobel-díjas. A pakisztáni Malala Yousafzai (1997) mindössze 17 éves volt, amikor 2014-ben megkapta a sokak által áhított elismerést. A fiatal lány a tálibokkal szemben a lányok tanuláshoz való jogáért küzdött.⁶¹

Az oslói döntéshozóknak nyilvánvalóan nehéz meghozniuk a végső döntést, amit érzékeltet az is, hogy 2021-ben például 329 jelölés érkezett (234 egyénre és 95 szervezetre), melyet egyenként kellett értékelnie a Bizottságnak.

A Nobel Alapítvány alapszabálya szerint a jelölés akkor tekinthető érvényesnek, ha azt a következő kategóriák egyikébe tartozó személy nyújtja be:

- a szuverén államok nemzetgyűléseinek és kormányainak tagjai (kormánytagok/miniszterek), valamint jelenlegi államfők;
- a hágai Nemzetközi Bíróság és a hágai Állandó Választottbíróság tagjai;
- a Nemzetközi Jogi Intézet tagjai;⁶²

59 A jelölést 1939. február 1-jén a jelölő, E. G. C. Brandt visszavonta.

60 Az amerikai elnök annak ellenére kapta meg a Nobel-békedíjat, hogy az amerikai csapatokkal visszatért Irakba és választási ígéretével ellentétben Afganisztánból sem vonta ki a csapatokat (Wagner P. 2017).

61 A tálibok nemcsak Pakisztánban, hanem Afganisztánban is megvonták a nőktől a tanuláshoz való jogot (Ürmösné Simon G. 2015).

62 l'Institut de Droit International

- a Női Nemzetközi Béke és Szabadság Liga nemzetközi igazgatóságának tagjai;⁶³
- egyetemi tanárok, emeritus professzorok és docensek⁶⁴, a történelem, a társadalomtudományok, a jog, a filozófia, a teológia és a vallás területéről; egyetemi rektorok és egyetemi igazgatók (vagy megfelelőik); békekutató intézetek és külpolitikai intézetek igazgatói;
- olyan személyek, akiket Nobel-békedíjjal tüntettek ki;
- a főigazgatóság tagjai vagy annak megfelelő szervezetek, amelyek elnyerték a Nobel-békedíjat;
- a Norvég Nobel-díj Bizottság jelenlegi és korábbi tagjai (a bizottság jelenlegi tagjainak a javaslatait legkésőbb a bizottság február 1-je utáni első ülésén kell benyújtani);
- a Norvég Nobel-díj Bizottság korábbi tanácsadói.

Eltérő rendelkezés hiányában a tagok kifejezés a jelenlegi (rendes) tagokat jelenti (<https://www.nobelprize.org>).

A jelölésekkel kapcsolatos adatok jelenleg 1901 és 1967 között érhetők el az online adatbázisból, azonban a kutatók és az érdeklődők számára a hiányzó évek anyagát írásbeli kérésre a Norvég Nobel Intézet megküldi. A Norvég Nobel-díj Bizottság felelős a jelöltek kiválasztásáért. A bizottság öt tagból áll, akiket a Storting nevez ki.

A Nobel-békedíj esetében a jelölési folyamat a következő szakaszokból áll. A Bizottság szeptemberben felkészül a jelölések fogadására. A jelöléseket február 1-jéig kell elküldeni a Norvég Nobel-díj bizottságnak. Február és március között a Bizottság értékeli a jelöltek életútját és készít egy rövid listát. Márciustól augusztusig a tanácsadók véleményezik a jelöltek anyagát. Október elején a Nobel-díj Bizottság többségi szavazással meghozza a döntést az az évi Nobel-díjas személyére vonatkozólag, majd bejelentik a győztes nevét. A díjat Oslóban, december 10-én adják át a városházán.

63 Women's International League for Peace and Freedom

64 A jelölő lapon már nem szerepel a docensi kategória, csak az egyetemi tanári.

6.1. A Nobel-békedíj számokban

A Nobel-békedíjat a kezdetektől, vagyis 1901-től adják személyek és szervezetek részére (szervezetek részére más kategóriákban nem lehetséges a Nobel-díj odaítélése). Az díjak megosztása az egyes országok között rendkívül egyenlőtlen. Különösen akkor tűnik fel ez a nagyfokú aránytalanság, ha az első hét évtized díjazottainak nemzetiségi megoszlását nézzük (lásd: lentebb). Ha az 1901 és 2020 közötti időintervallumot vizsgáljuk, akkor megállapíthatjuk, hogy a legtöbb Nobel-díjat az Egyesült Államok állampolgárai és szervezetei kapták, döntő többségét magánszemélyeknek ítélték oda (a 23 díjból mindössze kettőt kapott csak szervezet). Többségük nemzetközileg is ismert politikus és katona, közülük négy fő az elnöki tisztséget is betöltötte. A második legtöbb Nobel-békedíjat az Egyesült Királyság állampolgárai kapták, szám szerint tizenháromat, melyből ugyancsak kettőt különféle szervezeteknek ítélték oda. A képzeltbeli dobogón Franciaország a harmadik (9), majd Svájc (11/8/), Belgium (4/1/) és Svédország (4) a további sorrend (szögletes zárójelben a szervezetek számára megítélt Nobel-békedíjak száma szerepel) (XVIII. táblázat). Érdekességként megemlíthető, hogy Franciaország 1968 óta nem kapott Nobel-békedíjat, holott 1970-ig kilenc alkalommal is francia állampolgárt díjaztak. Lakosságszám-arányosan Svájc értékei kiugróan magasak, azonban, ha a díjak „mögé nézünk”, akkor láthatjuk, hogy a tizenegy éremből nyolcat különféle szervezetek kaptak, így ez valamelyest árnyalja a képet, vagyis kevésbé kiugróak a svájci értékek. Svédország esetében a díjazott öt fő ugyancsak soknak tűnhet, s felmerülhet sokakban kérdésként, hogy lehet-e köze ennek ahhoz, hogy a Nobel-díj sorsáról Skandináviában döntenek. E költői kérdésre a szerző nem kívánja megadni a választ, az azonban tény, hogy a díjazottak közül talán csak Dag Hammarskjöld (1905–1961) neve lehet ismerős, aki 1953–1961 között az ENSZ főtitkára volt, s repülőgépbalesetben hunyt el. A többi díjazott kevésbé játszott jelentős szerepet a világpolitika alakulásában.

Nobel testamentuma szerint a díjat nem lehet posztumusz adományozni, ennek ellenére néhány személy mégis a halálát követően kapta meg a kitüntetést (a hozzátartozóik). Ezt az tette lehetővé, hogy a svéd király Nobel végrendeletét számos értelmező kiegészítéssel látta el, többek között a posztumusz díj átadásának lehetőségével. Ez abban az esetben fordul elő, ha a díjazott a döntés megszületését vagy a kihirdetését követően hunyt el. Ez alapján kapott posztumusz Nobel-díjat Erik Axel Karlfeldt (irodalmi, 1931), Dag Hammarskjöld (béke, 1961) és Ralph M. Steinman (élettani vagy orvosi, 2011) (Steinman néhány órával a döntés előtt hunyt el).

XVIII. táblázat: A legtöbb Nobel-békedíjjal rendelkező öt ország 1901 és 2020 között (személy és szervezet egyaránt)

	Ország	Díjazott személyek és szervezetek száma összesen (a díjazott szervezetek száma)
1.	Egyesült Államok	23 (2)
2.	Egyesült Királyság	13 (2)
3.	Franciaország	9 (0)
4.	Svájc	11 (8)
5.	Svédország	5 (0)

Forrás: a www.nobelprize.org alapján a szerző kiigazításával

Amennyiben húzunk egy képzeletbeli vonalat az 1970-es esztendőhöz, akkor a díjazottak állampolgárságát illetően még inkább szembeűnő az aránytalanság. Az első hét évtizedben gyakorlatilag csak egy szűk elit kiváltsága volt az, hogy Nobel-békedíjban részesüljön. Jórészt a nyugat- és észak-európai országok, illetve az Egyesült Államok képviselői és szervezetei kapták meg az elismerést. 1901 és 1970 között hatvanhat személynek vagy szervezetnek ítelték oda a Nobel-békedíjat (néhány esztendőben nem osztották ki, pl. az I. és II. világháború idején).

A XIX. számú táblázatból látható, hogy a norvég bizottság meglehetősen koncentráltan osztotta a Nobel-békedíjat. Az első hét évtizedben 85%-át az érmeknek (56 db) kilenc nemzet képviselői vehették át. Ha pedig az első hat nemzetet nézzük, akkor ez az érték 74%, ami még inkább elgondolkodtató (USA,

Franciaország, Egyesült Királyság, Svájc, Belgium és Németország). Nyilvánvaló, hogy többnyire megérdemelték a díjazott személyek és szervezetek az elismerést, azonban a Föld lakosságának döntő többsége, mintha nem is létezett volna a bizottság számára, s az USA-n kívül csak az európai országok egy szűk csoportja részesült az elismerésben. Egyedül Svájc az az ország, ahol jelentős a szervezetek díjazása is, azonban lakosságszám arányosan még Svájc is magasan felülreprezentált volt a vizsgált időintervallumban.

XIX. táblázat: A legalább két díjazottal rendelkező országok 1901 és 1970 között (személy és szervezet egyaránt)

	Ország	Díjazott személyek és szervezetek száma összesen (a díjazott szervezetek száma)
1.	Egyesült Államok	16 (1)
2.	Franciaország	9 (0)
3.	Egyesült Királyság Svájc	8 (1) 8 (5)
4.	Belgium Svédország	4 (1) 4 (0)
5.	Németország	3 (0)
6.	Osztrák-Magyar Monarchia Norvégia	2 (0) 2 (0)

Forrás: a www.nobelprize.org alapján a szerző kiigazításával

1970 után már jóval több ország került a díjazottak közé. Míg 1901 és 1970 között tizenöt ország személyei és szervezetei kapták meg a Nobel-békedíjat, addig 1971 és 2020 között már harminckilenc ország állampolgárai. Ausztrália és Óceánia kivételével mindegyik kontinensről voltak díjazottak. Ekkor összesen hatvankilenc személy és szervezet lett díjazva. A legtöbb elismerést az Egyesült Államok (7), az ENSZ (5), az Egyesült Királyság (5), Izrael, Írország, a Dél-Afrikai Köztársaság és Svájc (3-3) képviselői vehették át (XX. táblázat). Az első tíz ország mintegy 45%-át adja az 1971 és 2020 közötti díjazottaknak, vagyis érezhetően kiegyenlítettebb lett a Nobel-békedíjak eloszlása (az ENSZ nem lett külön országgént számolva).

XX. táblázat: A legalább két díjjal rendelkező országok és szervezetek 1971 és 2020 között (személy és szervezet egyaránt)

	Ország	Díjazott személyek és szervezetek száma összesen (a díjazott szervezetek száma)
1.	Egyesült Államok	7 (1)
2.	Egyesült Nemzetek Szervezete	5 (5)
3.	Egyesült Királyság	5 (1)
4.	Izrael	3 (0)
	Írország	3 (0)
	Dél-Afrikai Köztársaság	3 (0)
	Svájc	3 (3)
5.	Szovjetunió	2 (0)
	India	2 (0)
	Banglades	2 (1)
	Libéria	2 (0)

Forrás: a www.nobelprize.org alapján a szerző kiigazításával

6.2. A Nobel-békedíj magyar és magyar származású jelöltjei

Az alábbiakban azok a magyar és magyar származású személyek kerülnek bemutatásra, akiket Nobel-békedíjra jelöltek (XXI. táblázat). Az első jelölt a trianoni békeküldöttség vezetője, **gróf Apponyi Albert** (1846–1933) volt. Öt alkalommal is jelölték (1911, 1928, 1929, 1930, 1932) – az 1928-as esztendőben pedig öt jelölést is kapott –, amely mindenképp figyelemreméltó, hisz éveken keresztül a bizottság „látókörében” volt. Minden esetben azonban „csak” magyarok voltak azok, akik javasolták, amelynek sajnos kisebb volt a súlya, mintha a világ más országából is kapott volna jelölést. Többnyire a hazai tudományegyetemek karai fogtak össze, akik elküldték jelölésüket a norvég fővárosba, azonban a skandináv ítézetek más-hogy döntöttek. Apponyi a jelölések ellenére sem kapta meg a Nobel-díjat.

Apponyi Albert
(világháló)

„A történelmi Magyarország töltötte be azt a feladatot, hogy oly államot tartva fenn, amelyben egyensúly és biztonság uralkodott, megvédte Európát a keletről fenyegető közvetlen veszedelmek elől. Ezt a hivatását tíz századon át töltötte be és erre egyedül organikus egysége készítette. Idézem a nagy francia geográfusnak, Reclus Elisének szavait, amelyek szerint ez az ország oly tökéletes földrajzi egység, amely Európában egyedül áll. Folyóik és völgyeik rendszere, amelyek a határokról kiindulva a közép-pont felé törekkenek, oly egységet alkotnak, amely csak egységes hatalom által kormányozható. Részeinek gazdasági függése szintén a legteljesebb, miután a közép hatalmas gazdasági üzemet alkot, a szélek tartalmazzák pedig mind azt az anyagot, amire a gazdasági fejlődés szempontjából szükség van.” (részlet Apponyi Albert békekonferencián elmondott beszédéből /1920. január 16./)

„Ha a térképen összeszerítjük is Magyarország-határait, Magyarország igazi határai addig fognak nyúlni, ahol igazi magyar lelkek laknak.” (gróf Apponyi Albert)

XXI. táblázat: Nobel-békedíjra jelölt magyar és magyar származású személyek (1901–1971)

	A jelölt neve	A jelölés éve	A jelölő személy/ szervezet neve
1.	Apponyi Albert	1911	19 jogászprofesszor
2.	Schwimmer Rózsa	1917	Zipernowsky Anna
3.	Apponyi Albert	1928	A Magyar Parlamentközi Csoport (Berzeviczy A.) ⁶⁵
4.	Apponyi Albert	1928	A debreceni egyetem Jogi Karának tagjai (gróf Tisza) ⁶⁶
5.	Apponyi Albert	1928	A pécsi egyetem Filozófiai Karának tagjai ⁶⁷

Berzeviczy Albert
(világháló)

65 Berzeviczy Albert neve a Nobel-adatbázisban mindenhol hibásan szerepel (Berzewiczzy)

66 Debreceni Magyar Királyi Tisza István Tudományegyetem

67 Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetem (a pécsi egyetemre vonatkozik a későbbi években is a fenti megnevezése)

6.	Apponyi Albert	1928	A szegedi egyetem Történelem és Filozófiai Karának tagjai ⁶⁸
7.	Apponyi Albert	1928	A pécsi egyetem Jogi Karának tagjai
8.	Apponyi Albert	1929	A pécsi Erzsébet egyetem Jogi Karának professzorai
9.	Apponyi Albert	1930	A pécsi egyetem Filozófiai Karának 3 professzora
10.	Apponyi Albert	1930	A pécsi Erzsébet egyetem Jogi Karának professzorai
11.	Apponyi Albert	1932	A szegedi egyetem Történelmi és Filozófiai Karának professzorai
12.	Cseh Andor	1934	Henri Marie La Fontaine
13.	Szold Henrietta	1937	Royal Copeland
14.	Schwimmer Rózsa	1948	Gajzágó László
15.	Schwimmer Rózsa	1948	11 tagja a svéd parlamentnek
16.	Schwimmer Rózsa	1948	Arthur Montague Frank Palmer
17.	Schwimmer Rózsa	1948	Gertrud Woker
18.	Schwimmer Rózsa	1948	Wilfrid Vernon
19.	Schwimmer Rózsa	1948	Edith Wills
20.	Schwimmer Rózsa	1948	Arthur Joseph Champion
21.	Schwimmer Rózsa	1948	Victor Collins
22.	Schwimmer Rózsa	1948	John Haire

68 Ferenc József Tudományegyetem (a szegedi egyetemre vonatkozik a későbbi években is a fenti megnevezése)

23.	Schwimmer Rózsa	1948	Harold Lasswell
24.	Wiesel Eliézer	1970	Jean Halprin Maurice Friedman Jean Ziegler Walter Kaufmann
25.	Wiesel Eliézer	1971	Emil E. Fackenheim Amiya Chakravanty Fred R. Harris André Monteil Fransk Jakob K. Kavits

Forrás: <https://www.nobelprize.org>, Norvég Nobel Intézet

1917-ben még csak egy (Zipernowsky Anna), 1948-ban azonban már tíz név szerepelt a magyar **Schwimmer Rózsa** (1877–1948) neve mellett. 1948-ban nála több jelölést csak a tragikus sorsú svéd diplomata, Raoul Wallenberg (1912–1947) kapott. De ki is volt ez a jelentős nemzetközi reputációval rendelkező asszony, akinek a neve itthon gyakorlatilag ismeretlen, 1948-ban pedig esélyes volt a Nobel-békedíjra? Bedy-Schwimmer Rózsa⁶⁹ nőjogi aktivista volt, aki nemcsak hazánkban, hanem a Kárpát-medencén kívül is hírnevet szerzett magának. Bár radikális volt, de az erőszaktól mindig távol tartotta magát. Céljai között szerepelt többek között a nők választójogának kivívása és az azonos feltételek biztosítása a felsőoktatási felvételinél. Az első világháborút követően nemsokkal az Egyesült Államokba költözött, ahol hontalanként hunyt el (lásd: keretes írás) (*Nyáry K. 2017*). Elismertségét mutatja, hogy halála évében (1948) tíz jelölést kapott, azonban a Nobel-díjat nem ítélték meg számára.⁷⁰ A nemzetközi összefogás szép példája Schwimmer Rózsa

69 Schwimmer Rózsa miután férjhez ment, felvette férje vezetéknevét. Házassága rövid életű volt, férjzett neve azonban megmaradt. A Nobel-adatbázisban Schwimmer Rózsaként (Rosika Schwimmer) szerepel.

70 Schwimmer Rózsa jelölői 1948-ban az alábbi személyek voltak: Gajzágó László (1883–1953) (jogtudós, diplomata), 11 tagja a svéd parlamentnek, Arthur Montague Frank Palmer (1912–1994) (angol parlamenti képviselő), Gertrud Woker (1878–1968) (a berni egyetem professzora), Wilfrid Vernon (1882–1975) (angol parlamenti képviselő), Edith Wills (1892–1970) (angol parlamenti képviselő), Arthur Joseph Champion (1897–1985) (angol parlamenti képviselő), Victor Collins (1903–1971) (angol parlamenti képviselő), John Haire (1908–1966) (angol parlamenti képviselő) és Harold Lasswell (1902–1978) (a Yale Egyetem professzora).

Nobel-békedíjra történő jelölése. Hat angol munkáspárti képviselő, a svéd parlament tizenegy tagja (a nevük nem ismert), két professzor Svájcban és az Egyesült Államokból, illetve a magyar Gajzágó László voltak a jelölők. Gajzágó jelölése rendkívül érdekes, mivel ebben az időben már elvtve történtek csak magyar jelölések (és az elkövetkező években sem). Feltételezhető, az akkori politikai viszonyokat ismerve, hogy egy Amerikában élő magyar emberre történő szavazást nem néztek jó szemmel a hatóságok. A postán feladott jelölés pedig akár veszélyes is lehetett, mivel a feladó könnyen azonosítható volt.

Schwimmer Rózsa ötlete volt 1915-ben a Békehajó, amely 148 utassal a fedélzetén az USA-ból Európába tartott, hogy békekötésre bírja a szembenálló háborús feleket. A pacifista küldöttség két vezetője Henry Ford autógyáros és Schwimmer Rózsa volt. Tervük azonban kudarccal végződött, Hágában ugyanis nem tudtak békekonferenciát tartani.

A magyar hölgy volt a világ első női nagykövete. A kormány Svájcba delegálta, ahol azonban nem fogadták el az akkreditációját, így hamarosan le is mondott a megbízatásáról. Ebben az is közrejátszott, hogy az alpesi országban nem nézték jó szemmel az első női nagykövetet (a nőknek ott 1971-ig nem volt szavazati joga).

Schwimmer Rózsa
(világháló)

Schwimmer Rózsa, miután elhagyta Magyarországot, „néhány évvel később amerikai állampolgárságot kért, aminek elutasították: elkötelezett pacifistaként nem volt hajlandó elmondani az állampolgári eskü azon mondatát, amely szerint, ha kell, kész fegyverrel is megvédeni új hazáját. Ügye több évig húzódott, s 1929-ben egészen a Legfelsőbb Bíróságig jutott. A 'US State contra Rosika Schwimmer' ügyben a bírúk úgy döntöttek, hogy a kérelmező nem kaphat állampolgárságot. Mivel az eljárás közben magyar állampolgárságáról már le kellett mondania, Bedy-Schwimmer Rózsa 52 éves korától haláláig állampolgárság nélküli személy maradt. Ez egyben azt is jelentette, hogy többé utazni sem tudott, hiszen nem lehetett biztos benne, hogy bármelyik országba beengedik, ahogy abban sem, hogy utána visszatérhet-e Amerikába. Új helyzetét emelt fővel viselte, leveleit több alkalommal 'Madame Schwimmer – Without a Country' aláírással zárta.” (Nyáry K. 2017)

Itthon jóformán ismeretlen **Cseh Andor** (Andreo Cseh) (1895–1979) neve, akit 1934-ben Henri Marie La Fontaine (1854–1943) javasolt a Nobel-díjra. La Fontaine belga ügyvéd,

jogászprofesszor és nemzetközileg elismert békeaktivista volt, akit 1913-ban Nobel-békedíjjal tüntettek ki. A jelölő személye ebben az esetben tehát mindenképp „erősnek” számított, azonban 1934-ben nem Cseh Andor, hanem a brit Arthur Henderson (1863–1935) lett a díjazott. Cseh Andor unikálisnak számító területen tevékenykedett, amit nem szoktak Nobel-díjjal honorálni. Ő az eszperantó nyelv népszerűsítője és oktatója volt, és saját oktatási módszert is kidolgozott a könnyebb tanulás érdekében. A népek közötti könnyebb megértés és barátság egyik zálogát látták sokan egy semleges nemzetközi nyelvben, amely a világ országai közötti megbékéléshez is elvezethet. Számos kísérlet történt mesterséges nyelvek létrehozására, de az eszperantó volt a legsikeresebb közülük. 1910-ben az eszperantó nyelv atyját, Lazar Markovics Zamenhofot (1859–1917) is jelölték Nobel-békedíjra, de ő sem kapta meg, holott négy jelölést is kapott (42 tagja a francia parlamentnek; 4 tagja a brit parlamentnek és egy professzor; Charles Robert Richet; Émile Boirac). Néhány évtized múlva ismét volt egy fellángolás az eszperantó nyelv iránt, és a Nemzetközi Eszperantó Szövetséget kívánták díjazni (1968, 1970, 1971). 1971-ben tizenkét jelölés érkezett a szervezetre, azonban Willy Brandt német kancellár lett a díjazott.

Cseh Andor
(világháló)

Cseh Andort (1895, Marosludas – 1979, Kerkhoflaan /Hollandia/) 1919-ben szentelték pappá, majd ezt követően kidolgozta az eszperantó nyelv tanítási módszerét (Cseh-metodo). A nyelvkursusait kezdetben Erdély és Románia városaiban tartotta, később Európa számos városában oktatta a nemzetközi nyelvet. 1924-ben az Eszperantó Világszövetség titkárává választották, 1932-ben pedig megalapította a *La Praktiko* (A gyakorlat) című eszperantó folyóiratot (Kenyeres Á. 1994).

Az eszperantó oktatásában használt Cseh-módszer az alábbi elvekre épül:

„1. A hagyományos eljárás szerint a tanár legyen külföldi és az osztály tanulói különböző nemzetiségűek. Ez pszichésen motiválja a tanulókat, hogy csak a tanult nyelven beszéljenek.

2. A tanár teremtsen pihentető, baráti hangulatot, mert az eszperantó tanfolyamok a kedvtelés fajtáihoz tartoznak. Ha a tanulás unalmas, az emberek hamar kifáradnak és elmenekülnek.

3. Az egész tanfolyam úgy van felépítve, mint egy hosszú társalgás, ezért a tanár már az első leckétől kezdve eszperantóul beszélgeti a tanulókat, hozzászoktatva a tanulókat, hogy gondolkodjanak eszperantóul (ne fordítsanak vagy tolmácsoljanak), ami nagyon hasznos és fontos dolog.

4. Cseh a tanulóktól azt kérte, hogy kórusban válaszoljanak. Ennek további előnyei vannak: a) a csoport elfedi az egyént, akinek esetleges hibás beszéde nem vehető azonnal észre; ez a hibától való félelmet megszünteti, amely félelem bármely nyelv tanulásában nagyon gátol; b) minden órán minden tanuló sokat beszél, ami nem lehetséges a másként felépített nyelvórákon; a kollektív „beszéd” lehetővé teszi, hogy egy csoportban akár félszáz tanuló is legyen, ami egyáltalán nem képzelhető el a „kórus nélküli” válaszolásnál.

5. Az oktatás csak eszperantóul történik, aminek didaktikai hatása (állandóan gyakorolják a nyelvet) és pszichikai hatása is van (a tanuló látja, hogy sikeres a tanulásban, hiszen érti a és használja a tanult nyelvet).

6. Cseh nem használt tankönyvet, mert meg akarta előzni, hogy a) valaki előre tanuljon; b) hiányozzon az óráról (ha lehet a következő tudás adagot a könyvből is megszerezni).

7. Házi feladatok tetszés szerint és azok legyenek kérdések (hogy ne hasonlítson a szokásos iskolai feladatokra).”

(Bujdosó I. 2004, 116-117.)

Szold Henrietta
(világháló)

Ugyancsak kevesek ismerik **Szold Henrietta** (1860–1945) nevét. A Nobel-díjra jelölt hölgyről egyetlen egy magyar nyelvű nyomtatott vagy világhálós forrás sem található. Kezdetben az Egyesült Államokban, majd Palesztinában végzett figyelemreméltó kulturális és karitatív munkát. Szoldot egy demokrata szenátor, Royal S. Copeland (1868–1938) támogatta, aki maga is élénk tudományos és közéleti tevékenységet folytatott.

1970-ben és 1971-ben **Wiesel Eliázert** jelölték a Nobel-békedíjra (lásd bővebben: 6.3. fejezet).

Szold Henrietta (1860, Baltimore /USA/ – 1945, Jeruzsálem /Palesztina/) édesapja a felvidéki Nemeskürtön látta meg a napvilágot. Mindkét szüleje Magyarországról vándorolt az USA-ba (1859). Szold Benjámin (1829–1902) 1859-től rab-biként teljesített szolgálatot Baltimore-ban. Szold Henrietta az Egyesült Államokban élénk zsidó közéleti tevékenységet folytatott. A Baltimore-ba érkező orosz zsidó emigránsok részére esti iskolát szervezett, könyveket fordított, cikkeket írt, szerkesztett stb. Mindezek mellett magas szintű teológiai tanulmányokat is folytatott. Szívügyének tekintette a cionista mozgalmat, ezért Palesztinába emigrált, ahol ugyancsak élénk közéleti tevékenységet végzett (kórházat alapított, humanitárius munkát végzett, segítette a beilleszkedését a Palesztinába vándorolt zsidó embereknek stb.). Ő volt az első amerikai és az első nő, akit izraeli bélyegen ábrázoltak (<https://jewishencyclopedia.com>, <https://msa.maryland.gov>).

6.3. A Nobel-békedíj magyar díjazottja

Sajnos eddig mindössze egy magyar ember kapott Nobel-békedíjat, azonban ő sem magyar állampolgárként, mivel a díjazás idején amerikai állampolgár volt. Wiesel Eliézeren kívül azonban van több magyar vonatkozású békedíj, ahol több honfitársunk neve is említést érdemel, róluk a 6.3.1. fejezet tesz említést.

Az egyetlen magyarnak tekinthető békedíjas **Wiesel Eliézer** (1928–2016), aki 1986-ban kapta meg a Nobel-díjat, amelynek indoklásában a következő olvasható: a „*legfontosabb vezéralak és szellemi vezető volt azokban az időkben, amikor az erőszak, az elnyomás és a fájgyűlölet nyomta rá bélyegét a világ arculatára.*” Eliézer ugyan román állampolgárként született, mivel 1920-ban a trianoni diktátum Máramarosszigetet Romániának ítélte, azonban Észak-Erdély és a Székelyföld visszacsatolását követően (1940) Eliézer is magyar állampolgár volt. Nagyvárad és debreceni középiskolákban folytatta középiskolai tanulmányait, tehát a magyar kultúrához való kötődése megkérdőjelezhetetlen (lásd: keretes írás).

Szavát rendszeresen felemelte, ha igazságtalanság és erőszak történt a világban. A hetvenes években az apartheid ellen, majd a kambodzsai mészárlásért, a kurdokért és a jugoszláviai etnikai tisztogatások miatt is hallatta hangját. Wiesel esetében az öt jelölők személye nem ismert, mivel a jelölés óta nem telt még el ötven esztendő. Jelölték viszont 1970-ben (Jean Halprin /Franciaország/, Maurice Friedman /USA/, Jean Ziegler /Svájc/, Walter Kaufmann /USA/) és 1971-ben is (Emil E. Fackenheim /Kanada/, Amiya Chakravanty /USA/, Fred R. Harris /USA/, André Monteil /Franciaország/, Jakob K. Kavits /USA/).⁷¹

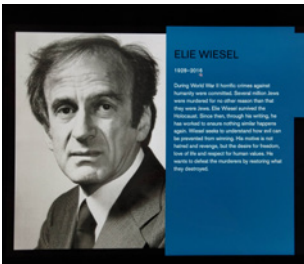
Számos magyar és idegen nyelvű forrás is megemlíti, hogy Wiesel Eliézer nagyvárad és debreceni zsidó középiskolába járt. A Debreceni Zsidó Gimnázium és a nagyvárad zsidó gimnázium⁷⁰ évkönyvei alapján azonban az író nem járt a két város állami középiskoláiba.

71 A Debreceni Tankerülethez tartozó középiskola hivatalos neve: Nagyvárad Congr. Izr. Hitközösség Dr. Kecskeméti Lipót Zsidó Gimnázium

Feltételezhető, hogy az ortodox családból származó Wiesel valamelyik ún. „zugiskolába” járhatott. Az ortodox vallásúak közül sokan nem tartották megfelelőnek a világias, állami zsidó iskolákat, ezért a korabeli szóhasználat – a népoktatási törvényeket figyelmen kívül hagyó és állami működési engedéllyel nem rendelkező –, „zugiskolának” nevezett iskolákba írtatták a gyermekeiket (Bányai V. et al. 2013). Ezek egyfajta magániskolák voltak, ahol a vallás jóval nagyobb szerepet kapott, mint az állami iskolákban. Ilyen középiskolákból a korabeli Debrecenben és Nagyváradon is több volt. Ezeknek az iskoláknak azonban nem volt évkönyvük (mint az állami iskoláknak, melyek többsége a világhálón is elérhető), ha pedig bármilyen anyaguk is volt, azok jórészt héber nyelven íródtak, amelyek szinte kivétel nélkül megsemmisültek a vészkorszakban.

*Wiesel Eliézer szülőháza
(Máramarossziget /Erdély/
(világháló)*

*Wiesel Eliézer portréja
a Nobel Múzeum egyik
interaktív eszközén*

Wiesel Eliézer (1928, Máramarossziget – 2016, New York /USA/) szülei ortodox zsidók voltak, akik a helyi szatócsboltot vezették. 1944-ben a Wiesel-családot is utolérte a végzet: a család több tagja is felkerült a „halálvonatra”, melynek végállomása Auschwitz volt. A második világháború után 1948-ban beiratkozott a Sorbonne-ra, ahol irodalmat, filozófiát és pszichológiát tanult. Ezután elkezdett riporterként dolgozni, és 1949-ben egy francia újság (L'Arche) tudósítójaként Izraelbe ment. Az 1954-es esztendő fordulópontot jelentett életében, mivel a katolikus íróval, Francois Mauriac-kal interjú készített, aki rábeszélte, hogy írjon az átélt borzalmakról. Az eredmény nem maradt el, és Wiesel nevét az *Éjszaka* című könyve megjelenése után megismerte a publikum. 1955-ben New Yorkba költözött, s ott élt haláláig.

6.3.1. Egyéb magyar vonatkozású Nobel-békedíjasok

Számos olyan nemzetközi szervezetet díjaztak, ahol magyar szakemberek és tudósok is jelentős munkát végeztek, így közvetve ők is hozzájárultak ahhoz, hogy a szervezet megkapja a Nobel-díjat. Az alábbiakban nézzük meg, hogy mely szervezetek kaptak Nobel-békedíjat, és esetükben milyen magyar vonatkozás található.

– **Éghajlatváltozási Kormányközi Testület**
(**Intergovernmental Panel on Climate Change - IPCC**)

A szervezet 2007-ben kapta megosztva a kitüntetést (Albert Arnold Gore korábbi amerikai alelnökkel megosztva) az alábbi indoklással: *„az ember által előidézett klímaváltozással kapcsolatos ismereteink bővítésére és ezen ismeretek terjesztésére, valamint arra tett erőfeszítéseikért, hogy lefektessék azoknak az intézkedéseknek az alapjait, amelyek ennek a klímaváltozásnak az ellensúlyozásához szükségesek.”* Az IPCC tudományos munkájában nagyobb részt vállaló magyar tudósok a következők: Jászay Tamás (1929–2014) (BME), Nováky Béla (1944–2016) (MATE), Somogyi Zoltán (1959) (Soproni Egyetem, Erdészeti Tudományos Intézet), Tóth Ferenc (Budapesti Corvinus Egyetem, Nemzetközi Atomenergia Ügynökség), Ürge-Vorsatz Diana (1968) (Közép-Európai Egyetem) (<http://www.scientia.hu>).

*Ürge-Vorsatz Diána
(Ürge-Vorsatz Diána
tulajdona)*

– **Nemzetközi Kampány a Taposóaknak Betiltásáért**
(**International Campaign to Ban Landmines - ICBL**)

A nemzetközi szervezetet 1992-ben hozták létre, melynek egyik meghatározó személyisége a magyar születésű, de Ausztriában élő **Majlath Judit** (1941). A szervezet küzdelmének köszönhetően 1997-ben Ottawában aláírtak egy nemzetközi egyezményt, melyben 122 ország tett hitet amellett, hogy taposóaknát nem gyártanak és nem is alkalmaznak. A szervezet 1997-ben kapta meg a Nobel-díjat. A bizottság indoklása szerint *„elindított egy olyan folyamatot, amely néhány év alatt az emberiség-ellenes taposóaknak betiltásának harcát elmozdította a képzelet szintjéről.”*

– **Orvosok a Nukleáris Háború Megelőzéséért**
(**International Physicians for the Prevention of Nuclear War – IPPNW**)

Amerikai és szovjet orvosok 1980-ban Genfben létrehozták az *Orvosok a Nukleáris Háború Megelőzéséért* nevű szervezetet, hogy felhívják a figyelmet egy lehetséges atomháború következményeire és veszélyeire. A szervezethez magyar orvosok is csatlakoztak, többek között **Hollán Zsuzsa** (1920–2008) hematológus, aki az IPPNW alelnöke volt, amikor a szervezetről megkapta a Nobel-békedíjat (1985). S ha az IPPNW-ről

szólunk, akkor említsük meg a hasonló céllal, de korábban létrehozott *Physicians for Social Responsibility* (Fizikusok a Társadalmi Felelősségvállalásért) elnevezésű szervezetet. Ennek több tagja a kezdeti időkben vezetői feladatokat is ellátott az IPPNW-nél, így a PSR egyik alapítója, **Henry Abraham** (1942) is. Abraham magyar gyökerekkel rendelkezik, édesapja Kispestről vándorolt az Egyesült Államokba.

– Nemzetközi Atomenergia-ügynökség (International Atomic Energy Agency – IAEA)

A Nemzetközi Atomenergia-ügynökséget 1957-ben alapították meg, a székhelye Bécsben található. A szervezet fő célkitűzése az atomenergia békés célú felhasználásának elérése, és a katonai célú használatának a megakadályozása. Az ügynökség 2005-ben lett Nobel-békedíjjal kitüntetve, a szervezet igazgatójával (Mohamed el-Baradei) együtt megosztott díjat kapott az alábbi indoklással: *„Azokért az erőfeszítésekért, hogy megelőzzék az atomenergia katonai célú felhasználását és biztosítsák a lehető legbiztonságosabb békés célú felhasználást.”* A szervezet tudományos titkára a komlói származású **Glöckler Oszvald** (1957).

6.4. A Nobel-békedíj magyar és magyar származású jelölői

Mint az a fenti fejezetekből kiderült, sajnos meglehetősen kevés magyar jelölt volt. Magyar jelölt sem volt sokkal több, különösen annak a ténynek az ismeretében, hogy a Nobel-szabályzat milyen széles körben állapítja meg a lehetséges jelöltek körét (lásd: 6.1. fejezet). Az alábbiakban nézzük meg, hogy kik voltak azok a magyarok, akik élve jelölői jogukkal, a norvég fővárosba eljuttatták a szavazatukat (XXII/1. és XXII/2. táblázat).

A magyar Parlament egy csoportja (**magyar parlamentközi csoport**) már 1901-ben jelölt három olyan személyt, akik jelentős szerepet játszottak a nemzetközi béketeremtés folyamatában (William Randal Cremer /1828–1908/, Frédéric Passy /1822–1912/, Baroness Bertha Sophie von

Suttner⁷² /1843–1914/). A jelölések rendkívül megalapozottak voltak, hisz mind a három jelölt munkássága a későbbiekben Nobel-díjjal lett elismerve (Passy már 1901-ben megkapta a Nobel-díjat), vagyis sikerült a Nobel-díj bizottság értékrendje szerint is megfelelő jelöltet találni.

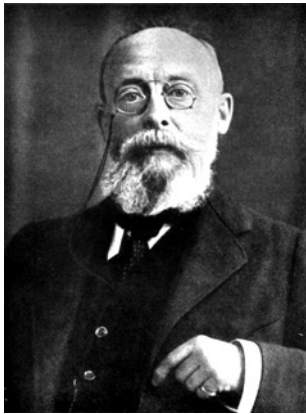
- William Randal Cremer angol parlamenti képviselő, akinek a munkáját 1903-ban Nobel-békedíjjal ismerték el. Cremer a nemzetközi döntőbírótság egyik alapítója, aki az USA és az Egyesült Királyság között párbeszédet kezdeményezett a vitás kérdésekben.
- Frédéric Passy munkáját már 1901-ben Nobel-békedíjjal ismerték el. A francia közgazdász a nemzetközi békemozgalmak egyik úttörője volt, 1867-ben ő alapította az első francia béketársaságot. Passy szorgalmazta a szabad kereskedelmet és a nemzetközi jog szélesebb körben történő alkalmazását, tevékenységével jelentősen hozzájárult az Interparlamentáris Unió megalakulásához.
- Baroness Bertha Sophie von Suttner osztrák származású író és békeaktivista volt. A kalandos életű hölgy elkötelezett pacifista volt, akít 1905-ben jutalmaztak a Nobel-békedíjjal. Legsikeresebb regénye a *Le a fegyverekkel!* (Die Waffen nieder!) címet viseli, amely a béke iránti elkötelezettség magasztos gondolatait hordozza.

A magyar parlamentközi csoport Apponyi Albert vezetésével 1901-ben még egy jelölést küldött az oslói bizottságnak. A belga Chevalier Edouard Eugène Descamps (1847–1933) jogászprofesszort jelölték (akárcsak Franz von Liszt 1901-ben). Descamps a Leuveni Egyetem jogász professzora volt, elnöke a VI. Interparlamentáris Béke Konferenciának Brüsszelben (1895) és a belga delegáció vezetője a hágai békekonferencián (1899). A nemzetközi béke előmozdítása érdekében számos jelentős írása jelent meg. Hiába volt azonban a magyar igyekezet, Descamps nem kapott Nobel-békedíjat.

1905-ben **a magyar Parlament 14 tagja** is elküldte a jelölését a norvég fővárosba (a parlamenti tagok neve nem ismert). Baroness Bertha Sophie von Suttner volt a jelölt, aki 1905-ben kapta meg a Nobel-békedíjat, a 82 jelölésből 33 jelölést kapott,

72 „A világpolgári elveket és életgyakorlatot követő Suttner elismertségét hazájában jól érzékelteti, hogy ő lett az 1966-ban forgalomba került legnagyobb osztrák papírpénz – az 1.000 schilling „arca”, s a sok allegorikus nőalak után ő lett az első valóságos nő, akinek képe osztrák papírpénzen megjelent. (...) Jelenleg pedig az ausztriai kéteurós érmét díszíti Bertha von Suttner képe.” (Kovács H. 2012, 7.)

amely jól mutatja azt, hogy a korabeli Európában (a jelölések kizárólag Európából érkeztek) mennyire elismert volt az osztrák békeharcos asszony tevékenysége.

Franz von Liszt
(világháló)

A következő jelölő neve kissé meglepő lehet, hisz **Franz von Liszt**nek (Liszt Ferenc) (1851–1919) hívják, de a születési és a halálozási dátumok alapján egyértelmű, hogy nem a neves zeneszerzőről van szó. A jelölő édesapja (Eduard von Liszt) és a zeneszerző unokatestvérek voltak. Liszt Ferenc büntetőjoggal és kriminalisztikával foglalkozott, a berlini Humboldt Egyetem professzora volt. Liszt 1901-es jelöltje Chevalier Edouard Eugène Descamps (1847–1933) volt (lásd bővebben: a magyar parlamentközi csoport jelölése).

Franz von Liszt 1910-ben újabb jelölést küldött Oslóba, ezúttal a szerb Milovan Milovanovića (1863–1912). Milovanović szerb külügyminiszter, majd miniszterelnök volt, aki a felterjesztő indoklása szerint sokat tett azért, hogy az Osztrák–Magyar Monarchia és Szerbia között a háború elkerülhető legyen.

A magyar jelölők rendkívül aktívak voltak 1901-ben, és két további jelöltjük volt, sajnos azonban egyikük sem magyar személyt jelölt. **Vutkovitch Sándor**⁷³ (1861–1938) pozsonyi jogszakszfelet volt, aki rendkívül aktív társadalmi életet élt, s számos, a jogtudománytól távol eső írása is megjelent. Mutatja ezt az is – melyet a Nobel-adatbázis is megemlít –, hogy amikor Edouard Linker jelölését elküldte, akkor nem csupán a béke és a humanizmus iránti odaadását kívánta kiemelni, hanem zeneszerzői munkásságát is, ezért elküldött két olyan darabot is, amit Linker szerzett. Az egyik békehimnusz volt, amely a *Béke hajnala* címet viselte.

1901-ben az ötödik magyar jelölő **Kemény Ferenc** (1860–1944) volt, aki Baroness Bertha Sophie von Suttner jelölte.⁷⁴

73 A Nobel-adatbázisban hibásan szerepel a származási ország, mivel ott „Poland” szerepel.

74 A Nobel-adatbázis rendkívül meglepő módon, háromféle változatban adja meg Kemény Ferenc nevét. Az alábbi névváltozatokkal (és az általa jelölt személyekkel) lehet az adatbázisban találkozni:

1. Kemény, Franz (Literature 1901 by Imre Pauer, Literature 1902 by Gusztáv Heinrich)

2. Kemény, François (Peace 1901 for Baroness Bertha Sophie von Suttner, Peace 1902 for Baroness Bertha Sophie von Suttner, Peace 1903 for Baroness Bertha Sophie von Suttner)

3. von Kemény, Franz (Peace 1904 for Baroness Bertha Sophie von Suttner, Peace 1905 for Baroness Bertha Sophie von Suttner, Peace 1906 for Fredrik Bajer, Peace 1913 for Francis Joseph I, Peace 1914 for Francis Joseph I, Peace 1915 for (Giacomo della Chiesa) Benedict XV)

Suttnerről már ejtettünk szót. Egy nemes lelkű asszony volt, aki az életét az európai béke megvalósítására tette fel, amiért a maga eszközeivel valóban sokat tett. Suttner sokat köszönhet a magyar jelölőknek is, mivel számos jelölést kapott tőlük. Kemény nemcsak 1901-ben jelölte Suttnert, hanem 1905-ig bezárólag minden esztendőben.

Kemény Ferenc Athénban (1896) (balról a harmadik álló személy Kemény Ferenc, balról az első ülő személy Pierre de Coubertin) (világháló)

1906-ban Kemény továbbra is élt a jelölési jogával, és Fredric Bajert (1837–1922) jelölte. Bajer fiatalon bekapcsolódott a békemozgalomba, s számos dán és nemzetközi szervezetben vállalt aktív részvételt. Ő volt a Nemzetközi Békeiroda első elnöke. Áldozatos munkája meghozta a gyümölcsét, így 1908-ban Nobel-békedíjjal ismerték el a munkáját.

1913-ban Kemény Ferenc egy, a magyarok számára meglepő javaslattal élt az oslói ítések felé. A neves sportdiplomata nem mást, mint I. Ferenc Józsefet (1830–1916) jelölte. Elég nehéz indokot találni a véres kezű uralkodó jelöléséhez. Kemény álláspontja szerint az uralkodó úgy osztotta ketté a birodalmát, hogy abban a magyarok és az osztrákok egyenrangú félként élhettek. Az tény, hogy hazánk a kiegyezést követően soha nem látott gazdasági fejlődésen ment keresztül, de azért nem érdemes elfelejteni azt, hogy Ferenc József véres kézzel elfojtotta az 1848–49-es szabadságharcot, Aradon kivégeztetett

Kemény Ferenc *A Világbéke* című könyvének címlapja (világháló)

13 honvédtisztet és a fővárosban Batthyány Lajost, több ezer embert börtönbe vettetett⁷⁵, 1878-ban elfoglalta Bosznia-Hercegovinát és a sort sajnos tovább lehetne folytatni. 1914-ben Kemény újból jelölte Ferenc Józsefet.

Kemény Ferenc 1915-ben egy rendkívül merész javaslattal élt a döntéshozók felé, ugyanis XV. Benedek pápát javasolta az az évi Nobel-békedíjra. A jelölés nyomatékosítása végett a következő évben (1916) Kemény olimpiai harcostársa, **Berzeviczy Albert** (1853–1936) is a katolikus egyházfő nevét küldte el Oslóba. Berzeviczy Albert rendkívül aktív társadalmi életet élt. A Magyar Tudományos Akadémia, a Magyar Olimpiai Bizottság és a Kisfaludy Társaság elnöke, továbbá államtitkár és országgyűlési képviselő (ebbéli minőségében adta le szavazatát) is volt, de jelentős történetírói munkássága is.

1915-ben és 1916-ban tehát a magyar jelölők egy igen jó jelöltet találtak, aki munkássága alapján valóban rászolgált a Nobel-békedíjra, s az Alfred Nobel végrendeletében megfogalmazott kívánalmaknak is maradéktalanul megfelelt. XV. Benedek pápát a hálás utókor a „béke pápájának” nevezi. Az I. világháború kitörését igyekezett megakadályozni, a világháborút „Európa kollektív öngyilkosságának” nevezte. A háborút lezáró békét próbálta igazságosan és észszerűen lezárni, hét pontos béketervet dolgozott ki (1917. augusztus 1.), melyet csak Magyarország és Ausztria fogadott el. Tiltakozott a Párizs környéki békék ellen, így a trianoni diktátum ellen is, szavai azonban süket fülekre találtak (*Hankó I. 2005*). Karitatív munkája is példaértékű, több mint tízezer beteg és sebesült hadifogolynál érte el a Vatikán, hogy hazatérjenek vagy jobb körülmények közé kerüljenek. A világháború első évében pedig közvetíteni próbált a szembenálló felek között a karácsonyi fegyvernagyvágás érdekében (*Bács Z. 2019*).

Gróf Apponyi Albert nevét sokan csak az I. világháborút lezáró béketárgyalások kapcsán ismerik, holott a magyar és a nemzetközi politikában betöltött szerepe ennél jóval korábbra nyúlik vissza. Évtizedeken keresztül parlamenti képviselő, miniszter és politikus volt, a többség által tisztelt, köztisztletben álló közéleti személyiség. Nemzetközi szinten is ismert és

75 A fogvatartásra vonatkozó törvényeket rendszeresen megszegték, a börtönökben számos visszaélés történt, amely még nehezebbé tette az elítéltek életét (*Czenczer O. 2006*).

elismert ember volt, akiről halálakor a jelentősebb nemzetközi sajtó is megemlékezett. Apponyi Nobel-békedíjra történő jelölése széles társadalmi konszenzuson alapult, így már a századelőn is jelölték, majd az húszas és harmincas években több alkalommal is.

Elsőként 1911-ben jelölte **19 budapesti jogászprofesszor** Apponyi Albertet. A jelölők neve nem ismert, az indoklás viszont igen. Apponyi többek között tevékenységével elősegítette az interparlamentáris békemunkát, a nemzetközi döntőbíráskodás létrejöttét. 1895 óta delegáltja volt az Interparlamentáris Kongresszusoknak (kivéve 1897-ben), javasolta a „béke munkacsoportok” kötelező létrehozását a nemzeti parlamentekben, melyet Apponyi gróf hazánkban meg is alapított.

Ezt követően még négy esztendőn keresztül (1928, 1929, 1930, 1932) jelölték a hazai politikai élet nagy öregjét, gróf Apponyi Albertet. A jelölők pécsi, szegedi és debreceni professzorok voltak a jogi, a filozófiai és a történelmi karokról, illetve a Magyar Parlamentközi Csoport.

A Nobel-adatbázisban az 1910-es évnél szerepel az „**Aron Karl Ziperowsky**” név. A Ziperowsky név nagy segítség a kutatásban, hisz a transzformátor társfeltalálójának a vezetékneve is ugyanez. Aron Karl Ziperowsky 1910-ben a Nemzetközi Békeirodát jelölte Nobel-békedíjra. A jelölttel kapcsolatos bizonytalanságokkal kapcsolatban meg kell említeni, hogy a beszerezhető források és a leszármazottak nyilatkozatai alapján Ziperowsky Károlynak nem volt másik (Áron) keresztneve. A Nobel-adatbázisban azonban rengeteg elírás és hiba van, így feltételezhetjük, hogy ez is ebből adódik. A jelölő magyar származását erősíti továbbá az a tény, hogy egy ilyen ritkának tekinthető névvel elég csekély az esély arra, hogy más személy lenne a jelölő, mint a magyar Ziperowsky Károly, akinek a felesége, Ziperowsky Anna is a Nemzetközi Békeiroda munkatársa volt, aki számos jelölést adott le különböző személyekre. Kevésbé ismert Ziperowskyról, hogy maga is aktív tevékenységet folytatott a nemzetközi béke

Ziperowsky Károly
(világháló)

— Ziperowsky Károlyné temetőbe. Ma délután kísérté a farkasréti temetőben utolsó útjára hűveinek nagy serege Ziperowsky Károlynét, a világszerte ismert és tisztelt magyar békeapostolt. A ravatalnál Giesswein Sándor dr., a Magyar Békeegyesület s a külföldi pacifistái nevében mondott búcsuzatát. *Te most az előtt a bíró előtt állasz — mondotta —, aki nem bünteti meg a pacifistákat, hanem épp a legfőbb jutalomban részesíti őket, — hiszen ő mondotta e földön járásban, hogy boldogok a békeszerzők, mert ők Isten fainak mondának. Isten gyermeke volnál te is, mert a legfőbb erényt, a szeretetet hirdetted és gyakoroltad, azt a szeretetet, mely nem tesz különbséget nemzet, faj, vallás szerint ember és ember között s melynek legnemesebb és legmagasabb gyakorlása a nemzetek állandó békéjéért folyó küzdelem, a pacifizmus. De ugyanez a szeretet élt benned hazád iránt is: külföldi utaidon, a békekongresszusokon, mindig nemes védője voltál a magyarságnak s egész munkásságoddal bizonyosságot tettél arról, hogy az emberszeretet és az igazi hazaszeretet nem ellentétes fogalmak, hanem éppen egymást kiegészítő erények. Ziperowsky Károlyné egyik megatapultója és fíradhatatlan munkása volt a Magyar Békeegyesületnek, mely a külföldi kulturvilágában már a háború előtt megbecsülést szerzett ennek az országnak. A pacifizmus másik két nagy halottjáról emlékezett meg azután Giesswein: Suttner Bertáról, akit a halál megösvölt attól, hogy a háborút megérje és X. Pius pápáról, akinek szívét a háború első hetei törték meg. Ziperowsky Károlyné sorsa tragikusabb: ő végigélt és végigszenvedte az egész háborút és áldozata lett. — Utána Rosenberg Auguszta, a Magyar Nők Szövetségének elnöke mondott búcsuzatát. Ő volt az első nálunk, aki a családok sorsát fölkarolta, otthonokat alapított számukra, majd díkményeket létesített, pacifista és feminista munkássága közben még számtalan irányban fejte ki széleskörű és komoly szociális munkásságot. — A temetésen a fenti egyesületeken kívül a Feministák Szövetsége, s az Eszperantó Egyesület kiküldöttel, továbbá Ruzsni Rezső nemzetgyűlési képviselő, Hollós Géza, Papp Géza, Papp Dezső államtitkárok, Salzer és Schörkész műgyemtemi tanárok és még számosan jelentek meg.*

— Farkas: Inari vegyészet. Minden kiállásban nélkülözhetetlen. Kultura, Teréz-körút 5.

Ziperowsky Anna nekrológja
(Világ, 1923. február 23. 7.)

Zipernowsky Károly és Anna
urnája (Budapest,
Farkasréti temető)

előmozdítása érdekében. „A jótékonyági, ma úgy mondanánk: civil szervezetek egész sorában vállalt aktív tagságot vagy vezetőséget már fiatal korától kezdve. Ételosztást és ingyen kollégiumot szervezett a szegény sorsú diákoknak már a Kacska utcai műhelynél, és később az egyik magyar vezetője volt a nemzetközi békeszervezetnek, a Háborúellenes Ligának. Ebben a Ligában és más egyesületekben, például az árvagyereknek megsegítésére, felesége Anna is részt vett, és ő már a századfordulótól kezdve a nők helyzetének javításáért is vállalt társadalmi funkciókat.” (részlet Zipernowsky Kornél 2017. november 3-án elmondott beszédéből) Zipernowskynak nagy szerepe volt továbbá abban, hogy a gimnáziumok és tanítóképzők diákjai is megismerkedhettek a pacifista eszmékkel (Kovács H. 2012).

1911-ben Zipernowsky Károly felesége, **Zipernowsky Anna** (Klein Anna) (1863–1923) volt a jelölő, aki állandó magyarországi küldöttje volt Kemény Ferencsel a Nemzetközi Békeirodának. A Magyarországi Nőegyesületek Szövetsége 1907-ben Zipernowszky Anna vezetésével hozta létre a Béke- és Választott Bírósági szakosztályát (Kovács H. 2012).

A nemes lelkű asszony Alfred Hermann Fried (1864–1921) és Gaston Moch (1859–1935) angol és osztrák személyeket jelölte, akik ugyancsak a berni Békeiroda tagjai és lelkes eszperantisták voltak. Friedet 1911-ben Nobel-békedíjjal jutalmazták.

A következő évben (1912) Zipernowsky Anna két külön jelölést adott le. Az egyiket Gaston Mochra (lásd: fentebb) és Felix Stone Moschelesra (1833–1917). Moscheles festő, író és békeaktivista volt, a Nemzetközi Békeiroda tagja. Elkötelezett eszperantistaként a londoni Eszperantó klub első elnöke volt.

Minden külön értesítés helyett.

Zipernowsky Károly, leánya **Dr. Vikár Gézáné** született **Zipernowsky Ilona**, veje **Dr. Vikár Géza**, unokái **Vikár Flóra, Judit, Tamás** és **Hanna** nevében fájó szívvel jeleztli, hogy forrón szeretett hitvese, anyjuk és nagyanyjuk

Zipernowsky Károlyné
született **Klein Anna**

életének 60 ik, boldog házasságának 40-ik évében, hosszu szenvedés és a halotti szentségek felvétele után f. hó 20-án hajnalban az Urban elhunyt.

A megboldogultnak hült tetemei f. hó 22-én d. n. 4 órakor a farkasréti temető halottsházából fognak ugyanezen temetőben nyugalomra helyeztetni.

Az engesztelő szentmiséaldozat f. hó 23-án d. e 10 órakor fog a Szent Ferenc-rendiek Margit körüti plébániatemplomában a Mindenhatóknak bemutatattatni.

Budapest, 1923. február hó 21-én.

Áldás és béke drága poraira!
Fivére **Vilmos**, sógorai, sógornői és rokonai

Zipernowsky Anna
gyász hirdetése (Nemzeti ujság,
1923. február 22. 8.)

1913-ban Zipernowsky ismét három személyt jelölt (egy jelölésben), a már korábban is említett Gaston Mocht, Felix Stone Moschelest, illetve a Nemzetközi Szocialista Iroda (NSZI)

(International Socialist Bureau) nevű szervezetet. Az NSZI-t Brüsszelben 1900-ban hozták létre (1916-ban szűnt meg) az internacionalista szocialista eszme erősítése céljából, illetve azért, hogy a kongresszusok közötti munkát koordinálják.

Zipernowsky Anna nem adta fel, és 1914-ben újfent jelölte Gaston Mocht és Felix Stone Moschelest. Ez a jelölése sem járt eredménnyel, egyikük sem kapta meg a Nobel-békedíjat.

1917-ben és 1919-ben ismét jelölt egy-egy személyt, akik közül az egyik Schwimmer Rózsa volt. Zipernowsky jelöltje 1919-ben a holland Benjamin de Jong van Beek en Donk (1881–1948) békeaktivista, több szervezet alapítója és tagja volt. Élénk publikációs tevékenységet folytatott, számos, a békemozgalommal kapcsolatos könyv szerzője (pl. A békemozgalom története Hollandiában /1915/, Semleges Európa és a Nemzetek Ligája /1917/).

XXIII/1. táblázat: Nobel-békedíjra jelölő magyar és magyar származású személyek illetve szervezetek (1901–1971)

	A jelölő neve	A jelölés éve	A jelölt személy neve
1.	A magyar parlamentközi csoport (Apponyi)	1901	William Randal Cremer, Frédéric Passy, Baroness Bertha Sophie von Suttner ⁷⁶
2.	Franz von Liszt	1901	Chevalier Edouard Eugène Descamps
3.	A magyar parlamentközi csoport (Apponyi)	1901	Chevalier Edouard Eugène Descamps
4.	Vutkovitch Sándor	1901	Edouard Linker
5.	Kemény Ferenc	1901	Baroness Bertha Sophie von Suttner
6.	Kemény Ferenc	1902	Baroness Bertha Sophie von Suttner
7.	Kemény Ferenc	1903	Baroness Bertha Sophie von Suttner

⁷⁶ A tétel – hibásan – háromszor szerepel az 1901-es év jelöltjei között.

8.	Kemény Ferenc	1904	Baroness Bertha Sophie von Suttner
9.	14 tagja a magyar Parlamentnek	1905	Baroness Bertha Sophie von Suttner
10.	Kemény Ferenc	1905	Baroness Bertha Sophie von Suttner
11.	Kemény Ferenc	1906	Fredrik Bajer
12.	Franz von Liszt	1910	Milovan Milovanović
13.	Zipernowsky Károly	1910	Nemzetközi Békeiroda
14.	19 jogászprofesszor	1911	Apponyi Albert
15.	Zipernowsky Anna	1911	Alfred Hermann Fried Gaston Moch ⁷⁷
16.	Zipernowsky Anna	1912	Gaston Moch
17.	Zipernowsky Anna	1912	Felix Stone Moscheles
18.	Kemény Ferenc	1913	I. Ferenc József
19.	Zipernowsky Anna	1913	Gaston Moch Felix Stone Moscheles, a Nemzetközi Szocialista Iroda (The International Socialist Bureau, Bureau Socialiste International) ⁷⁸
20.	Kemény Ferenc	1914	I. Ferenc József
21.	Zipernowsky Anna	1914	Gaston Moch Felix Stone Moscheles ⁷⁹
22.	Kemény Ferenc	1915	XV. Benedek pápa
23.	Berzeviczy Albert	1916	XV. Benedek pápa
24.	Zipernowsky Anna	1917	Schwimmer Rózsa
25.	Zipernowsky Anna	1919	Benjamin de Jong van Beek en Donk

Forrás: www.nobelprize.org

77 A tétel – hibásan – kétszer szerepel az 1911-es év jelöltjei között.

78 A tétel – hibásan – háromszor szerepel az 1913-as év jelöltjei között.

79 A tétel – hibásan – kétszer szerepel az 1914-es év jelöltjei között.

Rosenberg Augustza (1859–1946) ugyancsak nem tartozik az ismert személyek közé hazánkban. A Magyarországi Nőegyletek Szövetségének alelnöke volt, melyet Apponyi Albertnével közösen hoztak létre (*Bozzay M. 1931*). Rosenberg a Nemzetközi Békeiroda tagja volt, s jelentős tevékenységet folytatott a nők jogainak növelése érdekében. 1929 és 1936 között Rosenberg hat jelölést küldött a norvég fővárosba. Az elsőt a Nemzetközi Békeiroda (1929), a másodikat pedig Lord Rothermere (1930) érdekében.

Az 1891-es római nemzetközi kongresszuson döntöttek a Nemzetközi Békeiroda felállításáról, amelyet 1892-ben Bernben hoztak létre (az elnevezése kezdetben Nemzetközi Állandó Békeiroda volt). Vezetője a svájci Elie Ducommun (1833–1906) lett. A Békeiroda elsődleges feladata az évenkénti békekongresszusok megszervezése és a békeegyesületek munkájának koordinálása volt. 1902-ben az iroda vezetője (Élie Ducommun), 1905-ben a tiszteletbeli elnöke (Bertha von Suttner), 1908-ban a Békeiroda alapítója és elnöke (Fredrik Bajer), míg 1910-ben maga a szervezet kapott Nobel-békedíjat (*Kovács H. 2012*).

Lord Harold Sidney Harmsworth Rothermere (1868–1940) brit sajtómágnás volt, aki politikával is foglalkozott, és újságjai révén több alkalommal is megpróbálta felhívni az emberek figyelmét az igazságtalan trianoni békediktátumra. A korabeli Magyarországon rendkívül népszerű volt, több alkalommal is járt az országban, 1938-ban pedig azért látogatott hazánkba, hogy ő is ünnepelje a Felvidék déli részének visszatérését a magyar impérium alá. Bőkezű mecénása volt a magyaroknak, többek között az ő támogatásával jöhetett létre 1931-ben Endresz György (1893–1932) és Magyar Sándor (1898–1981) világra szóló repülődiadala. A két bátor magyar pilóta *Justice for Hungary!* (Igazságot Magyarországnak!) elnevezésű repülőgéppükkel Új-Fundlandtól Bicskéig repültek, hogy ezzel is felhívják a világ figyelmét az igazságtalan trianoni diktátumra. Egyik legnagyobb figyelmet kapó, Magyarországgal kapcsolatos cikke 1927. június 21-én jelent meg a Daily Mail-ben *Hungary's place in the Sun. Safety for Central Europe* címmel (Magyarország helye a Nap alatt. Biztonságot Közép-Európának!) (lásd: keretes írás).

„Egy szálíg ki kellene gyomlálnunk a trianoni békeszerződés száraz fűvét és halott fáit, mielőtt egy véletlen szikra lángra lobbantja őket. Ha a tűzvész kitör, már késő lesz.”
(Lord Rothermere)

1931-ben Ishbel M. Hamilton-Gordon (1857–1939) volt Rosenberg jelöltje, aki a Nemzetközi Nőtanács (International Council of Women) elnöke volt.

„Kelet-Európa sem más, mint sok kis Elzász-Lotaringia. Amikor 1871-ben a frankfurti béke elszakította ezt a két ikertartományt Franciaországtól, elkerülhetetlenné vált az újabb háború. Nagyobb méretekben ugyanezt a baklövést követték el az Osztrák–Magyar Monarchiát felosztó békeszerződések is. Döntéseik nyomán elégedetlen nemzeti kisebbségek jöttek létre Közép-Európa féltucat országában, melyek közül bármelyik gyújtópontja lehet egy újabb világháborúnak.

A Közép-Európa térképét átrajzoló három szerződés közül az utolsó és legszerencsétlenebb a trianoni, melyet Magyarországnak 1920. június 4-én kellett aláírnia. (...) Az új közép-európai államok jelenlegi határai önkényesek és gazdaságtalanok. De van egy ennél súlyosabb vonzatuk is: igazságtalan voltak folyamatos veszélyt jelent Európa békéjére. (...)

Nyugodtan tanúsíthatunk bizalmat Magyarország iránt, hiszen csak kis része volt a világháború kirobbantásában. És míg a magyarok bátran harcoltak az ügyért, amely mellé álltak, az országukban élő britekkel a háború alatt mindvégig türelemmel viseltettek, és hagyták, hogy zavartalanul éljék az életüket.

Akármennyire legyőzöttek és megtörték voltak is, a háború után néhány hónappal már volt elég erejük és nemzeti öntudatuk megdönteni a bolsevik önkényuralmat, amely a hírhedt Kun Béla alatt erőltette magát országukra. Ezzel megmentették Európát attól, hogy ott éktelenkedjen a közepén egy fekély, ahonnan a fertőzés továbbterjedhetett volna. (...)

Egy olyan népet, mint a magyar, amely mögött egy ezredéves nemzeti és tradicionális fejlődés áll; amely a középkorban hősiiesen védte Európát a töröktől; és amelynek már 1222-ben, mindössze hét évvel a miénk után megszületett a maga Magna Cartája, az Aranybulla, nem lehet úgy kezelni, mint egy újonnan létrejött balkáni államot a maga kialakulóban lévő intézményeivel és tapasztalatlan politikusaival. (...)

A békeszerződés erőszakkal és fenyegetéssel való megváltoztatása nem vita tárgya. A szövetséges hatalmak saját érdekükben elleneznék, ha bármely korábbi szövetséges vagy ellenséges állam fegyveres erőszakkal próbálna változtatásokat eszközölni Európa térképén. A Közép-Európa újonnan alakult államainak megsegítésére hivatott pénzügyi politikája azonban jótékony, nyugtató hatással lehetne a térségre. A befolyásuk alatt végrehajtott ésszerű határkiigazítások – ha alapos megfontolás után, nyugodtan kerül rájuk sor – inkább erősíteni fogják, semmint veszélyeztetnék a világbékét.”

(Lord Rothermere: Magyarország helye a Nap alatt. Biztonságot Közép-Európának! 1927 / részlet/) (Zinner Judit fordítása)

Két évvel később (1933) Arthur Hendersonra (1863–1935) esett a magyar hölgy választása. Henderson a Munkáspárt színeiben külügyminiszter volt és a Munkáspárt elnöke, illetve részt vett a Népszövetség megalapításában. A brit politikus a Genfben megrendezett leszerelési konferencia elnöke is volt. Halála előtt egy évvel ismerték el az addigi tevékenységét a Nobel-békedíjjal (1934).

1934-ben a *Nők Nemzetközi Szervezeteinek Leszerelési Bizottságát* jelölte (Disarmament Committee of the Women's International Organizations). A szervezet Rosenberg jelölésével együtt hét jelölést gyűjtött össze, amely mindenképp mutatja azt, hogy a szervezet széles körű elismertséggel rendelkezett. (A fentmaradó másik hat szavazat közül egy pedig ugyancsak magyaroktól származik. **Hat tagja a magyar Parlamentnek** szintén e szervezetet jelölte. A parlamenti képviselők neve nem ismert.)

Rosenberg Augusztia utolsó jelöltje Carl von Ossietzky (1889–1938) német újságíró és békeaktivista volt (1936), akinek tevékenységét Nobel-díjjal ismerték el. A Hitler-ellenes újságíró a Nobel-díj odaítélésekor börtönben volt. A német vezetés a német állampolgároknak megtiltotta, hogy átvegyék a Nobel-díjat, így többen csak a második világháborút követően vehették át az elismerést.

Kéthly Anna (1889–1976) neve viszonylag közismert hazánkban. Szociáldemokrata politikus volt, a második női parlamenti képviselő. Számos kérdésben hallatta a hangját. A kommunizmus idején kizárták a pártból, majd évekre börtönbe vetették. Az 1956-os forradalom idején államminiszteri posztot kapott, azonban a szovjet csapatok bevonulásának hírére – ekkor Bécsben tartózkodott – már nem tért haza. Belgiumban telepedett le, s ott is hunyt el. Kéthly Anna ideális jelölt is lehetett volna, azonban az 1967-ig rendelkezésre álló iratok alapján senki sem jelölte, holott életműve alapján joggal megérdemelte volna. Kéthly jelöltje 1932-ben Herbert Runham Brown (1879–1949) volt. A brit pacifista tagja volt számos háborúellenes szervezetnek (pl. No More War Movement), és igen aktív háborúellenes tevékenységet is folytatott, mellyel kivívta nemcsak Kéthly, hanem számos egyéb külföldi békeharcos szimpátiáját. 1932-ben hat jelölést kapott.

„Aki fél, menjen cukrászkisasszonynak!”
(Kéthly Anna)

Gajzágó László (1883–1953) neve szinte ismeretlen hazánkban, még a jogászok közül is kevesen ismerik. Magyar és külföldi egyetemeken szerzett jogi ismereteket, majd külügyi szolgálatot látott el. Részt vett a fegyverszüneti bizottság munkájában és a jóvátételi bizottság tagja is volt. A magyar állam számos alkalommal Gajzágót delegálta nemzetközi szervezetekbe (pl. Nemzetek Szövetsége, hágai Állandó Nemzetközi Bíróság). A nemzetközi jog tanára volt, így nem meglepő, hogy a hágai Nemzetközi Jogi Akadémiát jelölte a Nobel-békedíjra (1934). A 103 jelölésből tizennégy a nagynevű intézményt kívánta az aranyéremhez hozzájuttatni, azonban az oslói bizottság másképp döntött.

Az utolsó magyar vonatkozású jelölés Gajzágó Lászlóhoz köthető, aki Schwimmer Rózsát jelölte 1948-ban. A jelölése sajnos nem járt sikerrel.

Két magyar sportember elhatározta, hogy 1936-ban Nobel-békedíjhoz juttatja az újkori olimpiai eszme egyik legnevesebb képviselőjét, a francia Pierre de Coubertin (1863–1937) bárót. Az egyikük **Muzsa Gyula** (1862–1946) sportdiplomata volt, a másikuk pedig gróf **Andrássy Géza** (1856–1938), aki ugyancsak szenvedélyes sportember volt, számos sportág hazai meghonosítója és a magyar sport bőkezű mecénása. A tizenkét európai nyelvet folyékonyan beszélő Muzsai Gyula és Andrássy

gróf Andrássy Géza
(világháló)

Gróf Andrássy Géza kastélya Pannón (Felvidék). A kastély 1901-ben leégett, a második világháborúban pedig teljesen megsemmisült (Fortepan / Budapest Főváros Levéltára. Levéltári jelzet: HU.BFL. XV.19.d.1.12.179)

Muzsa Gyula neve elsősorban a sport területén ismert – bár eredetileg gyógyszerész volt, és sikeres gyógyszerésztárat is vezetett a fővárosban. Gyógyszerészeti tevékenysége azonban elhalványul a sportdiplomácia területén elért eredményei mellett. A Nemzetközi Olimpiai Bizottság magyar tagja volt, a felsőház tagjaként pedig számos politikai feladatot is elvállalt. Szívügyének tekintette egy budapesti olimpia megrendezését, azonban ez az álma sajnos nem vált valóra. A sport iránti elhivatottságát mutatja, hogy az olimpiára utazó magyar küldöttséggel nem egyszer saját költségén ment ki, s mai szóval élve menedzserként segítette őket az ott tartózkodásuk ideje alatt (Killyéni A. 2021).

Muzsa Gyula
(Szabó Lajos tulajdona)

gróf jelölése jónak tekinthető, mivel Coubertin báró az újkori olimpiai mozgalom jelen formában történő életrehívásával és megszervezésével sokat tett – Alfred Nobel szavaival élve – „*a népek testvériségének kialakításáért*”. A couberteni olimpiák előtt azonban már évekkel korábban feléledt az olimpiai szellem. A szabadkai Vermes Lajos (1860–1945) 1880-tól kezdődően ugyanis már több ország részvételével, rendszeresen olimpiai játékokat rendezett, melyről a sporttörténelem ma úgy emlékezik meg, mint a „Palicsi Olimpia”.⁸⁰

Az Európa-szerte híres fürdőváros, Palics volt az a hely, ahol legelőször, rendszeresen, több sportágban rendeztek nemzetközi sportversenyt, melyet a német szakirodalom „előlimpiának” nevez. Természetesen ezzel összefüggésben számos „leg” kapcsolódik a palicsi olimpiákhoz. A Vermes Lajos által építtetett Achileonban rendezték a versenyeket, mely Európa harmadik ilyen jellegű aszfaltozott körpályája volt, s itt építették az első olimpia falut is, mely a pálya közelében lévő Bagolyvár elnevezésű villa volt (Vermes-villa); több forrás pedig Vermest tartja az első sportfotósnak. A nevezetes eseményt főként nyáron rendezték, mely sajnos az első világháború kitörése miatt abbamaradt.

Gróf Andrassy Géza neves arisztokrata család sarja volt, aki jogi tanulmányait befejezve, a felsőház tagja lett. Igazi szenvedélye volt a sport, nevét ott találjuk számos sporttörténeti írásban. Ő volt a lovaspólo sport hazai meghonosítója, segítette az aviatika hazai fejlődését és támogatásával jött létre az első hazai repülőgép is (Adorján János Szitakötő /Libelle/ nevű gépe⁷⁹). A hazai golf első bemutatóját Andrassy tartotta a fővárosi Lóversenypályán, mint a Magyar Atlétikai Club elnöke (1902), s őt lett az első magyar golfklub elnöke is (Budapesti Golf Club) (<https://hungolf.hu>).

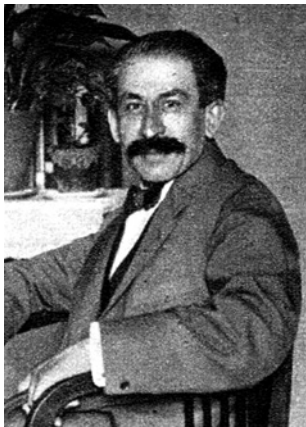
80 Adorján János (1882–1964) Andrassy gróf sofőrje volt.

*A Bagolyvár
(Palics, Délvidék)*

*Vermes Lajos
(Palics, Délvidék)*

*Buchinger Manó
(világháló)*

*Peyer Károly
(világháló)*

1938-ban **12 tagja a magyar parlamentnek** Karl Kautzky (1854–1938) német szociáldemokrata teoretikust, a német szociáldemokrácia egyik vezetőjét jelölte a Nobel-békedíjra. A magyar képviselők közül **Buchinger Manó** (1875–1953) szociáldemokrata politikus és Karl Pleyeie (?) neve ismert. A második jelölő neve alapján nem volt beazonosítható egyik magyar parlamenti képviselő sem, így feltételezhető, hogy a név

Peyer Károlyt (1881–1956) takarja.⁸¹ A magyar politikus ismerte Kautzky munkásságát, mivel a hazai szociáldemokrata vezetők példaként tekintettek az osztrák és a német munkásmozgalmi vezetőkre. Peyer pedig országgyűlési képviselő volt, így feltehetőleg – mint a hazai szociáldemokrácia meghatározó vezetője – ő is a tizenkét honatya között lehetett.

XXIII/2. táblázat: Nobel-békedíjra jelölő magyar és magyar származású személyek, illetve szervezetek (1901–1971)

	A jelölő neve	A jelölés éve	A jelölt személy neve
26.	A Magyar Parlamentközi Csoport (Berzewicz A.)	1928	Apponyi Albert
27.	A debreceni egyetem Jogi Karának tagjai (gróf Tisza)	1928	Apponyi Albert
28.	A pécsi egyetem Filozófiai Karának tagjai	1928	Apponyi Albert

81 A Nobel-adatbázisban a neveket nem minden esetben a jelölő és a jelölt származási országának megfelelő nyelven tartják nyilván.

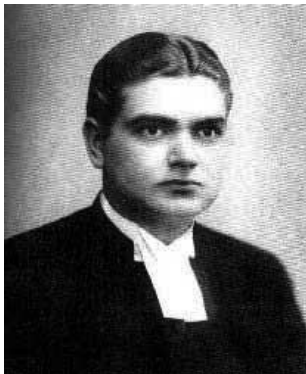
29.	A szegedi egyetem Történelem és Filozófiai Karának tagjai	1928	Apponyi Albert
30.	A pécsi egyetem Jogi Karának tagjai	1928	Apponyi Albert
31.	A pécsi Erzsébet egyetem Jogi Karának professzorai	1929	Apponyi Albert
32.	Rosenberg Augusztá	1929	Nemzetközi Békeiroda
33.	Rosenberg Augusztá	1930	Lord Harold Sidney Harmsworth Rothermere
34.	A pécsi egyetem Filozófiai Karának 3 professzora	1930	Apponyi Albert
35.	A pécsi Erzsébet egyetem Jogi Karának professzorai	1930	Apponyi Albert
36.	Rosenberg Augusztá	1931	Ishbel Hamilton-Gordon (Marchioness of Aberdeen and Temair)
37.	A szegedi egyetem Történelmi és Filozófiai Karának professzorai	1932	Apponyi Albert
38.	Kéthly Anna	1932	Herbert Runham Brown
39.	Rosenberg Augusztá	1933	Arthur Henderson
40.	Gajzágó László	1934	Nemzetközi Jogi Akadémia (The Academy of International Law, Académie de Droit international de la Haye)
41.	Rosenberg Augusztá	1934	Nők Nemzetközi Szervezeteinek Leszerelési Bizottsága (Disarmament Committee of the Women's International Organizations)

*Teleki Pál
(világháló)*

*Horthy Miklós
(világháló)*

*Szehtlo Gábor
(világháló)*

42.	6 tagja a magyar Parlamentnek	1934	Nők Nemzetközi Szervezeteinek Leszerelési Bizottsága (Disarmament Committee of the Women's International Organizations)
43.	Rosenberg Augusztá	1936	Carl von Ossietzky
44.	Muzsa Gyula	1936	Pierre de Coubertin
45.	Andrássy Géza	1936	Pierre de Coubertin
46.	12 tagja a magyar Parlamentnek	1938	Karl Kautzky
47.	Gajzágó László	1948	Schwimmer Rózsa

Forrás: www.nobelprize.org

A jelölések kapcsán számos kérdés merülhet fel bennünk. A jelölés feltételeinek megfelelő magyar személyek (lásd: 6. fejezet) rendkívül alacsony aktivitást mutattak. A jelölés lehetősége megvolt több száz egyetemi oktatónak, parlamenti képviselőnek, kormánytagnak stb., de sajnos nem éltek vele. A Nobel-díj osztás első éveiben esetleg magyarázhatjuk ezt azzal, hogy még a díjnak kisebb volt a társadalmi presztízse (bár már ekkor is jelentős összeget adtak a díjazottaknak), esetleg nem hallottak a Nobel-díjról vagy egyáltalán arról, hogy a Nobel-szabályzat lehetőséget biztosít arra, hogy egy adott beosztásban lévő személy jelölhessen. A későbbi évtizedekben viszont ezekről már nem beszélhetünk, mivel a díj viszonylag hamar magas presztízst vívott ki magának, így megindult a nemes versengés az országok között. Egyes években voltak kifejezetten aktív magyar jelölők, azonban rendszerint ők sem magyar személyt javasoltak. Természetesen el kell fogadni azt a magasabb eszmeiségen alapuló jelölési mechanizmust, hogy nem feltétlenül hazai személyt támogat valaki, ha nálánál van alkalmasabb külföldi jelölt is. Véleményem szerint azonban aránytalanul sok külföldi jelölt volt, s lehetett volna a Kárpát-medencén belül is olyan személyeket találni, akik sikerrel vették volna fel a versenyt más külföldi jelöltekkel szemben. Közel száz év távlatából természetesen nem

lehet biztos tippket adni, hogy kit lehetett volna jelölni, de néhány név első blikkre is beugrik az embernek, akik sokat tettek a magyarságért vagy éppen más népek boldogulásáért. A második világháború előestéjén például Horthy Miklós, gróf Teleki Pál és id. Antall József rendkívül sokat tettek a lengyel menekültek befogadásért, amiért akár megosztott Nobel-díjat is kaphattak volna, hisz több tízezer lengyel ember életét mentették meg vagy tették elviselhetőbbé. Mindszenty József bíboros a kommunizmus elleni küzdelem egyik példaképe lehet még napjainkban is, akit börtönbe zártak, majd éveken keresztül az amerikai nagykövetségen volt kénytelen élni. De gondolhatunk a gyermekeket mentő Sztehlo Gábor evangélikus lelkészre, ötvénhat hőseire is, akiket szintén lehetett volna jelölni. A sort hosszan lehetne még folytatni. Sajnos rájuk senki sem gondolt sem itthon (bár 1945 után a jelölés feltehetőleg nehézségekbe ütközött), sem külföldön, holott magyar emberek voltak a múltban is külföldi kormányokban, parlamentekben, egyetemeken vagy jelölésre feljogosító nemzetközi szervezetekben.

Ugyancsak kérdésként merülhet fel, hogy hazánk esetében miért nem volt olyan mértékű nemzeti összefogás, mint más nemzeteknél. Egyes külföldi jelöltekre akár húsz-harminc jelölés is érkezett egy-egy országból. Nyilvánvaló, hogy ez nem a véletlen műve, hanem egy megtervezett, nemzeti összefogás eredménye volt. Sőt, volt olyan jelölt is, akinél több spanyol nyelvű ország parlamentje és kormánya is jelölőként volt jelen (pl. a mexikói és a chilei parlament, a kubai kormány). Nálunk Apponyi Albert esetében volt példaértékű összefogás a hazai egyetemek részéről, de ennek mértéke jóval elmarad más jelöltek „célba juttatásának” mértékétől.

Számos ország esetében vezető politikusok is rendszeresen tettek javaslatot a Nobel-díj bizottság részére, Magyarországnál ilyen nem fordult elő.⁸²

A második világháború nyilvánvalóan megzavarta nemcsak a jelölés folyamatát, de a Nobel-díj bizottság munkáját is (1939 és 1943 között nem osztották ki a díjat), azonban 1945 után lehetőség nyílt volna újból a jelölésekre. Ennek ellenére 1948 és

*Sztehlo Gábor emléktáblája
(Budapest, Bécsi kapu tér)*

*id. Antall József
(Antal Péter és az Antall-család tulajdona)*

*Tökés László, egy lehetséges
jelölt napjainkban*

82 Jelölők voltak például Aristide Briand, Edvard Benes, Franklin Delano Roosevelt, Winston Churchill, Robert Schuman, Bruno Kreisky, Clement Richard Lord Attlee.

1971 között nem volt magyar jelölt és nem volt magyar jelölő a Nobel-adatbázis tanúsága szerint.

Felhasznált irodalom

- BÁCS ZOLTÁN (2019): *Az első világháború néhány következménye a katolikus egyház és Latin-Amerika számára.* In: Hadtudományi Szemle, 2019/1. pp. 233-241.
- BÁNYAI VIKTÓRIA – FEDINEC CSILLA – KOMORÓCZY SZONJA RÁHEL (szerk.) (2013): *Zsidók Kárpátalján.* Aposztróf Kiadó, Budapest
- BOZZAY MARGIT (szerk.) (1931): *Magyar asszonyok lexikona.* Budapest
- BUJDOSÓ Iván (2004): *Az eszperantó tervezett nyelv* (doktori értekezés), ELTE BTK, Budapest
- CZENCZER ORSOLYA (2006): *A büntetés-végrehajtási intézetek történetisége: a büntetések végrehajtásának egyes módozatai és intézményei a kezdetektől a rendszerváltásig (1989).* In: Collega - szakmai folyóirat, 2006/2-3, pp. 84-93.
- HANKÓ ILDIKÓ (2005): *XI. Benedek Szent Péter trónján.* In: Demokrata (<https://demokrata.hu/vilag/xvi-benedek-szent-peter-tronjan-57022/> – 2021. június 29.)
- KENYERES ÁGNES (főszerk.) (1994): *Magyar Életrajzi Lexikon* (<https://mek.oszk.hu/00300/00355/html/index.html> – 2021. június 27.)
- KILLYÉNI ANDRÁS (2021): *A magyar sportélet kulcsembere: Muzsa Gyula.* In: Művelődés, 2021 január (<https://muvelodes.net/enciklopedia/a-magyar-sportelet-kulcsembere-muzsa-gyula> – 2021. szeptember 18.)
- KOVÁCS HENRIETTA (2012): *„Die Waffen nieder!” – Le a fegyverekkel! A békemozgalom Ausztria-Magyarországon a 19-20. század fordulóján* (doktori értekezés), ELTE BTK, Budapest

- NYÁRY KRISZTIÁN (2017): *A magyar feminista, akit Nobel-békedíjra is jelöltek.* (https://index.hu/tudomany/tortenelem/2017/07/01/a_magyar_feminista_akit_nobel-bekedijra_is_jeloltek/ – 2021. június 29.)
- ROTHERMERE, LORD (1927): *Magyarország helye a Nap alatt. Biztonságot Közép-Európának!* In: Daily Mail, 1927. június 21. (http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/magyarorszag_helye_a_nap_alatt_biztonsagot_kozep_europanak – 2021. augusztus 8.)
- ÜRMÖSNÉ SIMON GABRIELLA (2015): *Érák, szubkultúrák, szocializáció, férfi-kontra női agy a gendernyelvészet tükrében.* In: Magyar Rendészet, 2021/2. pp. 151-161.
- WAGNER PÉTER (2017): *A terror elleni háború vége? Barack Obama külpolitikája Irakban és Afganisztánban.* In: Külügyi Szemle különszám, pp. 22-36.
- ZIPERNOVSZKY KORNÉL beszéde a pécsi Szakképzési Centrum Zipernowsky Károly Műszaki Szakgimnáziuma ünnepségén 2017. nov. 30-án (http://www.zipernowsky.hu/index.php?id=zipernowsky_emleknep – 2021. június 29.)

Világhálós források

- <http://www.scientia.hu/BekeNobel.php> (2021. június 3.)
- <https://hungolf.hu/szoveteg/magyar-golftortenet/magyar-golftortenete-1/> (2021. augusztus 8.)
- <https://jewishencyclopedia.com/articles/14180-szold-benjamin> (2021. június 3.)
- <https://msa.maryland.gov/msa/educ/exhibits/womenshall/html/szold.html> (2021. június 3.)
- <https://www.nobelprize.org> (2021. augusztus 8.)

7. KÖZGAZDASÁGI NOBEL-EMLÉKDÍJ

A közgazdaságtudomány a társadalomtudományok között relatíve rövid múlttal rendelkezik, hisz önálló tudományként csak Adam Smith 1776-ban megjelent *A nemzetek gazdasága* című munkájától tekintünk rá. Ennek ellenére sokan, egészen a 19. századig csak a filozófia egyik ágának tekintették (*www.tankonyvtar.hu*). A gazdasági problémák vizsgálata azonban egyidős az emberiséggel, hisz a kereskedelem kialakulását követően a gazdaság egyes ágaival való tudatos foglalkozás létkérdéssé vált, enélkül egyik ókori birodalom sem válhatott volna nagyra (*Mátyás Sz. 2020*).

Alfred Nobel végrendeletében öt kategóriát említett meg, melyet jutalmazni kívánt halálát követően. Ezek között nem szerepelt a közgazdaságtudomány. Az alapítványtevő korában azonban még jóval kisebb súlya, presztízse volt e területnek, így feltehetőleg ezért nem is gondolt arra, hogy a közgazdaságtan kimagasló képviselőit is érdemes lenne díjazni. *„Nobel nyilván észre sem vette a szárnyait bontogató közgazdaság-tudományt, amelynek jöllehet már az ő életében és azt megelőzően is voltak kiváló művelői, de a kánonban elfoglalt státusza még igen-igen kétséges volt.”* (*Tóth G. 2015, 11-12.*) A tudományág azonban rohamosan fejlődött, így sokak szerint indokolttá vált a díjazása.

Tekintettel arra, hogy Nobel végrendeletében a közgazdaságtan nem szerepelt, ezért azt az utókorra hagyott alapítványi összegből nem lehetett finanszírozni. Az anyagi fedezetét így más forrásból kellett biztosítani. A Svéd Nemzeti Bank alapításának 300. évfordulója alkalmából úgy döntöttek (1968), hogy megalapítják a közgazdasági Nobel-emlékdíjat (hivatalos megnevezése: a Svéd Nemzeti Bank Közgazdaságtudományi Díja Alfred Nobel emlékére), melyet először 1969-ben osztottak ki. A díj létrehozása idején sokan nemtetszésüknek adtak hangot a „Nobel-díj utánzat” kapcsán, azonban napjainkra az ellenzők többsége megbékélt, és a díj elfoglalta a helyét a tudományos

kitüntetések között. Mára a közgazdasági Nobel-emlékdíjat is egyenlő értékűnek tartják a többi tudományos, az irodalmi és a Nobel-békedíjjal. A díjazott 10 milliós svéd korona összeget kap, amely közel azonos a többi Nobel-díjjal járó összeggel.

Természetesen kérdésként merülhet fel, hogy miért éppen a közgazdaságtan lett az a terület, amit díjazni kívánt a Svéd Nemzeti Bank, hiszen ezen kívül számos olyan tudományág létezik még, amely ugyancsak nincs benne Nobel végrendeletében, azonban a díjazása indokolt lenne. (Ilyen terület például a matematika, az agrártudomány vagy az informatika, bár ez utóbbi Nobel korában még nem is létezett.) Erre konkrét választ nem adtak az illetékesek, inkább csak azt emelték ki, hogy miért e tudományágra esett a választás. Az alapítók szerint a közgazdaságtudomány fejlődését jelentősen elősegíti egy méltó tudományos elismerés alapítása, illetve a terület a kutatásaival nagyban hozzájárul az emberek mindennapjainak az alakulásához. A tudományág kutatási eredményei sok esetben befogadhatók nemcsak a területen kutatók számára, ezáltal pedig közelebb lehet hozni a hétköznapi emberekhez is a tudományt.

Közgazdasági Nobel-emlékdíj jelölésére az alábbi hat kategóriába tartozó személyek jogosultak:

- a Svéd Királyi Tudományos Akadémia svéd és külföldi tagjai;
- a Svéd Nemzeti Bank Nobel Alfred Közgazdasági Emlékbizottságának tagjai;
- azok a személyek, akik már korábban jutalmazva voltak közgazdasági Nobel-emlékdíjjal;
- az adott szakterület egyetemi és főiskolai professzorai Svédországban, Dániában, Finnországban, Izlandon és Norvégiában;
- legalább hat egyetem professzorai, akiket a Tudományos Akadémia azért választ, hogy minél szélesebb körű legyen a földrajzi megoszlás az egyes országok között és minél tágabb tudományterületről lehessen választani;
- egyéb tudósok, akiktől az Akadémia indokoltnak tartja a javaslatot.

*A Svéd Nemzeti Bank
(Stockholm, Svédország)*

*A világ legrégebbi nemzeti
bankjának épülete, a jelenlegi
Svéd Nemzeti Bank elődje
(Stockholm, Svédország)*

A jelölés folyamata hasonló, mint más tudományos Nobel-díjak esetében. Szeptemberben a Közgazdasági Nobel-émlékdíj Bizottság kiküld kb. 3000 jelölőlapot a közgazdaságtan professzorainak szerte a világban; a korábbi díjazottaknak, a Svéd Királyi Tudományos Akadémia tagjainak és egyéb személyeknek. A következő év január 31-éig visszaérkezett jelöléseket februárban a Bizottság értékeli és összeállítja a jelöltek listáját, amely kb. 250-350 nevet tartalmaz. Ezt követően a jelöltek nevét elküldik szakértők részére, akik értékelik az egyes jelöltek munkásságát (március–május). A visszaérkezett anyagokat a Közgazdasági Nobel-émlékdíj Bizottság egységesíti és megjegyzésekkel látja el; ezután az Akadémiának küldik el (június–augusztus). Szeptemberben a Bizottság benyújtja a javaslatát a végső jelöltekkel kapcsolatban az Akadémia részére. Október elején többségi szavazással az Akadémia megszavazza az az évi győztest (győzteseket). Akárcsak a többi Nobel-díj esetében, e döntés is jogerős és nem lehet ellene fellebbezni. Ezt követően hivatalosan is bejelentik az az évi győztest, december 10-én pedig Stockholmban átadják a díjat (www.nobelprize.org).

7.1. A közgazdasági Nobel-émlékdíj számokban

A közgazdasági Nobel-émlékdíj története jóval rövidebb, mint a többi díjé, ezért jóval kevesebb ország tudósai lettek eddig díjazva. Az eltelt idő rövidsége miatt nem lehetséges olyan időintervallumokat elkülöníteni egymástól, amelyek mentén markáns vonalat lehetne húzni.

Amennyiben az egyes nemzeteket vesszük górcső alá, úgy a közgazdaságtudomány esetében is rendkívül nagy aránytalanságok figyelhetők meg. Az 1969 és 2020 között díjazott 86 főből 61 fő amerikai állampolgárként vehette át a kitüntetést, ami több mint 70%-a a díjazottaknak. Ez az érték önmagát beszél, jól érzékelteti a közgazdasági kutatások területi koncentrációjának nagyságát. Az Egyesült Királyság közgazdászai kilenc émlékdíjat vehettek eddig át (10,5%), míg Norvégia és Franciaország kutatói három-három émlékdíjjal büszkélkedhetnek (3,5%). Különösen szembetűnő az angol nyelvű országok fölénye, hisz a díjazott személyek 83%-a amerikai, angol

vagy ausztrál állampolgár volt. Eddig tizenkét ország kutatói lettek díjazva, a fent említett országokon kívüli országok eddig csak egy vagy két emlékdíjat szereztek.

XXIII. táblázat: A közgazdasági Nobel-emlékdíjat kapott országok 1969 és 2020 között (a díjazott személyek száma alapján)

	Ország	Díjazott személyek száma
1.	Egyesült Államok	61
2.	Egyesült Királyság	9
3.	Norvégia, Franciaország	3
4.	Svédország, Szovjetunió/Oroszország	2
5.	Hollandia, Ausztria, Németország, India, Kanada, Finnország	1

Forrás: a www.nobelprize.org alapján a szerző kiigazításával

A díjazottak döntő többsége nem „vegytiszta” közgazdaságtant művel, hanem nagyon erős matematikai alapokon nyugvó problémákat kutatott. Ezt a Nobel-emlékdíj bizottság az eddigi tapasztalatok alapján jobban értékelt (értsd: ezek a kutatások több Nobel-emlékdíjat kaptak), mint azokat a problémákat és felvetéseket, melyeknek kevésbé volt erős a matematikai alapja. Számos esetben megfigyelhető volt, hogy a felvetett közgazdasági problémánál fontosabb volt a módszer, amivel a problémát megoldották (Tóth G. 2012), vagy ahogy Bekker Zsuzsa írja: „Igen sok a részben vagy egészben módszertani díjnak tekinthető elismerés” (2005, 14.). Fontos továbbá a közgazdaságtan területén, hogy kurrens témával foglalkozzanak a kutatók, mivel a Bizottság ezeket ugyancsak jobban „szereti” díjazni.

Magyar állampolgárként közgazdasági emlékdíjat eddig még senki sem vett át, azonban több olyan közgazda is van, akik magyarok vagy magyar származásúak voltak, és a kutatási eredményeik elismeréseképpen megkapták a közgazdasági Nobel-emlékdíjat.

7.2. A közgazdasági Nobel-émlékdíj magyar és magyar származású díjazottjai

Eddig magyar állampolgár sajnos nem vehetett át közgazdasági Nobel-émlékdíjat. Van azonban két olyan tudós, aki magyarnak tekinthető, és egy olyan közgazda, aki magyar származásúnak. Elsőként ismerjük meg a magyar tudósokat.

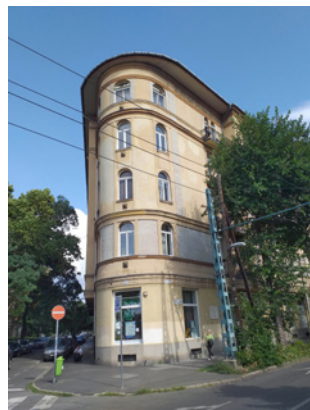
*Harsányi János emléktáblája
(Budapest, Horánszky utca
22. szám)*

*A Harsányi család egykori
patikáján lévő emléktábla
(Budapest, Bosnyák u. 1/a.)*

*Harsányi János gyermekkori
lakóhelye (Budapest,
Gyarmat utca 30. szám)*

*A Harsányi család egykori
patikája (Budapest,
Bosnyák u. 1/a.)*

Harsányi János (1920–2000) egy zuglói gyógyszerész fiaként született. A középiskolát a híres Fasori Evangélikus Gimnáziumban végezte, ahol matematikai zsenijét már megcsillogtatta, és 1937-ben első helyezést ért el az Országos Középiskolai Tanulmányi Versenyen. Hiába azonban vonzódása a matematikához, édesapja kívánságára gyógyszerész szakra jelentkezett a budapesti Tudományegyetemre, ahol 1942-ben végzett. A gyógyszerészeti tanulmányok mellett azonban igen gyakran Fejér Lipót óráit is látogatta, így nem szakadt el a „nagy szerelemtől”, a matematikától. A háború után doktorátust szerzett filozófiából és szociológiából. 1950-ben feleségével elhagyták Magyarországot, és Ausztriába, majd Sydneybe mentek. Itt számos egyetemen tanított, két éven keresztül pedig egy ösztöndíj segítségével a Stanford Egyetemen (USA) tanulhatott, ahol közgazdaságtanból is megszerezte doktorátusát.

1961-ben Amerikába ment (immár véglegesen), és 1961–64 között a detroiti Wayne Egyetemen, 1964–90 között pedig a Berkeleyn volt professzor. 1994-ben harmadmagával (John F. Nash és Reinhard Selten mellett) vehette át a közgazdasági Nobel-díjat „a nem-kooperatív játékok elméletében az egyensúly-elemzésre vonatkozó úttörő munkásságáért”.⁸³ Azóta elmélete világszerte ismertté vált, és alkalmazták az élet legkülönbözőbb területein (pl. olajkutak

83 A díjat jelentő játékelmélet alapjait Neumann János és Oskar Morgenstern (1902–1977) matematikusok fektették le közös munkájukban (1944), *Játékelmélet és gazdasági viselkedés* címmel.

árverésénél). Harsányit nagyban segítette a játékelmélet kidolgozásában a hungarikumként nyilvántartott kártyajáték, az ulti, amit ő rendszeresen játszott is (Sinkovics F. 2018). Közgazdasági Nobel-díjasunk Kaliforniában, szívroham következtében hunyt el 2000-ben.

Harsányi János portréja a Nobel Múzeum egyik interaktív eszközén

Milton Friedman (1912–2006) neve hazánkban kevésbé ismerős, akik pedig ismerik, sokan nem tudják közülük, hogy az idegen hangzású név mögött egy magyar szülőktől származó (Friedman Jenő, Landau Sára), magyar anyanyelvű Nobel-emlékdíjas közgazdász rejtőzik. Friedman Amerikában született, ezért minden forrás amerikaiként említi. A szülők Beregszászon születtek, akik egymástól függetlenül indultak Amerikába szerencsét próbálni, majd Brooklynban találkoztak, amit nem-sokára házasság követett.

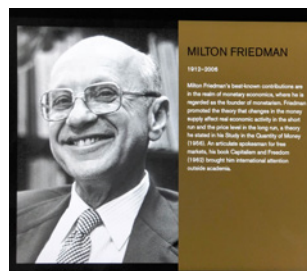
A középiskola után a Rutgers Egyetemen és a Chicagói Egyetemen tanult, majd az utóbbin tanársegédi állást vállalt. 1946-ban kapta meg Ph.D. diplomáját a Columbia Egyetemen, a Chicagói Egyetemen pedig a közgazdaságtan professzorává nevezték ki. Chicagói professzorsága alatt alkotta meg azt, ami mára a közgazdaságtanhoz teljesen laikusok előtt is fogalommá vált: a chicagói monetarista iskolát, amely szembehelyezkedik a Keynes-i paternalista gazdaságpolitikával, és a monetarista gazdaságpolitikát helyezi előtérbe.

Milton Friedmanban a legnagyobb monetarista közgazdászt tisztelhattuk, aki az 1976-ban neki ítelt közgazdasági Nobel-díj mellett („a fogyasztáselemzés, a pénztörténet és a pénzelmélet terén végzett tevékenységéért, valamint a stabilitási politika komplexitását bemutató monetáris elméletéért”) számos más elismerés, díj és kitüntetés birtokosa is volt, így 1988-ban az USA Nemzeti Tudományos Díját és az elnöki Szabadság Érmét is megkapta. Hatalmas, a gyakorlatban is hasznosítható ismereteit nem hagyták parlagon heverni, így tudását az USA és más országok elnökei is sorra vették igénybe (pl. Nixon, Reagan, Pinochet, Thatcher).

„Érdekes több dologgal foglalkozni; ez izgalmasabbá teszi az életet, és saját kutatási területünkön is hasznunkra lehet.”
(Harsányi János)

Harsányi János édesapjának (Harsányi Károly) a patikájából származó szignatúra (Dr. Gaál Emese tulajdona)

Milton Friedman portréja a Nobel Múzeum egyik interaktív eszközén

„Az állam szükséges, mint egy, a játékszabályokat meghatározó fórum, és mint a bíró, aki elmagyarázza a szabályokat, és megköveteli azok betartását.”
(Milton Friedman)

*George Stigler portréja
a Nobel Múzeum egyik
interaktív eszközén*

George Joseph Stigler (1911–1991) neve jóformán ismeretlen hazánkban, holott az önéletrajzában büszkén írja, hogy az Erzsébet keresztnevű és magyar édesanyja a 19. század végén az Osztrák–Magyar Monarchia területéről vándorolt az Egyesült Államokba. Az iskoláit az általános iskolától az egyetemig bezárólag Seattle-ben végezte. Egyetemi tanulmányait a University of Washington-on folytatta, ahol 1931-ben végzett, majd a University of Chicago-n szerzett Ph.D. diplomát (1938). A doktori fokozat megszerzését követően számos amerikai egyetemen tanított, mígnem 1958-ban visszatért Chicagóba, ahol végleg letelepedett.

A „szeles város” (Windy City) hozta meg Stigler számára az igazi hírnevet, ahol olyan személyiségekkel volt szerencséje találkozni, majd együtt dolgozni, mint a magyar szülőikkel rendelkező Milton Friedman, akivel a későbbiekben szoros barátságba is került. Az elkövetkező néhány évtizedben Stigler neve fogalommá vált a közgazdaságtanban; a tudományág számos területével foglalkozott (pl.: árelmélet, empirikus árelmélet). Életművét 1982-ben koronázták meg, amikor *„az állami beavatkozás gazdasági hatásainak a piaci mechanizmus elemzésében és az iparszerkezet vizsgálatában elért eredményeiért”* közgazdasági Nobel-emlékdíjjal jutalmazták. A közgazdász professzor 80 éves korában hunyt el.

I was born in Renton, a suburb of Seattle, Washington, in 1911. I was the only child of Joseph and Elizabeth Stigler, who had separately migrated to the United States at the end of the 19th century, my father from Bavaria and my mother from what was then Austria-Hungary (and her mother was in fact Hungarian). (részlet G. J. Stigler angol nyelvű önéletrajzából) (http://www.nobelprize.org/nobel_prizes/

[economic-sciences/laureates/1982/stigler-bio.html](http://www.nobelprize.org/nobel_prizes/economic-sciences/laureates/1982/stigler-bio.html))

1911-ben Rentonban születtem, ami Seattle külvárosában található, Washington államban. Egyetlen gyermeke voltam Joseph és Elizabeth Stiglernek, akik egymástól függetlenül vándoroltak az Egyesült Államokba a 19. század végén. Az édesapám Bajorország, az édesanyám az Osztrák–Magyar Monarchia területéről érkezett (és az ő édesanyja valójában magyar volt).

(Az önéletrajz részletének magyar fordítása)

George Stigler édesanyja a sváb származású Hungler Erzsébet (1872–1960). Erzsébet édesapja Hungler Mihály (1838–1919) volt, akinek sírja most is megtalálható bakonypéterdi temetőben (a Hungler család eredetileg a Bakonypéterdtől huszonnégy kilométerre található Ácsteszérről származik). Hungler Mihály a két lányával, Hedviggel és Erzsébettel az 1890-es években Amerikába ment szerencsét próbálni, mint oly sokan a századforduló környékén. Amikor összegyűlt az itthon megvásárolni kívánt föld ára, hajóra szálltak és hazajöttek. De már csak ketten, mivel Erzsébet egy német származású emberhez, Joseph Stiglerhez ment férjhez.

A Nobel-díjas tudós édesanyja többször is hazalátogatott a harmincas években a faluba, ami abban az időben nagy eseménynek számított. A falu öregjei sokáig emlékeztek is rá, s legtöbbször csak „Amerikás Erzsinek” nevezték. Stigler rokonai most is a településen élnek, akik őriznek néhány emléket a híres tudósról, azonban kapcsolatuk már nincs Joseph Stigler leszármazottaival (Vásárhelyi I. 1982, Pokorný I. 1983).

*George Stigler a szüleivel
(Stephen M. Stigler
tulajdona)*

*A bakonypéterdi római katolikus
templom, ahol a Nobel-díjas tudós
édesanyját keresztelték*

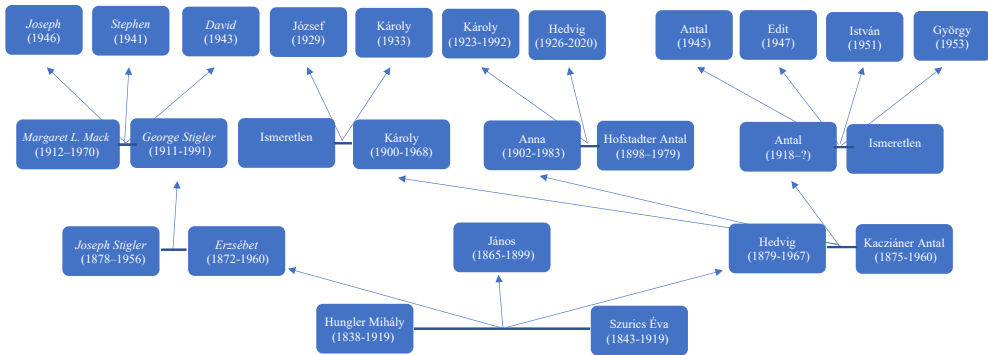

*Hungler Mihály sírja
(Bakonypéterd)*

*George Stigler édesanyja az
unokáival. A kép jobb jobb
oldalán Stigler fia, Stephen
(Stephen M. Stigler
tulajdona).*

A Hungler család családfája

Jelmagyarázat:

— házastársi kapcsolat

→ született gyermek

dőlt betűs írásmód: A család amerikai ága (Stigler-ág)

Kaczián Károly (1900-1968) a „Koppány” vezetéknévét vette fel.

Forrás: A Joseph Stigler és Wägenhoffer Gergely által küldött adatok alapján a szerző szerkesztése

A Stigler család családfája

Felhasznált irodalom

BEKKER ZSUZSA (szerk.) (2005): *Közgazdasági Nobel-díjasok, 1969–2004 című kötete kapcsán. KJK–Kerszöv Jogi és Üzleti Kiadó, Budapest.* In: *Közgazdasági Szemle*, 2006 március, pp. 280-286.

KAPÁS JUDIT (2006): *A közgazdaságtudomány beáramlása a közgazdászszakmába. Gondolatok Bekker Zsuzsa (szerk.): Közgazdasági Nobel-díjasok, 1969-2004 című kötete kapcsán KJK-Kerszöv Jogi és Üzleti Kiadó, Budapest, 2005, 928 o.* In: *Közgazdasági Szemle*, 2006/3. pp. 280-286

MÁTYÁS SZABOLCS (2020): *A Kárpát-medence talentumföldrajza.* Debrecen

POKORNY ISTVÁN (1983): *Emlékszik-e még valaki...?* In: *Magyar Hírek*, 1983/5. pp. 10-11.

- SINKOVICS FERENC (2018): *Az ultitól a Nobel-díjig*. In: Demokrata, 2018. 08. 17. (interjú Simon Jánossal) (<https://demokrata.hu/tudomany/az-ultitol-a-nobel-dijig-107469/> – 2021. szeptember 19.)
- TÓTH GERGELY (2014): *Jelentős és/vagy Nobel-díjas közgazdászok*. In: Tompos Anikó – Ablonczyné, Mihályka Livia (szerk.): A tudomány és a gyakorlat találkozása: Kautz Gyula Emlékkonferencia. Széchenyi István Egyetem Kautz Gyula Gazdaságtudományi Kar, pp. 1-15.
- VÁRHELYI IMRE (1982): *Dr. George Stigler Nobel-díjas közgazdász édesanyja magyar volt*. In: Magyarország, 1982. november 13. 8. p.

Világhálós források

<https://www.nobelprize.org> (2021. október 29.)

<http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tkt/oktatas-gazdasagtana/ch02.html> (2014. február 02.)

TALENTUMFÖLDRAJZI
ELEMZÉSEK

8. ELEMZETT ADATOK

8.1. Az elemzett személyek

Mint ahogy az a korábbiakban is említésre került, az elemzettek körébe kizárólag a magyarnak tekinthető személyek kerültek be. Az alábbiakban nézzük meg, hogy a tizennyolc magyar és magyar származású Nobel-díjas közül kik tekinthetők magyarnak. E kérdés a Nobel-díjasoknál és a díjra jelölőknel egyaránt felmerült, ugyanis számos olyan tudós van, akinek csak az egyik szüleje vagy valamelyik felmenője volt magyar, de olyan is van, aki bár magyar szülőktől származik, azonban külföldön látta meg a napvilágot. Kizárólag azok a Nobel-díjas vagy Nobel-díjra jelölt személyek kerültek az elemzettek körébe, akik az általam felállított kategóriák alapján magyarnak tekinthetők (lásd: 1.1. fejezet).

Azzal kapcsolatban, hogy ki tekinthető magyar Nobel-díjasnak, nagyon eltérő számokkal lehet találkozni. Vannak olyanok, akik kevésbé büszkéek a magyar eredményekre és szeretik csorbítani a magyarok érdemeit. Én nem tartozom közéjük, és úgy gondolom, hogy aki a jelenlegi vagy a történelmi Magyarország területén született, azt tekinthetjük magyar Nobel-díjasnak. S természetesen azt is, aki bár nem a Kárpát-medencében látta meg a napvilágot, de mindkét szüleje magyar volt, ugyancsak a magyar Nobel-díjasokhoz sorolhatjuk. Ez természetesen nem zárja ki azt, hogy esetleg más nemzet is magáénak érezzen egy-egy tudóst, ha esetleg élete egy részét ott töltötte. A fentiek alapján az alábbi díjazottak kerültek az elemzett személyek körébe: Lénárd Fülöp, Zsigmondy Richárd, Hevesy György, Szent-Györgyi Albert, Békésy György, Gábor Dénes, Wigner Jenő, Milton Friedman, Harsányi János, Oláh György, Wiesel Eliézer, Polányi János, Kertész Imre és Herskó Ferenc (XXIV. táblázat).

*Wigner Jenő (1976)
(FORTEPAN / Bojár Sándor)*

*Szent-Györgyi Albert a róla
szóló portréfilm felvétele
közben (1973)
(FORTEPAN / Bakos László)*

XXIV. táblázat: A magyar és magyar származású Nobel-díjasok

	Név	Nobel-díj fajtája	Kötődés a magyarsághoz
1.	Lénárd Fülöp	fizikai	Magyarországon született német nemzetiségű tudós, aki az egyetem elvégzése után Németországban élt.
2.	Zsigmondy Richárd Adolf	kémiai	Külföldön született magyar szülőktől, az életét teljesen külföldön élte.
3.	Bárány Róbert	élettani vagy orvosi	Külföldön született, az édesapja magyar, az életét teljesen külföldön élte.
4.	Hevesy György	kémiai	Magyarországon született, a szülei magyarok, a kutatásait Magyarországon és külföldön végezte.
5.	Szent-Györgyi Albert	élettani vagy orvosi	Magyarországon született, a szülei magyarok, a kutatásait Magyarországon és külföldön végezte.
6.	Békésy György	élettani vagy orvosi	Magyarországon született, a szülei magyarok, a kutatásait Magyarországon és külföldön végezte.
7.	Gábor Dénes	fizikai	Magyarországon született, a szülei magyarok, a kutatásait Magyarországon és külföldön végezte.
8.	Wigner Jenő	fizikai	Magyarországon született, a szülei magyarok, a kutatásait Magyarországon és külföldön végezte.
9.	George Joseph Stigler	közgazdasági	Külföldön született, az édesanyja magyar, az életét teljesen külföldön élte.
10.	Milton Friedman	közgazdasági	Külföldön született magyar szülőktől, az életét teljesen külföldön élte.
11.	Harsányi János	közgazdasági	Magyarországon született, a szülei magyarok, a kutatásait külföldön végezte.
12.	Daniel Carleton Gajdusek	élettani vagy orvosi	Külföldön született, az édesanyja magyar, az életét teljesen külföldön élte.
13.	Oláh György	kémiai	Magyarországon született, a szülei magyarok, a kutatásait Magyarországon és külföldön végezte.
14.	Wiesel Eliézer	béke	Szülei magyar állampolgárként születtek, ő pedig éveken keresztül magyar állampolgár volt. Élete nagyrészt külföldön töltötte.
15.	Polányi János	kémiai	Külföldön született magyar szülőktől, külföldön él.

16.	Kertész Imre	irodalmi	Magyarországon született, a szülei magyarok, az életét nagyrészt Magyarországon élte.
17.	Herskó Ferenc	kémiai	Magyarországon született, a szülei magyarok, a kutatásait kizárólag külföldön végezte.
18.	Louise Glück	irodalmi	Külföldön született, az apai nagyszülei Magyarországról vándoroltak külföldre, külföldön él.

A Nobel-díjra jelölt harminchét személyből hét Nobel-díjas (Hevesy György két területen is volt jelölt /fizika és kémia/) és Franz Theodor Csokor nem került az elemzettek körébe. Szilárd Leó ugyancsak két területen volt jelölt (fizika és kémia), így összesen huszonhét személy adatai alapján végezhető el az összehasonlító elemzés (XXV. táblázat).

XXV. táblázat: Az egyes Nobel-díj kategóriákban jelölt magyar és magyar származású személyek⁸⁴

	Fizika	Kémia	Élettan vagy orvostudomány	Irodalom	Béke
1.	Eötvös Loránd	Hevesy György	Apáthy István	Franz Theodor Csokor	Apponyi Albert
2.	Hevesy György	Polányi Mihály	Bárány Róbert	Herczeg Ferenc	Cseh Andor
3.	Lénárd Fülöp	Szilárd Leó	Békésy György	Illyés Gyula	Schwimmer Rózsa
4.	Szilárd Leó	Zsigmondy Richárd	Fodor József	Kemény Ferenc	Szold Henrietta
5.			Gábor Dénes	Lukács György	
6.			Goldberger József	Mécs László	
7.			György Pál	Szabó Dezső	
8.			Hógyes Endre	Tormay Cécile	
9.			Jancsó Miklós	Weöres Sándor	
10.			Korányi Sándor		
11.			Mansfeld Géza		
12.			Reiter Tibor		

84 Azok a személyek, akiknek a neve félkövér betűtípussal van írva, nem szerepelnek a jelöltek közötti elemzésben.

13.			Róna Péter		
14.			Schulek Vilmos		
15.			Szent-Györgyi Albert		
16.			Verzár Frigyes		

Forrás: www.nobelprize.org

A Nobel-díjasok esetében természetesen problémaként jelentkezik, hogy rendkívül kis számú a minta, ráadásul nem egy tudományágat képviselnek. Korábbi kutatásaim során azonban megállapítottam, hogy a legtöbb elemzési szempont esetében nagy a hasonlóság a Nobel-díjas tudósok között (annak ellenére, hogy különböző tudományágakat képviselnek), így lehetőség nyílik arra, hogy egységes csoportként lehessen őket összevetni más csoporttal, jelen esetben a Nobel-díjra jelölt személyek csoportjával, amelyről feltételeztem, hogy hasonló homogenitást mutatnak (lásd bővebben: *A Kárpát-medence talentumföldrajza* című könyv idevonatkozó fejezetei). A Nobel-díjat kapott magyar és magyar származású személyek közül Bárány Róbert, George Joseph Stigler, Daniel Carleton Gajdusek és Louise Glück nem tekinthető magyarnak, „csak” magyar származásúnak, így tehát ők nem szerepelnek az elemzett személyek között. Az egyes Nobel-díj kategóriákban jelölt személyek közül pedig nem lettek az elemzésbe bevonva a Nobel-díjasok, Oskar Klein és természetesen a különféle szervezetek. Ők a II. számú táblázatban félkövér betűtípussal szerepelnek.

8.2. Születési hely

Bizonyára sokaknak feltűnt már, hogy vannak olyan települések, ahol megmagyarázhatatlanul sok tehetséges ember születik. A talentumföldrajzzal foglalkozó kutatók azonban próbálják a „megmagyarázhatatlant” is magyarázni, s megtalálni azokat a tényezőket, amelyek magyarázatot adhatnak arra, hogy egy adott településen mely tényezők hatására alakulhatott ki a tehetségbőség. Azt ugyanis semmiképp sem fogadhatjuk el, hogy ez a véletlen műve, hisz az „Isten nem kockázik”.⁸⁵ Többnyire társadalmi tényezők magyarázzák azt, hogy egy településen miért átlagon felüli a tehetséges emberek aránya.

85 A mondás Albert Einsteintől származik. „Mint ismeretes, Einstein soha nem tudta elfogadni a kvantummechanikának azt a következtetését, hogy a mikrovilágban nem feltétlenül érvényes az oksági elv, és bizonyos területeken a véletlen az úr. Noha korunk fizikája nem támasztja alá Einstein véleményét, és még senkinek sem sikerült a kvantummechanika által posztulált indeterminizmust megcáfolni, az továbbra is vitatott kérdés, hogy a makrovilágban hol és milyen mértékben van szerepe a véletlennek, illetve az indeterminizmusnak. A biológiában azonban minden bizonnyal létezik a jelenségeknek egy olyan köre (és ez a kör az utóbbi évtizedekben bővülni látszik), ahol a véletlen az úr.” (Venetianer P. 2015)

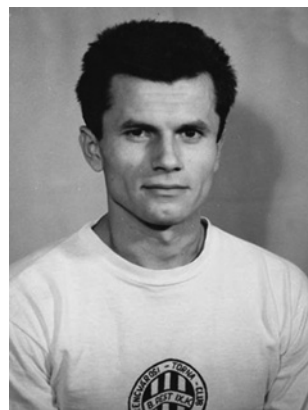

A nagyobb méretű településeken nyilvánvalóan egyszerűbb megmagyarázni a kiemelkedő képességű emberek nagy számát, mivel az ott lévő oktatási, tudományos és kulturális intézmények megfelelő háttérrel biztosítanak ahhoz, hogy egy ígéretes gyermek kibontakoztassa a tehetségét, és felnőtt korára talentumként vagy esetleg géniusként éljen egy településen. A nagyobb méretű települések, melyek megfelelő munka és lakhatási körülményeket is biztosítanak, rendszerint képesek a tehetségek megtartására. Sőt, erős szívóhatást is kifejtenek a kisebb településekre, vagyis a tehetségvonzó képességük erős, ezáltal pedig a tehetségegyenlegük pozitív.

A kisebb méretű települések esetében viszont nehezebb azt megmagyarázni, hogy milyen tényező hatására „születtek oda” a tehetségek. A *genius loci* mögött a legtöbb esetben olyan tanáregyenlőségek, mentorok, egyházi személyek, mecénások stb. állnak, akik tehetséggondozásuk, illetve a tehetségek támogatása révén képesek kiemelni a tehetséges fiatalokat a kortársaik közül. Egyes gyermekeknél elegendő a kezdő „lökés” megadásához a nagymúltú elődök példát adó munkássága, akiknek az életműve olyan ösztönző erőt jelent, hogy az átlagon felüli tanulásra sarkall valakit. Ezen települések sajnos csekély tehetségmegtartó erővel rendelkeznek, mivel sem jól fizető munkalehetőséget, sem megfelelő életkörülményeket nem tudnak a későbbiekben biztosítani. Az ilyen településeknek a tehetségegyenlegük többnyire negatív, a tehetségmegtartó képességük pedig csekély.

Az átlagon felüli tehetségbőségre viszont bizonyos esetekben magyarázatul szolgálhat, akár egy hasonló kvalitással rendelkező kortárs is, aki például megfelelő tanulópartnert tud lenni. Az alig kétezer fős Gara nevű településen is ez történhetett, ahol két olimpiai bajnok labdarúgó is született (Dunai Antal /1943/, Páncsics Miklós /1944–2007/). Egy karizmatikus, valamely terület iránt már fiatalon nagy elhivatottságot mutató gyermek is lehet viszont olyan tényező, amely a kisebb kortársait arra ösztönzi, hogy ők is foglalkozzanak valamely művészeti- vagy tudományággal vagy éppen egy sportággal.

Számát tekintve a csekély tehetségmegtartó képességgel rendelkező, tehetségkibocsátó települések vannak túlsúlyban, bár az urbanizáció előrehaladtával a számuk természetesen csökken (Győri F. 2011a, 2011b). A tehetségek esetében a mobilitási hajlandóságot jelentősen növeli a magas (a környezeti átlagtól magasabb) iskolai végzettség, mivel ezáltal jobb munkalehetőségek adódnak a nagyobb lélekszámú, tehetségvonzó településeken. Számos kutatás bizonyította már, hogy az iskolai végzettséggel jelentősen növekedik a mobilitási hajlandóság is (Róbert P. 2006), melynek következtében a kisebb települések tehetségháztartása negatívvá válik, így ezen települések esetében gyakorlatilag nem beszélhetünk tehetségvonzásról. Ugyancsak az elvándorlást erősíti az oktatási intézmények hiánya, amely a gyermekek kötődését csökkenti a szülőhely iránt, így a

Páncsics Miklós
(Wukovics-Páncsics Diána
tulajdona)

későbbiekben (az iskolák elvégzését követően) könnyebben döntenek az elvándorlás mellett. A tehetséges fiatalok többnyire a nagyobb települések, színvonalasabb képzést nyújtó intézményeiben igyekeznek a későbbiekben a tanulmányaikat folytatni.

A magyar és magyar származású Nobel-díjasaink közül tizennégy fő került az elemzett személyek körébe.⁸⁶ A születési hely kapcsán esetükben az alábbi megállapítások tehetők. Tizenegy fő (78,6%) látta meg a napvilágot a Kárpát-medence valamely városában, és három fő született külföldön (Zsigmondy Richárd Adolf /Bécs/, Milton Friedman /New York/, Polányi János /Berlin/). Ez százalékosan nézve 21,4%, amely soknak tűnhet, azt azonban érdemes megemlíteni, hogy az alacsony esetszámok miatt már kis változások is jelentős százalékos változást eredményezhetnek. Jelen esetben is ez történt, hiszen a tizennégyből három fő született csak külföldön.

Az elemzett személyek hét településen születtek, melyek Máramarossziget és Karcag kivételével országos szerepkörrel rendelkező városok voltak (és jelenleg is azok). Egyes települések pedig ezen is túlmutatnak, a területi munkamegosztás alapján országhatáron túlnyúló vonzáskörzettel és funkciókkal rendelkeztek (pl. Bécs, Berlin, New York). Máramarossziget és Karcag esetében a településhierarchiában betöltött szerepükkel kapcsolatban elmondható, hogy mindkét település fontos regionális szerepkört betöltő település volt, alap- és középfokú oktatási intézménnyel is rendelkeztek és rendelkeznek jelenleg is.

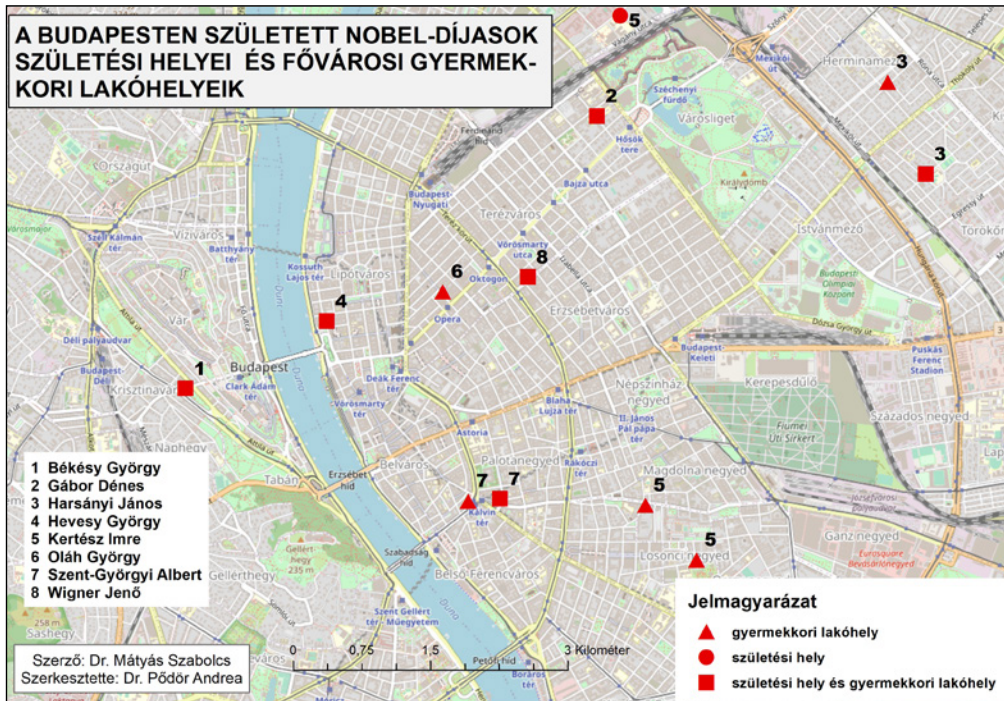
A fővárosban született személyek kapcsán több érdekes tényt lehet megállapítani, amely számos releváns talentumföldrajzi megállapítást eredményez. Több, mint ötven százalékuk született Budapesten, amely rendkívül jelentős értéknek tekinthető. A fővárosban született Nobel-díjasaink egy kb. 4 km sugarú körben láttak napvilágot, amely egyedülálló talentumsűrűséget eredményez. Egy fő kivételével (Békésy György) mindannyian a főváros pesti oldalán látták meg a napvilágot, és ott is töltötték a gyermekkorukat. A pesti oldalon is kifejezetten nagy sűrűséget mutatnak a születési helyek, ugyanis mindannyian a jelenlegi V., VI., VIII., XIII. és XIV. kerületekben születtek. Többnyire a belvárosi területek voltak azok, ahol talentumaink születtek és gyermekkorukat töltötték. Erre a hihetetlen talentumsűrűségre valóban nem lehet logikusnak tűnő magyarázatot adni, mivel arra, hogy ilyen rövid idő alatt, ennyi kimagasló képességű ember, néhány négyzetkilométernyi területen szülessen, nem sok példát lehet felhozni az emberiség történetéből. A múltban sem tudtak erre magyarázatot adni, csupán a marslakók legendáját tudták magyarázatként felhozni a kimagasló képességű emberek átlagon felüli sűrűségére (lásd: 8.2. fejezet).

Kertész Imre születési helyével kapcsolatban érdemes megemlíteni, hogy ő bár a XIII. kerületben született (Szabolcs utca 33-35. szám), a gyermekkorát a VIII. kerületben töltötte (Tömő utca 56. és Baross utca 77. szám), mivel a Szabolcs utcán a Pesti Izraelita Hitközség Szabolcs Utcai Kórháza csak születési helyként szolgált az írónak, a gyermekkorát a VIII. kerületben töltötte (1. ábra).

86 Bárány Róbert, George Joseph Stigler, Daniel Carleton Gajdusek és Louise Glück „csak” magyar származásának tekinthetők, így ők nem szerepelnek az elemzettek között.

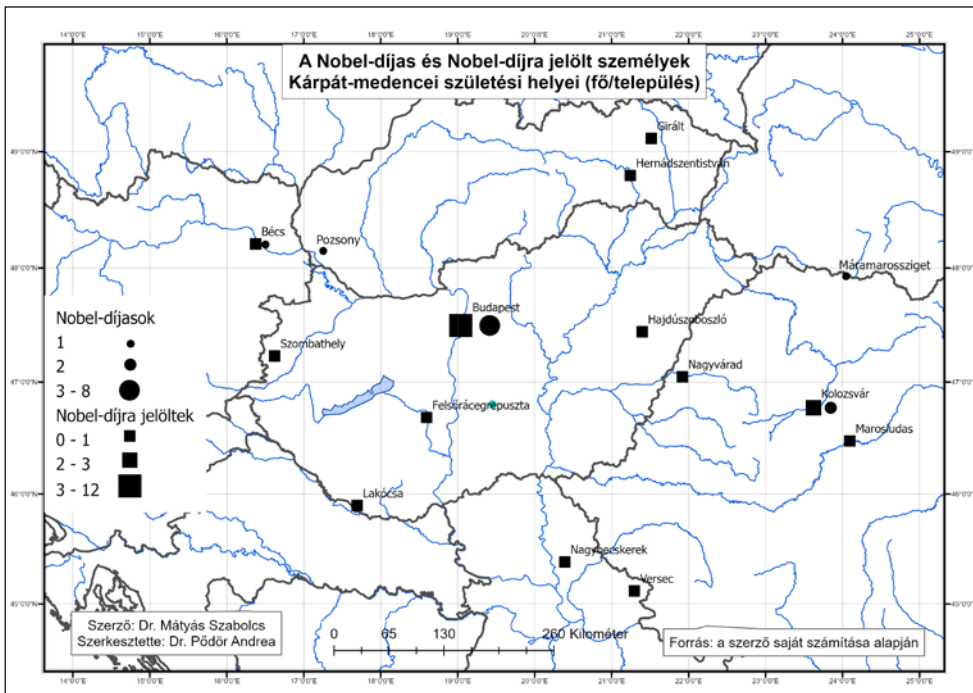
Karcag és Máramarosziget lélekszámát tekintve kevésbé volt jelentős, mint a többi születési helyként szolgáló település, de lakosság számukhoz képest átlagon felüli számban szolgáltak születési helyként a kimagasló képességű személyeknek (tudósok, művészek, sportolók stb.).⁸⁷ Pozsony (Lénárd Fülöp születési helye) a kor Magyarországnak egyik legfontosabb kulturális központja volt, ahol ugyancsak magas volt a jelentős eredményeket elért személyek száma.

1. ábra: A Budapesten született Nobel-díjasok születési helyei és fővárosi gyermekkori lakóhelyei⁸⁸

- 87 Karcag született: Kováts Mihály (huszárezredes), Györffy István (néprajztudós), Németh Gyula (nyelvész), Csatári Bálint (geográfus) stb.
 Máramaroszigeten született: Leővey Klára (pedagógus), Prielle Kornélia (színésznő), Grosschmid Béni (jogtudós), Hollósy Simon (festőművész), Edmond Bordeaux Székely (polihisztor), Teitelbaum Mózes (főrabbi), Jakubinyi György (érsek) stb.
- 88 **Hevesy György:** Akadémia u. 3. szám (születési hely és gyermekkori lakóhely)
Békésy György: Pauler u. 1. szám (születési hely és gyermekkori lakóhely)
Wigner Jenő: Király utca 76. szám (születési hely és gyermekkori lakóhely)
Gábor Dénes: Rippl-Rónai utca 25. szám (születési hely és gyermekkori lakóhely)
Oláh György: Hajós utca 13-15. szám (feltételezhető születési hely és gyermekkori lakóhely)
Kertész Imre: Szabolcs utca 33-35. szám (Pesti Izraelita Hitközség Szabolcs Utcai Kórháza) (születési hely), Tömő utca 56. szám és Baross utca 77. szám (gyermekkori lakóhely)
Harsányi János: Szugló utca 68. szám (születési hely és gyermekkori lakóhely /korábban Zugló utca 16. szám/), Gyarmat utca 30. szám (gyermekkori lakóhely)
Szent-Györgyi Albert: Stáció utca 10. szám (a későbbi Baross utca 10. szám) (születési hely és gyermekkori lakóhely), Kálvin tér 2. szám (gyermekkori lakóhely)

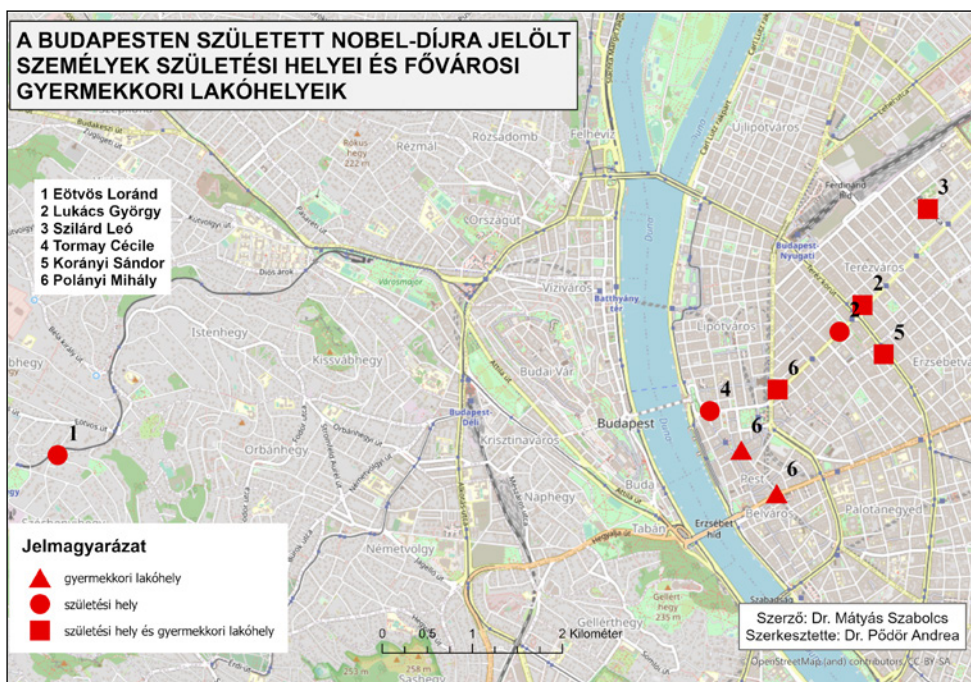
A Nobel-díjra jelölt személyeknél a születési helyek kisebb koncentrációt mutatnak, mint a Nobel-díjat elnyert személyeknél, azonban előjáróban kijelenthetjük, hogy Budapesten születtek a legtöbben (44,4%). Ez az érték semmiképp sem tekinthető meglepőnek, mivel a magyar főváros már másfél száz évvel ezelőtt is az ország kulturális, oktatási és gazdasági központja volt, ahol több felsőoktatási intézmény is működött. Ennek ellenére a közel 50%-os érték mindenképp kiugrónak tekinthető, hisz a vizsgált időintervallumban az ország lakosságának még az 5%-a sem lakott a fővárosban (1910: 4,82%) (2. ábra).

2. ábra: A Nobel-díjas és Nobel-díjra jelölt személyek Kárpát-medencei születési helyei

Kolozsvárott két fő született (7,4%) (Jancsó Miklós, Szabó Dezső), amely ugyancsak nem szorul különösebb magyarázatra, hisz a kincses város ebben az időben az ország második legjelentősebb kulturális és oktatási központjának számított, így a korabeli Magyarország számos tehetségét vonzotta a Szamos-parti város. A fővároson és Kolozsváron kívül további tizenkét település volt regisztrálható születési helyként. Ezek közül kettő a Kárpát-medencén kívül található (Bécs: Apponyi Albert, Baltimore: Szold Henrietta), Nagyvárad és Szombathely kivételével pedig kifejezetten kis lélekszámú településeken születtek jeles honfitársaink (Lakócsa, Girált, Hajdúszoboszló, Versec, Felsőrácegrespuszta, Nagybecskerek, Hernádszentistván, Marosludas). E kis településeken született személyek közül többen első generációs értelmiségiek voltak, akiknek szüleikre nem hatott a nagyvárosok vonzó hatása, így falusi környezetben töltötték életük első éveit. Mint az a fentiekben is említésre került, e kisméretű települések rendkívül csekély

tehetségmegtartó erővel rendelkeznek, mivel nem volt a településen középiskola, felsőoktatási intézmény, a későbbiekben pedig megfelelő munkalehetőség sem, ezért az ott élő tehetséges fiatalok legkésőbb az általános (elemi) iskola elvégzése után elhagyták e településeket (3. ábra).

3. ábra: A Budapesten született Nobel-díjra jelölt személyek születési helyei és gyermekkori lakóhelyei⁸⁹

Hiányérzetünk lehet, ha a nagy, sok esetben országos vonzerővel rendelkező regionális központjainkra gondolunk, mivel többnyire nem szerepelnek a születési helyek között, sem a Nobel-díjasok, sem a Nobel-díjra jelölt személyek esetében. Nem szerepel a városok között az „iparkodó Temesvár”, a „Rákócziak Kassája”, Debrecen, Szeged, Győr, Miskolc és Pécs sem, de a „koronázó Pozsony” is mindössze egy fővel képviselteti csak magát.

A születési helyekre vonatkozó gyakorisági mutatók számolásától a szerző eltekintett, mivel a települések döntő többsége egy fő részére szolgált csak születési helyként (csak a főváros, Kolozsvár és Bécs az a település, ahol több, mint egy fő született), így ez érdemleges elemzési lehetőséget nem nyújtott volna.

89 **Eötvös Loránd:** Karthauzi utca 14. szám (feltételezhető születési hely)
Korányi Sándor: Erzsébet körút 54. szám (születési hely és gyermekkori lakóhely)
Lukács György: Andrassy út 66. szám (születési hely és gyermekkori lakóhely), Andrassy út 52. szám (gyermekkori lakóhely)
Polányi Mihály: Andrassy út 2. szám (feltételezhető születési hely és gyermekkori lakóhely), Ferenciek tere 9. szám (gyermekkori lakóhely), Bécsi utca 4. szám (gyermekkori lakóhely)
Szilárd Leó: Bajza utca 50. szám (születési hely és gyermekkori lakóhely)
Tormay Cécile: József Attila utca 2-4. szám (születési hely, a házat lebontották)

Összességében megállapíthatjuk a Nobel-díjas és a Nobel-díjra jelölt tudósok és művészek esetében, hogy a főbb jellemzők többnyire megegyeznek, egyes tényezőknél kisebb különbségek azonban megfigyelhetők. Ezek az alábbiak:

- A vizsgált személyek jelentős része a fővárosban született (Nobel-díjas: 57,1%, Nobel-díjra jelölt: 44,4%).
- A Kárpát-medence jelenlegi országait nézve, határon túli területen született a Nobel-díjas személyek 18,2%-a, míg ez az érték a jelöltek esetében 33,3%.
- A külföldön született személyek aránya jelentősebb a Nobel-díjra jelölt személyek esetében (21,4% ↔ 7,4%).
- A kis települések aránya jóval szignifikánsabb a Nobel-díjra jelöltekénél. Míg a Nobel-díjasok születési helyei között igazán kisméretű település nem volt regisztrálható, addig a jelöltek esetében három olyan település is megfigyelhető, amely a hazai kategorizálás alapján is ötezer fő alatti községnek tekinthető (Lakócsa, Hernádszentistván, Felsőrácegrespuszta).

8.3. Születési idő

Vannak a történelemben olyan időszakok, amikor valamilyen rejtélyes okból kifolyólag jóval több rendkívüli képességgel megáldott ember születik, mint az azt megelőző, vagy az azt követő időszakokban. Ha történelmi távlatokban nézzük a talentumok térbeli koncentrációját, akkor láthatjuk, hogy az ókori Athénban, a reneszánsz Firenzében, de akár a boldog békeidőkben Budapesten is jelentősen megnövekedett a kimagasló eredményt felmutató személyek száma. Ahhoz, hogy valahol egy ilyen mértékű tudáskoncentráció jöhessen létre, számos tényező együttes hatása szükséges.

Hazánk esetében a kiegyezés (1867) által megteremtett politikai stabilitás és nyugalom tette lehetővé a gazdaság fejlődését, ez pedig megteremtette anyagi feltételeit a tudomány és a kultúra támogatásának. Ehhez nyilvánvalóan kellett azok a politikai döntéshozók is (pl. Eötvös József, Eötvös Loránd, Kármán Mór), akik lehetővé tették a felsőoktatási intézmények és a kutatóintézetek alapítását, külföldi ösztöndíjak létrehozását, a kutatások támogatását és a felsőoktatás fejlesztését. Ezek együttesen eredményezték azt, hogy Budapesten és Magyarországon – minden túlzás nélkül állíthatjuk –, kisebb csoda történt, hisz a világhírű tudósok, művészek és sportolók rendkívül nagy számban láttak napvilágot (lásd: keretes írás).⁹⁰

Külföldön is számos embernek feltűnt az, hogy átlagon felüli a kiemelkedő képességű magyar tudósok száma. Nagyrészüket Budapestről származott, és a 19. és 20. század fordulójának környékén születtek. Közülük is a legtehetségesebbeket – akik többsége Los Alamosban dolgozott – mókásan marslakóknak⁸⁹ nevezik, mert olyan lángelmék voltak, akikre nem-

90 A magukat magyarnak álcázó marslakók úgy kerültek a Föld nevű bolygóra, „*hogy ezeregyszáz esztendővel ezelőtt egy Marsról érkezett űrhajó kényszerleszállásra kényszerült Közép-Európában.*” (Marx Gy. 1997)

csak talentumként, hanem géniusként tekinthetünk (pl. Teller Ede, Neumann János, Szilárd Leó, Kármán Tódor). Számos külföldi tudománytörténeti írás is megemlékezik róluk, így például Leon Lederman⁹⁰ *Az isteni atom* című fizikatörténeti könyvében is.

*„Nem, most nem egy második űrtanmese következik, a történet igazi marslakókról szól. Azokról, akik a 20. század első felében beszivárogtak a világ legjobb egyetemére és kutatóintézeteibe; pontosabban arról az előőrsükről, amelyik bolygónkon első bázisukat létrehozta. Azon buktak le, hogy - bármilyen soká gyakorolták is egyetlen földi nyelvet sem tudtak idegen akcentus nélkül beszélni. Volt egy ügyes trükkjük erre is: magyar emigránsoknak álcázták magukat, hiszen köztudott, hogy a magyarok beszédének van ez a furcsa sajátossága. Olyan fizikusok tartoztak közéjük, mint Eugene Wigner (marsbeli nevén Jenő), Edward Teller (anyanyelvén Ede), Leo Szilárd (eredetileg Leó), vagy a modern matematika géniusza, John von Neumann (a Marson Jancsi). Talán el is hitték volna róluk, hogy igazán magyarok, csak hogy Sherlock Holmes kiderítette: mind ugyanannak a városnak (Budapest) ugyanazon részéből (Pest) rajzottak ki. Ez természetesen már több volt, mint gyanús. Dr. Watson a helyszínen nemsokára rábukkant annak a személynek a nyomára, aki a magyar oktatás legfőbb irányítójaként fedezte, sőt közvetve maga szervezte meg a marsiak „gimnáziumnak” álcázott titkos hídfőállását. Ezt a személyt úgy hívták, hogy báró Eötvös Loránd.” (Leon Lederman /1993/: *Az isteni atom*. 116.)*

De sok esetben nem is szükséges ilyen történelmi távlatokban gondolkodnunk, hisz elég csak néhány évtizeddel ezelőttre visszagondolni, hogy egyes iskolákban milyen „nagy évfolyamok” voltak, akik közül valószínűtlenül sokan futottak be később fényes karriert. Számos példát lehet erre felhozni, legtöbbször a nagy színész osztályokat szokták citálni, de természetesen más intézményekben is gondoskodott az isteni gondviselés arról, hogy egy időben nagy legyen a talentumsűrűség. Az alábbi színészek a megjelölt időintervallumban egy osztályba jártak – 1947–1951: Körmendi János, Márkus László, Sinkovits Imre; 1948–1952: Berek Katalin, Hacser Józsa, Psota Irén, Soós Imre, Szemes Mari, Váradi Hédi. Ez történt a debreceni Református Kollégiumban is, ahol egy osztályba járt Szabó Lőrinc és Gulyás Pál költő, Bay Zoltán fizikus, Békés István író, Csanak Béla operettszerző és Törő Imre orvosprofesszor.

Eötvös József
(világháló)

Kármán Mór
(világháló)

91 Leon Lederman (1922–2018) fizikai Wolf- és Nobel-díjas amerikai kísérleti fizikus.

A Szabó Lőrinc és Bay Zoltán megismerkedésének első napját megörökítő vers.

De ez későbbi dolog. Amikor
nyílt a tanév, azt hittem, senki oly
idegen nincs még a sok bennszülött
ivadék és civis-gyerek között,
mint én. Mennyi arc! A vidék hada,
kucsmában, szalonnázott. Á a B-t,
lestük a másik osztályt: oda még
lány is járt, magántanuló, Kata,
(orra pisze és rövid a haja:
szenzáció!)... Első tízpercben a

nagy udvaron, ahol a fiukat
bámultam, árván, vad játékkukat,
jött valaki, s halkán, objektíven
így szólt hozzám: „Ha nem játszol te sem,
ne nézzük együtt a többieket?”
Megörültem. Kezeltünk. „A neved?”
„Bay Zoltán.” Szép arca, szeme volt.
Az első barát? Magányom osztolt.

(Szabó Lőrinc: *Az első tízperc.*
Tücsökzene 94.)

Azt megmondani, hogy minek a hatására kerültek egy osztályba vagy évfolyamba, átlagon felüli számban rendkívüli képességekkel megáldott diákok, igen nehéz. Szerepe lehetett a tehetség kibontakoztatásában például egy atyáskodó tudóstanárnak, aki a türelmével, a szorgalmával, a szakmai tudásával és sajátos pedagógiai módszereivel képes volt csiszolni a gyémántokon, mivel a tehetség önmagában még kevés. Attól, hogy valaki tehetséges, nem biztos, hogy később sikeres is lesz, esetleg talentummá vagy géniusszá válik. Sok tehetséges gyermek megreked a tehetség szintjén, és nem tudja felnőtt korában kamatoztatni a tudását, az átlagon felüli képességét (például akkor, ha nem megfelelő iskolai közegbe kerül, rossz baráti társaságba keveredik, a család nem bátorítja a tanulásra, az iskolában nincs olyan pedagógus, aki felkarolná stb.). A tanárok mellett nagy szerepe lehet a tehetség kibontakoztatásában az iskolaigazgatóknak is, akik képesek kiválasztani a tanári katedrára a leginkább alkalmas pedagógusokat, akik életüket a közoktatás szent ügyének szentelve az iskoláért megteszik a tőlük telhető legtöbbet. Az általuk vezetett intézmény ezáltal egy jó szellemiségű, taneszközökkel jól felszerelt iskolává válik, amely ideális a diákoknak és a tanároknak egyaránt. S ne feledjük a kortársak szerepét, akik egymást ösztönzik a minél jobb eredmények elérésében.

Nobel-díjasaink és a Nobel-díjra jelöltek is többségében az 1861 és 1930 közötti időintervallumban születtek. Természetesen ezt követően is nagy számban születtek még tehetséges emberek a Kárpát-medencében, azonban a Nobel-szabályzat értelmében a jelölések ötven évig titkosak, így az 1910-es és 1920-as években született személyeket többnyire az 1960-as és '70-es években kezdték jelölni. Az 1971-es év a kézirat lezárásának idején az utolsó kutatható év. Néhány évtized múlva bizonyára látni fogjuk, hogy számos olyan magyar jelölt is volt, akik a negyvenes, ötvenes vagy az azutáni évtizedekben születtek.

A születési időt évtizedenkénti bontásban vizsgálva az alábbi megállapításokat tehetjük. A Nobel-díjasok esetében az 1921–1930 (28,6%) és az 1891–1900 (21,4%) közötti időintervallumokban születtek a legtöbben. E két évtized alatt 40%-a született a Nobel-díjas tudósainknak.

Amennyiben pedig a közties időszakot (1901–1920) is beleszámoljuk, akkor több, mint kétharmada született jeles tudósoknak 1891 és 1930 között (71,4%), vagyis negyven esztendő leforgása alatt született a magyar Nobel-díjasok döntő többsége. Ez az érték tizenegy személy születési idejét jelzi, akik közül nyolcan Budapesten születtek (nem Budapesten született: Milton Friedman, Polányi János, Wiesel Eliézer) (XXVI. táblázat).

XXVI. táblázat: A Nobel-díjas és Nobel-díjra jelölt személyek születésének ideje évtizedenkénti bontásban

Évtized	A született személyekből való részesedés (Nobel-díjas) (%)	Évtized	A született személyekből való részesedés (Nobel-díjra jelölt) ⁹² (%)
1841–1850	-	1841–1850	18,5
1851–1860	-	1851–1860	7,4
1861–1870	14,3	1861–1870	11,1
1871–1880	-	1871–1880	18,5
1881–1890	7,1	1881–1890	14,8
1891–1900	21,4	1891–1900	14,8
1901–1910	7,1	1901–1910	7,4
1911–1920	14,3	1911–1920	3,7
1921–1930	28,6	1921–1930	-
1931–1940	7,1	1931–1940	-

Forrás: saját számítás

A Nobel-díjra jelölt személyeknél eltérő részesedésű dekádokat figyelhetünk meg, bár ebben nyilvánvalóan az is szerepet játszik, hogy nem tizenegy, hanem közel kétszer annyi személy születési éve szerepel az elemzett adatok között. A jelöltek esetében már két évtizeddel korábbi értékek is regisztrálhatók, sőt az 1841–1850 közötti időintervallum „holtversenyben” az 1870-es évtizeddel a legmagasabb értéket mutatja. Az utolsó két évtized (1921–1930 és 1931–1940) viszont a Nobel-díjra jelölteknek hiányzik, ebben a két évtizedben nem született a vizsgált személyek közül senki sem, amely mindenképp meglepőnek tekinthető. A tudománytörténeti részben több alkalommal is utalás történt arra, hogy a jelölési aktivitás jelentősen lecsökkent több tudományág esetében a kezdeti évekhez képest, amelynek ez az egyik sajnálatos következménye. A két csoport esetében a legnagyobb részesedést mutató évtizedek ugyancsak

92 Reiter Tibor születési és halálzási adatai nem voltak felkutathatóak.

eltérést mutatnak, míg a Nobel-díjasok esetében ez az 1891–1900 és 1921–1930 közötti időintervallumok, addig a jelöltek esetében az 1841–1850 és az 1871–1880 közötti dekádok voltak.

Az eltérő részesedési értékekkel rendelkező évtizedek okait keresve meglehetősen nehéz adekvát választ adni. A korabeli Magyarország fejlődésében az 1867-es esztendő szolgált megadónak, mint mérőföldkövet. A kiegyezés teremtette meg a lehetőségét a békés társadalmi és gazdasági fejlődésnek. Néhány esztendő múlva érezhetően növekedett az ipar és a mezőgazdaság, illetve a tudományos élet is fejlődésnek indult. A tudományos eredmények azonban nyilvánvalóan csak jóval később jelennek meg, hiszen fel kell nőni legalább egy olyan tudósgenerációnak, akik már a jobb kutatási feltételek között kezdhették meg tudományos karrierjüket, s fel tudtak mutatni nemzetközileg is kiemelkedő kutatási eredményeket. Ez a Nobel-díjat kapott személyek esetében mutatkozik meg a leginkább, akiknél az 1890-es évtizedtől kezdődően találkozhatunk nagyobb részesedéssel rendelkező évtizedekkel.

Nobel-díjasaink esetében a legkorábban Lénárd Fülöp (1862) született, a legkésőbb pedig Herskó Ferenc (1937). A jelölteknek Schulek Vilmos és Fodor József (1843) a rangidősek, Weöres Sándor (1913) pedig az a magyar személy, aki a legkésőbb született.

8.4. Közép- és felsőfokú oktatási intézmények

Minden ország szempontjából a kulcskérdések közé tartozik a közoktatási és a felsőoktatási intézmények színvonala, illetve az ott oktató pedagógusok szakmai felkészültsége. A köz- és felsőoktatási intézmények nevelik és oktatják a jövő generációt, akik majd irányítják az országot, gyógyítják a betegeket, tanítják a diákokat, fenntartják a rendet stb., vagyis ők a letéteményesei egy ország későbbi gazdasági és társadalmi fejlődésének.

A közoktatás részei az óvoda, az általános és a középiskola. Természetesen egy gyermek nevelésének szempontjából nagyon fontos mindegyik szegmense a közoktatásnak, azonban jelen kutatás az óvodai és az általános iskolai képzéssel nem foglalkozik. Az általános iskolai képzéssel azért nem, mert az adatok csak nagyon hézagosan érhetőek el, illetve számos kutatás megerősítette már, hogy az általános iskolai képzés viszonylag kis hatással van a későbbi tudományos karrierre, ezért jelen kutatás is csak a középiskolai képzéstől vizsgálja az elemzett személyek életútját.

Minden országban, régióban vagy akár nagyobb városban is megvannak azok a középiskolák, melyek a leginkább kiemelkedő képességű fiatalokat gyűjtik össze. Ezeket nevezi a köznyelv elitgimnáziumoknak, időnként pedig – nem túl hízelgő megnevezéssel – versenyistállónak –, kifejezve ezzel is azt, hogy ezek a gyerekek már a középiskolás éveik alatt is átlag feletti időt töltenek tanulással, így az országos tanulmányi versenyeken rendre előkelő helyezéseket érnek el, a felvételi eredményeik pedig a legjobbak közé tartoznak az országban. Azok a diákok, akiknél már általános iskolás korukban megmutatkozik valamely tantárgy iránti átlagon felüli szeretete, többnyire jónevű elitgimnáziumok növendékei lesznek.

Természetesen vannak olyan élethelyzetek, amikor egy gyermeknél nem lehetséges az, hogy a tehetségének és érdeklődési körének megfelelő középiskolába járjon (pl. tagozatos vagy speciális képzést nyújtó középiskolák), mivel a család anyagi háttere ezt nem teszi lehetővé. Ezek a diákok nyilvánvalóan már hátrányba kerülnek azokkal a diákokkal szemben, akiknek van lehetősége megfelelő képzést nyújtó középiskolába járni. A tehetség kibontakoztatásának legfőbb színtere azonban az egyetem (és nem a középiskola), másrészt pedig egy általános tantervű, kevésbé színvonalas képzést nyújtó középiskolában is, egy, a tehetségét felismerő középiskolai tanár rendkívül sokat tehet a diák tantárgyi fejlődése és a tudomány útján történő elindítása érdekében.

A középiskola szerepe különösen nagy egyes természettudományoknál (pl. matematika, fizika, kémia), míg a humán tudományok esetében jóval kisebb. Esetükben a személyes képesség (tehetség), az ambíció és a későbbi inspirációk (pl. művészi társaságok) elsősorban a meghatározók. Czeizel Endre (2003) kutatásai ugyancsak ezt támasztják alá, aki szerint „*A költőgénuszok nem a szülői irányítás vagy pedagógiai segítség eredményeképpen kezdtek verseket írni. Sőt, ezt gyakorta éppen a szülői akarat és az iskolai elvárások ellenére tették.*” (lásd bővebben: *A Kárpát-medence talentumföldrajza* című könyv)

Természetesen az egyes oktatási szinteket nem lehet rangsorolni abban az értelemben, hogy melyik a fontosabb, melyiknek van nagyobb jelentősége. A maga szintjén mindegyik egyformán fontos, hiszen a felső szint mindig az alsóbb szinten megszerzett tudásra épít. Színvonalas általános iskolai képzés nélkül nincs jó színvonalú középiskolai oktatás, színvonalas középiskolai hálózat nélkül pedig nem lehet eredményes a felsőoktatás sem.

A Fasori Evangélikus Gimnázium

„A tanárok a tanítás és az iskolai élet szervezése mellett rendszeresen végeztek tudományos munkát, előadásokat tartottak, cikkeket írtak. Szigethy Lajos és Loisch János magyartanárok, Bélay (Koch) István és Tóth Kálmán történelemtanárok, Serédi Lajos latintanár, Kubacska András biológiatanár, Fényes Mór hittanár és Kliment Jenő görög tanár doktori fokozattal rendelkezett. A Fasori Gimnázium tanárai közül a Magyar Tudományos Akadémia tagjává választotta Böhm Károly filozófiantanárt, Dorner József növénytantanárt, Fröhlich Róbert latintanárt, Greguss Gyula fizikatanárt, Györi Vilmos magyartanárt, Heinrich Gusztáv némettanárt, Lehr Albert nyelvtanánárt, Mikola Sándor fizikatanárt, Pecz Vilmos latintanárt, Petz Gedeon némettanárt, Szénássy Sándor latintanárt, Taubner Károly nyelvtanárt, Tolnai Vilmos magyartanárt és Vajda Péter magyartanárt. (Heinrich az Akadémia főtítkára is volt.)

Kiválóak voltak a tárgyi feltételek is. Az iskolai könyvtár 1900-ban már 10000 kötetes volt, 27 folyóirat járt az iskolának, 1000 darabos diapozitív-gyűjteményük és 2515 darabos éremgyűjteményük volt. A természetrajzi szertárban Dr. Kubacska András 2600 féle ásványt határozott meg és címkézett fel, 2357 darabos volt a lepkegyűjtemény.” (Marx György |2002|: Wigner Jenő)

„Nem felejtettem el, hogy bölcsöm volt, hogy sokáig éltetett, hogy ott szereztem meg tudásom alapjait. Ritkán mulasztom el az alkalmat, hogy ki ne fejezzem hálámat tanáraimnak és az iskolának, a Fasori Evangélikus Gimnáziumnak, amelynek annyit köszönhetek. Soha sem fogom elfelejteni régi tanáraimat, közöttük Rátz Lászlót, egy igaz tanárt és melegszívű embert, aki először ébresztette fel bennem tárgyának, a matematikának szeretetét.”

(Wigner Jenő visszaemlékezése a Fasori Evangélikus Gimnáziumról /Marx Gy. 2002/)

A magyar középiskolai hálózat már évszázadokkal ezelőtt elkezdett kiépülni, és számos olyan nagy hírű középiskolát alapítottak, amelyek napjainkban is a legjobb középiskolák közé sorolhatók. Ezek többségét a reformátusok alapították (Debrecen, Pápa, Sárospatak), a katolikusok és más felekezetűek csak később látták meg az iskolalapításban rejlő lehetőségeket. Hazánkban a 19. században indult el az iskolaalapítási hullám, amikor számos alap- és középfokú iskolát alapítottak. Az iskolákban magas színvonalon oktattak, amihez feltétlenül hozzájárult az a tény is, hogy a tanároknak magas volt a társadalmi presztízse, különösen a középiskolai tanároké, akik közül sokan maguk is jelentős tudományos munkát végeztek, s folyamatos publikációs tevékenységet folytattak. Közülük kerültek ki nagy számban a leendő egyetemi oktatók, így az egyetemre kerülő tanárok már több éves (olykor évtizedes) pedagógiai gyakorlattal és tudományos ismerettel rendelkeztek (lásd: keretes írás).

A Debreceni Református Kollégium

A felsőoktatás esetében kisebb a diákok választási lehetősége, mivel kis ország révén viszonylag kevés felsőoktatási intézmény található hazánkban. A hazai felsőoktatási intézmények között nem jelentős, de mérhető minőségbeli különbség figyelhető meg. Számos olyan rangsor van, mely különféle mutatók alapján minősíti az egyetemeket. Ilyen mutatók az oktatók publikációs teljesítménye, a tanulmányaikra kapott idézések száma, a rangos tudományos elismeréssel rendelkező oktatók száma stb. Sajnos a magyar egyetemek a nemzetközi rangsorban nem állnak előkelő helyen, ezért fontos minden olyan törekvés, amely az egyetemeink versenyképességének a növelését irányozza elő.

A felsőoktatási intézmény tekinthető a legfontosabbnak a későbbi tudományos karrier szempontjából, ez határozza meg ugyanis leginkább az „ívét” a későbbi tudományos pályának. Sajnos számos magyar tudós életútjában látható, hogy a hazai egyetem elvégzését követően nem tudtak számukra megfelelő kutatási feltételeket és biztos egzisztenciát nyújtani, ezért külföldi egyetemek meghívását elfogadva, végleg külföldön telepedtek le, növelve ezzel a befogadó ország tudományos potenciálját.

A középiskoláknak helyet adó településekkel kapcsolatban megállapíthatjuk, hogy a kisebb városok csak a környező kisebb településekről képesek diákokat vonzani, és a tehetségmentartó

erejük is gyenge, a tehetségháztartásuk ezért többnyire negatív. A tehetséges, továbbtanulni vágyó fiatalok elhagyják e településeket és később, a diploma megszerzése után többnyire a nagyobb városokban telepednek le. A nagyobb városok esetében, viszont a középiskolai diákok rendszerint helyben maradnak, mivel megfelelő munka-, lakhatási-, szórakozási stb. lehetőséget képesek biztosítani.

Az iskolai végzettséggel kapcsolatban az alábbi megállapításokat tehetjük. A Nobel-díjasok közül mindenki rendelkezik középiskolai végzettséggel. Kizárólag külföldön három fő (21,4%) végezte a tanulmányait (Herskó Ferenc, Polányi János, Milton Friedman). A közel egyötödös érték soknak tűnhet, azonban a három személy közül kettő már külföldön született, így valójában csak Herskó Ferenc az, aki magyarországi születésűként külföldön végezte középszintű tanulmányait. A budapesti születésű Nobel-díjasaink viszont mindegyike fővárosi gimnáziumba járt vagy legalább is ott kezdte meg tanulmányait. Az alábbi középiskolákban folytattak tanulmányokat a fővárosban született magyar Nobel-díjasok:

A Sárospataki Református Kollégium

- Budapesti Református Főgimnázium (ma: Lónyay utcai Református Gimnázium és Kollégium): Szent-Györgyi Albert;
- Kegyes-tanítórend Budapesti Főgimnáziuma (ma: Piarista Gimnázium⁹³): Hevesy György, Oláh György;
- Fasori Evangélikus Gimnázium⁹⁴ (ma: Budapest-Fasori Evangélikus Gimnázium): Wigner Jenő, Harsányi János;
- M. Kir. Állami Főreáliskola (ma: Berzsenyi Dániel Gimnázium): Gábor Dénes;
- M. Kir. Állami Madách Imre Gimnázium (ma: Madách Imre Gimnázium): Kertész Imre;
- Budapesti I. Ker. M. Kir. Állami Verbőczy István Gimnázium⁹⁵ (ma: Budapest I. Kerületi Petőfi Sándor Gimnázium): Békésy György.⁹⁶

93 A Piarista Gimnázium megnevezés az intézmény hétköznapi, közkeletű megnevezése volt a múltban, amely később a hivatalos megnevezése is lett az intézménynek.

94 A Fasori Evangélikus Gimnázium megnevezés az intézmény hétköznapi, közkeletű megnevezése volt, melyet többnyire nagybetűvel is írnak (lásd: budapesti Tudományegyetem, Műegyetem). A középiskola hivatalos megnevezései a századfordulót követően az alábbiak voltak: 1903–1927: Budapesti Ágostai Hitvallású Evangélikus Főgimnázium, 1927–1932: Budapesti Ágostai Hitvallású Evangélikus Gimnázium, 1932–1945: Budapesti Evangélikus Gimnázium.

95 Werbőczy István jogtudós nevét korábban gyakran írták szimpla „v” betűvel is, a fővárosi középiskola esetében is ez történt. Lásd: az iskola 1937. évi értesítője.

96 Békésy György édesapja diplomata volt, ezért ő Svájcban és Törökországban is járt középiskolába.

A középiskolák esetében láthatjuk, hogy a város és az ország megtartó ereje megfelelő volt, a magyar főváros színvonalas képzést tudott nyújtani a diákjai számára. A többnyire már gyermekkorban kiemelkedő képességekkel rendelkező diákok szülei ezért nem küldték gyermekeiket külföldi, bentlakásos középiskolákba. Egyedül Békésy György volt az, aki külföldön is járt középiskolába, azonban ő az édesapja hivatása miatt volt kénytelen külföldön is tanulni. Lénárd Fülöp a helyi pozsonyi középiskolába járt, míg Wiesel Eliézer Máramaroszigeten magántanulóként, Nagyváradon és Debrecenben pedig a helyi zsidó felekezeti iskolában végezte a középiskolai tanulmányait.

A fővárosi középiskolák pontos korabeli rangsorát a hazai középiskolák között rendkívül nehéz megállapítani, azt viszont ki lehet jelteni, hogy többségében magas színvonalú képzést nyújtottak, a Fasori Evangélikus Gimnázium pedig többek szerint is a világ egyik legjobb középiskolájának számított (pl. Wigner Jenő szerint).

A Nobel-díjra jelöltek esetében az alábbiakat állapíthatjuk meg. Két személynél nem volt érdemleges adat a középiskolára vonatkozólag (Reiter Tibor, Cseh Andor), Tormay Cécile pedig magánúton végezte a középiskolát. Három személy végezte külföldön a középiskolát (Goldberger József, Apponyi Albert, Szold Henrietta). Goldberger József még gyermekkorában hagyta el szüleit az országot, Szold Henrietta pedig már az Egyesült Államokban született, vagyis egyedül Apponyi Albert az, aki magyarországi diákként külföldön végezte középiskolai tanulmányait (Ausztriában). Apponyi a középiskola elvégzését követően az egyetemet már itthon kezdte meg. Tehetős családok esetében gyakran előfordult, hogy bentlakásos, egyházi (külföldi) intézményben tanították gyermekeiket, ahol önállóságot tanultak, és magas szinten elsajátíthattak legalább egy idegen nyelvet.

Az alábbiakban nézzük meg, hogy a Nobel-díjra jelölt személyek, mely fővárosi középiskolákban végezték a tanulmányaikat.⁹⁷

- Kegyes-tanítórend Budapesti Főgimnáziuma (ma: Piarista Gimnázium): Eötvös Loránd, Korányi Sándor;
- Budapesti VI. Ker. M. Kir. Állami Főreáliskola⁹⁸ (az iskolát 1949-ben jogutód nélkül megszüntették): Szilárd Leó;
- M. Kir. Tanárképző Intézet Gyakorló-Főgymnasium (ma: ELTE Trefort Ágoston Gyakorló Gimnázium): Polányi Mihály, Apáthy István;⁹⁹

97 Róna Péter esetében nem volt beazonosítható a középiskola.

98 Az iskola elnevezései: „1891–1921. Budapesti VI. ker. m. kir. állami Főreáliskola; 1921–1935. Budapesti VI. ker. m. kir. állami báró Kemény Zsigmond Főreáliskola; 1935–1945. Budapesti VI. ker. m. kir. állami báró Kemény Zsigmond Gimnázium; 1945–1946. Budapesti VI. ker. állami Kemény Zsigmond Gimnázium és Általános Iskola; 1946–1949. Budapesti VI. ker. állami Kemény Zsigmond Gimnázium, Általános Iskola és Dolgozók Gimnáziuma; 1949–1950. Budapesti VI. ker. Állami Általános Fiúgimnázium; 1950(?)–1951(?). Rudas László Gimnázium” (Bara Zs. 2009, 9.)

99 Apáthy István idején kötőjel nélkül írták az intézmény nevét. Már az alapítást követően nemsokkal, a közkeletű elnevezése a középiskolának a „Mintagimnázium” vagy a „Minta” volt.

- Fasori Evangélikus Gimnázium¹⁰⁰ (ma: Budapest-Fasori Evangélikus Gimnázium): Mansfeld Géza, Schulek Vilmos, Verzár Frigyes, Lukács György,
- Budapesti VI. Ker. M. Kir. Állami Kölcsey Ferenc Gimnázium (ma: Kölcsey Ferenc Gimnázium): Illyés Gyula.

A fentiek alapján megállapíthatjuk, hogy a Nobel-díjra jelölt személyek több mint negyven százaléka részben vagy egészben fővárosi középiskolában végezte a tanulmányait (45,8%). A középiskolák többnyire egyházi fenntartásúak voltak, bár a vizsgált időintervallumban az iskolák zöme még egyházi kézben volt, így ez az érték nem tekinthető magasnak. Kimagasló viszont az evangélikus egyházi iskolában tanult aránya. A Nobel-díjasok közül két fő, míg a jelöltek közül négy fő is evangélikus iskolába járt (Wigner Jenő, Harsányi János, Mansfeld Géza, Schulek Vilmos, Verzár Frigyes, Lukács György), amely egyértelműen mutatja azt, hogy a második világháborút megelőzően az iskola valóban világszínvonalú képzést nyújtott. Ugyancsak kimagasló képzést nyújtott a Piarista Gimnázium, ahová négy, a területén világszerte elismert tudós járt (Hevesy György, Oláh György, Eötvös Loránd, Korányi Sándor). Az állami fenntartású középiskolák közül a Mintagimnáziumot kell kiemelni, amely bár Nobel-díjas tudóssal nem büszkélkedhet, de két jelölttel igen (Polányi Mihály, Apáthy István). Az iskola már az alapítást követő években az egyik legelismertebb fővárosi középiskola volt, ahonnan számos későbbi tudós, művész és egyéb tehetség került ki.

A következőkben nézzük meg, hogy a Nobel-díjas és a Nobel-díjra jelölt személyek a fővároson kívül, mely középiskolákban végezték tanulmányaikat:¹⁰¹

- M. Kir. Állami Főreáliskola (Pozsony): Lénárd Fülöp;
- Debreceni zsidó középiskola: Wiesel Eliézer;
- Nagyváradi zsidó középiskola: Wiesel Eliézer;
- Pécsi Kath. Főgymnasium (ma: Ciszterci Rend Nagy Lajos Gimnáziuma és Kollégiuma): Fodor József;
- Debreceni Református Főgymnasium (ma: Debreceni Református Gimnázium és Kollégium): Hógyes Endre;
- Nagyváradi Premontrei Gimnázium: György Pál;
- Fehértemplomi M. Kir. Állami Főgymnasium: Herczeg Ferenc;
- Kegyes Tanítórendiek Szegedi Városi Főgymnasium (ma: Dugonics András Piarista Gimnázium Alapfokú Művészeti Iskola és Kollégium): Herczeg Ferenc;
- Temesvári Piarista Gimnázium: Herczeg Ferenc;

100 Többen közülük még a Deák téri intézményben tanultak, a mai Deák Téri Evangélikus Gimnáziumban.

101 Schwimmer Rózsa Temesváron járt polgári leányiskolába, míg Jancsó Miklós Szegeden középiskolába. Esetükben az intézmények nem voltak pontosan beazonosíthatók.

- Tolna-Baranya-Somogyi Ág. Hitv. Ev. Egyházmegye Államilag Segélyezett Bonyhádi Főgimnázium (ma: Illyés Gyula Bonyhádi Petőfi Sándor Evangélikus Gimnázium, Kollégium, Általános Iskola és Alapfokú Művészeti Iskola): Illyés Gyula;
- Dombóvári Kir. Katolikus Főgimnázium (ma: Dombóvári Illyés Gyula Gimnázium): Illyés Gyula;
- (jászóvári prémontrei kanonokrend) Kassai Főgimnázium: Mécs László;
- Kolozsvári Ev. Ref. Collegium (ma: Kolozsvári Református Kollégium): Szabó Dezső;
- Szombathelyi M. Kir. Állami Faludi Ferenc Főreáliskola (ma: Szombathelyi Nagy Lajos Gimnázium): Weöres Sándor;
- Győri M. Kir. Állami Főreáliskola (ma: Révai Miklós Gimnázium és Kollégium): Weöres Sándor;
- Soproni Állami Széchenyi István Reálgyimnázium (ma: Soproni Széchenyi István Gimnázium): Weöres Sándor.

A nem fővárosi középiskolákkal kapcsolatban megállapíthatjuk, hogy többségük – hasonlóan a fővárosi középiskolákhoz – egyházi fenntartású intézmény volt. Ez azonban természetesen tekinthető, mivel a népesség többsége a vallását gyakorolta, az intézmények pedig jó részt egyházi fenntartásúak voltak. Az iskolák közel fele a trianoni határokon kívül található. Szomorúan konstatálhatjuk, hogy ezek többségét megszüntették, a magyar nyelvű oktatást pedig betiltották. Az egyházi ingatlanok visszaszerzése többnyire a mai napig nem történt meg, vagy ha részlegesen meg is történt, akkor a több mint fél évszázados ürt rendkívül nehéz néhány év alatt pótolni (pl. tanári kar felállítása, épület helyreállítása).

A hazánk területén található középiskolák nemcsak a múltban, hanem napjainkban is a legerősebb magyar középiskolák közé sorolhatók (pl. Révai Miklós Gimnázium, Dugonics András Piarista Gimnázium, Szombathelyi Nagy Lajos Gimnázium, Debreceni Református Gimnázium), egyes intézmények pedig évszázadok óta meghatározó szerepet játszanak a hazai középszintű oktatásban (a Debreceni Református Kollégiumot 1538-ban alapították). Bár az egyházi képzés évtizedeken keresztül szünetelt a hazai középiskolák többségében, azonban a rendszerváltozást követően ismét visszavehették az egyházak az elkobzott ingatlanjainkat és megkezdhették az oktatást.

A viszonylag alacsony számú minta miatt alacsony az érintett településszám is. A fővároson kívül egyedül Temesvár az a település, ahol két fő tanult (Schwimmer Rózsa, Herczeg Ferenc), azonban ebből felelőtlenség

A tanuló neve és vallása	Magy.-völgyel	H. ton	Magyar nyelv	Német nyelv	Francia nyelv	Történelem	Földrajz	Fizika	Mathematika	Ábrázoló geom.	Filozófia	Szabadkéri rap.	Testgyakorlás	Dolg. külföldön
Magántanulók:														
Kracker Alfréd r. kath.	–	2	3	2	3	3	2	3	3	3	3	3	–	2
Weöres Sándor ág. h. ev.	–	1	2	3	3	3	2	1	3	3	3	2	3	–

Weöres Sándor VIII. osztályos érdemjegyei (Lauringer 1932, 39.)

lenne bármilyen összefüggést is megállapítani. Az ország nagyobb városai egy fővel ugyan, de többnyire megjelennek a középiskolai helyszínek között.

Az alábbiakban vizsgáljuk meg a Nobel-díjasok és a Nobel-díjra jelöltek egyetemi végzettségével kapcsolatos adatokat. A Nobel-díjasaink közül Kertész Imre kivételével mindenki rendelkezik felsőfokú végzettséggel (92,9%). Hazai egyetemen részben vagy egészben nyolcan tanultak, vagyis közel 60%-a az elemzett személyeknek (57,1%). A középiskolákkal összehasonlítva e tekintetben jelentős csökkenés regisztrálható (71,4%), ugyanis többen nem Magyarországon kezdték meg felsőfokú tanulmányaikat, vagy itthon kezdték ugyan, de nem itt fejezték be az egyetemet. Ennek főbb okai a következőkben keresendők. A kor tudományos fellegvárai főként Németországban, kisebb részben pedig Ausztriában és Svájcban voltak, így ezen országok nagy vonzerővel rendelkeztek, különösen a tehetősebb családok gyermekei esetében. Az első világháborút követően bevezetett numerus clausus (1920–1928) megnehezítette a zsidó származású diákok hazai felsőoktatási intézményben történő továbbtanulását, illetve a későbbi elhelyezkedésüket, ezért a jobb módú szülők már eleve a nagyobb nivójú, külföldi egyetemekre írtatták be gyermekeiket, így ők a középiskolát még Magyarországon végezték, de az egyetemet már külföldön.

Öt fő kizárólag külföldön végezte a felsőfokú tanulmányait (35,7%) (Zsigmondy Richárd, Milton Friedmann, Wiesel Eliézer, Polányi János, Herskó Ferenc), amely magas értéknek tekinthető, de érdemes azt megjegyezni, hogy többen közülük nem Magyarországon születtek, illetve még gyermekkorban elhagyták az országot. Zsigmondy Richárd nem Magyarországon látta meg a napvilágot – bár mindkét szüleje magyar volt –, így felsőfokú tanulmányait sem itt végezte, akárcsak Milton Friedman és Polányi János. Herskó Ferenc pedig még gyermekkorában hagyta el az országot, így ő már a középiskolai tanulmányait is Izraelben végezte. Wiesel Eliézer kizárólag magyarországi és romániai középiskolákba járt, a második világháborút követően azonban nem tért vissza az országba (17 éves volt ekkor).

A vizsgált személyek 42,9%-a hazai és külföldi felsőoktatási intézményben egyaránt tanult. Hevesy György még itthon kezdte meg a tanulmányait, azonban hamarosan a berlini műszaki egyetemen folytatta az egyetemet. Békésy György Svájcban végezte az egyetemet, itthon már csak a doktorátust szerezte meg. Gábor Dénes és Wigner Jenő esetében ugyancsak jelentős taszító és vonzó erők játszottak szerepet. A Műegyetemen egy évet végzett csak, majd Németországban fejezte be a tanulmányait a charlottenburgi főiskolán. Ez már megalapozta a későbbi külföldi kutatói karrierjüket, rövid időre ugyan mindketten hazatértek még, ezt követően azonban végleg külföldön telepedtek le. Harsányi János itthon fejezte be az egyetemet, azonban az emigrálását követően Ausztráliában és az Egyesült Államokban is járt még egyetemre. Lénárd Fülöp német származású volt, így az ő esetében érthető, hogy Budapesten is és német nyelvterületen is járt felsőoktatási intézménybe, végül azonban az ország elhagyása mellett döntött, és Németországban telepedett le. Kizárólag hazai egyetemen két fő tanult (Szent-Györgyi Albert, Oláh György) (14,3%), amely rendkívül alacsony értéknek tekinthető.

A fentiek alapján azt állapíthatjuk meg, hogy a második világháborút megelőzően elsősorban a német nyelvterület egyetemei fejtettek ki vonzerőt a hazai diákságra. Ebben nyilvánvalóan szerepet játszott az is, hogy a korabeli Európában és Magyarországon egyaránt, a német nyelvtudás hozzátartozott az általános műveltséghez, így a diákoknak sem okozott különösebb problémát idegen nyelven végezni a felsőfokú tanulmányaikat. A földrajzi közelség ugyancsak fontos tényező volt, hiszen Németország és Svájc már száz esztendővel ezelőtt is jól elérhető országoknak számítottak, s ne feledjük a legfontosabb tényezőt, a német egyetemek a kor legjobb egyetemeinek számítottak, ahol a legnevesebb tanárok oktattak. Ez fejtette ki a legnagyobb vonzerőt. Akik ifjú tudósként megéreztek a tudományos világ lüktetését, azok hamarosan elhagyták Magyarországot, vagyis ezek a tudományos centrumok olyan vonzóerővel rendelkeztek, amivel a hazai felsőoktatási intézmények egyike sem. A nyugati irányból érkező agyelszívás tehát már több mint száz esztendővel ezelőtt is működött.

A Nobel-díjra jelöltek között több olyan személy is található, akik nem rendelkeznek felsőfokú végzettséggel. A tudományos Nobel-díjak esetében nyilvánvalóan nélkülözhetetlen a diploma megléte, mivel anélkül nem nyílnak meg az egyetemek kapui a tudományos kutatókhoz, a művészet és a béke területén viszont diploma nélkül is el lehet boldogulni. A jelöltek közül az alábbi személyek nem rendelkeztek felsőfokú végzettséggel.

Tormay Cécile magánúton végezte tanulmányait; több nyelven beszélő, világlátott, művelt hölgy volt. Az író nő korában egy nemesi származású asszonynak nem volt szüksége egyetemi végzettségre, mivel a házasság révén megfelelő anyagi biztonságban tudott élni, a házasságot követően pedig a családanyai feladatok ellátása lett az elsődleges feladata.

Schwimmer Rózsa ugyancsak nem rendelkezett felsőfokú végzettséggel. Schwimmer korában a nők előtt gyakorlatilag zárva voltak a felsőoktatási intézmények kapui, rendkívül nehéz volt nőként felsőoktatási intézménybe bekerülni, ráadásul a férfiakétól nehezebb felvételi követelményeknek kellett megfelelniük. A békeaktivista polgári leányiskolát végzett, illetve egy esti, kereskedelmi iskolát látogatott, amely férfiak számára volt fenntartva.

Szold Henrietta az Egyesült Államokban élt, azonban az 1800-as évek utolsó évtizedeiben még az Újvilágban sem élveztek egyenlő jogokat a férfiak és a nők, így a felsőoktatásban is jelentős hátrányt szenvedtek. Ráadásul Szold Henrietta zsidó származású volt, ami a korabeli Amerikában nagy hátrányt jelentett a felsőoktatásba történő jelentkezés során. A tudás iránti vágy azonban megvolt a cionista hölgyben, aki rendszeresen látogatta az egyetemek nyilvános előadásait, sőt maga is szervezett esti iskolát (lásd bővebben: 6.2. fejezet).

Ilyés Gyula magyar–francia szakon kezdte meg tanulmányait a budapesti Tudományegyetemen, azonban azt nem fejezte be.

A Nobel-díjra jelölt személyek felsőfokú végzettségével kapcsolatban az alábbi megállapításokat tehetjük. Huszonhárom fő rendelkezik felsőfokú végzettséggel (85,2%), amely valamivel alacsonyabb, mint a Nobel-díjjal jutalmazott személyek esetében volt regisztrálható. Ez elsősorban annak köszönhető, hogy a jelöltek között több hölgy is volt, akiknek nem adatott meg a felsőoktatási intézményben való tanulás lehetősége. A jelöltek mintegy hatvan százaléka

kizárólag hazai felsőoktatási intézményben végezte a tanulmányait (65,2%), szűk egyharmaduk pedig itthon és külföldön is tanult (Eötvös Loránd, Szilárd Leó, Fodor József, Schulek Vilmos, Kemény Ferenc, Apponyi Albert,) (26,1%), míg 8,7%-uk kizárólag külföldön végezte felsőfokú tanulmányait. Ez utóbbi érték kifejezetten alacsonynak tekinthető, mivel Goldberger József már gyermekkorában elhagyta Magyarországot, így ő nem a magasabb színvonalú képzést nyújtó egyetemek vonzó hatására hagyta el az országot. Reiter Tibor életrajzi adatai rendkívül hiányosak, de a rendelkezésre álló adatok alapján ő az egyetlen, aki magyarországi középiskolát követően kizárólag külföldön végezte a felsőfokú tanulmányait (Berlinben végezte az orvosi egyetemet).

Jelentős koncentrációja figyelhető meg a felsőoktatási intézményeknek. A Nobel-díjasaink csak fővárosi felsőoktatási intézményben tanultak, amelyben nyilvánvalóan az is szerepet játszott, hogy Lénárd Fülöp kivételével mindannyian fővárosi lakosok voltak. Az ELTE jogelődintézményeiben tanult Lénárd Fülöp, Szent-Györgyi Albert, Hevesy György, Békésy György és Harsányi János, míg a Műegyetemen Gábor Dénes, Wigner Jenő és Oláh György. A Nobel-díjra jelöltek esetében két vidéki felsőoktatási intézménnyel találkozhatunk: Jancsó Miklós Szegeden, míg Weöres Sándor Pécsen végzett. Mindkét kategóriában tehát a fővárosi egyetemek erőteljes dominanciája figyelhető meg.

A fenti adatokból jól látható, hogy a Nobel-díjat nyert tudósok esetében jóval magasabb a kizárólag külföldön, illetve az itthon és külföldön felsőfokú végzettséget szerzett személyek aránya, amely mindenképp jelzi azt, hogy a későbbi jobb boldoguláshoz és a kutatói karrier eléréséhez szükségesek a külföldi impulzusok. Az objektivitás kedvéért azt azonban érdemes megemlíteni, hogy a jelöltek esetében a kizárólag hazai felsőoktatási intézményben szerzett diplomások arányát jelentősen növelik az irodalmi Nobel-díjra felterjesztett személyek relatív magas száma.

8.5. Az életpályaszakaszok vizsgálata

A legtöbb tudós életében markánsan beazonosíthatók azok a települések, ahol éveket vagy akár évtizedeket töltöttek el. Napjaink tudósaival összehasonlítva, a múlt nagy kutatóira kevésbé volt jellemző mobilitás, de esetükben is megfigyelhető, hogy olykor öt-hat városban is hosszú éveket töltöttek el. Napjaink tudósai még könnyebben változtatják a kutatási helyeiket, és egyes kutatóknál akár nyolc-tíz település is regisztrálható. Ez a tudomány nemzetköziesedésével és az emberek mobilitási hajlandóságának növekedésével egyaránt magyarázható. Jelen kutatás a felsőfokú végzettség (egyetemi diploma) megszerzését követően vizsgálja az életpályaszakaszokat. Azok a helyszínek kerültek regisztrálásra, ahol a kutató legalább három hónapot töltött el.

Az egyetemi végzés utáni időszak tekinthető azon időszaknak, amikor egy fiatal a saját lábára áll, s megpróbál anyagilag függetlenedni. A vizsgált személyek szinte mindegyike

rendelkezik doktori fokozattal. A doktori képzést többnyire a diplomát kibocsájtó egyetemen szereztek meg vagy legalábbis ott kezdték meg a tanulmányaikat. Ekkor már többeknél körvonalazódik a tudomány iránti vonzalom, a tehetség és a szorgalom, így sokan engedve a csábításnak, külföldön folytatták a doktori tanulmányaikat. Ettől az időszaktól kezdve (különösen a doktori fokozat megszerzését követően) erősödik meg a nagy külföldi tudásközpontok szívó hatása, amelyek tehetségvonzó ereje rendkívül erős, tekintettel a jobb kutatási feltételekre és a jobb anyagi megbecsültségre.

Az egyes tudományágak esetében megfigyelhető mobilitási hajlandóság bemutatására jelen kutatás esetében nincs lehetőség, mivel a különféle területek tudósai kis számú mintát biztosítanak csak. Azt azonban érdemes megemlíteni, hogy az egyes tudományágak képviselői között igen nagymértékű mobilitási hajlandóság figyelhető meg. Elsősorban a tudomány jellege az, ami befolyásolja azt, hogy egy tudós átlagosan hány településen vagy országban fordul meg tartósan az élete során.

A humántudományok és a nemzeti tudományok (pl. magyar irodalom, történelem, társadalomföldrajz, jogtudomány) kutatóit főként országon belüli mobilitás jellemzi (vagyis kevés országban fordulnak meg, de több hazai településen), a természettudományok és az orvostudomány képviselői viszont több országban (de kevesebb településen) fordulnak meg életük során (lásd bővebben: *A Kárpát-medence talentumföldrajza* című könyv ide vonatkozó fejezetei). A humán és a nemzeti tudományok esetében jóval nagyobb szerepe van egyéni kutatómunkának, kevésbé hangsúlyosak a nemzetközi kapcsolatok, ezzel szemben a természettudományok és az orvostudomány területén a jobb kutatási feltételek nagy vonzerőt jelentenek, az élő nemzetközi kapcsolatok pedig nélkülözhetetlenek. Nagyban befolyásolja a mobilitási hajlandóságot egy adott ország politikai berendezkedése és anyagi lehetőségei. A külföldi kapcsolatoktól elzárt, diktatórikus berendezkedésű országokban természetesen nem adódik lehetősége (vagy csak nagyon ritkán és korlátozottan) a kutatóknak arra, hogy huzamosabb ideig külföldön éljenek, ott kutassanak, vagy hosszabb távú külföldi ösztöndíjakat fogadjanak el. Sajnos hazánkat is ez jellemezte a második világháborút követő évtizedekben, és csak a nyolcvanas évektől indult e tekintetben enyhülés, majd jelentős áttörést a rendszerváltás hozott. A kommunista diktatúra idején többnyire a „baráti országokban” volt lehetőség kutatási ösztöndíjak elfogadására (főként a Szovjetunióban). Ugyancsak problémaként jelentkezik, amikor egy ország az anyagi erőforrásainak hiányában nem tudja egy kutatót támogatni a külföldi utazásait és a hosszabb távú külföldi tartózkodásait. Ez esetben a fogadó ország vonzása olyan erőssé válik, hogy ha külföldre megy a kutató, akkor rendszerint nem is tér haza.

Amennyiben a tudományágakat külön vizsgáljuk, akkor láthatjuk, hogy az egyes területek esetében erősen behatárolható azon települések száma, ahol megfordulhat egy kutató. Ezek többnyire a nagyobb egyetemi városok és a kutatóintézeteknek helyet adó települések, vagyis a települések nagy koncentrációja regisztrálható az életpályaszakaszok vizsgálata

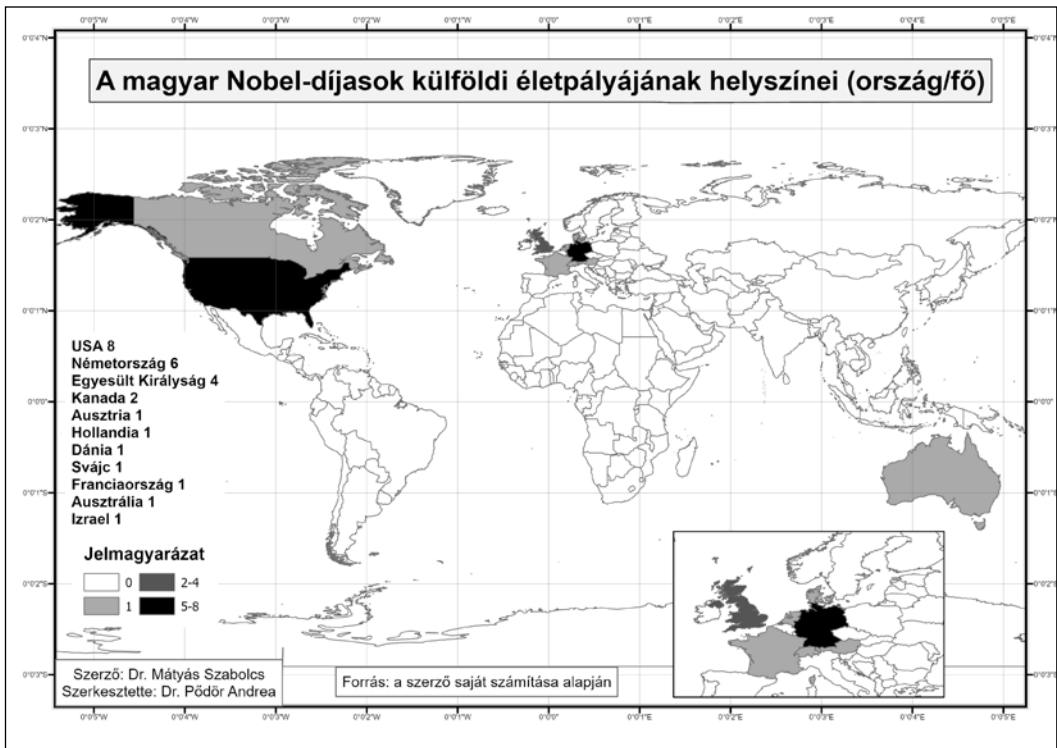

során. Nyilvánvaló, hogy e koncentráció nagy tehetségsűrűséget eredményez egy-egy településen, így azokon relatív tehetségbőség alakul ki. Ezek a települések megfelelő munka- (kutatási hely) és lakhatási lehetőséget is biztosítanak, ezért a tehetségvonzó és a tehetségmegtartó képességük egyaránt nagy (utóbbi eredménye, hogy sok esetben halálozási helyként is szolgálnak). Ennek következtében a tehetségháztartásuk pozitív.

A Nobel-díjjal jutalmazott személyek mobilitását jól mutatja, hogy nincs egyetlen olyan tudós és művész sem, aki az életét egy helyszínen élte volna le. A magyarországi születésű személyek esetében pedig mindenkinél szerepel legalább egy külföldi helyszín, négy személynél pedig három vagy több ország is regisztrálható (Szent-Györgyi Albert, Hevesy György, Gábor Dénes, Oláh György). A tudomány területén már évtizedekkel ezelőtt lejárt a „magányos farkasok” kora, és aki jelentős tudományos eredményt kíván felmutatni, annak rendkívül mobilisnak kell lennie, s élete során akár többször is költöznie kell. A hazai születésű tudósok esetében a második világháborút megelőzően az elsődleges célpont Németország volt, amely elsősorban a korábbiakban is említett okokkal magyarázható. A náciizmus erősödése viszont már a második világháború előestéjén is egyes kutatókat az Egyesült Királyság és az USA felé terelt. A második világháború és az azt megelőző néhány esztendő jelentős változásokat eredményezett, amely a tudományos centrumokat áthelyezte a tengeren túlra, amely egyértelműen megmutatkozik a magyar Nobel-díjasok mobilitásának vizsgálatakor is.

A világháborút követően Németország romokban hevert. A kutatóközpontok ugyancsak megszenvedték a háborút, egy részük megrongálódott, a korábbi kutatási források pedig jelentősen lecsökkentek. A tudósok közül többen meghaltak, vagy más országba költöztek, így a német egyetemek és kutatóközpontok jelentősen veszítettek a vonzerejükből, számos kutató pedig az Egyesült Államokba költözött. Ennek hatására az USA tudományos élete korábban soha nem látott lendületet vett, vonzereje pedig még inkább megnövekedett. Németország gazdaságilag viszonylag gyorsan helyreállt, a tudományos élete pedig, ha nem is pótolta maradéktalanul a korábbi veszteségeket, de mindenképp meggyőző fejlődési pályára állt, amit bizonyít a nyugat-német tudósok 1945 utáni elismeréseinek száma is (pl. Nobel-díj).

A legnagyobb vonzerőt az USA és Németország jelentette. A vizsgált személyek közel hatvan százaléka töltött huzamosabb időt az Egyesült Államokban (57,1%), több mint negyven százalékuk pedig Németországban (42,9%). Jelentős szívóerőt fejtett ki továbbá az Egyesült Királyság (28,6%) és Kanada (14,3%); egy-egy személynél szerepelt Ausztria, Hollandia, Dánia, Svájc, Kanada, Franciaország, Ausztrália és Izrael (4. ábra).

4. ábra: A magyar Nobel-díjasok külföldi életpályájának helyszínei (ország/fő)

Amennyiben Nobel-díjasaink mobilitását a hazai településhálózatban vizsgáljuk, akkor megállapíthatjuk, hogy rendkívüli egyoldalúság jellemzi azt. A fővároson kívül egyedül Szeged az a hazai település, ahol Nobel-díjas tudós hosszabb ideig kutatott (Szent-Györgyi Albert). Ez mindenképp jól szemlélteti Budapest tehetségvonzó képességét, amely évszázadok óta az egyik legerősebb a hazai települések között. Az elemzett személyek közel kétharmada kapcsolódott életpályája során a magyar fővároshoz. A tehetségmegtartó képessége ugyancsak jelentős (lásd: Mátyás 2020), viszont ez a Nobel-díjat nyert tudósok esetében kevésbé jellemző, mivel Kertész Imre kivételével mindegyikük elhagyta a várost.

A hazai településeket vizsgálva, a Nobel-díjra jelölt személyek esetében jóval kiegyenlítettebb az életpálya. A főváros túlsúlya esetükben is jelentős, azonban jóval több vidéki település jelenik meg az életpályaszakaszok vizsgálata során. Nézzük meg elsőként a hazai településeket! Nyolc személynél nem jelenik meg a főváros, amely a Nobel-díjasokkal összevetve igen szignifikáns növekedés (29,6%). Amennyiben pedig a gyermekként az országot elhagyó Goldberger József és az USA-ban született Szold Henriettát nem számoljuk a vizsgált személyek halmazába – mivel ezáltal az életükből a magyarországi életpályaszakaszok nyilvánvalóan kimaradtak –, akkor ez az érték már megközelíti az egyharmadot, amely már jóval reálisabban érzékelteti a főváros valódi súlyát a hazai települések között (32%).

Azt azonban a jelölt személyekkel kapcsolatban is megállapíthatjuk, hogy Magyarország esetében a főváros gyakorlatilag megkerülhetetlen úgy tudósok, mind a művészek életében. A talentumföldrajz jeles hazai képviselője, Győri Ferenc ezzel kapcsolatban azt írta, hogy „*Budapest a szellemi és művészeti életben való érvényesülés, karrierépítés során ki nem kerülhető állomást jelentett és jelent ma is.*” (Győri F. 2011a, 110.)

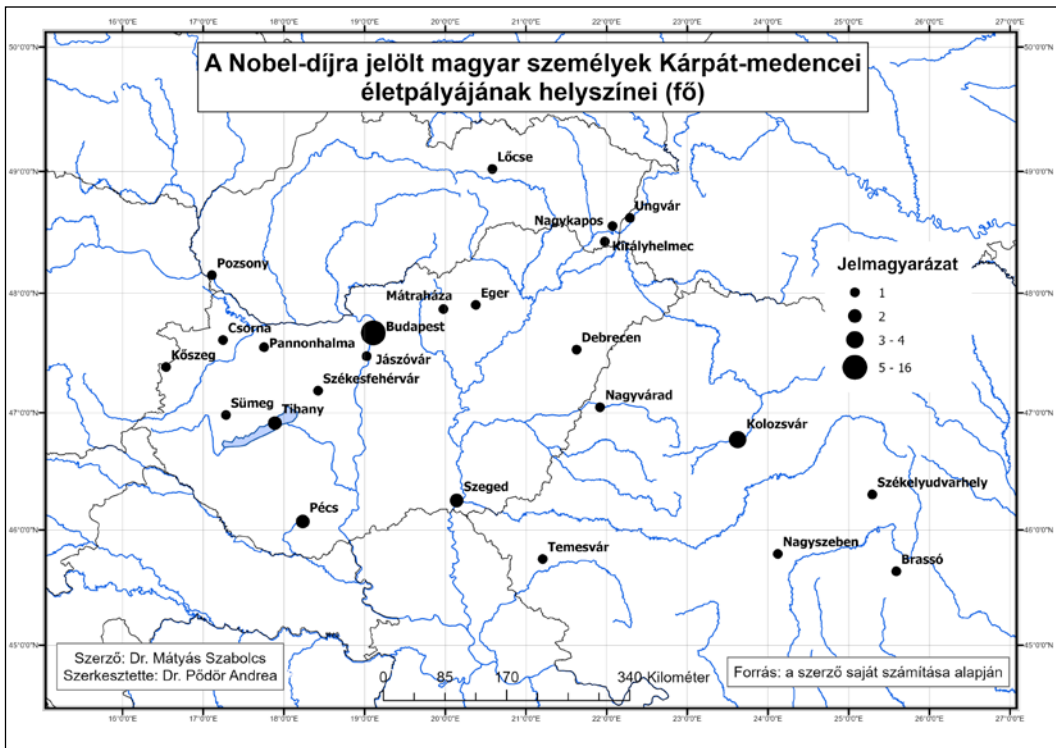
A vidéki városaink közül a legnagyobb tehetségvonzó képességgel Kolozsvár rendelkezett, ahol négyen töltöttek legalább három hónapot az egyetem elvégzését követően (14,8%). Kolozsvár kapcsán érdemes egy kicsit megállnunk és néhány érdekes tényről emlékezni. Több mint száz esztendeje már, hogy Mátyás király szülővárosa nem Magyarországhoz tartozik, ennek ellenére még mindig számos tudományterületen a kincses város az, amely a legnagyobb tehetségbőséggel rendelkezik (a múlt és a jelen tudósait együttesen számbavéve). A Szamos partján egy olyan szellemi táj alakult ki, amelynek hatása még most is elevenen él a magyar tudományban.¹⁰²

Kolozsvár mellett Szeged, Pécs és Tihany települések értékei emelkednek ki, ahol két-két fő töltött huzamosabb időt. A két egyetemi város értéke semmiképp sem meglepő, viszont a Balaton-parti településé igen. A Tihanyban található biológiai kutatóközponthoz kapcsolható Verzár Frigyes, Illyés Gyula pedig élete második felét nagyrészt felesége családjának tihanyi nyaralójában töltötte. A többi település mindössze egy-egy személy életpályaszakaszában szerepel csak. A huszonnégy település többsége nagyobb méretű város, néhány kisebb méretű település található csak közöttük, ezek jórészt papi szolgálati helyek voltak, s nem tudatosan választott kulturális központok. Összevetve a Nobel-díjas tudósok életpályaszakaszaiával, jól látható, hogy jóval több hazai település található az életpályaszakaszok között. Ennek két fő oka van. Egyrészt a közel kétszeres elemszám (több jelölt volt, mint Nobel-díjjal jutalmazott személy), másrészt pedig a jelöltek között magasabb a humán értelmiségi aránya, akik jóval szabadabban választhatták meg a lakóhelyeiket (mint például egy természettudós), mivel kevésbé kötötte őket a tudományos kutatás helye. Egy kutató esetében meglehetősen behatárolt azon települések köre, ahol élhet vagy dolgozhat, mivel az egyetemek és kutatóintézetek csak néhány településhez köthetők.

Ha a korabeli Magyarország településhálózatát nézzük, akkor a nagyobb városaink közül Kassa, Miskolc és Szabadka azok a települések, amelyek nem jelentkeznek életpályahelyszíneként a Nobel-díjra jelöltek esetében (5. ábra).

102 A Kárpát-medence talentumföldrajza című könyv alapján, közel 3000 tudós, művész és egyéb kimagasló személy adatait elemezve, az egyes tudományterületeken határon túli nagyvárosaink az alábbi helyeken szerepelnek az életpályaszakaszok vizsgálatát követően:

„Agrár- és élelmiszertudomány (Kolozsvár 3.), biológia (Kolozsvár 3.), filozófia (Kolozsvár 1.), fizika (Kolozsvár 1.), földrajz (Kolozsvár 3.), informatika (Kolozsvár 2.), szépirodalom (Kolozsvár 1., Nagyvárad 4.), jogtudomány (Kolozsvár 2., Pozsony 5., Nagyvárad 6.), közgazdaságtan (Nagyvárad 1.), matematika (Kolozsvár 1., Marosvásárhely 3.), mérnöki tudomány (Selmecbánya és Pozsony 1., Arad 2.), filmművészet (Kolozsvár 4.), festészet (Nagybánya 1.), néprajztudomány (Kolozsvár 1., Pozsony és Kézdivásárhely 4.), neveléstudomány (Kolozsvár 2., Kassa 3.), orvostudomány (Kolozsvár 4., Pozsony és Marosvásárhely 5.), pszichológia (Kolozsvár 4.), szociológia (Kolozsvár, Nagyvárad és Pozsony 1.), teológia (Kolozsvár 1., Nagyvárad 5., Gyulafehérvár, Kassa és Munkács 6.), történelem (Kolozsvár 3.)” (Mátyás 2020, 527.)

5. ábra: A Nobel-díjra jelölt magyar személyek Kárpát-medencei életpályájának helyszínei (országfő)

A jelöltek a külföldi helyszínek közül a német nyelvű országokban fordultak meg legtöbbször. A magyar szürkeállomány klasszikus befogadó területei Németország (48,1%), Ausztria (14,8%) (szinte kizárólag Bécs) és Svájc (7,4%). A német dominancia azzal is magyarázható, hogy a jelölések jelenleg csak 1971-ig elérhetők, vagyis, az elemzett személyek túlnyomó többsége még abban az időszakban élt, amikor hazánkban erős volt a német orientáció. Jelentős továbbá az Egyesült Királyság (25,9%), illetve az USA (18,5%) részesedése. Utóbbi országgal kapcsolatban érdemes megjegyezni, hogy az életpálya-szakaszainak számát növeli Szold Henrietta (az USA-ban született) és Goldberger József (gyermekkorában költöztek az USA-ba) is. Az amerikai értékeket tehát ha „tisztítva” nézzük, akkor a számított érték jóval kevesebb lenne. Az életpályaszakaszok között szerepel még két személynél Franciaország, továbbá egy-egy főnél Olaszország, Luxemburg, Oroszország, Hollandia és Izrael.

Úgy a Nobel-díjasok, mind a jelöltek esetében elmondhatjuk, hogy természetesnek tekinthető az, hogy a nagy nemzetközi tudáscentrumok folyamatos vonzást fejtenek ki a tudósokra, így természetesen a magyar tudósokra is. Egy-egy nagy kutatóközpontban vagy egyetemen olykor egy adott terület legjelesebb képviselői gyűlnek össze, amely óriási vonzerőt jelent a periféria tudósai számára, ahol a bérezés és a kutatási feltételek jóval elmaradnak a tudáscentrumok által kínáltaktól. A tudásáramlás rendkívül hasznos a tudomány fejlődése

szempontjából, azonban a tudásáramlás többnyire egyirányú. Néhány nagy kutatóközpont vonzza a perifériákról a kutatókat, akik később nem térnek vissza a kibocsájtó országba, ezáltal pedig a centrum és a periféria közötti különbség még inkább növekedni fog, amely a későbbiekben tovább növeli az egyirányú tudásáramlást.

Úgy tartja a mondás, hogy nem lehet senki sem próféta a saját hazájában. Jelen kutatás során ezt nem lehet sem megcáfolni, sem pedig egyetérteni vele. A Nobel-díjasok esetében azt látjuk, hogy valóban nem lehettek próféták a saját hazájukban, mivel többségüknek el kellett hagyniuk az országot ahhoz, hogy sikeres tudósokká váljanak. Azt pedig nem lehet megmondani, hogy egy-egy tudós itthon elérte-e volna azt az eredményt, amit később arany érmecskével honoráltak. Halkan jegyezzük csak meg, hogy valószínűleg nem, mivel nem voltak meg a megfelelő kutatási feltételek ahhoz, hogy világraszóló tudományos eredményt érjenek el. A jelöltek esetében viszont azt mondhatjuk, hogy lehet próféta Magyarországon szinte mindenki. Ők többnyire itthon maradtak és itt értek el sikereket. E sikerek azonban talán kisebbek voltak, mint a Nobel-díjas tudósok esetében, mivel sajnos nem álltak rendelkezésükre azok a feltételek, amik hozzájárultak volna a Nobel-díj megszerzéséhez (pl. jól felszerelt laboratórium, külföldi utazások lehetősége, mindennapos kapcsolattartás a külföldi kollégákkal, a legújabb szakirodalom megismerése). Az ország elhagyásának lehetősége a Magyarországon maradt jelöltek esetében is fennállt. Tudásuk többnyire versenyképes volt, külföldön is konvertálható lett volna. A tehetségvonzás esetükben is működött, azonban ők valami ok folytán úgy döntöttek, hogy nem hagyják el az országot. Lehet, hogy az itthon maradt tudósok Solymosi Frigyes akadémikus gondolatait osztanák, aki a tudóskivándorlással kapcsolatban a következőképp nyilatkozott: *„Nem az a gond, hogy sokan anyagi gyarapodásuk érdekében külföldön munkát vállalnak, hanem az, hogy ragaszkodnak-e annyira hazájukhoz, hogy jólétüket megalapozva néhány év múlva hazajönnék. Ez különösképpen elvárható lenne a diplomásoktól, a fiatal kutatóktól, akik a nagyobb kereset mellett kinti tapasztalatokkal is gazdagodnak, amelyre hazájuknak égetően nagy szüksége lenne.”* (Solymosi Frigyes)

8.6. Halálózási hely

A halálózási hely ismerete számos, hasznos információval szolgálhat a talentumföldrajz kutatói számára. Evidenciaként jelenthetjük ki, hogy egy vizsgált mintában mindig a születési helyek száma a legmagasabb, s ahogy haladunk az időben előre, úgy csökken a regisztrálható települések száma. A legnagyobb koncentráció a halálózási helyek esetében figyelhető meg. A halálózási hely rendszerint az aktív életpálya szakasz utolsó állomása is, ahol a kutatók életük utolsó éveit töltik (*Györi F. 2011a*). E települések rendszerint nagyobb presztízsű egyetemi városok és kutatóközpontok. A kutatói életformából adódóan azonban a nyugdíjba vonulást követően általában nem a dologtalan nyugdíjas évek következnek, hanem a kutatók továbbra is bejárnak a kutatóintézetbe vagy az egyetemre, ahol kutatnak és oktatnak is még éveken

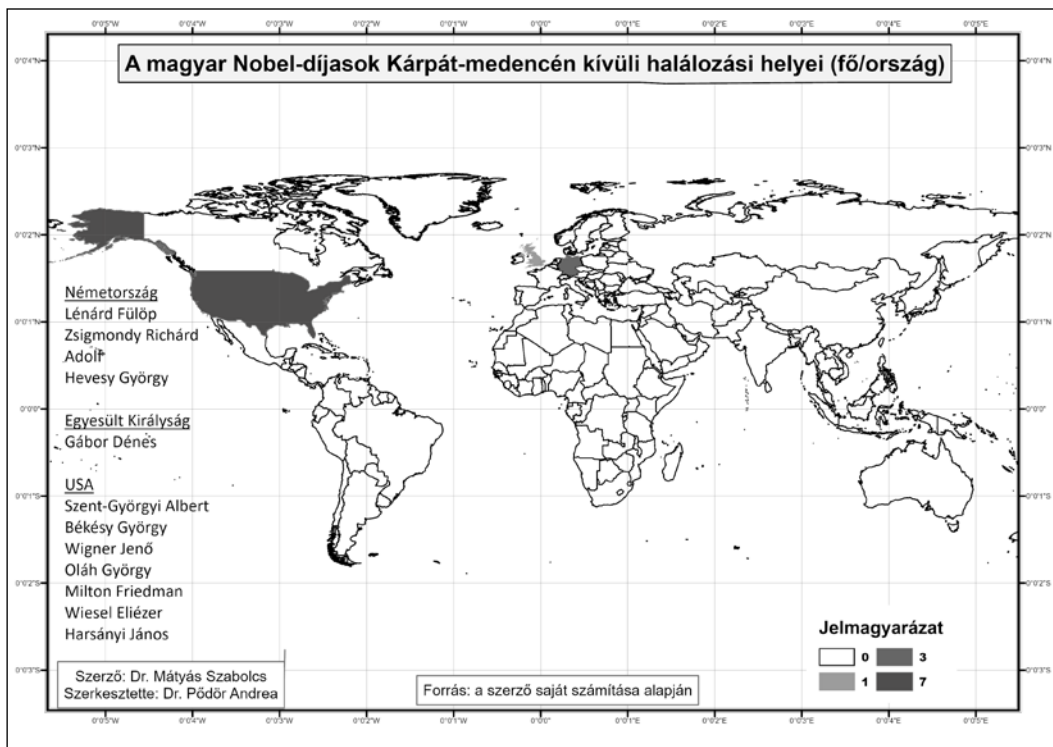
keresztül. Ennek következtében a tudósok rendszerint nem hagyják el az életpályájuk utolsó jelentősebb állomását, hanem vagy azon a településen maradnak vagy a település közelében telepednek le, ahonnan még könnyen meg tudják közelíteni korábbi munkahelyüket. A nyugat-európai országokban és Észak-Amerikában ezért általában az agglomerációban telepednek le a nyugdíjas kutatók, hazánkban ez viszont – a településfejlődés megkésett szuburbanizációs és dezurbanizációs szakaszainak következtében – csak a nyolcvanas évektől jellemző (szinte kizárólag a főváros esetében), de korántsem olyan mértékben, mint az a fenti országokban látható.

A nyugdíjas kutatók esetében az „aktív nyugdíjaskort” körülbelül a hetvenedik életévig számíthatjuk, ezt támasztják ugyanis alá a halálozási adatok. A hetvenéves korukig elhunyt kutatók ugyanis többnyire még az egyetemi városokban laktak, s csak ezt követően költözött többségük az agglomeráció településeire (*Nagy P. T. 2017*).

A halálozási helyek tehát a legnagyobb földrajzi koncentrációt mutatják a vizsgált települések között, és e települések többnyire a legnagyobb tehetségmegtartó képességgel is rendelkeznek, mivel innen relatíve kis mértékű csak az elvándorlás. Kijelenthetjük tehát, hogy a kiemelkedő képességű tudósok halálozási helyeinek tehetségháztartása pozitív, mivel több kiemelkedő képességű embert vonzott, mint amennyi onnan elszármazott.

Említsük meg továbbá, hogy a halálozási helyek koncentrációját növeli az a tény is, hogy már évtizedekkel ezelőtt is az elhunytak döntő többsége kórházban hunyt el (a születési helyek számának koncentrálódása kapcsán ugyancsak hasonló megállapításokat tehetünk), vagyis, ha valaki egy kis lélekszámú településen is él, ahol nincs kórház, jó eséllyel egy nagyobb méretű, kórházzal rendelkező településen fog elhunyni. Ez elsősorban a nagyvárosok körül lévő agglomerációs gyűrűben élő személyeket érinti.

Nobel-díjasaink közül tizenkét fő hunyt el, Herskó Ferenc és Polányi János vannak még életben. Az USA-ban közel hatvan százalékuk hunyt el (58,3%) (Szent-Györgyi Albert, Békésy György, Wigner Jenő, Milton Friedman, Wiesel Eliézer, Harsányi János, Oláh György), míg Németországban egynegyedük (Lénárd Fülöp, Zsigmondy Richárd Adolf, Hevesy György). Az Egyesült Királyságban Gábor Dénes, míg Budapesten Kertész Imre halálozott el. A vizsgált Nobel-díjas személyek 91,7%-a külföldön hunyt el, s várhatóan Polányi János és Herskó Ferenc is külföldön fog elhalálozni (Polányi János Kanadában él, Herskó Ferenc pedig Izraelben), ami még tovább rontja majd az amúgy sem túl hízelgő statisztikát (6. ábra).

6. ábra: A magyar Nobel-díjasok Kárpát-medencén kívüli halálozási helyei (fő/ország)

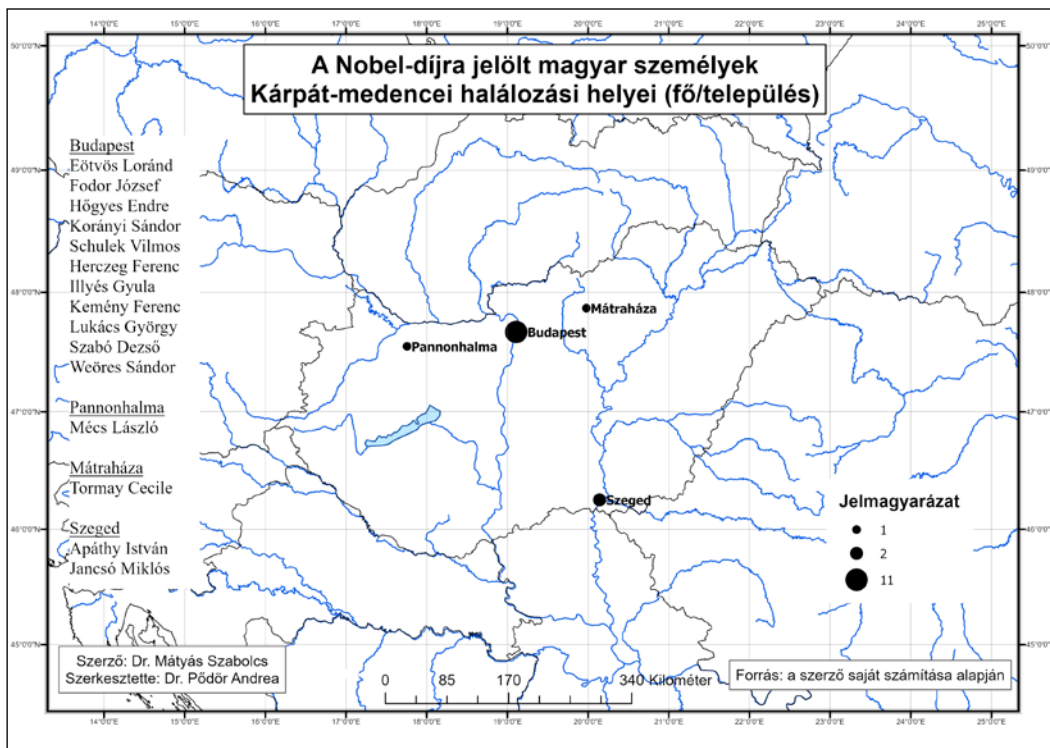
Az agyelszívás folyamata a kiemelkedő képességű, piacképes tudással rendelkező tudósok esetében mutatkozik meg a leginkább, a Nobel-díjasok esetében pedig még élesebben jelentkezik e jelenség. A vizsgált személyek több mint kilencven százaléka a Kárpát-medencén kívül hunyt el. Mint arról a korábbi fejezetekben is említést tettem, az egyirányú tehetségáramlás óriási veszteség minden periférián lévő ország számára. Természetesen rendkívül nehéz azt kiszámolni, hogy mekkora kár ér egy országot azzal, ha egy kiművelt emberfő elhagyja az országot, de csak ha a taníttatás költségeit nézzük (általános- és középiskola, felsőfokú képzés), már az is tetemes összeget tesz ki, a későbbi „hozamot” pedig meglehetősen nehéz megbecsülni is. A magas külföldi halálozási értékeket érdemes összevetni a sérelmet szenvedett személyek számával. A két érték között rendkívül szoros korreláció figyelhető meg (lásd bővebben: III/9. fejezet).

Mindenképp elgondolkodtató az a tény, hogy az elhunyt tizenkét személy közül mindössze egy fő halálozott csak el Magyarországon. A többi tudós élete nagyobb részét külföldön töltötte, és ott is hunyt el. Azt azonban érdemes megemlíteni, hogy többségük életük végéig magyarnak tartotta magát, amire büszkék is voltak. Anyanyelvükre vigyáztak és végső kívánságuk is az volt, hogy magyar földben nyugodhassanak. A fővárosi Fiumei úti Nemzeti Sírkertben található Kertész Imre, Oláh György és Hevesy György sírja.

Hevesy György magyarságtudatának érdekes adaléka, hogy a szülőföld iránti érzést gyermekeibe is plántálta, holott ők édesanyjuk révén félig dán származásúak voltak. Legidősebb lánya, Jenny de Hevesy-Arrhenius, akinek kívánsága az volt, hogy édesapja mellett, magyar földben legyen végső nyugalomra helyezve. Jenny 2001 óta magyar állampolgár is volt, testvéreivel együtt pedig az 1980-as évek óta szoros kapcsolatot ápoltak számos magyar tudóssal (MTA 2009).

A Nobel-díjra jelöltek mindegyike elhalálozott, így huszonhét személy adatai kerültek elemzésre. Két személy esetében nem volt pontosan megállapítható a halálozási hely. Reiter Tibornak rendkívül hiányosak az életrajzi adatai, amelyből nem derül ki a halálozási hely, Róna Péternél pedig a források bizonytalanok. Egyes feltételezések szerint a feleségével együtt Auschwitzba deportálták őket, s ott lelték halálukat, más feltételezések szerint pedig Budapesten érte őket a halál. Arról a fentiekben is említést tettem, hogy a jelöltekre kisebb mobilitás volt jellemző, mint a Nobel-díjas tudósokra, amely természetesen megmutatkozik a halálozási helyek kapcsán is.

A Nobel-díjra jelölt személyek több mint fele Magyarországon hunyt el (55,6%) (15 fő), amely jelentős növekedés a Nobel-díjas személyeknél regisztrált értékhez képest (55,6% ↔ 8,3%). A legfőbb tehetség-befogadó település a főváros, ahol az elhunytak 40,7%-a halálozott el. A tehetség-befogadás mellett azonban jelentős a „megtartottak” aránya is, akik a fővárosban születtek és ott végezték a tanulmányaikat, s ezt követően nem költöztek másik városba (4 fő), illetve azok száma is jelentős, akik nem a fővárosban születtek, de a fővárosban telepedtek le, s ott is hunytak el (7 fő). A fentiekből egyértelműen látszik, hogy a legnagyobb sűrűséget mutató Kárpát-medencei tehetségtér – a Nobel-díjra jelöltek esetében is – Budapesten alakult ki. Ketten Szegeden (Apáthy István, Jancsó Miklós), egy-egy fő pedig Pannonhalmán (Mécs László) és Mátraházán (Tormay Cécile) hunyt el (7. ábra).

7. ábra: A Nobel-díjra jelölt magyar személyek Kárpát-medencei halálozási helyei (fő/település)

A halálozási helyeket vizsgálva érdekes megállapítást tehetünk a tekintetben, hogy a hazánkban elhunytak kizárólag a jelenlegi Magyarország területén hunytak el, a halálozási helyek között nem található határon túli település, holott az életpályaszakaszok vizsgálata során számos elcsatolt település is megjelent. Ennek magyarázata elsősorban abban keresendő, hogy a magyar értelmiség a trianoni diktátumot követően nagy számban menekült el az idegen impérium alá került területekről. A vizsgált személyek között nagy számban van jelen az a korosztály, akik sikeres határon túli életpályaszakasszal a hátuk mögött, a békeparancsot követően még új életet kívánt kezdeni a megcsonkított országban.

Az elemzett személyek 14,8%-a az Egyesült Államokban (Szilárd Leó, Goldberger József, György Pál, Schwimmer Rózsa), 11,1%-uk pedig Svájcban hunyt el (Apponyi Albert, Mansfeld Géza, Verzár Frigyes). Apponyi Albert a Népszövetségbe delegált magyar politikus volt, aki hivatalos úton járt Svájcban, így ő normális körülmények között itthon hunyt volna el, vagyis még nagyobb lenne az itthon elhalálozott személyek aránya. Egy-egy fő hunyt el az Egyesült Királyságban (Polányi Mihály), Izraelben (Szold Henrietta) és Hollandiában (Cseh Andor).

Meglepő, de Németországban nem hunyt el Nobel-díjra jelölt magyar személy. A két, hiányos életrajzú tudósról viszont feltételezhető, hogy Németországban hunytak el (Róna Péter, Reiter Tibor), különösen Reiter esetében nagy a valószínűsége annak, hogy ott halt meg (8. ábra).

jelöltek között. Hipotézisem szerint nem, mivel többnyire minden kutató az élete derekán kapta meg a jeles kitüntetést, addig pedig többnyire hasonló életet éltek a jelöltek és a későbbi díjazottak egyaránt.

A tudomány képviselőire többnyire úgy tekintenek, mint olyan emberekre, akik tudatosan élnek és vigyáznak az egészségükre. Ez alapján joggal feltételezhetjük, hogy a tudósok többsége magas életkort élt meg, és távol tartotta magát minden káros szenvedélytől. Ezt számos vizsgálat meg is erősítette, azonban azt érdemes megemlíteni, hogy több tudós is erős dohányos volt, különösen évtizedekkel ezelőtt. Alkohol vagy kábítószer függőség viszont a természettudósoknál vagy az orvosoknál nem volt regisztrálható, amely alátámasztja a fent említetteket.

A káros szenvedélyek kapcsán említünk meg egy olyan szenvedélyt, amely a legtöbb tudósnál komoly problémaként jelentkezett (jelentkezik) és jelentős hatással lehet a megélt élettartamra. Ez a munkamánia, amely bizonyos esetekben súlyos egészségügyi problémákat is okozhat (lásd: keretes írás). E szenvedélybetegség a függőség egyik fajtája, amelyet már a 19. században is vizsgáltak. A munkamániában szenvedő személyek esetében az öröm egyedüli (legfőbb) forrását a munka jelenti. Az életrajzi adatok alapján azt pontosan megállapítani, hogy az egyes tudósok hány órát dolgoztak naponta, nem lehetséges. Azt azonban látni kell, hogy egy olyan életmű eléréséhez, mint amilyennel e könyvben szereplő személyek is rendelkeznek, nem elegendő a napi nyolcórás munka, hanem annál jóval több órát kell a kutatóintézetekben eltölteni.¹⁰⁴ S természetesen nemcsak hétköznap, hanem hétvégén is, amely mindenképp negatív hatással van a megélt élettartamra. Egy született kutató azonban munka közben nem az óráját figyeli, mivel őt a tudomány szeretete és a felfedezés öröme élteti, s nem a munkaidő végét várja.

Az átlagon felüli munkakedv azonban nemcsak a megélt élettartamot befolyásolja kedvezőtlenül, hanem a családi életre is negatív hatással van. A férjek és feleségek általában nehezen tolerálják (hacsak nem ők is kutatóként dolgoznak) az otthonról távol töltött órákat. Ezt mindenképp jól mutatja a tudósoknál regisztrált átlagos gyermekszám is (lásd: III/8. fejezet).

Az esetleges káros szenvedélyek ellenére is, a vizsgált személyek többnyire vigyáztak az egészségükre. Ez részben abból adódhatott, hogy tanult, művelt emberek lévén megtettek minden tőlük telhetőt az egészségük megőrzése érdekében (igaz ez különösen az orvosokra, akik nagy számban vannak jelen az elemzett személyek között).

Érdekes összehasonlítási lehetőséget adott volna a férfiak és a nők megélt éveinek az összevetése, mivel a nők várható életkora köztudottan néhány évvel magasabb. Sajnos azonban Nobel-díjat nyert magyar nő nincs, a jelöltek között pedig mindössze két nő van, így érdemi összevetés nem végezhető el.

A Nobel-díjat nyert személyek esetében az átlagosan megélt élettartam 83,3 év, amely kimagasló értéknek tekinthető. A

*„Nem hiszem, hogy a kutatók nagyon nézik az órájukat. Abban a pillanatban, hogy elkezdeném nézni az órát, az azt jelentené, hogy már nem élvezem, és akkor abba is hagyom a munkát.”
(Oláh György)*

104 Oláh György Nobel-díjas kémikus az egyik vele készített interjúban úgy nyilatkozott, hogy ő heti 60-80 órát is a laboratóriumban töltött (*Márton G. 1997*).

tizennégy elemzett személy közül Polányi János (92) és Herskó Ferenc (83) megélt életéve nem szerepel a számított értékben, azonban ők már a kézirat lezárásnak idején is elérték, sőt meg is haladták az összesített átlagosan megélt élettartamot, így ők a jövőben növelni fogják ezt az amúgy is magas értéket.

Tíz évvel az átlag alatti életkort élt meg Zsigmondy Richárd Adolf (64) és Békésy György (73). A legtovább Wigner Jenő (92), Szent-Györgyi Albert (93) és Milton Friedman (94) éltek. A rendelkezésre álló források alapján Nobel-díjasaink kerültek az önpusztító életmódot, egyedül Gábor Dénes számított erős dohányosnak, azonban ő is 78 éves koráig élt (*Czeizel 2003*).

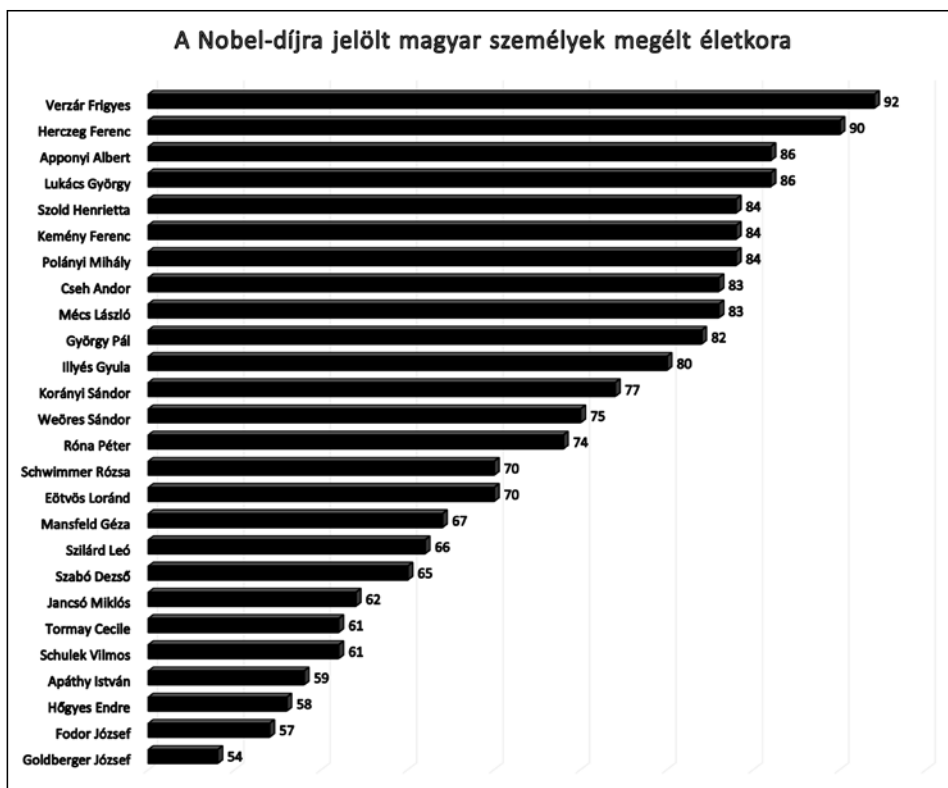
A Nobel-díjra jelöltek esetében az átlagosan megélt életév 73,5 év, vagyis egy évtizeddel rövidebb ideig élnek csak azok, akiket jelölnek, de nem kapják meg az elismerést.¹⁰⁵ Joggal merülhet fel a kérdés, hogy ennek milyen okai lehetnek. Az alábbi okokkal és tényezőkkel magyarázhatjuk a tízéves élettartam különbséget (9. ábra).

A Nobel-díjat többnyire az életük delén kapják meg a tudósok, a művészek és a békeharcosok. Ez sok esetben az aktív korszak végét jelenti, vagyis még van idő élvezni a Nobel-díj adta előnyöket és anyagi biztonságot. A nyugodt és anyagilag felhőtlen öregkor mindenképp hozzájárul ahhoz, hogy valaki magas életkort éljen meg. Egy életpálya vége felé kapott erkölcsi elismerés pedig pozitívan hat a lelki egészségre, amely nyilvánvalóan hatással van a fizikai egészségre is. Egy Nobel-díjas tudós nem érezheti magát céltalannak még idősebb korában sem, mivel az ő szavukra mindig odafigyelnek, az ő véleményüket kikérik, és amíg az egészségük megengedi, gyakran kérik fel előadások tartására és vesznek részt társasági eseményeken. Ezt jól mutatják a magyar tudományos Nobel-díjra felterjesztett jelöltek által megélt életévek is. A tizennégy természettudós és orvos közül mindössze ketten, Polányi Mihály (84) és Verzár Frigyes (92) voltak azok, akik tovább éltek a Nobel-díjasoknál számított értéknél (83,3 év). A jelöltek esetében számolt átlagosan megélt élettartamot csökkentik a nem tudományos Nobel-díjra jelöltek alacsony megélt életévei. Korábbi kutatásaim során megállapítottam (*Mátyás 2020*), hogy a művészek esetében (így a szépirok esetében is) jóval alacsonyabb az átlagos élettartam. A szépiroknál ez mindössze 65,54 év, amely közel két évtizeddel kevesebb, mint a Nobel-díjasok által megélt átlagos élettartam. A legalacsonyabb érték a vizsgált területek között a könnyűzenészek között volt regisztrálható, akik 63,63 évet éltek csak átlagosan.

A szépirok esetében megállapítást nyert, hogy ok-okozati összefüggés fedezhető fel az életmód és a korai halál között. Más területekkel összehasonlítva, átlagon felüli volt az alkohol- és nikotinfüggők száma, a válások és az öngyilkosságok száma. Mindezek együttesen eredményezték az átlag alatti megélt élettartamot. Azt azonban meg kell említeni, hogy semmiképp sem szerencsés az általánosítás, hiszen számos olyan művész volt és van, akik távol tartják magukat a káros szenvedélyektől és kiegyensúlyozott családi életet élnek, a megélt életévük pedig kifejezetten magas. Ugyancsak csökkenti a jelöltek átlagosan megélt élettartamát, hogy egy személyt meggyilkoltak (Róna Péter), Szabó Dezső pedig a világháború következtében gyakorlatilag éhenhalt.

A szépirok jelöltek közül egyedül Weöres Sándorral kapcsolatban lehet csak azt megemlíteni, hogy káros szenvedélye volt; nem vetette meg az alkoholt, és erős dohányos is volt. A róla készült képeken többször is égő cigarettával a kezében láthatjuk. Sárközi Mátyás egyik írásában érdekes

105 Reiter Tibor esetében a megélt életév nem volt megállapítható, ezért a számítás huszonhat személy adatai alapján lett elvégezve.

9. ábra: A Nobel-díjas és a Nobel-díjra jelölt magyar személyek megélt életkora

tényt közöl a költőről, amelyből akár arra is gondolhatunk, hogy ez is közrejátszott abban, hogy a „világirodalmi rangú költőt” nem jutalmazták végül irodalmi Nobel-díjjal. „Weöres Sándort, a világirodalmi rangú költőt, Stockholmban látta vendégül a Nobel-díj bizottság fontos tagja, ám Sa-nyika igencsak sokat kóstolt Lundquist konyak-készletéből, elveszetten ült a nagy karosszékben, ked-vesen mosolygott és nem csillogtatta konverzációs képességeit.” A jeles költő 75 éves korában hunyt el.

Herczeg Ferenc esetében *A Várhegy* című önéletrajzi regényéből lehet arra következtetni, hogy időnként szeretett mulatozni, azonban semmilyen egyéb utalás nem merült fel, hogy bármilyen káros szenvedélye lett volna, vagy mértéktelenül mulatozott volna. Ezt mutatja a megélt életéve is, 90 éves korában hunyt el. A Nobel-díjra jelöltek közül a legtovább Verzár Frigyes élt (92), míg a legkorábban Goldberger József hunyt el, 54 esztendőskorában daganatos megbetegedésben.

A megélt élettartamot rövidítő tényező az öngyilkosság. Örömmel nyugtázzhatjuk, hogy a Nobel-díjas tudósaink közül senki sem vetett önkézevel véget az életének. A jelöltek közül pedig egy fő volt, aki a halálnak ezt a módját választotta. 1944 novemberében Kemény Ferenc 84 éves volt, a nyilas hatalomátvételt követően neki és feleségének is a gettóba kellett vonulnia, amely nyilvánvalóan nagyon megviselte a nemzetközileg is elismert sportdiplomatát. A feleségével közösen követtek el öngyilkosságot.

A szerző korábbi kutatásából megállapítható, hogy a természettudósok körében alacsony az öngyilkossági hajlandóság. Ennek az okait meglehetősen nehéz egzakt módon megfogalmazni, de nyilvánvalóan a bölcsész tudósok más lelki alkattal rendelkeznek, mint például a természettudósok, akik sok esetben jóval racionálisabban gondolkodnak egyes kérdésekben. Többnyire tudatosabban élnek, jóval kevesebb embernél jelentkeznek problémaként a káros szenvedélyek, és a családi életük is többnyire jóval kiegyensúlyozottabb, kevesebb például a válás. A legmagasabb az öngyilkossági ráta a szépírók esetében volt. A vizsgált írók és költők 6,1%-a követett el öngyilkosságot.

A megélt élettartamot befolyásolja a családi környezet milyensége is. Az a személy, aki boldog családban él, többnyire magasabb életkort él meg, ritkábban rövidítik meg az életüket a káros szenvedélyek. Fontos mutató ezért a válások számának alakulása. Mint ahogy az a fentiekben is említésre került, a természettudósok és az orvosok között alacsonyabb a válási hajlandóság, mint egyes humántudományok képviselői között. A szerző korábbi kutatása alapján, a komolyzenészek 37,33%-a, a könnyűzenészek 25%-a, a szépírók 22,3%-a, míg a színművészek 36%-a vált el házastársától. A Nobel-díjasok közül mindössze egy fő vált el, ő azonban több alkalommal is. Szent-Györgyi Albertnek összesen négy felesége volt. Utolsó feleségét 82 éves korában vette el, aki majd' ötven esztendővel volt fiatalabb nála; mellette már haláláig kitartott. A válások nem csökkentették a tudós megélt életéveit, 93 éves koráig élt.

A jelöltek között már magasabb a válások száma, mint a Nobel-díjasok esetében. Elvált a feleségétől Illyés Gyula, akinek második felesége Kozmutza Flóra volt, aki József Attila utolsó nagy szerelmeként vált ismertté szélesebb körben is. Lukács György első felesége egy orosz anarchista hölgy volt, akitől hamarosan elvált, majd Jánossy Gertrúd (Bortstieber Gertrúd) vette el feleségül. A békeharcos Schwimmer Rózsa csak rövid ideig volt házas, az 1900-as évek környékén ment férjhez. Ezt követően egyedül élte az életét. A jelölteknél 11,1% az elváltak aránya, amely néhány százalékponttal magasabb, mint a Nobel-díjasoknál számított érték (7,1% ↔ 11,1%). Megállapíthatjuk, hogy a jelölteknél a természet- és az orvostudomány képviselői közül senki sem vált el. Két szépíró és egy békeharcos volt az, akiknek a házassága zátonyra futott.

8.8. A nemek aránya

A tudomány területén a női nem mindig alulreprezentált volt, s ez napjainkban így van, bár a hölgyek részesedése jelentősen növekedett az elmúlt évtizedekben. Az átlagon aluli részesedésnek számos oka van, melyeket jelen kutatásnak nem célja részletesen bemutatni, néhány mondatban azonban érdekes azt összefoglalni, hogy ennek milyen főbb okai lehetnek.

A hagyományos családmódelben a női szerep elsősorban az otthoni, házkörűli munkavégzésben és a gyermeke nevelésben öltött testet, ezért a nők taníttatása erősen háttérbe szorult.¹⁰⁶ Még az 1800-as évek közepén is a nők felsőfokú tanulását sokan teljesen feleslegesnek tartották, többek között Madách Imre (1823–1864) is, aki az akadémiai székfoglalójában részletesen kifejtette ezzel kapcsolatos álláspontját (lásd: keretes írás).

„A nő korán fejlődik, de teljes férfiúi érettségre sohasem jut; könnyebben felfog és tanul, de teremtő géniusz híjával az emberiség irányadó szellemei közé nem emelkedik. Ő mindig csak szenvedő, sohasem a beható elemet képviseli, s innen, míg a dilettantizmus legkedvesebb kontingensét szolgáltatja, soha a művészetet és a tudományt lényegesen előre nem vitte. E cáfolhatatlan tény nem tulajdoníthatjuk ellenkező irányú nevelésnek. Azon férfiaknak legnagyobb része, kiket a géniusz megszállt, szintén a legellenkezőbb irányú utakról törtek hivatásuk felé – és győztek, mert a szellem erősebb minden földi akadálynál.” (Madách Imre: A nőről, különösen esztétikai szempontból, 1864)

A magyar nők korabeli helyzetét a felsőoktatás területén jól mutatja Hugonnai Vilma (1847–1922) esete is. Hugonnai volt az első magyar orvosnő, aki bár az orvosi diplomáját 1879-ben Svájcban szerezte meg, a hatóságok gáncsoskodása miatt csak 1897-ben fogadták el itthon az oklevelét.

*Madách Imre
(világháló)*

*Hugonnai Vilma
(világháló)*

¹⁰⁶ A férfiak sokáig ellenőrző és fegyelmező jogot gyakorolhattak a feleségük felett. Megvolt a joguk ahhoz, hogy felügyeljék feleségük barátait, társadalmi kapcsolatait, levelezését, és megakadályozhatták, hogy a feleség az otthonán kívül munkát vállalhasson. A férjnek joga volt ahhoz, hogy felesége mozgási és cselekvési szabadságát minden tekintetben korlátozza, továbbá ő képviselte feleségét a közéletben, valamint a hatóságok előtt. Az 1794-es porosz törvénykönyv hasonló módon szabályozta a feleség jogait. A korlátozó rendelkezések egyike-másika a 20. század második feléig fennmaradt, és az európai jogfejlődés úgy alakult, hogy csak a 20. század közepén törölték el a házasságra vonatkozó joganyagból azokat az elemeket, amelyek különbséget tettek a férj és a feleség között (Ürmösné Simon G. 2019).

Hazánkban 1895-ben nyílt meg a lehetőség a nők előtt – korlátozottan ugyan –, a felsőoktatásban részt venni (Ausztriában a nőknek ez csak 1897-ben adatott meg). Ekkor három karon nyílt lehetőség tanulni a hölgyek számára, a férfiakkal szemben támasztott követelményekhez képest azonban csak nehezebb feltételekkel juthattak az egyetemre. A közoktatási miniszter engedélye szükségeltetett a felvételhez, illetve 1905-től kezdve csak jeles érettségivel lehetett jelentkezniük (*Sélei N. 2015*). 1918-ban egy rövid időre az egyházi felsőoktatás kivételével megnyílt a felsőoktatás kapuja a nők előtt is, azonban a tanácskormány bukását követően a régi gyakorlat kezdett visszaállni, amelyen 1926-ban és 1927-ben ugyan enyhítettek, de majd csak az 1946. évi XXII. törvény volt az, amely megnyitott minden felsőoktatási képzést a nők előtt (az egyházi felsőoktatás kivételével) (*Ladányi A. 1996*).

Mielőtt bárki is arra gondolna, hogy a gyengébbik nem ilyenén formában történő háttérbe szorítása valamiféle magyar sajátosság lenne, meg kell említeni, hogy semmiképp sem erről van szó. Európai viszonylatban a magyar jogszabályok és a közgondolkodás semmiképp sem tekinthető maradinak, többnyire követte az európai főbb áramlatokat. Sőt, sok esetben meg is előzte azt! Ennek kapcsán elég, ha megemlítjük azt, hogy például Svájcban csak 1971-ben biztosították a nők választójogát, azonban Appenzell Innerrhodent tartományra csak 1991-ben (!) tudta a szövetségi bírósági határozat – minden szavazásra kiterjedően – rákényszeríteni a nők politikai egyenjogúsítását (*Tarján T.*).¹⁰⁷

A huszadik század közepéig (a világ fejlettebb országaiban) a nők csak kis számban vettek részt a felsőoktatásban, mivel a szülők is úgy gondolták, hogy a leányuk feleség és családanya lesz, amihez felsőfokú végzettség nem szükséges. A későbbi évtizedekben ez a szemlélet változott, és napjainkban már a család női tagja is ugyanolyan kenyérkeresőnek számít, mint a férfi. Ezt a folyamatot erősíti, hogy egyre több sajnos az egyedülálló nő, aki magát vagy a gyermekét is el kell, hogy tartsa, így kénytelen dolgozni. Az elmúlt egy-két évtized felvételi és végzési adatait nézve megállapítható (és örömmel konstatálható), hogy bizonyos szakok esetében a férfi és a női nem aránya nemcsak, hogy kiegyenlítődni látszik, hanem a nők még „főlénybe” is kerültek.

Az egyes tudományágak esetében jelentős eltérés található a két nem között. A nők aránya a legmagasabb a bölcsész- és neveléstudomány területén, míg a legmagasabb a férfiak aránya a műszaki tudományok és az informatika területén. 2017-ben a felsőoktatás alap- és mesterszintjén 53% volt a nők aránya, a doktori képzésben viszont már csak 47%. Ez azonban még nem a nők tudományos életben betöltött pozícióját jelenti, hanem „csak” a megszerzett diplomát. A későbbiekben a tudományban sikeres nők aránya folyamatosan csökken, ami végül az Akadémián éri el a mélypontját, ugyanis az akadémikusok esetében mindössze 6,9% a nők aránya (*Lannert-Nagy 2019*) (XXVII. táblázat). Amennyiben egy fiatal nő a tudományos pálya mellett dönt, úgy a végzést követően nem sokkal meg kell

107 Liechtensteinben 1984-ben jutottak a nők választójoghoz.

szakítania a karrierjét, amennyiben anyai örömök elé kíván nézni, utána pedig meg kell találnia a tudományos munka és a magánélet közötti összehangot, amely rendkívül nehéz. Ez sajnos nagy törést jelent minden kutató életében, amely akár egy ígéretesnek tűnő kutatói karriernek, ha nem is a végét jelenti, de erősen visszavetheti. A jelentős tudományos eredményt elért személyek esetében ez pedig jelentős férfi többletet fog eredményezni.

XXVII. táblázat: A nők aránya a Magyar Tudományos Akadémia egyes osztályaiban

Az MTA osztályai	A nők részesedése az osztályból (%)
I. Nyelv- és Irodalomtudományok Osztálya	8
II. Filozófiai és Történettudományok Osztálya	11,5
III. Matematikai Tudományok Osztálya	2,7
IV. Agrártudományok Osztálya	7,4
V. Orvosi Tudományok Osztálya	13,8
VI. Műszaki Tudományok Osztálya	2,9
VII. Kémiai Tudományok Osztálya	6,6
VIII. Biológiai Tudományok Osztálya	5,5
IX. Gazdaság- és Jogtudományok Osztálya	9,7
X. Földtudományok Osztálya	3,8
XI. Fizikai Tudományok Osztálya	3,6
átlag	6,86

Forrás: Lannert-Nagy 2019

Összegzésképpen megállapíthatjuk, hogy napjainkra jelentős változás következett be a tekintetben, hogy az emberek döntő többsége nem vonja azt kétségbe, hogy a nőknek ugyanolyan joga van a tanuláshoz, mint a férfiaknak. E szemléletbeli változást mutatja az is, hogy egyes egyetemi szakokon mára magasabb a nők aránya, mint a férfiaké. A tudományos életben bár a nők hátránya jelentősen csökkent az elmúlt évtizedekben, azonban véleményem szerint a kiemelkedő tudományos eredményt elért férfiak és nők között mindig tapintható különbség lesz (még akkor is, ha ez a különbség a jövőben valamelyest csökkenni is fog), mivel a nőknél a gyermekvállalás szükségszerűen visszaveti a tudományos aktivitást.

A Nobel-díjasok esetében a nemek arányával kapcsolatban sajnos nem lehet túl sok elemzést elvégezni, mivel mind a tizennégy személy férfi, vagyis száz százalék a férfiak aránya. A férfiak rendkívül magas aránya a díjazottak között nem magyar sajátosság. Ha az eddig díjazott személyeket nézzük, akkor rendkívül alacsony a nők aránya. 1901 és 2021 között összesen ötvenkilenc alkalommal jutalmaztak nőt Nobel-díjjal. Ez 6,3%-a az eddig jutalmazott 941 személynek (összesen 972 személyt és szervezetet díjaztak eddig, egyes személyek és

szervezetek viszont több Nobel-díjban is részesültek) (www.nobelprize.org). Az elmúlt évek díjazottjai alapján látható, hogy egyre több a hölgy, s gyakorlatilag nincs olyan esztendő, hogy ne lenne egy-két nő a díjazottak között.

Az első női jelölt Marie Curie volt 1902-ben, aki a következő esztendőben kapta meg a fizikai Nobel-díjat, 1911-ben pedig a kémiai. Ő az egyetlen nő, aki két alkalommal is jutalmazva lett.

Az elmúlt százhusz esztendőben a női Nobel-díjak megoszlása a következőképpen alakult: fizikai: 4, kémiai: 7, élettan vagy orvostudományi: 12, irodalmi: 16, béke: 18, közgazdasági: 2 (www.nobelprize.org).

A jelöltek esetében az alábbi három magyar hölgy nevével találkozhatunk: Tormay Cécile, Schwimmer Rózsa és Szold Henrietta. Arányukat tekintve több mint tíz százalék a hölgyek aránya a Nobel-díjra jelölt magyar személyek között, amely valamivel magasabb, mint az eddig Nobel-díjjal jutalmazott hölgyek aránya Nobel-díjas személyekből (11,1% ↔ 6,3%). A korábbi fejezetekben említettem, hogy a magyar hölgyek egyáltalán nem számítottak esélytelennek. Tormay Cécile kifejezetten közel állt az arany érmecskéhez, Schwimmer Rózsa pedig igen sok jelölést kapott külföldi politikusoktól, ami ugyancsak nem alaptalan reményekre adott okot.

Korábbi kutatások is megerősítették, hogy a „gyengébbik nem” aránya számos tudományterületen rendkívül alacsony. A szerző korábbi kutatásai alapján az egyes vizsgált tudományágak esetében például a közgazdászok és a matematikusok között egyetlen nő sem szerepelt, két százalék alatt volt a nők aránya a fizika, a jogtudomány, a kémia és a mérnöki tudomány területén. A nők magasabb részesedést a humántudományok területén értek el (pl. pszichológia: 22%, szépirodalom: 5,8%, történettudomány: 6,25%) (*Mátyás Sz. 2020*).

8.9. Átlagos gyermekszám

Már több fejezetben is említésre került, hogy a kutatói életpálya átlagon felüli elhivatottságot követel, nem elegendő a napi nyolcórás munkavégzés. Mindenképp üdvözlendő, hogy vannak olyan elhivatott, a munkájuknak élő emberek, akik találmányaikkal jobba teszik a világot és képesek előre vinni az emberiséget. Ez azonban óriási lemondással jár, ezért az élet bizonyos örömeit nélkülöznie kell a tudósok nagy részének, vagy legalábbis a hétköznapi örömeiből csak jóval kisebb mértékben részesülnek. A 6. fejezetben említésre került, hogy a megfeszített munkatempó a megélt élettartamot is negatívan befolyásolja, amely egyes tudósnál bizonyíthatóan közrejátszott a korai halál bekövetkeztében is. Különösen a nők esetében jelent problémát, hogy rendkívül nehéz összeegyeztetni a hivatást a mindennapi családi feladatokkal (*Paksi-Király-Nagy 2016*), ami azt eredményezi, hogy a női kutatók többnyire későn vagy egyáltalán nem alapítanak családot. Egy félmérés megállapította, hogy a kisgyermeket nevelő nők közel felének hátrányosan befolyásolta a tudományos karrierjét a gyermekvállalás (*Lannert-Nagy 2019*).

Az élettartam mellett a másik terület, amelyet negatívan befolyásol az évtizedeken keresztül végzett megfeszített munkatempó, az a családi élet, illetve az ezzel szoros összefüggésben lévő átlagos gyermekszám. Már az életrajzi adatok elsődleges elemzése során is nyilvánvaló volt, hogy az elemzett személyek esetében átlagon felüli a gyermektelen és az alacsony gyermekszámmal rendelkező, illetve a későn házasodott és a későn gyermeket vállaló személyek aránya. Ennek okait *A Kárpát-medence talentumföldrajza* című könyvben részletesen bemutattam, ezért jelen kiadványban csak egy kivonatos összefoglalását végzem el a kérdéskörnek. Az alacsony reprodukciós mutató főbb okai a következők:

- Az elemzett személyek döntő többsége átlagon felüli elhivatottságot mutatott a munkája iránt, amely következtében kevesebb idő jutott a családra, amely egyértelműen visszatükröződik a gyermekek számában is. Különösen az erős kutatói identitással rendelkező személyek azok, akik mérlegelnek a család és a munka között – a mérleg nyelve pedig sokszor a tudomány felé billen el.
- A kutatói életforma része a nagy mobilitási hajlandóság, ez azonban a családi életre negatív hatást gyakorol, mivel a gyermekvállalást rendszerint kitolja és késlelteti. Különösen akkor, ha az új kutatási helyre történő költözés nem önkéntes, hanem valamilyen kényszerítő körülmény teszi szükségessé.
- Egy kutató esetében a tanulási folyamat jóval tovább tart, mint egy „átlag” értelmiségi esetében, ugyanis meg kell szereznie a doktori fokozatot is, amely néhány év plusz tanulást jelent még. Ez a nők esetében jelentősen kitolja az első gyermek megszületését, de a férfiak esetében is érezhetően befolyásolja a gyermekvállalási kedvet.
- A gyermekvállalás előtt rendszerint házasságkötéssel indul egy fiatal pár élete. Hazánkban még a hetvenes évek elején is az volt a jellemző, hogy a húszas éveik elején kötöttek házasságot a fiatal párok, majd ezt követően hamarosan megszületett az első gyermek. Ez napjainkra jelentősen kitolódott, a fiatalok harmincas éveikben kötnek csak házasságot, ennek következtében azonban a várt első gyermek is csak évekkel később születhet meg (*Faragó T.*). A múlt tudósainál ez a probléma már jóval korábban jelentkezett, mivel a késői gyermekvállalás a tudományos pályát megkezdő személyeknél szinte törvényszerű volt. Az viszont a múltban és napjainkban is problémaként jelentkezik, hogy a kései gyermekvállalás következtében a fogamzóképeség csökken, amely ugyancsak negatívan hat a megszületett gyermekek számára. Vagyis a kései gyermekvállalás már eleve magában hordozza az alacsony reprodukciós értéket (*Kapitány B. 2010*).
- Pozitívan befolyásolja a gyermekszámot, ha egy családban nincs anyagi bizonytalanság, harmonikus a családi élet és nyugodt alkotói légkör veszi körül a kutatót. Egy kutatói pálya megindulása azonban többnyire rögzös, amikor anyagilag még kevésbé vannak elismerve a kutatók, az mindenképp negatív hatással van a megszületendő gyermekek számára. A rendszerváltozás előtti időszakban igen jelentős volt azon kutatók száma, akiket valamiféle atrocitás ért származása, ideológiai nézete vagy bármely egyéb okból kifolyólag. Ez ugyancsak a gyermekszámot csökkentő negatív tényezők közé sorolható.

A gyermekszámra vonatkozó adatok elemzése után megállapíthatjuk, hogy a Nobel-díjasok átlagos gyermekszáma 1,64 gyermek/fő. Ez az érték rendkívül alacsonynak tekinthető, különösen annak a ténynek az ismeretében, hogy a tudósok szinte mindegyike több mint fél évszázada volt abban a korban, amikor gyermeket vállalhatott volna. Ebben az időszakban jóval kettő fölött volt még a reprodukciós együttható, vagyis még saját korukban is jóval átlag alatti gyermekszámmal rendelkeztek.

A legtöbb gyermeke Hevesy Györgynek volt, akinek dán származású feleségétől négy gyermeke született. Három személynek viszont nem született gyermeke (Békésy György, Gábor Dénes, Kertész Imre), illetve Daniel Carleton Gajduseknek sem, ő viszont nem került az elemzett személyek halmazába, mivel nem magyar, hanem magyar származású volt.

A Nobel-díjra jelölt személyeknél még kisebb a reprodukciós együttható, mint az a Nobel-díjasok esetében volt regisztrálható. A huszonhét személyből húsz személynél volt hiteles adat a gyermekszámra vonatkozólag. A jelölteknek az egy főre eső átlagos reprodukciós együttható 1,15 gyermek/fő. A Nobel-díjasokénál is alacsonyabb értékre magyarázatként szolgálhat a magas gyermektelenek aránya (Szilárd Leó, Róna Péter, Herczeg Ferenc, Tormay Cécile, Szold Henrietta, Lukács György, Mécs László, Szabó Dezső, Weöres Sándor, Schwimmer Rózsa). Mécs László katolikus papként teljesített szolgálatot, így esetében ezért nem volt gyermekáldás. Negatív értelemben érdekességként említhető, hogy a Nobel-díjra jelölt hölgyek egyike sem vállalt saját gyermeket. A legtöbb gyermeke Goldberger Józsefnek volt, akinek négy gyermeke született.

Az alacsony gyermekszám a magas szintű tudományos munkát végzők esetében sajnos már évtizedekkel ezelőtt is jellemző volt. A szerző korábbi kutatásai megállapították, hogy a filozófia (1,05), a néprajztudomány (1,32) és a fizika (1,48) területén alkotók rendelkeztek a legalacsonyabb gyermekszámmal. A legnagyobb reprodukciós képességgel a mecénás és üzletember (2,9), az orvostudomány, (2,68), az agrár- és élelmiszertudomány (2,49), a szociológia (2,38) és a jogtudomány (2,3) kategóriákba sorolt személyeknél lehetett találkozni (*Mátyás Sz. 2020*).

8.10. Sérelem, atrocitás

A Kárpát-medence talentumföldrajza című könyvben közel háromezer tudós, művész és sportoló adatai lettek elemezve, így a nagy számok miatt „látványosabb” eredmények születtek a sérelem és atrocitások vizsgálata során. Jelen kutatásban az elemzett személyek száma nagyságrendekkel kisebb, ennek ellenére itt is szép számmal vannak olyan tudósok és művészek, akiket valami ok folytán sérelem ért. Sérelemnek tekintetem a munkahelyről történő elbocsátást, az alacsonyabb beosztásba történő helyezést, a börtönbüntetést, a kitelepítést, a kényszermunkát, a halálbüntetést, illetve a származás vagy vallás alapján történő mindenemű megkülönböztetést.

A fent említett kiadványban a sérelmek elszenvetésének öt nagyobb korszakát különítettem el. A Nobel-díj alapításának idejéből adódóan azonban az e könyvben szereplő személyek esetében az 1848/49-es szabadságharcot követő megtorlások nem relevánsak, így csak négy kategóriát lehetett felállítani.

1. Az első időszak az első világháborút követő zűrzavaros hónapokban volt. Ennek egyik ága a Tanácsköztársaság időszaka, amely 1919. március 21. és augusztus 1. között gyakorlatilag romba döntötte az országot. A tudományos és művészi életet is átszervezték, melynek következtében számos „megbízhatatlan” tudós és művész vesztette el állását vagy került alacsonyabb beosztásba. E kaotikus időszak másik ága a határon túli területre vezet. Az első világháborút követően már a trianoni békediktátum aláírását megelőzően ellenséges csapatok szállták meg ősi szállásterületeinket. A megszálló csapatok a magyar közigazgatást felszámolták, az iskolarendszert pedig megkezdték elsorvasztani. A kolozsvári és a pozsonyi egyetemek felszereléseit átmenekítették a megcsonkított országba, az oktatóknak a többsége ugyancsak a menekülés mellett döntött. Számos tudós azonban az elcsatolt területen maradt, akiket jelentős sérelmek értek (pl. elbocsájtás, börtönbüntetés).
2. A Tanácsköztársaság idején meglepően sok elismert tudós és művész vállalt vezető szerepet, bár azt érdemes megemlíteni, hogy valóban sokan engedtek a vörös délibáb csábításának, de többségük rövid időn belül ki is ábrándult a torz eszmékből. A Horthy-rendszer idején semmiképp sem számított jó ajánlólevélnek, ha valaki lelkes támogatója volt az eszement kommunista rendszernek, ezért sokan ismét állásukat veszítették, de jelentős azoknak is a száma, akik önként választották az emigrációt, s külföldön próbáltak szerencsét.
3. A két világháború közötti időszakban a zsidóságot számos olyan korlátozás érte, amely jelentős érdeksérelemnek tekinthető. A numerus clausus (1920–1928) a felsőoktatásba felvehető zsidó származású személyek számát korlátozta, majd ezt követően három olyan korlátozó törvényt hoztak (1938, 1939, 1941), melyek már a mindennapi életükben is jelentős változásokat eredményeztek. A numerus clausussal kapcsolatban

Kevesek előtt ismert, hogy az Egyesült Államokban már a 19. század végétől ún. csendes numerus clausust vezettek be. Ez azt jelentette, hogy bár hivatalosan törvény nem szabályozta a felvehető diákok és oktatók vallási arányát, de az egyetemek saját lehetőségeikhez mérten erősen megszürték a diákokat és az oktatókat, melynek hatására jelentősen csökkent a zsidó származásúak aránya az amerikai felsőoktatási intézményekben (pl. John Hopkins University, Harvard, University of Michigan). A John Hopkins University-n el is bocsájtottak zsidó származású professzorokat, másoknak pedig nem zsidó származásukat kellett bizonyítani a katedrájuk megtartásához. Számos, a témával foglalkozó kutató szerint csak az 1950-es (!) évek közepén szűnhetett meg a csendes numerus clausus az Egyesült Államokban, azonban 1962-ben a chicagói Brown University-n még olyan előadás hangzott el, amely az „idegen származású” történészek ellen emelte fel a szavát (*Vészprémium 2017*).

érdemes azt megemlíteni, hogy a törvényt 1928-ban visszavonták, illetve hasonló jellegű szabályozások a világ számos országában voltak, többek között az Egyesült Államokban, Kanadában és Oroszországban is (lásd: keretes írás). A nyilas uralom idején meghozott törvények jelentették a végső jogfosztottságot, ekkor zárták gettókba a hazai zsidóságot és hurcoltak több százezer magyar zsidót a koncentrációs táborokba.

4. A sérelmek elszenvetésének leghosszabb időintervalluma az 1945-től kezdődő és a rendszerváltás időszakáig tartó kommunista diktatúra volt. A diktatúra mélypontja az 1950-es években volt, amikor a párt urai gyakorlatilag élet és halál urai voltak, mindenféle különösebb indoklás nélkül kerülhetett bárki börtönbe vagy munkatáborba. Sajnos egyesek az életükkel fizettek az elveik melletti kiállásért. Ebben az időszakban a tudományos teljesítmény másodlagossá vált a kinevezések elnyerésekor, sok esetben a párthűség alapján osztották a professzori, rektori, dékáni és egyéb címeket és beosztásokat. Azok a kutatók, akik nem lettek a párt tagjai, akik bármiféle ellenállást is tanúsítottak a rendszer ellen, azoknál a kutatói pálya derékba tört, sokan az állásukat is elveszítették. Neves tudósokat fosztottak meg rendes vagy levelező akadémiai tagságuktól, vagy minősítették őket vissza tanácskozó taggá. Az 1956-os forradalomban való részvétele vagy szimpátiája miatt ugyancsak számos tudós, köztük akadémikus szenvedett sérelmet, akik közül sokan az országot is végleg elhagyták (lásd bővebben: Pótó János: 1956 az Akadémián, 2006).

A Nobel-díjjal jutalmazott személyek esetében megállapítható, hogy ötven százalékukat érte az élete során valamilyen jelentősebb sérelem, amely rendkívül magas értéknek tekinthető. Nyilvánvaló, hogy ez is szerepet játszott abban, hogy többségük elhagyta az országot, és alacsony volt a reprodukciós együtthatójuk. Az alábbiakban nézzük meg, hogy az egyes személyeket milyen jellegű sérelem vagy atrocitás érte.

- Szent-Györgyi Albert: A II. világháborúban nemzetközi tekintélyét is latba vetve, igen jelentős szerepet játszott. Az isztambuli titkos tárgyalások vezetésével bízták meg, amiről a németek tudomást szereztek, így a háború végéig bujkálnia kellett.
- Hevesy György: Az I. világháború után, 1918-ban a budapesti Tudományegyetemen rendkívüli, majd 1919-től rendes tanárnak nevezték ki. Kármán Tódor kérésének eleget téve, 1919-től a II. számú Fizikai Intézet vezetését is elvállalta. A Tanácsköztársaság bukása után sejtethető volt, hogy akit a tanácskormány idején neveztek ki egy pozícióba, attól visszavonják a megbízatást. Ezt Hevesy nem várta meg, így inkább az ország elhagyása mellett döntött.
- Wiesel Eliézer, Kertész Imre és Herskó Ferenc mindhárman átérték a koncentrációs- és munkatáborok borzalmait.
- Harsányi János és Oláh György zsidó származásuk miatt a második világháború idején bujkálni kényszerültek, a világháborút követően a Harsányi család patikáját pedig államosították, ami ugyancsak szerepet játszott a zuglói gyógyszernél az ország elhagyása mellett.

A Nobel-díjra jelölt személyek 37%-a szenvedett valamilyen sérelmet az élete során, volt olyan, aki több alkalommal is. Bő tíz százalékkal alacsonyabb a sérelmet szenvedett személyek aránya, mint az a Nobel-díjasoknál volt regisztrálható. A két érték közötti különbségben keresendő részben annak az oka, hogy miért nagyobb az országot elhagyók aránya a Nobel-díjasok között. Azt mindenképp pozitív tényként könyvelhetjük el, hogy sem a Nobel-díjasok, sem pedig a jelöltek között nem volt olyan személy, aki az őt ért retorzió miatt veszítette volna az életét. Azt viszont jegyezzük meg, hogy mindkét kategóriában lévők között többen komoly életveszélyes helyzetben voltak, és sok esetben a csodával határos módon tudtak csak életben maradni (pl. a koncentrációs táborokba zárt személyek). A Nobel-díjra jelöltek közül az alábbi személyeket ért nagyobb fokú sérelem:

- Polányi Mihály: a Károlyi-kormányban egészségügyi államtitkár volt, a Tanácsköztársaság idején pedig helyettes egészségügyi népbiztos, ezért a tanácskormány bukását követően elbocsájtották egyetemi állásából, ezért az ország elhagyása mellett döntött.
- Apáthy István: Erdély román megszállásakor a románok letartóztatták, börtönbe zárták, majd 5 év büntetésre ítélték, néhány hónapnyi raboskodás után végül szabadon engedték.
- Mansfeld Géza: zsidó származása miatt az auschwitz koncentrációs táborban volt.
- Róna Péter: feltételezések szerint a zsidó származású orvost egy németországi koncentrációs táborba hurcolták el vagy Budapesten ölték meg.
- Herczeg Ferenc: az írófejedelemtől 1949-ben elkobozták a Hűvösvölgyi úton lévő villáját, a kommunizmus idején a műveit évtizedeken keresztül nem adták ki.
- Illyés Gyula: a két világháború között munkásmozgalmi és illegális baloldali tevékenysége miatt került szembe a rendszerrel, ezért Franciaországba emigrált néhány évre. 1949-ben megfosztották az MTA tagságától.
- Kemény Ferenc: zsidó származása miatt gettóba zárták, az idős békaharcos és sport-szervező ezért öngyilkosságot követett el.
- Lukács György: a Tanácsköztársaság idején számos magas beosztást viselt (népbiztos is volt), ezért joggal érezte úgy, hogy az országromboló 133 nap után el kell menekülnie az országból. A szovjetunióbeli tartózkodása idején a szovjet hatóságok letartóztatták, majd nemsokkal ezután elengedték. 1956 novemberében a szovjet hatóságok ismét letartóztatták, ezúttal Magyarországon, mivel tagja volt a Nagy Imre-kormánynak.
- Mécs László: koholt vádak alapján 1953-ban tíz évnyi börtönbüntetésre ítélték.
- Schwimmer Rózsa: a Magyar Nemzeti Tanáccsal és a Károlyi Mihállyal való politikai kapcsolata miatt a Tanácsköztársaság bukását követően nem tért haza, mivel tartott a retorzióktól.

A fentiek alapján megállapíthatjuk, hogy rendkívül jelentős azon személyek aránya, úgy a Nobel-díjjal jutalmazott és a jelöltek esetében, akik valamilyen sérelmet szenvedtek el az életük során. A szerző korábbi kutatásai alapján, az egyes területek között a filozófusok (52,9%),

a mecénások és az üzletemberek (50%), a szociológusok (40%) és a pszichológusok (37,5%) szenvedtek el legnagyobb arányban sérelmet. E területeken regisztrált sérelemérték közel azonos a Nobel-díjas és a jelöltek esetében számított értékkel. A legkevésbé az agrár- és élelmiszertudomány (7,1%), a mérnöki tudomány (7,3%) és a földrajztudomány (7,8%), illetve a sport képviselőit érte sérelem (7,3%). Amikor az életpályaszakaszok számát és a mobilitási hajlandóságot vizsgáljuk, akkor nyilvánvalóan szerepet játszanak az elszenvedett sérelmek is abban, amikor valaki a szülőföldje elhagyása mellett dönt.

Mindenképp elgondolkoztató az, hogy a vizsgált személyek közel több mint negyven százalékát érte valamilyen sérelem az élete során, holott ők azok, akik egy-egy területen a legkiválóbbak közé tartoztak, nemcsak itthon, hanem még külföldön is, amit jelez az is, hogy számos ember esetében jelentős volt a külföldi jelölők száma. Ez mutatja azt, hogy nem becsüljük meg a kiművelt emberfőket, nem tiszteljük kellően a tehetséges embereket.

A múlt nagy tudósai, művészei és egyéb tehetségei, sajnos még egy olyan korban éltek, amikor a nyugodt alkotói légkör nem mindenki számára volt adott. Az emléküik ápolásával és a problémák feltárásával tudunk abban segíteni, hogy többet ne fordulhasson elő az, hogy bárkinek is a vallása vagy a világnézete miatt kelljen elhagynia a Kárpát-medencét. Ha megszeretnénk tartani a tehetséges magyar embereket, akkor vigyáznunk kell rájuk, s nem szabad oly közeget teremteni, ami kivándorlásra ösztönzi őket.

Felhasznált irodalom

- BARA ZSUZSA (2009): *Tanári sorsok, tanári karriersek. A VI. ker reáliskola tanárainak prozopográfiai vizsgálata*. Doktori értekezés, ELTE
- CZEIZEL ENDRE (2003): *Legnagyobb természeti kincsünk: a tehetség*. In: Fizikai Szemle 2003/11. (<http://fizikaiszemle.hu/archivum/fsz0311/czeizel0311.html> – 2020. június 18.)
- DEVESCOVI BALÁZS (2019): *Az Eötvös család az átalakulás évszázadában*. In: Dobszay Tamás – Estók János – Gyáni Gábor – Patkós András (szerk.): *Eötvös Loránd Emlékalbum*. Kossuth Kiadó, Budapest, pp. 127-142.
- FARAGÓ TAMÁS: *Bevezetés a történeti demográfiába*. Budapesti Corvinus Egyetem, Budapest (https://regi.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/0010_2A_09_Farago_Tamas_Bevezetes_a_torteneti_demografiaba/ch04s04.html – 2020. április 9.)
- GYŐRI FERENC (2011a): *Tehetségföldrajz: Magyarországi vizsgálatok*. Egyesület Közép-Európa Kutatására, Szeged-Pécs
- GYŐRI FERENC (2011b): *A tehetségterképektől a tehetségföldrajzig*. In: *Tér és Társadalom*, 2011/4. pp. 38-59.

- KAPITÁNY BALÁZS (2010): *A kései gyermekvállalás kockázatai*. In: Korfa online, 2010/2. 1-10. (<http://demografia.hu/kiadvanyokonline/index.php/korfa/article/download/791/246> – 2020. június 18.)
- LADÁNYI ANDOR (1996): *Két évforduló. A nők felsőfokú tanulmányainak száz éve*. In: Ladányi Andor (szerk.): *Nők az egyetemeken. A nők felsőfokú tanulmányainak történeti alakulása Magyarországon*, Tárki Adatbank Osztály, Budapest
- LANNERT JUDIT – NAGY BEÁTA (2019): *A nők helyzete a magyar tudományos életben*. In: Szociológiai Szemle, 2019/4. pp. 63-82. (http://unipub.lib.uni-corvinus.hu/5182/1/63_82_oldal_JAV04.pdf – 2021. augusztus 27.)
- LAURINGER ERNŐ (szerk.) (1932): *A soproni Állami Széchenyi István Reálgimnázium 57. sz. értésítője az 1931/32. iskolai évről*. Rábaközi Nyomda és Lakiadó Vállalat, Sopron
- LEDERMAN, LEON – TERESI, DICK (1995): *Az isteni a-tom: Mi a kérdés, ha a válasz a világegyetem?* Typotex Kiadó, Budapest
- MÁRTON GÉZA (1997): *Befektetni a jövő számára: Oláh György*. In: Fizikai Szemle 1997/7. (<http://fizikaiszemle.hu/old/archivum/fsz9707/olah.html> – 2021. augusztus 26.)
- MÁTYÁS SZABOLCS (2020): *A Kárpát-medence talentumföldrajza*. Debrecen
- MADÁCH IMRE (1864): *A nőről, különösen esztétikai szempontból*. Akadémiai székfoglaló
- MARX GYÖRGY (1997): *A marslakók legendája*. In: Fizikai Szemle, 1997 március (<https://mek.oszk.hu/03200/03286/html/tudos1/marsl.html> – 2021. október 20.)
- MARX GYÖRGY (2002): *Wigner Jenő* (<https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/MuMaTu-a-mult-magyar-tudosai-1/wigner-jeno-68BE/a-fasori-evangelikus-gimnázium-68E2/> – 2021. augusztus 29.)
- MTA (2009): *Eltemették Hevesy György lányát* (http://old.mta.hu/mta_hirei/eltemettek-hevesy-gyorgy-lanyat-82331/ – 2021. október 8.)
- NAGY PÉTER TIBOR (2017): *A születési és a halálzási hely statisztikája – társadalom és humántudományi elit a 19–21. században*. In: MTT Tudománytörténeti Kötetek II. 7-22. (http://real-eod.mtak.hu/7547/1/Statisztika%20_%202017%20nov%20anket%20k%C3%B6tet%20007_022%20Nagy%20P%20T.pdf – 2020. április 11.)
- PAKSI, VERONIKA – NAGY, BEÁTA – KIRÁLY, GÁBOR (2016): *The Timing of Motherhood While Earning a PhD in Engineering*. In: International Journal of Doctoral Studies 11, pp. 285-304.
- RÓBERT PÉTER (2006): *Társadalmi mobilitás*. Tárki, Budapest (<https://www.tarki.hu/adatbank-h/kutjel/pdf/a949.pdf> – 2021. augusztus 28.)
- SÁRKÖZI MÁTYÁS (2009): *Nobel-díj*. In: Irodalmi Jelen (<https://www.irodalmijelen.hu/2009-jan-23-1122/sarkozi-matyas-nobel-dij> – 2021. október 9.)

- SÉLLEI NÓRA (2015): *Professzornők a debreceni egyetemen* (http://szemle.unideb.hu/wordpress/wp-content/uploads/2015_3_S%C3%A9llei_N%C3%B3ra.pdf – 2020. április 9.)
- SZABÓ LÓRINC (1945-1957): *Tücsökzene* (<https://mek.oszk.hu/01000/01068/01068.htm> – 2021. október 20.)
- TARJÁN TAMÁS (é.n): 1971. február 7. *Svájc választójogot ad a nők számára.* In: Rubiconline (http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1971_februar_7_svajc_valasztojogot_ad_a_nok_szamara/ – 2021. augusztus 27.)
- ÜRMÖSNÉ SIMON GABRIELLA (2019): *Gendernyelvészet az érák, a kultúrantropológia és a lingvisztikai szintek tükrében.* In: Magyar Rendészet, 2019/4. pp. 105-118.
- VESZPRÉMY LÁSZLÓ BERNÁT (2017): *Numerus clausus az USA-ban.* In: Szombat (<https://www.szombat.org/politika/numerus-clausus-az-usaban> – 2021. augusztus 28.)
- VENETIANER PÁL (2015): *Isten mégis szerencsejártékos? (A véletlen a biológiában)* In: Magyar Tudomány, 2015/9. (<http://www.matud.iif.hu/2015/09/11.htm> – 2021. augusztus 22.)

Világhálós források

- <https://data.worldbank.org/indicator/SP.DYN.LE00.IN> 2021 (2021. augusztus 26.)
- <https://www.nobelprize.org/prizes/lists/nobel-prize-awarded-women/> (2021. október 9.)

9. ADALÉKOK A NOBEL-DÍJJAL KAPCSOLATBAN

9.1. Alfred Nobel vázlatos életrajza

A Nobel család angol gyökerekkel rendelkezik (a család eredeti neve Nobellius volt), de Alfred Nobel már Stockholmban született 1833. október 21-én. Szülőházát lebontották, csupán egy beltéri tábla jelzi azt, hogy itt született a neves feltaláló. Édesapja, Immanuel Nobel tehetséges építész volt, de érdeklődése mégis a robbanóanyagok felé fordult. A család néhány évre Szentpétervárra költözött, amely ebben az időben egy rendkívül pezsgő és lehetőséggel teli nagyváros volt. A családfő számítása bejött, a krími háború idején az orosz hadsereg jelentős vásárlója volt a robbanóanyagoknak, ami nagy bevételt jelentett. A háborút követően azonban az apja oroszországi gyára csődbe ment, a család pedig visszaköltözött Svédországba.

Alfred Nobel nem járt iskolába, azonban a magánórákat igen neves tanárok és tudósok tartották neki, akik korán felkeltették a gyermekben a tudomány iránti érdeklődést. A gyakori költözések következtében már fiatalon több nyelven beszélt, leginkább pedig a kémia érdekelte a gyermek Nobelt.

A nitroglicerinnel kapcsolatos kutatásoknak Nobelnél családi gyökerei voltak. Már az édesapja is foglalkozott nitroglicerin előállításával. Az öccse, Emil Nobel az egyik ilyen kísérlet során az életét is vesztette, amikor robbanás történt a gyártás során (1864). A családtag halála nagyon lesúlytotta az egész Nobel-családot, azonban Alfred ennek ellenére tovább folytatta a kísérleteket. A lázas kutatómunka meghozta az eredményét, a nitroglicerin felhasználásával sikerült 1866-ra megalkotnia a sokkal biztonságosabb

Az Alfred Nobel szülőházának helyén épült lakóház (Stockholm, Svédország)

Az Alfred Nobel szülőházának helyén épült lakóházban lévő beltéri emléktábla (Stockholm, Svédország)

*A Nobelt gazdaggá tevő
dynamitrudak
(Nobel Múzeum, Stockholm)*

volt. Több hölgyismerőse is volt, de komolyra senkivel nem fordult a viszonya, gyermeke pedig egyik nőtől sem született. 1876-ban Bécsbe utazott, ahol találkozott egy osztrák hölgygel,

*Magyar nyelvű szabadalmi levél a dinamit
feltalálásról (Nobel Múzeum, Stockholm)*

dinamitot, amely meghozta Nobel számára az anyagi sikert és a tudományos elismerést. A következő években szerte Európában és az Egyesült Államokban gyárakat alapított.

A dinamit felfedezése egy véletlennek volt köszönhető. A kovaföldes földre folyt nitroglicerint a föld beszívta, később pedig Nobel rájött arra, hogy a kovafölddel kevert nitroglicerin a rázkódásra és ütődésre nem robbanékony.

Alfred Nobel ontotta az újabbnál újabb találmányokat, összesen 355 bejegyzett szabadalommal rendelkezett. Tudományos teljesítményét neves tudóstársaságok is elismerték, tagjává választotta a Svéd Királyi Tudományos Akadémia és a Royal Society is.

Nobel sikeres üzletember volt, akinek a tudása mellett szerencséje is volt az üzletben, azonban a szerelemben ennek híján

Sofie Hess-sel, akivel bár nem volt felhőtlen a kapcsolata, de a viszony tizennyolc éven keresztül tartott. A kapcsolatuk akkor szakadt meg, amikor Sofie várandós lett, azonban nem a svéd feltalálótól.¹⁰⁸

A másik hölgyismerőse, aki jelentős hatást gyakorolt a svéd alapítványtevőre, Berta von Suttner (szül. Kinsky von Wchinitz und Tettau) volt. Az 1870-es évek közepén kezdődött az ismeretségük, amikor Nobel titkárnője lett, azonban rövidesen otthagya a feltalálót, mert férjhez ment. A kapcsolatuk azonban nem szakadt meg, éveken keresztül leveleztek egymással. Egyesek feltételezik, hogy a Nobel-békedíj alapítását is Suttner ihlette. Mint arról a korábbiakban is szó volt, Suttner fontos alakja volt a nemzetközi békemozgalomnak, akinek a munkáját 1905-ben Nobel-békedíjjal ismerték el.

Mint magánember, Alfred Nobel kifejezetten szerény volt, sokak szerint félénk

108 Sofie Hess egyesek szerint egy magyar katonatiszttól, Kapivári Kaptytól lett várandós (Beck M.).

ember benyomását keltette, aki igencsak magányos volt. Szerette az irodalmat, fiatalabb korában pedig maga is megpróbálkozott versek és színdarabok írásával.

Nobel igazi bibliofil volt, aki nagy könyvtárral rendelkezett. Az érdeklődési köre rendkívül széles volt, kedvelte a tudományos irodalmat (fizika, kémia, orvostudomány) és érdeklődött a felfedező expedíciók iránt is; jó barátságban volt Adolf Erik Nordenskiöld (1832–1901) sarkkutatóval, akinek a könyvei szintén megtalálhatók voltak a könyvtárában. A filozófia és az irodalom ugyancsak érdekelte, gyermekkorától kezdve rendszeresen olvasott regényeket, nyelvtudásának köszönhetően pedig több nyelven is. A békemozgalom szintén fontos volt az életében, amit könyvtárának számos darabja is bizonyít, illetve a Suttnerrel való barátsága is.

1895. november 27-én látta el kézjeggyével a sokat javított végleges végrendeletét, amely napjainkra a világ egyik leghíresebb és legnagyobb érdeklődésre számot tartott végrendelete lett. Nobel célja az volt, hogy vagyonának kamatjából minden évben azok részesüljenek, akik a legtöbbet tették az emberiségért egy adott területen. A végrendeletben öt területet jelölt meg, melyet díjazni szeretne. A testamentum rendelkezik arról is, hogy a fizikai és kémiai díjat a Svéd Királyi Tudományos Akadémia, az élettani vagy orvosi a Karolinska Intézet választmánya, az irodalmat a Svéd Akadémia, a békedíjat pedig a norvég parlament öt tagja ítélje oda. A végrendelező kifejezett óhaja volt, hogy a jelöltek nemzetisége ne játsszon szerepet a díj odaítélésében.

Sok időt töltött Párizsban (ahol laboratóriuma is volt), de idősebb korában, 1891-ben az olaszországi San Remo-ba költözött, ahol ugyancsak saját laboratóriummal rendelkezett. Itt hunyt el 1896. december 10-én szívroham következtében. Végso kívánságának megfelelően holttestét Svédországba szállították, sírja a Stockholm melletti Solna település Északi Temetőjében (Norra Begravningsplatsen) található.

Miután Nobel elhunyt, éveken keresztül tartottak az előkészületek, míg megszervezhették az első díjátadót. Nehézséget okozott, hogy többen nem akarták elfogadni a végrendeletet, például azért, mert nem csak svéd tudósokat kívántak díjazni. Szintén problémás volt a világ számos pontján lévő vagyonnak a Svédországba szállítása, mivel Nobelnek számos gyára, ingatlana, ingósága volt külföldön is. Az alapítványtevő bár éveken keresztül javította a végrendeletét, akadt számos olyan technikai jellegű probléma, amire ő sem gondolt. Néhány módosítást (kiegészítést) ezért a királynak kellett eszközölnie a végrendeletben. A fentiek következtében csak 1901-ben történhetett meg az első Nobel-díj átadás.

*Alfred Nobel síremléke
(Solna, Svédország)*

9.2. A díjátadó ünnepség

A Nobel-díjat Stockholmban és Oslóban is egyaránt december 10-én adják át, azonban az ünnepi hangulat és az előkészületek már jóval korábban elkezdődnek. Október elején nyilvánossá válnak a díjazottak nevei, amikortól kezdve díjátadási lázban ég a két skandináv város, különösen Stockholm, mivel ott nem egy, hanem öt díjat adnak át. Számos rendezvény vezet fel a nagy napot, Nobel halálának évfordulóját, amit még utcai plakátok is hirdetnek. A december 10-ei hét pedig a „Nobel-hét”, amikor szinte minden már a díjátadásról szól (pl. a díjazottak ilyenkor tartanak előadást, meghívásoknak tesznek eleget, könyvet dedikálnak).

A díjat a királyok adják át, Norvégiában V. Harald, Svédországban pedig XVI. Károly Gusztáv. Svédországban az akadémia tagjai méltatják a díjazottakat, ezt követően pedig felkérlik őket, hogy vegyék át a díjat. A díjak átadása után limuzinok szállítják a díjazottakat a bankett helyszínére.

A díjátadásnak két helyszíne van. A Nobel-békedíjat Oslóban, a Városházán adják át. A másik helyszín Stockholmban található. Kezdetben a Királyi Zeneakadémián adták át a díjat, azonban innen a tágasabb, újjépítésű, több vendéget befogadni képes Hangversenyterembe (időnként Hangversenypalotaként is emlegetik – Konserthuset Stockholm) költözött a díjátadási ceremónia (1926).

Milton Friedmanhoz kötődik a díjátadások történetének egyetlen provokációja. A Hangversenyteremben Friedman a beszédjének a felénél tartott, amikor egy 24 éves fiatalember felállt a közönség soraiból, és a következőket kiabálta: „Halál a kapitalizmusra! Szabadságot a chilei embereknek!” Az illetlen fiatalembert a rendezők eltávolították a teremből, azonban az épület előtt a későbbiekben ötszáz baloldali tüntető hasonló jelszavakat skandált.

*Utcai plakát hirdeti
a Nobel-díj átadásának
közeledtét
(Stockholm, Svédország)*

A Hangversenyteremmel kapcsolatban érdemes megemlíteni, hogy számos magyar vonatkozása is van, azon kívül, hogy több honfitársunk is itt vehette át a Nobel-díjat. Az épületben lévő falon ki van téve Garaguly Károly (1900–1984) fényképe, aki az 1920-as évektől élt Svédországban, és a filharmonikusok vezető karnagya volt. Ugyancsak fénykép van Sólyom Jánosról (1938–2017), aki 1956-ban hagyta el Magyarországot és Svédországban telepedett le, ahol elismert zongoraművész lett. A Grammy-díjas zeneművészt a stockholmi Királyi Zeneakadémiai is a tagjai közé fogadta. Talán a legismertebb név itthon is Doráti Antalé (1906–1988), aki éveken keresztül a Stockholmi Filharmonikusok vezető karnagya volt.

A Nobel-díj átadási ünnepséget mindkét városban egyaránt egy bankett követi.

*A Hötorget téren lévő Hangversenyerem épülete
(Stockholm, Svédország)*

*A Nobel-díj átadásának helyszíne, a
Hangversenyerem (Stockholm, Svédország)*

*Plakát a Hangversenyeremben Doráti Antalról
(Stockholm, Svédország)*

*Plakát a Hangversenyeremben Garaguly
Károlyról (Stockholm, Svédország)*

*Fénykép a Hangversenyeremben Solyom Jánosról
(Stockholm, Svédország)*

*A Hangversenyerem díszes lépcsőháza
(Stockholm, Svédország)*

9.3. A bankett

Oslóban a bankettet a Grand Hotelben tartják, kb. 250 meghívott vendéggel. A svéd fővárosban a bankettet a Mälaren-tó partján lévő Városházán rendezik, melyre kb. 1200 vendéget hívnak meg.¹⁰⁹ Az épület a svéd hagyományoknak megfelelően elegánsan visszafogott. Korábban a város legelegánsabb hoteljében, a Grand Hotelben tartották a bankettet, azonban a Tükörterem a későbbiekben szűkösnek bizonyult, és a Városházára költöztették az eseményt.

*A Grand Hotel épülete
(Stockholm, Svédország)*

*A Grand Hotel impozáns terme,
a Tükörterem (Spegelsalen)
(Stockholm, Svédország)*

tavasz folyamán megrendelik. A poharak, a tányérok, az evőeszközök és a szalvéta is mind egyedi tervezésűek. A különleges evőeszközöket a résztvevők emléke haza is vihetik. A terítők ugyancsak egyedi tervezésűek, amit textilművész tervez meg. A szalvéták egyik sarkában pedig a Nobel-medál található.

A bankett hangulatát és méltóságát az egyik, a Nobel Múzeumban olvasható felirat rendkívül érzéketlenül fejezi ki; az idézet Wassily Leontief közgazdasági Nobel-díjastól (1973) származik: „*Ma egy tündérmese válik valóra. Együtt ebeted a királlyal és a királynéval egy arany teremben, körülöttem pedig csodásan felöltözött hölgyek és elegáns urak vannak.*” A férfiak fehér nyakkendőt és frakkot viselnek, a hölgyek pedig nagyestélyi ruhát. A bankett az akadémiai ceremónia és a királyi pompa között lévő díszes ünnepség, ahol többek között egy diákkórus is gondoskodik a vendégek szórakoztatásáról.

A Hangversenyterem és a Városháza is San Remoból származó virágokkal van feldíszítve, mivel Nobel utolsó éveit a kellemes klímájú olasz városban töltötte. Ez a nemes tradíció 1905-ben kezdődött, mely azóta is tart. A 25 000 szál virággal harminc virágkötő díszíti fel a termet.

A bankett két pezsgős köszöntővel kezdődik. Elsőként a Nobel Alapítvány vezetője mond köszöntőt, majd utána a király következik.

A menüt, amelynek részleteit az esemény kezdetéig titok övezi, az északi ízvilág ihleti. A főszakács igyekszik a legjobb minőségű termékeket beszerezni a régióból. A legfőbb hozzávalókat már a

¹⁰⁹ A Városházától pár száz méterre található az a kórház (Serafen sjukhus), ahol 1936-ban Herbert Olivecrona agysebész professzor megműtötte Karinthy Frigyeszt.

Az ünnepséget a Kék Teremben tartják, amit eredetileg kékre kívántak festeni, azonban a tervet megváltoztatták, mivel rendkívül impozáns látványt nyújtottak a terem vörös színű téglafalai is. A terv változott, a név viszont megmaradt, azóta is Kék Teremnek hívják a helyiséget, melynek az 1500 négyzetméteres terem padlója szürke márványból van kirakva. A Kék Teremben 500 méternyi terítő, 9500 darab porcelán, 5400 pohár és 9500 evőeszköz áll a vendégek rendelkezésére.

A vacsora után a Kék Terem melletti Arany Terem a tánc színtere. A rendezvényen kétszáz kisorsolt diák is részt vehet, akik élén járnak a táncban, mivel a meghívottak és a díjazottak egyaránt az idősebb korosztályból kerülnek ki.

A Nobel-díj átadásának 90. és 100. évfordulójára meghívták az összes élő díjazottat Stockholmba és Oslóba egyaránt, akik a díjátadó ünnepségen és a banketten is részt vettek.

Karinty Frigyes és az öt megoperáló professzor tiszteletére kihelyezett emléktábla a Serafen Kórház falán (Stockholm, Svédország)

A Városháza (Stockholm, Svédország)

A Városháza Kék Terme (Stockholm, Svédország)

A bankett díszes evőeszközei és étkezletei (Nobel Múzeum, Stockholm)

A bankettre készített étlap és zenelap (Nobel Múzeum, Stockholm)

*A Városháza Arany Terme
(Stockholm, Svédország)*

9.4. A Nobel-érem, a diploma és a pénzösszeg

A Nobel-díjas személyek három dolgot kapnak. Egy érmet, ami maga a Nobel-díj. E mellé jár egy műves diploma és egy jelentősebb pénzösszeg.

A svéd Nobel-díjat Erik Lindberg szobrászművész tervezte (1902). A 18 karátos, 200 grammos, 66 milliméter átmérőjű érme egyik oldalán Alfred Nobel portréja, a születési és halálozási dátuma (NAT-MDCCC XXXIII OB-MDCCC XCVI.), illetve az „ALFR. NOBEL” felirat látható.

„Az érmek hátoldala különböző. A fizikai és a kémiai díjak esetében felhőkötől kiemelkedő, Íziszre emlékeztető, kezében bőségszarut tartó nőalak. Egy másik, a tudomány géniusát jelképező nőalak egy fátylat emel le az istennő arcáról. A körirat idézet Vergilius Aeneiséből: INVENTAS . VITAM . IU VAT . EXCOLUISSE . PER . ARTES.¹¹⁰ A fizikai és a kémiai érmek esetében a két nőalak mellett balról NATURA, jobbról SCIENTIA szavak, alul pedig az odaitélő testületre utaló REG . ACAD . SCIENT . SUEC. A hátoldal alján kártus van, melybe a díjazott nevét vésik.

¹¹⁰ A latin nyelvű felirat jelentése: Szép dolog az életet találékony művészetekkel nemesíteni.

Az élettani, illetve orvostudományi érem hátoldalán ugyancsak két nőalak van. Az egyik, a gyógyítás géniuszát jelképező, térdén egy könyvet tart, egyik karjával egy szenvedő nőalakat karol át, a másik kezében pedig egy csészében forrásból csorgó vizet fog fel, hogy azzal a szenvedőt meg-itassa. Az érem alján az odaítélő testületre vonatkozó körirat: REG . UNIVERSITAS . MED . CHIR . CAROL .

Az irodalmi érem esetében a hátoldalon egy férfi elbűvölten hallgatja és jegyzi le a Múzsá énekét. A kártus két oldalán: ACAD, illetve SUEC .

Ezeket az érmeket a svéd Királyi Pénzverde készíti. A békedíjjal adományozott érmet Gustaf Vigeland neves norvég szobrász tervezte, és a norvég Királyi Pénzverde készíti. Az előlapon Nobel arcképe, melyet a következő körirat vesz körül: ALFR . NOBEL . NAT . MDCCCXXXIII . OB . MDCCCXCVI + . A hátoldalon három láncot képező, a testvériséget jelképező férfialak, a körirat pedig: PRO . PACE . ET . FRATERNITAE . GENTIUM. Ezen az érmen nincs kártus.

A közgazdasági érem előlapján ugyancsak Nobel arcképe látható, alatta két egymásba fonódó bőségszaru van. A körirat: SVERIGES RIKSBANK TILL ALFRED NOBEL'S MINNE 1968. A hátoldalon közepén egy ötágú csillag, felette egy nagyobb, kétoldalán és alatta pedig egy-egy kisebb korona. A körirat: KUNGLIGA VETENSKAPSAKADEMIEN. Ezen az érmen sincs kártus.” (Beck M.)

Érdekességképpen érdemes megemlíteni, hogy az 1901-es díjazottaknak a következő évig kellett várniuk, mivel nem készült el időre az érem (a diplomát és a pénzt megkapták).

A Nobel-békedíjhoz járó érem elülső és hátulsó oldala (Nobel Múzeum, Stockholm)

A díjazottak az érem mellé kapnak egy kézzel készített diplomát is. A diploma minden esetben egyedi tervezésű, melyet neves művészek terveznek (grafikusművész, kalligráfus, könyvkötők). A diploma 23x35 cm nagyságú, melynek a színe a díjazott területtől függ (fizikai: kék, élettani vagy orvostudományi és kémiai: vörös, közgazdaságtudományi: barna,

irodalmi: változó, béke: változó). A diplomatartó dobozon és a diploma előlapján a díjazott monogramja található (KSH).

Az élettudományi vagy orvosi Nobel-érem (Nobel Múzeum, Stockholm)

Az érem és a diploma mellett egy jelentősebb összeggel is gazdagodnak a díjazottak. Ez megközelítően 10 millió svéd korona (kb. 1 millió amerikai dollár). Az összeg évenként valamelyest változik, mivel függ a Nobel-vagyon évi hozadékától és a kamattól. Amennyiben valaki megosztott Nobel-díjat kap, úgy az összeg is megoszlik a díjazottak között (maximum három díjazott lehet).

A fejezet a stockholmi Nobel Múzeum anyaga, Beck Mihály és Hegedűs Zsolt (2002) tanulmánya alapján a szerző kiegészítéseivel készült.

Felhasznált irodalom

HEGEDŰS ZSOLT (2002): *Kertész Imre Nobel-díja* (<https://www.mek.oszk.hu/04000/04016/html/> – 2021. október 13.)

KSH (é.n.): *Számok és érdekességek a Nobel-díj történetéből* (https://www.ksh.hu/szamlap/hivatas_nob.html – 2021. október 13.)

BECK MIHÁLY (é.n.): *A Nobel-díj és a magyar Nobel-díjasok* (<https://www.kfki.hu/-cheminfo/hun/teazo/nobel/nobeldij.html>)

A könyv egészében a világhálóról letöltött képek forrásai:

<https://hu.wikipedia.org>

TARTALOMJEGYZÉK

ELŐSZÓ.....	5
1. KUTATÁSMÓDSZERTANI ÉS EGYÉB KÉRDÉSEK	7
1.1. Az elemzett személyek köre.....	7
1.2. A kutatáshoz használt adatok	9
1.3. Kérdések a Nobel-díjjal kapcsolatban	11
NOBEL-DÍJ KATEGÓRIÁK.....	15
2. FIZIKAI NOBEL-DÍJ	17
2.1. A fizikai Nobel-díj számokban	19
2.2. A fizikai Nobel-díj magyar és magyar származású jelöltjei	22
2.3. A fizikai Nobel-díj magyar és magyar származású díjazottjai	34
2.4. A fizikai Nobel-díj magyar és magyar származású jelölői	37
Felhasznált irodalom	42
3. KÉMIAI NOBEL-DÍJ	44
3.1. A kémiai Nobel-díj számokban.....	46
3.2. A kémiai Nobel-díj magyar és magyar származású jelöltjei.....	48
3.3. A kémiai Nobel-díj magyar és magyar származású díjazottjai	53
3.4. A kémiai Nobel-díj magyar és magyar származású jelölői.....	57
Felhasznált irodalom	65
4. ÉLETTANI VAGY ORVOSTUDOMÁNYI NOBEL-DÍJ	67
4.1. Az élettani vagy orvostudományi Nobel-díj számokban	70
4.2. Az élettani vagy orvosi Nobel-díj magyar és magyar származású jelöltjei	73

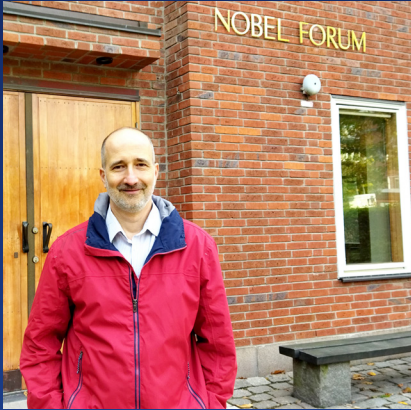

4.3. Az élettani vagy orvosi Nobel-díj magyar és magyar származású díjazottjai	88
4.4. Az élettani vagy orvosi Nobel-díj magyar és magyar származású jelölői	91
Felhasznált irodalom	110
5. IRODALMI NOBEL-DÍJ	113
5.1. Az irodalmi Nobel-díj számokban	116
5.2. Az irodalmi Nobel-díj nyelvek szerinti megoszlása	121
5.3. Az irodalmi Nobel-díj magyar és magyar származású jelöltjei	122
5.4. Az irodalmi Nobel-díj magyar és magyar származású díjazottjai	140
5.5. Az irodalmi Nobel-díj magyar és magyar származású jelölői	142
Felhasznált irodalom	148
6. NOBEL-BÉKEDÍJ	152
6.1. A Nobel-békedíj számokban	155
6.2. A Nobel-békedíj magyar és magyar származású jelöltjei	158
6.3. A Nobel-békedíj magyar díjazottja	165
6.3.1. Egyéb magyar vonatkozású Nobel-békedíjasok	166
6.4. A Nobel-békedíj magyar és magyar származású jelölői	168
Felhasznált irodalom	186
7. KÖZGAZDASÁGI NOBEL-EMLEKDÍJ	188
7.1. A közgazdasági Nobel-emlékdíj számokban	190
7.2. A közgazdasági Nobel-emlékdíj magyar és magyar származású díjazottjai	192
Felhasznált irodalom	196
TALENTUMFÖLDRAJZI ELEMZÉSEK	199
8. ELEMZETT ADATOK	201
8.1. Az elemzett személyek	201
8.2. Születési hely	204
8.3. Születési idő	210

8.4. Közép- és felsőfokú oktatási intézmények.....	214
8.5. Az életpályaszakaszok vizsgálata.....	223
8.6. Halálozási hely.....	229
8.7. Átlagosan megélt élettartam	234
8.8. A nemek aránya.....	239
8.9. Átlagos gyermekszám	242
8.10. Sérelem, atrocitás.....	244
Felhasznált irodalom.....	248
9. ADALÉKOK A NOBEL-DÍJJAL KAPCSOLATBAN	251
9.1. Alfred Nobel vázlatos életrajza.....	251
9.2. A díjátadó ünnepség.....	254
9.3. A bankett	256
9.4. A Nobel-érem, a diploma és a pénzösszeg.....	258
Felhasznált irodalom.....	260

A szerző 1975-ben született Berettyóújfaluban. Nős, három gyermek édesapja. Iskoláit – az általános iskolától a doktori képzésig bezárólag – Debrecenben végezte. A magyarság értékeinek fontossága már gyerekkorától kezdve foglalkoztatja. Több mint húsz ismeretterjesztő könyv és film szerzője, a Wass Albert felolvasó maraton ötletgazdája, a baranta debreceni meghonosítója. Egyetemi docensként számos felsőoktatási jegyzet és több mint száz tudományos publikáció köthető a nevéhez.

A Nobel-díjra jelölt tudósok mostohagyereknek számítanak a hazai tudománytörténetben. Rosszabb a helyzetük, mint az olimpiai ezüstérmeseknek, akiknek bár a sportszerető

közvélemény is sok esetben már elfelejtette a nevét, de nekik legalább megadatott az, hogy felálljanak az olimpiai dobogó második fokára. Még ha nem is nekik játszották a himnuszt, de néhány percre ők is a figyelem középpontjába kerültek, s néhány hétig, hónapig vagy olykor néhány éven keresztül élvezhették a feljük áradó szeretetet. Velük ellentétben azok a tudósok, akiket Nobel-díjra jelöltek, szinte sosem voltak a középpontban. A jelölés után ötven évvel derülhet csak ki ugyanis az, hogy kit jelöltek e nemes díjra. A legtöbben ezt már meg sem élhetik, a hálátlan utókor pedig sajnos megfigyelkedezik ezekről a tudósokról.

A sportban a második helyezést rendszerint kudarcként élik meg, mivel az első helyről csúsztak le. Ez alapján tekinthetjük-e vesztesnek azokat a Nobel-díjra jelölt tudósokat, akik nem kapták meg az aranyérmet? Véleményem szerint semmiképp sem. Egyrészt azért, mivel legtöbbjük nem tudta azt, hogy jelölték, másrészt pedig azért, mivel életművükkel mindannyian hozzájárultak a világ fejlődéséhez és jobba tételéhez. Könyvemmel nekik szeretnék emléket állítani, az ő életművüket ápolni.

